Β.Ι.ΛΕΝΙΝ

τι να κάνουμε;

ΤΑ ΦΛΕΓΟΝΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΜΑΣ

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

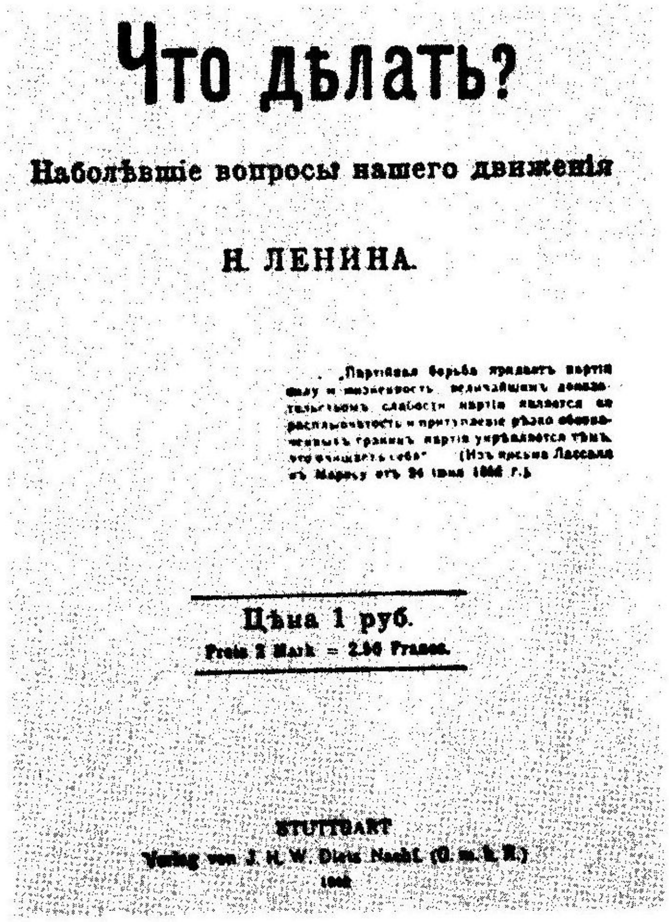

Что дѣлать?

Наболѣвшие вопросы нашего движенія

Н. ЛЕНИНА.

Цѣна 1 руб.

STUTTGART

Το εξώφυλλο του βιβλίου του Β. Ι. Λένιν, *Τι να κάνουμε;* – 1920.
Σμίκρυνση

Β.Ι. ΛΕΝΙΝ

ΤΙ ΝΑ ΚΑΝΟΥΜΕ;

ΤΑ ΦΛΕΓΟΝΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΜΑΣ[1]

> *«...Η εσωκομματική πάλη δίνει στο κόμμα δύναμη και ζωτικότητα. Η μεγαλύτερη απόδειξη της αδυναμίας ενός κόμματος είναι η πλαδαρότητά του και η άμβλυνση των διαφορών που έχουν διαγραφεί με σαφήνεια. Το κόμμα δυναμώνει όταν ξεκαθαρίζει τις γραμμές του...»*
>
> (Από το γράμμα του Λασάλ στον Μαρξ
> της 24 του Ιούνη 1852)

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

ΑΘΗΝΑ 2002

Γράφτηκε από το φθινόπωρο του 1901
ως το Φλεβάρη του 1902

Πρωτοδημοσιεύτηκε σε χωριστό βιβλίο το Μάρτη του 1902
στη Στουτγάρδη

Δημοσιεύεται σύμφωνα με το κείμενο
του βιβλίου που παραβλήθηκε με το κείμενο της συλλογής:
Βλ. Ιλίν, Μέσα σε 12 χρόνια, *1907*

ISBN 960-224-488-7
© Σύγχρονη Εποχή Εκδοτική ΑΕΒΕ
Σόλωνος 130, 106 81 Αθήνα, Τηλ.: 0103820835, 0103823649, Fax: 0103813354
http:/www.sep.gr, e-mail: info@sep.gr

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στην μπροσούρα αυτή, σύμφωνα με το αρχικό σχέδιο του συγγραφέα, επρόκειτο ν' αναπτυχθούν λεπτομερειακά οι σκέψεις που διατυπώνονται στο άρθρο «Από πού ν' αρχίσουμε;» (*Ίσκρα*[2], αρ. φύλλου 4, Μάης του 1901)*! Και πρέπει πρώτα πρώτα να ζητήσουμε συγνώμη από τον αναγνώστη, γιατί αργήσαμε να εκπληρώσουμε την υπόσχεση που του δώσαμε σ' εκείνο το άρθρο (και που την επαναλάβαμε, απαντώντας σε πολλά ατομικά ερωτήματα και γράμματα). Μια από τις αιτίες της καθυστέρησης αυτής ήταν η προσπάθεια που έγινε πέρσι τον Ιούνη (1901)[3] να ενωθούν όλες οι σοσιαλδημοκρατικές οργανώσεις του εξωτερικού. Ήταν φυσικό να περιμένουμε τ' αποτελέσματα της προσπάθειας αυτής, γιατί, σε περίπτωση επιτυχίας, θα έπρεπε ίσως να εκθέσουμε τις οργανωτικές απόψεις της *Ίσκρα* από κάπως διαφορετική σκοπιά· πάντως η επιτυχία αυτή θα ήταν μια υπόσχεση ότι θα μπει πολύ γρήγορα τέρμα στην ύπαρξη δυο ρευμάτων μέσα στη ρωσική σοσιαλδημοκρατία. Όπως ξέρει ο αναγνώστης, η προσπάθεια τέλειωσε με αποτυχία και, όπως θα προσπαθήσουμε ν' αποδείξουμε παρακάτω, δεν μπορούσε να τελειώσει διαφορετικά ύστερα από τη νέα στροφή που έκανε το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*[4] στο τεύχος 10 προς τον «οικονομισμό». Αποδείχτηκε ότι ήταν απόλυτα αναγκαίο ν' αρχίσουμε αποφασιστικό αγώνα ενάντια σ' αυτή τη συγκεχυμένη και αρκετά ασαφή, μα ωστόσο πολύ επίμονη κατεύθυνση, ικανή να ξαναγεννιέται με διάφορες μορφές. Σύμφωνα μ' όλα αυτά, άλλαξε και επεκτάθηκε σε πολύ σημαντικό βαθμό και το αρχικό σχέδιο της μπροσούρας.

Κύριό της θέμα έπρεπε να είναι τα τρία ζητήματα που είχαν μπει στο άρθρο «Από πού ν' αρχίσουμε;». Και συγκεκριμένα: το ζήτημα του χαρακτήρα και του βασικού περιεχομένου της πολιτικής μας ζύμωσης, το ζήτημα των οργανωτικών μας καθηκόντων, το ζήτημα του σχεδίου για την ταυτόχρονη και από διάφορες πλευρές συγκρότηση μιας μαχητικής πανρωσικής οργάνωσης. Τα ζητήματα αυτά απασχολούν ήδη από καιρό το συγγραφέα, που προσπάθησε μάλιστα να τα ανακινήσει στη *Ραμπότσαγια Γκαζέτα*[5] σε μια από τις αποτυχημένες απόπειρες για την επανέκδοσή της (βλ. κεφ. V). Η αρχική μας όμως πρόθεση στην μπροσούρα να περιοριστούμε στην ανάλυση μόνο αυτών των τριών ζητημάτων και να εκθέσουμε τις απόψεις μας κατά το δυνατό στη θετική τους μορφή, χωρίς να καταφύγουμε καθόλου ή σχεδόν καθόλου σε πολεμική, αποδείχτηκε τελείως απραγματοποίητη, για δυο λόγους. Από το ένα μέρος, ο «οικονομισμός» αποδείχτηκε πολύ πιο βιώσιμος απ' ό,τι είχαμε υποθέσει (χρησιμοποιούμε τη λέξη «οικονομισμός» με την πλατιά έννοια, όπως είχε εξηγηθεί στο φύλλο αρ. 12 της *Ίσκρα* (Δεκέμβρης του 1901) στο άρθρο «Συζήτηση με τους συνήγορους του οικονομισμού», που έδωσε, ας πούμε, μια περίληψη της μπροσούρας που παρουσιάζουμε στον αναγνώστη*). Έγινε αναμφισβήτητο ότι οι διάφορες απόψεις για τη λύση των τριών αυτών ζητημάτων οφείλονται πολύ περισσότερο στη ριζική αντίθεση των δυο κατευθύνσεων μέσα στη ρωσική σοσιαλδημοκρατία, παρά σε διαφωνίες πάνω σε λεπτομέρειες. Από το άλλο μέρος, ο ενδοιασμός των «οικονομιστών» όσον αφορά την έμπρακτη εφαρμογή των αντιλήψεών μας στην *Ίσκρα* έδειξε ξεκάθαρα ότι συχνά μιλάμε κυριολεκτικά διαφορετικές γλώσσες, ότι γι' αυτό το λόγο *δε θα μπορέσουμε* να καταλήξουμε σε καμιά συνεννόηση αν δεν αρχίσουμε ab ovo** και ότι πρέπει να γίνει προσπάθεια για μια πιο εκλαϊκευμένη, διασαφηνισμένη με όσο το δυνατό πιο πολλά και συγκεκριμένα παραδείγματα, *συστηματική «εξήγηση»* με *όλους* τους «οικονομιστές» πάνω σε *όλα* τα βασικά σημεία των διαφωνιών μας. Αποφάσισα, λοιπόν, να κάνω μια τέτοια προσπάθεια, «να εξηγηθώ», αν και είχα πλήρη επίγνωση ότι αυτό θα μεγαλώσει εξαιρετικά τις διαστάσεις της μπροσούρας και θ' αργοπορήσει την έκδοσή της, δεν έβλεπα, όμως, καμιά δυνατότητα να εκπληρώσω *διαφορετικά* την υπόσχεση που έδωσα στο άρ-

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμος 5ος, σελ. 1-13 (ίδιες σελ. και στην ελλ. έκδ.). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμος 5ος, σελ. 360-367 (ελλ. έκδ., σελ. 366-373). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή. Αθήνα, 1976.

** Από την αρχή. *Σύντ.*

θρο «Από πού ν' αρχίσουμε;». Έτσι, στη συγνώμη που ζητώ για την καθυστέρηση, πρέπει να προσθέσω και τη συγνώμη για τις τεράστιες ελλείψεις που παρουσιάζει η μπροσούρα από λογοτεχνική πλευρά: ήμουνα υποχρεωμένος να δουλεύω *πάρα πολύ βιαστικά* και συχνά με διέκοπταν διάφορες άλλες δουλειές.

Η ανάλυση των τριών ζητημάτων που αναφέραμε πιο πάνω αποτελεί, όπως και πρώτα, το κύριο θέμα της μπροσούρας. Υποχρεώθηκα, όμως, ν' αρχίσω από δυο γενικότερα ζητήματα: Γιατί ένα τόσο «αθώο» και «φυσιολογικό» σύνθημα, όπως το σύνθημα «ελευθερία κριτικής», αποτελεί για μας ένα αληθινό σύνθημα μάχης; Γιατί δεν μπορούμε να συνεννοηθούμε ούτε και στο βασικό ζήτημα του ρόλου που παίζει η σοσιαλδημοκρατία απέναντι στο αυθόρμητο μαζικό κίνημα; Σε συνέχεια, η έκθεση των απόψεών μας για το χαρακτήρα και το περιεχόμενο της πολιτικής ζύμωσης μετατράπηκε σε εξήγηση της διαφοράς ανάμεσα στην τρέιντ-γιουνιονιστική και στη σοσιαλδημοκρατική πολιτική, και η έκθεση των απόψεών μας για τα οργανωτικά προβλήματα μετατράπηκε σε εξήγηση της διαφοράς ανάμεσα στις χειροτεχνικές μεθόδους δουλειάς, που ικανοποιούν τους «οικονομιστές», και στην αναγκαία, κατά τη γνώμη μας, οργάνωση επαναστατών. Έπειτα επιμένω πολύ περισσότερο στο «σχέδιο» για μια πανρωσική πολιτική εφημερίδα, επειδή ήταν εντελώς ασύστατες οι αντιρρήσεις που διατυπώθηκαν εναντίον του κι επειδή η απάντηση που μου έδωσαν στο ερώτημα που έβαλα στο άρθρο «Από πού ν' αρχίσουμε;», πώς δηλαδή θα μπορούσαμε να καταπιαστούμε ταυτόχρονα απ' όλες τις πλευρές με τη συγκρότηση της οργάνωσης που μας χρειάζεται, ελάχιστα αφορούσε την ουσία του ζητήματος. Τέλος, στο τελευταίο μέρος της μπροσούρας ελπίζω να δείξω πως κάναμε ό,τι εξαρτιόταν από μας για να προλάβουμε μια αποφασιστική ρήξη με τους «οικονομιστές», ρήξη που ωστόσο αποδείχτηκε αναπόφευχτη· ότι το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* έχει αποκτήσει μια ιδιαίτερη «ιστορική» αν θέλετε, σημασία, γιατί εξέφρασε πιο ολοκληρωμένα και πιο ανάγλυφα όχι το συνεπή «οικονομισμό», αλλά τη σύγχυση και τις ταλαντεύσεις, που αποτελούν το χαρακτηριστικό γνώρισμα μιας *ολόκληρης περιόδου* στην ιστορία της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας· ότι γι' αυτό το λόγο αποκτά σημασία και η εξαιρετικά λεπτομερειακή, από πρώτη ματιά, πολεμική ενάντια στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, γιατί δεν μπορούμε να τραβήξουμε μπροστά, αν δε βάλουμε οριστικά τέρμα σ' αυτή την περίοδο.

Φλεβάρης του 1902

Ν. Λένιν

I. ΔΟΓΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗΣ»

α) ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗΣ»;

«Ελευθερία κριτικής» είναι αναμφισβήτητα σήμερα το κατεξοχήν σύνθημα της μόδας, σύνθημα που χρησιμοποιείται συχνότατα στις συζητήσεις ανάμεσα στους σοσιαλιστές και στους δημοκράτες όλων των χωρών. Είναι δύσκολο, από πρώτη ματιά, να φανταστεί κανείς κάτι πιο περίεργο από τις επίσημες αυτές επικλήσεις του ενός από τα αντιμαχόμενα μέρη στην ελευθερία κριτικής. Είναι τάχα δυνατό ν' ακούστηκαν μέσα από τα πρωτοπόρα κόμματα φωνές ενάντια στο συνταγματικό εκείνο νόμο της πλειοψηφίας των ευρωπαϊκών χωρών, που εγγυάται την ελευθερία της επιστήμης και της επιστημονικής έρευνας; «Κάτι δεν πάει καλά εδώ!» – θα πει από μέσα του κάθε ουδέτερος παρατηρητής που έχει ακούσει να επαναλαμβάνεται το σύνθημα αυτό της μόδας σ' όλα τα σταυροδρόμια, μα δε συνέλαβε ακόμα την ουσία της διαφωνίας ανάμεσα σ' αυτούς που διαφωνούν. «Το σύνθημα αυτό είναι, προφανώς, ένα από τα συμβατικά εκείνα λογάκια που, όπως και τα παρατσούκλια, πολιτογραφούνται με τη χρήση και γίνονται σχεδόν ονόματα προσηγορικά.»

Στην πραγματικότητα δεν είναι μυστικό για κανέναν ότι μέσα στη σύγχρονη διεθνή* σοσιαλδημοκρατία έχουν διαμορφωθεί δυο κατευθύνσεις, που η πάλη ανάμεσά τους πότε φουντώνει και πετάει ζωηρές φλόγες, πότε καταλαγιάζει και σιγοκαίει κάτω από τη στάχτη επιβλητικών «αποφάσεων ανακωχής». Σε τι συνίσταται η «νέα» κατεύθυνση που βλέπει «κριτικά» τον «παλιό, δογματικό» μαξισμό, αυτό μας το *είπε* αρκετά καθαρά ο Μπέρνσταϊν και μας το *έδειξε* ο Μιλεράν.

---

* Με την ευκαιρία, σημειώνουμε ότι στην ιστορία του νεότερου σοσιαλισμού αυτή είναι ίσως η μοναδική κι εξαιρετικά παρήγορη στο είδος της περίπτωση, που για πρώτη φορά η σύγκρουση των διάφορων κατευθύνσεων μέσα στο σοσιαλισμό έχει μετατραπεί από εθνική σε διεθνή. Στο παρελθόν, οι διαμάχες ανάμεσα στους λασαλικούς και στους αϊζεναχικούς[6], ανάμεσα στους γκεντιστές και στους ποσιμπιλιστές[7], ανάμεσα στους φαβιανούς και στους σοσιαλδημοκράτες[8], ανάμεσα στους «ναροντοβόλτσι»[9] και στους σοσιαλδημοκράτες παρέμεναν καθαρά εθνικές φιλονικίες, αντανακλούσαν καθαρώς εθνικά χαρακτηριστικά και γίνονταν, ας πούμε, σε διαφορετικά επίπεδα. Σήμερα (αυτό είναι τώρα πια ολοφάνερο), οι Άγγλοι φαβιανοί, οι Γάλλοι μινιστεριαλιστές, οι Γερμανοί μπερνσταϊ-

Η σοσιαλδημοκρατία πρέπει από κόμμα κοινωνικής επανάστασης να μετατραπεί σε δημοκρατικό κόμμα κοινωνικών μεταρρυθμίσεων. Το πολιτικό αυτό αίτημα ο Μπέρνσταϊν το περιέβαλε με ολόκληρη συστοιχία από αρκετά αρμονικά συνδυασμένα «νέα» επιχειρήματα και συλλογισμούς. Δεν παραδεχόταν ότι μπορεί να θεμελιωθεί επιστημονικά ο σοσιαλισμός και ν' αποδειχτεί, από την άποψη της υλιστικής αντίληψης της ιστορίας, ότι είναι αναγκαίος κι αναπόφευκτος. Δεν παραδεχόταν το γεγονός της αυξανόμενης αθλιότητας, της προλεταριοποίησης και της όξυνσης των κεφαλαιοκρατικών αντιθέσεων. Διακήρυχνε πως είναι ανυπόστατη η ίδια η έννοια *«τελικός σκοπός»* και απέρριπτε ανεπιφύλαχτα την ιδέα της δικτατορίας του προλεταριάτου. Δεν παραδεχόταν ότι ανάμεσα στο φιλελευθερισμό και στο σοσιαλισμό υπάρχει ριζική αντίθεση. Απέρριπτε τη *θεωρία της ταξικής πάλης* σαν δήθεν ανεφάρμοστη σε μια αυστηρά δημοκρατική κοινωνία, που κυβερνιέται σύμφωνα με τη θέληση της πλειοψηφίας, κλπ.

Έτσι, το αίτημα μιας αποφασιστικής στροφής από την επαναστατική σοσιαλδημοκρατία προς τον αστικό σοσιαλρεφορμισμό συνοδευόταν από μια όχι λιγότερο αποφασιστική στροφή προς την αστική κριτική όλων των βασικών ιδεών του μαρξισμού. Κι επειδή η κριτική αυτή γινόταν ανέκαθεν ενάντια στο μαξισμό και από το πολιτικό βήμα και από την πανεπιστημιακή έδρα, και μ' ένα σωρό μπροσούρες και με πολλές επιστημονικές πραγματείες, επειδή όλη η νέα γενεά των μορφωμένων τάξεων επί δεκαετίες διαπαιδαγωγούνταν συστηματικά με το πνεύμα της κριτικής αυτής, δεν είναι παράξενο ότι η «νέα κριτική» κατεύθυνση μέσα στη σοσιαλδημοκρατία ξεπρόβαλε μονομιάς εντελώς ολοκληρωμένη, όπως ακριβώς η Αθηνά από το κεφάλι του Δία.[11] Η κατεύθυνση αυτή ως προς το περιεχόμενό της δεν είχε ανάγκη ν' αναπτυχθεί και να διαμορφωθεί: μεταφέρθηκε κατευθείαν από την αστική φιλολογία στη σοσιαλιστική.

Παρακάτω. Αν η θεωρητική κριτική που έκανε ο Μπέρνσταϊν και οι διακαείς πολιτικοί πόθοι του παραμένουν ακόμα για μερικούς ασαφείς, οι Γάλλοι φρόντισαν να επιδείξουν κατά τρόπο χειροπιαστό τη «νέα μέθοδο». Η Γαλλία και τούτη τη φορά δικαίωσε την παλιά της φήμη, φήμη ως «χώρας που στην ιστορία της περισσότερο από οπουδήποτε αλλού οι ταξικοί αγώνες έφταναν κάθε φορά ως το αποφασιστικό τέλος» (Ένγκελς, από τον πρόλογο στο έργο του Μαρξ: *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*).[12] Οι Γάλλοι σοσιαλιστές αντί να θεωρητικολογούν, άρχισαν να δρουν άμεσα· οι πιο αναπτυγμένες από δημοκρατική άποψη πολιτικές συνθήκες της Γαλλίας τους επέτρεψαν να περάσουν μονομιάς στον «πρακτικό μπερνσταϊνισμό» μ' όλες τις συνέπειές του. Ο Μιλεράν πρόσφερε ένα θαυμάσιο δείγμα αυτού του πρακτικού μπερνσταϊνισμού – δικαιολογημένα, λοιπόν, και ο Μπέρνσταϊν και ο Φόλμαρ έσπευσαν με τόσο ζήλο να υπερασπίσουν και να εξυμνήσουν τον Μιλεράν! Πραγματικά: αν η σοσιαλδημοκρατία στην ουσία είναι απλώς ένα κόμμα μεταρρυθμίσεων και πρέπει να έχει το θάρρος να το αναγνωρίσει αυτό ανοικτά, τότε ο σοσιαλιστής όχι μόνο έχει το δικαίωμα να συμμετάσχει σε αστική κυβέρνηση, αλλά και οφείλει να το επιδιώκει διαρκώς. Αν δημοκρατία σημαίνει στην ουσία εξάλειψη της ταξικής κυριαρχίας, τότε γιατί ένας σοσιαλιστής υπουργός να μη σαγηνεύει όλο τον αστικό κόσμο με λόγους για συνεργασία των τάξεων; Γιατί να μη μένει στην κυβέρνηση ακόμα και όταν οι δολοφονίες των εργατών από τους χωροφύλακες δείχνουν για εκατοστή και χιλιοστή φορά τον πραγματικό χαρακτήρα της δημοκρατικής συνεργασίας των τάξεων; Γιατί να μη συμμετέχει προσωπικά στην υποδοχή του τσάρου, που οι Γάλλοι σοσιαλιστές δεν τον αποκαλούν σήμερα αλλιώς παρά ήρωα της κρεμάλας, του κνούτου και της εκτόπισης (knouteur,

---

νικοί[10], οι Ρώσοι κριτικοί – όλοι τους αποτελούν μια οικογένεια, όλοι τους επαινούν ο ένας τον άλλο, διδάσκονται ο ένας από τον άλλο και όλοι μαζί ξεσπαθώνουν ενάντια στο «δογματικό» μαρξισμό. Ίσως σ' αυτή την πρώτη, πραγματικά διεθνή, σύγκρουση με το σοσιαλιστικό οπορτουνισμό, η διεθνής επαναστατική σοσιαλδημοκρατία να δυναμώσει αρκετά, ώστε να βάλει τέρμα στην πολιτική αντίδραση που ήδη από καιρό βασιλεύει στην Ευρώπη.

pendeur et déportateur); Και η αμοιβή για την έσχατη αυτή ταπείνωση και αυτοεξευτελισμό του σοσιαλισμού μπροστά σ' όλο τον κόσμο, για τη διαφθορά της σοσιαλιστικής συνείδησης των εργατικών μαζών –της μοναδικής αυτής βάσης που μπορεί να μας εξασφαλίσει τη νίκη– η αμοιβή για όλα αυτά είναι τα πομπώδη *σχέδια* για κάτι τιποτένιες, μεταρρυθμίσεις, τόσο τιποτένιες, ώστε ακόμα και αστικές κυβερνήσεις να έχουν κατορθώσει να αποσπάσουν περισσότερα πράγματα!

Όποιος δεν κλείνει σκόπιμα τα μάτια του, δεν μπορεί να μη δει ότι η νέα «κριτική» κατεύθυνση μέσα στο σοσιαλισμό δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια νέα παραλλαγή του *οπορτουνισμού*. Κι αν κρίνουμε τους ανθρώπους όχι από τη φανταχτερή στολή που μόνοι τους φόρεσαν, όχι από την εντυπωσιακή επωνυμία που μόνοι τους πήραν, αλλά από τα έργα τους κι από όσα προπαγανδίζουν στην πραγματικότητα, θα δούμε καθαρά πως «ελευθερία κριτικής» σημαίνει ελευθερία οπορτουνιστικής κατεύθυνσης μέσα στη σοσιαλδημοκρατία, ελευθερία μετατροπής της σοσιαλδημοκρατίας σε δημοκρατικό κόμμα μεταρρυθμίσεων, ελευθερία για την εισαγωγή αστικών ιδεών και αστικών στοιχείων στο σοσιαλισμό.

Η λέξη ελευθερία είναι μεγάλη λέξη, κάτω όμως από τη σημαία της ελευθερίας της βιομηχανίας έγιναν οι πιο ληστρικοί πόλεμοι, κάτω από τη σημαία της ελευθερίας της εργασίας καταληστεύονταν οι εργαζόμενοι. Μια τέτοια ακριβώς εσωτερική απάτη κρύβεται κάτω από τη σημερινή χρήση των λέξεων «ελευθερία κριτικής». Οι άνθρωποι που έχουν πραγματικά πειστεί ότι προώθησαν την επιστήμη, θα ζητούσαν όχι ελευθερία συνύπαρξης των νέων αντιλήψεων με τις παλιές, αλλά την αντικατάσταση των παλιών αντιλήψεων από τις νέες. Και οι κραυγές «Ζήτω η ελευθερία κριτικής!» που ακούγονται σήμερα, θυμίζουν πολύ το μύθο του άδειου βαρελιού.

Βαδίζουμε σαν συμπαγής ομάδα από έναν απόκρημνο και δύσκολο δρόμο, πιασμένοι γερά χέρι με χέρι. Είμαστε απ' όλες τις μεριές κυκλωμένοι από εχθρούς, και είμαστε σχεδόν πάντα αναγκασμένοι να βαδίζουμε κάτω από τα πυρά τους. Ενωθήκαμε ύστερα από ελεύθερα παρμένη απόφαση για να πολεμήσουμε τους εχθρούς κι όχι για να πέσουμε στο γειτονικό βάλτο, που οι κάτοικοί του από την αρχή μάς κατέκριναν, γιατί ξεχωρίσαμε σε ιδιαίτερη ομάδα και διαλέξαμε το δρόμο του αγώνα αντί το δρόμο της συμφιλίωσης. Και τώρα μερικοί από μας αρχίζουν να φωνάζουν: πάμε σ' αυτό το βάλτο! Κι όταν αρχίζουμε να τους μαλώνουμε, απαντούν: τι καθυστερημένοι που είστε! Και πώς δεν ντρέπεστε να μας αρνιέστε την ελευθερία να σας καλούμε σε καλύτερο δρόμο! – Ω, ναι, κύριοι, είστε ελεύθεροι όχι μόνο να μας καλείτε, μα και να πάτε όπου θέλετε, ακόμα και στο βάλτο· έχουμε μάλιστα τη γνώμη ότι η πραγματική θέση σας βρίσκεται ίσα-ίσα στο βάλτο και είμαστε έτοιμοι να *σας* προσφέρουμε κάθε βοήθεια για να κουβαληθείτε εκεί. Μόνο άστε τα χέρια μας τότε, μην πιάνεστε από μας και μη λερώνετε τη μεγάλη λέξη ελευθερία, γιατί και μεις είμαστε «ελεύθεροι» να πάμε όπου μας αρέσει, ελεύθεροι να πολεμήσουμε όχι μονάχα το βάλτο, αλλά και κείνους που τραβάνε για το βάλτο!

β) ΟΙ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟΙ ΣΥΝΗΓΟΡΟΙ ΤΗΣ «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ»

Και να που το σύνθημα αυτό («ελευθερία κριτικής») το έριξε τώρα τελευταία επίσημα το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* (τεύχος 10), όργανο της «Ένωσης των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών»[13] του εξωτερικού, και το έριξε όχι σαν θεωρητικό αξίωμα, αλλά σαν πολιτικό αίτημα, σαν απάντηση στο ερώτημα: «Είναι άραγε δυνατό να ενωθούν οι σοσιαλδημοκρατικές οργανώσεις που δρουν στο εξωτερικό;» – «Για μια σταθερή ένωση είναι απαραίτητη η ελευθερία κριτικής» (σελ. 36).

Από τη δήλωση αυτή προκύπτουν δυο εντελώς συγκεκριμένα συμπεράσματα: 1. Το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* παίρνει υπό την προστασία του την οπορτουνιστική κατεύθυνση που υπάρχει μέσα στη διεθνή σοσιαλδημοκρατία γενικά. 2. Το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* ζητάει ελευθερία για τον οπορτουνισμό μέσα στη ρωσική σοσιαλδημοκρατία. Ας εξετάσουμε αυτά τα συμπεράσματα.

Του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* δεν του αρέσει «ιδιαίτερα η τάση της *Ίσκρα* και του *Ζαριά*[14] να προφητεύουν μια ρήξη ανάμεσα στους

Ορεινούς και στους *Γιρονδίνους*[15] της διεθνούς σοσιαλδημοκρατίας».*

> «Γενικά –γράφει ο διευθυντής του *Ρ. Ντ.* Μπ. Κριτσέβσκι– θεωρούμε τις συζητήσεις για *Όρος και Γιρόνδη* μέσα στις γραμμές της σοσιαλδημοκρατίας επιπόλαιο ιστορικό παραλληλισμό, κάτι το περίεργο για την πένα ενός μαρξιστή. Το Όρος και η Γιρόνδη δεν εκπροσωπούσαν διαφορετικές ιδιοσυγκρασίες ή διαφορετικά πνευματικά ρεύματα, όπως μπορεί να νομίζουν οι θεωρητικοί ιστορικοί, αλλά διαφορετικές τάξεις ή στρώματα· από το ένα μέρος, τη μεσαία αστική τάξη και, από το άλλο, τη μικροαστική τάξη με το προλεταριάτο. Στο σύγχρονο, όμως, σοσιαλιστικό κίνημα δεν υπάρχει σύγκρουση ταξικών συμφερόντων. Το κίνημα αυτό στο σύνολό του, σ' *όλες* του (η υπογράμμιση είναι του Μπ. Κρ.) τις ποικιλομορφίες, συμπεριλαμβανομένων και των πιο φανατικών μπερνσταϊνικών, στέκεται στο έδαφος των ταξικών συμφερόντων του προλεταριάτου, της ταξικής του πάλης για πολιτική και οικονομική απελευθέρωση.» (σελ. 32-33).

Τολμηρός ισχυρισμός! Ο Μπ. Κριτσέβσκι δεν έχει άραγε ακούσει για ένα γεγονός που έχει σημειωθεί από καιρό ότι ίσα ίσα η πλατιά συμμετοχή ενός *στρώματος* «ακαδημαϊκών» στο σοσιαλιστικό κίνημα των τελευταίων χρόνων εξασφάλισε μια τόσο γρήγορη διάδοση του μπερνσταϊνισμού; Και το κυριότε-

---

* Η σύγκριση των δυο ρευμάτων μέσα στο επαναστατικό προλεταριάτο (του επαναστατικού και του οπορτουνιστικού) με τα δύο ρεύματα που υπήρχαν μέσα στην επαναστατική αστική τάξη του XVIII αιώνα (τους γιακωβίνους, δηλ. τους «Ορεινούς» και τους γιρονδίνους) έχει γίνει στο κύριο άρθρο του φύλλου αρ. 2 της *Ίσκρα* (Φλεβάρης 1901). Το άρθρο αυτό έχει γραφεί από τον Πλεχάνοφ. Και οι καντέτοι, και οι «μπεζαγκλάβτσι»[16], και οι μενσεβίκοι αγαπούν πολύ να μιλούν, και ως τώρα ακόμα, για «γιακωβινισμό» μέσα στη ρωσική σοσιαλδημοκρατία. Προτιμούν, όμως, να σωπαίνουν ή να... ξεχνούν ότι ο Πλεχάνοφ χρησιμοποίησε για πρώτη φορά τον όρο αυτόν ενάντια στη δεξιά πτέρυγα της σοσιαλδημοκρατίας (Σημείωση του συγγραφέα στην έκδοση του 1907, *Σύντ.*).

ρο: πού στηρίζει ο συντάκτης μας τη γνώμη του ότι ακόμα και «οι πιο φανατικοί μπερνσταϊνικοί» στέκονται στο έδαφος της ταξικής πάλης για την πολιτική και την οικονομική απελευθέρωση του προλεταριάτου; Άγνωστο. Η αποφασιστική υπεράσπιση των πιο φανατικών μπερνσταϊνικών δε στηρίζεται σε κανένα απολύτως επιχείρημα ή συλλογισμό. Ο συντάκτης νομίζει, προφανώς, πως μια και επαναλαβαίνει όσα λένε για τον εαυτό τους και οι πιο φανατικοί μπερνσταϊνικοί, ο ισχυρισμός του δε χρειάζεται αποδείξεις. Μπορείτε, όμως, να φανταστείτε κάτι πιο «επιπόλαιο» απ' αυτή τη γνώμη για μια ολόκληρη κατεύθυνση, γνώμη που στηρίζεται στα όσα λένε απλώς για τον εαυτό τους οι ίδιοι οι εκπρόσωποι αυτής της κατεύθυνσης; Μπορείτε να φανταστείτε κάτι πιο επιπόλαιο από το «ηθικό συμπέρασμα» που θα δούμε παρακάτω για τους δυο διαφορετικούς και μάλιστα διαμετρικά αντίθετους τύπους ή δρόμους κομματικής ανάπτυξης (σελ. 34-35 του *Ρ. Ντ.*); Οι Γερμανοί σοσιαλδημοκράτες, βλέπετε, αναγνωρίζουν την πλήρη ελευθερία κριτικής, οι Γάλλοι όμως όχι, και ίσα-ίσα η περίπτωσή τους δείχνει όλη τη «ζημιά της αδιαλλαξίας».

Ακριβώς το παράδειγμα του Μπ. Κριτσέβσκι, απαντούμε εμείς, δείχνει ότι κάποτε αυτοκαλούνται μαρξιστές άνθρωποι που βλέπουν την ιστορία κυριολεκτικά «αλά Ιλοβάισκι». Για να εξηγήσεις την ενότητα του γερμανικού και τον τεμαχισμό του γαλλικού σοσιαλιστικού κινήματος δε χρειάζεται καθόλου ν' αναμοχλεύεις τις ιστορικές ιδιομορφίες της μιας ή της άλλης χώρας, να παραβάλλεις τις συνθήκες της στρατιωτικής μισοαπολυταρχίας με το δημοκρατικό κοινοβουλευτισμό, ν' αναλύεις τις συνέπειες της Κομμούνας και του έκτακτου νόμου ενάντια στους σοσιαλιστές[17], να συγκρίνεις την οικονομική ζωή και την οικονομική ανάπτυξη, να θυμάσαι ότι «η πρωτοφανής ανάπτυξη της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας» συνοδευόταν από μια δραστήρια πάλη, πρωτοφανή στην ιστορία του σοσιαλισμού, όχι μόνο ενάντια στις θεωρητικές πλάνες (Μιούλμπεργκερ, Ντίρινγκ*, από καθέδρας σοσιαλιστές[20]), αλλά κι ενάντια στα λάθη τακτικής (Λασάλ) κλπ. κλπ. Όλα αυτά είναι περιττά! Οι Γάλλοι τσακώνονται γιατί είναι αδιάλλακτοι, οι Γερμανοί είναι ενωμένοι γιατί είναι καλά παιδιά.

---

* Όταν ο Ένγκελς έκανε επίθεση ενάντια στον Ντίρινγκ, πολλοί εκπρόσωποι της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας έκλιναν προς τις απόψεις του τελευταί-

Και σημειώστε ότι μ' αυτή την απαράμιλλη βαθύτητα σκέψης «αναιρείται» ένα γεγονός που ανατρέπει ολότελα την υπεράσπιση των μπερνσταϊνικών. Το ζήτημα, αν οι μπερνσταϊνικοί *ακολουθούν* ή όχι την αρχή της ταξικής πάλης του προλεταριάτου, μπορεί να λυθεί οριστικά και αμετάκλητα μόνο με την ιστορική πείρα. Συνεπώς, ίσα ίσα το παράδειγμα της Γαλλίας έχει τη μεγαλύτερη σημασία απ' αυτή την άποψη, γιατί η Γαλλία είναι η μοναδική χώρα όπου οι μπερνσταϊνικοί δοκίμασαν *να σταθούν* με τις δικές τους δυνάμεις στα πόδια τους, κάτω από τις θερμές επιδοκιμασίες των Γερμανών συναδέλφων τους (κι εν μέρει και των Ρώσων οπορτουνιστών: συγκρ. *Ρ. Ντ.*, τεύχος 2-3, σελ. 83-84). Η παραπομπή στην «αδιαλλαξία» των Γάλλων –εκτός από την «ιστορική» της (στο πνεύμα του Νόζντρεφ) σημασία– αποτελεί απλώς προσπάθεια να συγκαλυφθούν με οργισμένα λόγια πολύ δυσάρεστα γεγονότα.

Μα και τους Γερμανούς δεν έχουμε καθόλου την πρόθεση να τους χαρίσουμε στον Μπ. Κριτσέβσκι και στους πολυάριθμους άλλους συνήγορους της «ελευθερίας κριτικής». Αν «οι πιο φανατικοί μπερνσταϊνικοί» γίνονται ακόμα ανεκτοί στις γραμμές του γερμανικού κόμματος, αυτό συμβαίνει μόνο στο βαθμό που *υποτάσσονται* στην απόφαση του Ανόβερου, απόφαση που απέρριψε κατηγορηματικά τις «τροπολογίες» του Μπέρνσταϊν[21], και στην απόφαση της Λυβέκης, που (παρ' όλη τη διπλωματικότητά της) αποτελεί άμεση προειδοποίηση προς τον Μπέρνσταϊν.[22] Από την άποψη των συμφερόντων του γερμανικού κόμματος, μπορεί να συζητεί κανείς κατά πόσο στην προκειμένη περίπτωση είχε τη θέση της μια διπλωματικότητα κι αν θα 'ταν ή όχι προτιμότερη μια κακή ειρήνη από ένα καλό τσακωμό, με δυο λόγια, μπορεί να διαφωνεί κανείς ως προς τη σκοπιμότητα του ενός ή του άλλου *τρόπου* απόρριψης του μπερνσταϊνισμού, δεν μπορεί, όμως, να μη βλέπει το γεγονός ότι το γερμανικό κόμμα *απέρριψε* δυο φορές τον μπερνσταϊνισμό. Γι' αυτό το λόγο, το να νομίζει κανείς ότι το παράδειγμα των Γερμανών επιβεβαιώνει τη θέση ότι «οι πιο φανατικοί μπερνσταϊνικοί ακολουθούν τις αρχές της ταξικής πάλης του προλεταριάτου για την οικονομική και πολιτική του απελευθέρωση», σημαίνει ότι δεν καταλαβαίνει τίποτε απ' όσα γίνονται μπροστά στα μάτια ολονών.*

Κάτι παραπάνω. Όπως έχουμε ήδη παρατηρήσει, το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* παρουσιάζεται μπροστά στη *ρωσική* σοσιαλδημοκρατία με το αίτημα της «ελευθερίας κριτικής» και σαν συνήγορος του μπερνσταϊνισμού. Κατά τα φαινόμενα, κατέληξε στο

ου και οι κατηγορίες για δριμύτητα, για αδιαλλαξία, για μη συντροφική πολεμική κ.ά. έπεφταν βροχή πάνω στον Ένγκελς, ακόμα και δημόσια, στο συνέδριο του κόμματος (στο συνέδριο του 1877[18]) ο Μοστ και οι σύντροφοί του έκαναν πρόταση ν' απαγορευτεί η δημοσίευση των άρθρων του Ένγκελς στο *Vorwärts*[19], επειδή «δεν ενδιαφέρουν την τεράστια πλειονότητα των αναγνωστών», και ο Φάλτεϊχ (Vahlteich) δήλωσε ότι η δημοσίευση αυτών των άρθρων προξένησε μεγάλη ζημιά στο κόμμα και ότι και ο Ντίρινγκ έχει προσφέρει υπηρεσίες στη σοσιαλδημοκρατία: «Πρέπει να χρησιμοποιούμε όλους προς το συμφέρον του κόμματος και, αν οι καθηγητές φιλονικούν, το *Vorwärts* δεν είναι καθόλου ο στίβος όπου μπορούν να γίνονται τέτοιες φιλονικίες» (*Vorwärts*, αρ. φύλλου 65, της 6 του Ιούνη 1877). Όπως βλέπετε, κι αυτό είναι ένα παράδειγμα υπεράσπισης της «ελευθερίας κριτικής» και πάνω σ' αυτό το παράδειγμα δε θα ήταν άσχημο να σκεφτούν οι νόμιμοι κριτικοί μας και οι παράνομοι οπορτουνιστές μας, που τόσο τους αρέσει να επικαλούνται το παράδειγμα των Γερμανών!

* Πρέπει να σημειωθεί, ότι σχετικά με το ζήτημα του μπερνσταϊνισμού μέσα στο γερμανικό κόμμα το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* περιοριζόταν πάντοτε σε μια ξερή έκθεση των γεγονότων, «αποφεύγοντας» εντελώς να εκφέρει δική του γνώμη πάνω σ' αυτά. Βλ., λ.χ., το τεύχος 2-3, σελ. 66, για το συνέδριο της Στουτγάρδης[23] όλες οι διαφωνίες ανάγονται σε διαφωνίες «τακτικής» και διαπιστώνεται μόνο ότι η τεράστια πλειοψηφία παραμένει πιστή στην παλιά επαναστατική τακτική. Ή πάρτε το τεύχος 4-5, σελ. 25 κ.ε., όπου γίνεται μια απλή παράθεση των λόγων που εκφωνήθηκαν στο συνέδριο του Ανόβερου μαζί με την αναδημοσίευση του σχεδίου απόφασης που πρότεινε ο Μπέμπελ. Η έκθεση και η κριτική των απόψεων του Μπέρνσταϊν αναβάλλεται πάλι (όπως έγινε και στο τεύχος 2-3) ώσπου να γραφεί «ειδικό άρθρο». Το παράξενο είναι ότι στη σελ. 33 του τεύχους 4-5 διαβάζουμε: «...οι απόψεις που εξέθεσε ο Μπέμπελ έχουν με το μέρος τους την τεράστια πλειοψηφία του συνεδρίου», και λίγο παρακάτω: «...Ο Ντάβιντ υπεράσπισε τις απόψεις του Μπέρνσταϊν... Πριν απ' όλα προσπάθησε να αποδείξει ότι... ο Μπέρνσταϊν και οι φίλοι του στέκονται, παρ' όλα αυτά (sic!) (έτσι! *Σύντ.*) στο έδαφος της ταξικής πάλης...». Αυτά έχουν γραφτεί το Δεκέμβρη του 1899, το Σεπτέμβρη, όμως, του 1901 το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, κατά τα φαινόμενα, έχει αλλάξει γνώμη ως προς την ορθότητα των απόψεων του Μπέμπελ και επαναλαμβάνει την άποψη του Ντάβιντ σαν δική του!

συμπέρασμα ότι προσβάλαμε άδικα τους «κριτικούς» και τους μπερνσταϊνικούς μας. Ποιους, όμως, συγκεκριμένα; ποιος; πού; πότε; ποια ήταν ακριβώς η αδικία; Για όλα αυτά το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* σωπαίνει, δεν αναφέρει ούτε μια φορά ένα Ρώσο κριτικό ή μπερνσταϊνικό! Δε μας μένει παρά να κάνουμε μια από τις δυο δυνατές υποθέσεις. *Είτε* ότι η πλευρά που άδικα προσβλήθηκε δεν είναι κανένας άλλος από το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* (κι αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι στα δυο άρθρα του δέκατου τεύχους γίνεται λόγος μόνο για τις προσβολές, που έκαναν το *Ζαριά* και η *Ίσκρα* στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο*). Και τότε πώς μπορεί να εξηγηθεί το παράξενο φαινόμενο ότι το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* που πάντοτε αρνιόταν, με τόση επιμονή, κάθε αλληλεγγύη προς τον μπερνσταϊνισμό, δεν μπόρεσε να υπερασπίσει τον εαυτό του κατ' άλλον τρόπο, παρά μόνο λέγοντας ένα καλό λόγο για «τους πιο φανατικούς μπερνσταϊνικούς» και την ελευθερία κριτικής; *Είτε* ότι άδικα προσβάλθηκαν κάποια τρίτα πρόσωπα. Τότε, όμως, για ποιο λόγο να τα αποσιωπά;

Έτσι βλέπουμε ότι το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* εξακολουθεί να παίζει το κρυφτούλι που έπαιζε (όπως θ' αποδείξουμε παρακάτω) από την πρώτη στιγμή της έκδοσής του. Δώστε έπειτα προσοχή σ' αυτή την *πρώτη* έμπρακτη εφαρμογή της πολυθρύλητης «ελευθερίας κριτικής». Στην πράξη κατάντησε αμέσως όχι μόνο ανυπαρξία κάθε κριτικής, αλλά και ανυπαρξία κάθε ανεξάρτητης κρίσης γενικά. Το ίδιο το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, που αποφεύγει να μιλήσει για το ρωσικό μπερνσταϊνισμό, σαν να επρόκειτο για κρυφή αρρώστια (κατά την εύστοχη έκφραση του Σταροβέρ[24]), προτείνει για τη θεραπεία αυτής της αρρώστιας *ν' αντιγράψουμε απλούστατα* την τελευταία γερμανική συνταγή για τη θεραπεία της γερμανικής ποικιλίας αυτής της αρρώστιας! Αντί ελευθερία κριτικής – απομίμηση δουλική... και ακόμα χειρότερα: πιθηκισμός! Το ίδιο κοινωνικοπολιτικό περιεχόμενο του σύγχρονου διεθνούς οπορτουνισμού εκδηλώνεται με τη μια ή την άλλη ποικιλομορφία του ανάλογα με εθνικές ιδιομορφίες. Σε μια χώρα η ομάδα των οπουρτουνιστών δρούσε από καιρό κάτω από ιδιαίτερη σημαία. Σε άλλη οι οπορτουνιστές περιφρονούσαν τη θεωρία, ακολουθώντας στην πράξη την πολιτική των ριζοσπαστών-σοσιαλιστών· σε μια τρίτη χώρα μερικά μέλη του επαναστατικού κόμματος λιποτάχτησαν στο στρατόπεδο του οπορτουνισμού και προσπαθούν να πετύχουν τους σκοπούς τους όχι με την ανοιχτή πληγή για τις αρχές και για μια νέα τακτική, αλλά με τη βαθμιαία, ανεπαίσθητη και ατιμώρητη, αν επιτρέπεται η έκφραση, διαφθορά του κόμματός τους· σε μια τέταρτη χώρα πάλι παρόμοιοι λιποτάκτες χρησιμοποιούν τις ίδιες μεθόδους μέσα στα σκοτάδια της πολιτικής δουλείας, συνδυάζοντας με εντελώς πρωτότυπο τρόπο τη «νόμιμη» με την «παράνομη» δράση κλπ. Το ν' αρχίζεις να μιλάς για την ελευθερία της κριτικής και του μπερνσταϊνισμού, σαν όρο για την ένωση των *Ρώσων* σοσιαλδημοκρατών, χωρίς παράλληλα ν' αναλύεις πώς ακριβώς εκδηλώθηκε ο *ρωσικός* μπερνσταϊνισμός και ποιοι είναι οι ιδιαίτεροι καρποί του, είναι το ίδιο σαν ν' αρχίζεις να μιλάς για να μην πεις τίποτα.

Ας δοκιμάσουμε, λοιπόν, να πούμε εμείς, έστω και με λίγα λόγια, αυτό που δε θέλησε να πει (είτε δεν μπόρεσε ίσως και να καταλάβει) το *Ραμπότσεγε Ντιέλο.*

γ) Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΗ ΡΩΣΙΑ

Η βασική ιδιομορφία της Ρωσίας από την άποψη που εξετάζουμε είναι ότι *η ίδια η αρχή* του αυθόρμητου εργατικού κινήματος, από το ένα μέρος, και της στροφής της προοδευτικής κοινής γνώμης προς το μαρξισμό, από το άλλο, σημειώθηκε με την ένωση καθαρά ετερογενών στοιχείων κάτω από μια κοινή σημαία και με σκοπό τον αγώνα ενάντια σ' ένα κοινό εχθρό (την απαρχαιωμένη κοινωνικοπολιτική κοσμοθεωρία). Μιλάμε για το μήνα του μέλιτος του «νόμιμου μαρξισμού». Γενικά, αυτό ήταν ένα εξαιρετικά πρωτότυπο φαινόμενο που κανένας δε θα πίστευε ότι ήταν δυνατό να παρουσιαστεί στη δεκαετία 1880-1890 ή στις αρχές της δεκαετίας 1890-1900. Σε μια χώρα απολυταρχική, με εντελώς υποδουλωμένο τον Τύπο, σε εποχή άγριας πολιτικής αντίδρασης που καταδίωκε και τα παραμικρότερα σπέρματα πολιτικής δυσαρέσκειας και διαμαρτυρίας, ανοίγει ξαφνικά το δρόμο της, μέσα σε μια *λογοκρινόμενη* φιλολογία, η θεωρία του επαναστατικού μαρξισμού, γραμμένη σε αισώπεια, μα κατανοητή απ' όλους τους «ενδιαφερόμενους», γλώσσα. Η κυβέρνηση είχε συνηθίσει να θεωρεί επικίνδυνη μόνο τη θεωρία του (επαναστατικού) ναροντοβολτσισμού, χωρίς να παρατηρεί, όπως γίνεται συνήθως, την εσωτερική εξέλιξή της και χαιρόταν για *κάθε* κριτική που στρεφόταν ενάντια σ' αυτή τη θεωρία. Ώσπου ν' αντιληφθεί η κυβέρνηση τι συμβαίνει, ώσπου ν' αναχαλύψει η βραδυκίνητη στρατιά των λογοκριτών και των χωροφυλάκων τον καινούργιο εχθρό και να ριχτεί πάνω του, πέρασε όχι λίγος καιρός (με τους δικούς μας ρωσικούς υπολογισμούς). Και στο διάστημα αυτό έβγαιναν το ένα μετά το άλλο τα μαρξιστικά βιβλία, ιδρύονταν μαρξιστικά περιοδικά κι εφημερίδες, σχεδόν όλοι γίνονταν μαρξιστές, τους μαρξιστές τους κολάκευαν, τους μαρξιστές τους περιποιούνταν, και οι εκδότες ήταν ενθουσιασμένοι από την ασυνήθιστα μεγάλη κατανάλωση μαρξιστικών βιβλίων. Είναι εντελώς ευνόητο ότι μέσα στους αρχάριους μαρξιστές, που τους συνεπήρε ο οίστρος αυτός, βρέθηκαν και κάμποσοι «συγγραφείς που το πήραν απάνω τους»...[25]

Τώρα μπορούμε να μιλήσουμε ήρεμα γι' αυτή την περίοδο, όπως μιλάει κανείς για το παρελθόν. Δεν είναι μυστικό για κανέναν ότι η εφήμερη άνθηση του μαρξισμού στην επιφάνεια της φιλολογίας μας προκλήθηκε από τη συμμαχία ανθρώπων των άκρων με ανθρώπους πολύ μετριοπαθείς. Στην ουσία, οι τελευταίοι αυτοί ήταν αστοί δημοκράτες, και το συμπέρασμα αυτό (που επιβεβαιώνεται λαμπρά από την κατοπινή «κριτική» τους εξέλιξη) επιβλήθηκε σε μερικούς από τον καιρό που η «συμμαχία» ήταν ακόμη ανέπαφη.*

Αν, όμως, έτσι έχουν τα πράγματα, τότε δεν πέφτει άραγε η μεγαλύτερη ευθύνη για τη «σύγχυση» που επακολούθησε ίσα ίσα στους επαναστάτες σοσιαλδημοκράτες, που συνήψαν αυτή τη συμμαχία με τους μελλοντικούς «κριτικούς»; Αυτό το ερώτημα, μαζί με την καταφατική απάντηση σ' αυτό, το ακούμε κάποτε

---

* Εδώ πρόκειται για το άρθρο του Κ. Τούλιν ενάντια στον Στρούβε, που δημοσιεύεται παραπάνω. Το άρθρο αυτό γράφτηκε με βάση μια πραγματεία που έφερε τον τίτλο *Η αντανάκλαση του μαρξισμού στην αστική φιλολογία*. Βλ. τον πρόλογο.[26] (Η σημείωση είναι του συγγραφέα στην έκδοση του 1907. *Σύντ.*).

από ανθρώπους που βλέπουν τα πράγματα πάρα πολύ μονοκόμματα. Οι άνθρωποι, όμως, αυτοί δεν έχουν καθόλου δίκιο. Μόνο όποιος δεν έχει εμπιστοσύνη στον εαυτό του μπορεί να φοβάται τις προσωρινές συμμαχίες έστω και με ανθρώπους ασταθείς· και κανένα πολιτικό κόμμα δε θα μπορούσε να υπάρξει δίχως τέτοιες συμμαχίες. Και η ένωση με τους νόμιμους μαρξιστές ήταν στο είδος της η πρώτη πραγματικά πολιτική συμμαχία που έκανε η ρωσική σοσιαλδημοκρατία. Χάρη σ' αυτή τη συμμαχία επιτεύχθηκε μια καταπληκτικά γρήγορη νίκη ενάντια στο ναροντνικισμό και η διάδοση των ιδεών του μαρξισμού (αν και σε εκχυδαϊσμένη μορφή) πήρε τεράστια έκταση. Άλλωστε, η συμμαχία αυτή δεν είχε κλειστεί ολωσδιόλου χωρίς «όρους». Απόδειξη: η μαρξιστική συλλογή *Υλικά για το ζήτημα της οικονομικής εξέλιξης της Ρωσίας*, που την έκαψε το 1895 η λογοκρισία. Αν η φιλολογική συμφωνία με τους νόμιμους μαρξιστές μπορεί να παρομοιαστεί με μια πολιτική συμμαχία, τότε το βιβλίο αυτό μπορεί να παρομοιαστεί με μια πολιτική συμφωνία.

Τη ρήξη δεν την προκάλεσε, βέβαια, το γεγονός ότι οι «σύμμαχοι» αποδείχτηκαν αστοί δημοκράτες. Απεναντίας, οι εκπρόσωποι της τελευταίας αυτής κατεύθυνσης είναι φυσικοί και ευπρόσδεκτοι σύμμαχοι της σοσιαλδημοκρατίας, εφόσον πρόκειται για τα δημοκρατικά της καθήκοντα, που η σημερινή κατάσταση της Ρωσίας τα προωθεί στο προσκήνιο. Όρος, όμως, απαραίτητος για μια τέτοια συμμαχία είναι να έχουν οι σοσιαλιστές όλη τη δυνατότητα ν' αποκαλύπτουν μπροστά στην εργατική τάξη την εχθρική αντίθεση των συμφερόντων της προς τα συμφέροντα της αστικής τάξης. Ο μπερνσταϊνισμός, όμως, και η «κριτική» κατεύθυνση, προς την οποία είχε στραφεί ομαδικά η πλειονότητα των νόμιμων μαρξιστών, αφαιρούσαν από τους σοσιαλιστές αυτή τη δυνατότητα και διέφθειραν τη σοσιαλιστική συνείδηση, εκχυδαΐζοντας το μαρξισμό, κηρύχνοντας τη θεωρία της άμβλυνσης των κοινωνικών αντιθέσεων, χαρακτηρίζοντας ανόητη την ιδέα της κοινωνικής επανάστασης και της δικτατορίας του προλεταριάτου, ανάγοντας το εργατικό κίνημα και την ταξική πάλη σε στενό τρέιντ-γιουνιονισμό και σε «ρεαλιστικό» αγώνα για μικρές, βαθμιαίες μεταρρυθμίσεις. Αυτό ισοδυναμούσε πέρα για πέρα με την άρνηση από την αστική δημοκρατία του δικαιώματος για αυτοτέλεια του σοσιαλισμού, κι επομένως και του δικαιώματος ύπαρξής του· στην πράξη αυτό σήμαινε μια τάση για μετατροπή του γεννώμενου εργατικού κινήματος σε ουρά των φιλελευθέρων.

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, η ρήξη ήταν, φυσικά, αναγκαία. Η «πρωτότυπη», όμως, ιδιομορφία της Ρωσίας εκδηλώθηκε στο γεγονός ότι η ρήξη αυτή σήμαινε απλώς την απομάκρυνση των σοσιαλδημοκρατών από την πιο προσιτή σε όλους και πλατιά διαδομένη «νόμιμη» φιλολογία. Σ' αυτήν οχυρώθηκαν οι «πρώην μαρξιστές», που ύψωσαν «τη σημαία της κριτικής» και απόκτησαν σχεδόν το μονοπώλιο για την «εκμηδένιση» του μαρξισμού. Οι κραυγές: «Ενάντια στην ορθοδοξία» και «Ζήτω η ελευθερία κριτικής» (που τις επαναλαμβάνει τώρα το *Ρ. Ντιέλο*) έγιναν αμέσως λογάκια της μόδας. Το γεγονός ότι ούτε οι λογοκριτές ούτε οι χωροφύλακες μπόρεσαν ν' αντισταθούν σ' αυτή τη μόδα φαίνεται από μερικά γεγονότα όπως η κυκλοφορία σε *τρεις* ρωσικές εκδόσεις του βιβλίου του διάσημου (δόξα Ηροστράτου) Μπέρνσταϊν[27], ή η σύσταση που έκανε ο Ζουμπάτοφ για τα βιβλία του Μπέρνσταϊν, του κυρίου Προκοπόβιτς κ.ά. (*Ίσκρα*, αρ. φύλλου 10).[28] Οι σοσιαλδημοκράτες επωμίζονταν τώρα ένα καθήκον δύσκολο αυτό καθαυτό, που γινόταν αφάνταστα πιο δύσκολο από καθαρά εξωτερικά εμπόδια, το καθήκον του αγώνα ενάντια στο νέο ρεύμα. Και το νέο αυτό ρεύμα δεν περιοριζόταν μόνο στην περιοχή της φιλολογίας. Η στροφή προς την «κριτική» συνοδεύτηκε από την αντίρροπη τάση, την τάση προς τον «οικονομισμό», που παρουσιάστηκε μέσα στους πρακτικούς της σοσιαλδημοκρατίας.

Πώς γεννήθηκε και πώς αναπτύχθηκε η σύνδεση και η αλληλεξάρτηση της νόμιμης κριτικής και του παράνομου «οικονομισμού», – είναι ενδιαφέρον ζήτημα που θα μπορούσε ν' αποτελέσει αντικείμενο ειδικού άρθρου. Εδώ αρκεί να σημειώσουμε ότι η σύνδεση αυτή υπάρχει αναμφισβήτητα. Το πολυθρύλητο «Credo»* απόκτησε δικαιολογημένα τόσο μεγάλη φήμη, επειδή ακριβώς διατύπωσε απροκάλυπτα αυτή τη σύνδεση και ομολόγησε άθελά του τη βασική πολιτική τάση του «οικονομισμού»: οι εργάτες να κάνουν οικονομικό αγώνα (θα ήταν πιο σωστό να έλεγαν: τρέιντ-γιουνιονιστικό αγώνα, γιατί ο τελευταίος αγκαλιάζει και την ειδικά εργατική πολιτική), και η μαρξιστική διανόηση να συγχωνευτεί με τους φιλελεύθερους για τον πολιτικό «αγώνα». Η τρέιντ-γιουνιονιστική δουλειά «μέσα στο λαό» ήταν η εκπλήρωση του πρώτου μισού του καθήκοντος αυτού και η νόμιμη κριτική η εκπλήρωση του δεύτερου μισού. Η δήλωση αυτή ήταν ένα τόσο θαυμάσιο όπλο ενάντια στον «οικονομισμό» που, αν δεν υπήρχε το «Credo», θ' άξιζε τον κόπο να επινοηθεί.

Το «Credo» δεν επινοήθηκε, αλλά δημοσιεύτηκε παρά τη θέληση, μπορεί μάλιστα κι ενάντια στη θέληση των συντακτών του. Τουλάχιστον αυτός που γράφει τούτες τις γραμμές, και που βοήθησε άμεσα στο να δει το φως της ημέρας το νέο «πρόγραμμα»*, έτυχε ν' ακούσει παράπονα και μομφές, για το λόγο ότι μια πρόχειρη περίληψη των απόψεων των ομιλητών μοιράστηκε σε αντίγραφα, πήρε την ετικέτα του «Credo» και μάλιστα δημοσιεύτηκε στον Τύπο μαζί με μια διαμαρτυρία! Αναφέρουμε αυτό το επεισόδιο, επειδή αποκαλύπτει ένα πολύ περίεργο γνώρισμα του «οικονομισμού» μας: το φόβο της δημοσιότητας. Αυτό ακριβώς είναι το γνώρισμα του «οικονομισμού» γενικά και όχι μόνο των συντακτών του «Credo»: τον ίδιο φόβο έδειξε και η *Ραμπότσαγια Μισλ*[31], ο πιο φανερός και ο πιο τίμιος οπαδός του «οικονομισμού» και το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* (που αγανακτεί, γιατί δημοσιεύτηκαν ντοκουμέντα των «οικονομιστών» στο *Vademe-cum***), και η Επιτροπή του Κιέβου που δε θέλησε πριν από δυο περίπου χρόνια να επιτρέψει να δημοσιευτεί η δική της

---

* Σύμβολο πίστης, πρόγραμμα, έκθεση κοσμοαντίληψης. *Σύντ.*

* Πρόκειται *για τη διαμαρτυρία των 17* ενάντια στο «Credo». Αυτός που γράφει τούτες τις γραμμές, πήρε μέρος στη σύνταξη αυτής της διαμαρτυρίας (τέλη του 1899). Η διαμαρτυρία μαζί με το «Credo» δημοσιεύτηκε στο εξωτερικό την άνοιξη του 1900.[29] Σήμερα, από το άρθρο της κυρίας Κουσκόβα (μου φαίνεται στο *Μπιλόγε*[30]) είναι πια γνωστό πως αυτή ήταν ο συγγραφέας του «Credo» και πως ανάμεσα στους «οικονομιστές» του εξωτερικού εκείνης της εποχής σημαντικότατο ρόλο έπαιξε ο κύριος Προκοπόβιτς. (Σημείωση του συγγραφέα στην έκδοση του 1907. *Σύντ.*).

** Στον «Οδηγό».[32] *Σύντ.*

«Profession de foi»[33] μαζί με μια ανασκευή της* και πολλοί, πολλοί άλλοι εκπρόσωποι του «οικονομισμού».

Αυτός ο φόβος της κριτικής που δείχνουν οι οπαδοί της ελευθερίας κριτικής, δεν μπορεί να αποδοθεί μόνο σε πονηριά (παρ' όλο που κάποτε δε λείπει βέβαια και η πονηριά: δεν είναι φρόνιμο να εκθέτουμε στην επίθεση των αντιπάλων τα αδύνατα ακόμα φύτρα της νέας κατεύθυνσης!) Όχι, η πλειονότητα των «οικονομιστών» αποδοκιμάζει με απόλυτη ειλικρίνεια (και από την ίδια την ουσία του «οικονομισμού» πρέπει ν' αποδοκιμάζει) τις κάθε λογής θεωρητικές διαμάχες, φραξιονιστικές διαφωνίες, τα κάθε λογής πλατιά πολιτικά ζητήματα, τα σχέδια για την οργάνωση των επαναστατών κλπ. «Αυτά όλα ας τ' αφήσουμε για κείνους που βρίσκονται στο εξωτερικό!», μου είπε κάποτε ένας από τους αρκετά συνεπείς «οικονομιστές», και με τα λόγια αυτά εξέφρασε την πολύ διαδομένη (κι ωστόσο καθαρά τρέιντ-γιουνιονιστική) αντίληψη: η δική μας δουλειά είναι το εργατικό κίνημα, οι εργατικές οργανώσεις εδώ, στον τόπο μας, όλα τα άλλα είναι επινοήσεις των δογματικών, είναι «υπερεκτίμηση της ιδεολογίας», όπως εκφράστηκαν οι συντάκτες του γράμματος που δημοσιεύτηκε στο φύλλο αρ. 12 της *Ίσκρα* σε ομοφωνία με το τεύχος 10 του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*.

Και προβάλλει τώρα το ερώτημα: μπρος σ' αυτές τις ιδιοτυπίες της ρωσικής «κριτικής» και του ρωσικού μπερνσταϊνισμού, ποιο θα 'πρεπε να είναι το καθήκον εκείνων, που ήθελαν να είναι, όχι μόνο στα λόγια αλλά και στην πράξη, αντίπαλοι του οπορτουνισμού; Πρώτο, θα 'πρεπε να φροντίσουν να συνεχιστεί η θεωρητική δουλειά που μόλις είχε αρχίσει στην εποχή του νόμιμου μαρξισμού και που τώρα έπεφτε πάλι στις πλάτες των παράνομων αγωνιστών. Χωρίς μια τέτοια δουλειά θα ήταν αδύνατο ν' αναπτυχθεί μ' επιτυχία το κίνημα. Δεύτερο, θα 'πρεπε ν' αναλάβουν δραστήριο αγώνα ενάντια στη νόμιμη «κριτική» που διέφθειρε πολύ τα πνεύματα. Τρίτο, θα 'πρεπε ν' αντιταχθούν δραστήρια στη σύγχυση και στις ταλαντεύσεις που είχαν εκδηλωθεί μέσα στο πρακτικό κίνημα, ξεσκεπάζοντας και αποκρούοντας κάθε συνειδητή ή μη συνειδητή απόπειρα μείωσης του προγράμματός μας και της τακτικής μας.

Ότι το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* δεν έκανε τίποτε απ' όλα αυτά είναι γνωστό, και παρακάτω θα χρειαστεί να εξηγήσουμε λεπτομερειακά από τις πιο διαφορετικές απόψεις αυτή τη γνωστή αλήθεια. Για την ώρα θέλουμε απλώς να δείξουμε σε πόσο κραυγαλέα αντίθεση βρίσκεται το αίτημα της «ελευθερίας κριτικής» με τις ιδιοτυπίες της ντόπιας μας κριτικής και του ρωσικού «οικονομισμού». Πραγματικά, ρίξτε μια ματιά στο κείμενο της απόφασης με την οποία η «Ένωση των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών του εξωτερικού» επικύρωσε την άποψη του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*:

> «Για το συμφέρον της παραπέρα ιδεολογικής ανάπτυξης της σοσιαλδημοκρατίας αναγνωρίζουμε ότι η ελευθερία κριτικής της σοσιαλδημοκρατικής θεωρίας μέσα στην κομματική φιλολογία είναι απόλυτα αναγκαία, εφόσον η κριτική αυτή δεν έρχεται σε διάσταση με τον ταξικό και επαναστατικό χαρακτήρα της θεωρίας αυτής.» (*Δυο συνέδρια*, σελ. 10).

Να και η αιτιολόγηση: η απόφαση «στο πρώτο της μέρος συμπίπτει με την απόφαση του κομματικού συνεδρίου της Λυβέκης για τον Μπέρνσταϊν»... Με την απλοϊκότητα που τα χαρακτηρίζει, τα μέλη της «Ένωσης» δεν πρόσεξαν τι testimonium paupertatis (πιστοποιητικό απορίας) υπογράφουν για τον εαυτό τους μ' αυτή τη μίμηση!... «Όμως... στο δεύτερο μέρος (η απόφαση. *Σημ. τ. μετ.)* περιορίζει την ελευθερία κριτικής πολύ περισσότερο απ' ό,τι την περιόρισε το κομματικό συνέδριο της Λυβέκης.»

Έτσι, λοιπόν, η απόφαση της «Ένωσης» στρέφεται ενάντια στους Ρώσους μπερνσταϊνικούς; Διαφορετικά θα ήταν εντελώς παράλογο ν' αναφέρεται κανείς στη Λυβέκη! Δεν είναι, όμως, σωστό ότι η απόφαση αυτή «περιορίζει πολύ την ελευθερία κριτικής». Με την απόφασή τους του Ανόβερου οι Γερμανοί απέρριψαν σημείο προς σημείο *ακριβώς εκείνες* τις τροπολογίες που πρότεινε ο Μπέρνσταϊν, ενώ με την απόφαση της Λυβέκης προειδοποίησαν τον *Μπέρνσταϊν προσωπικά* να προσέχει, αναφέροντας το όνομά του στην απόφαση. Στο μεταξύ, οι δικοί μας οι «ελεύθεροι» μιμητές δεν κάνουν *την παραμικρή νύξη για καμιά* εκδήλωση της ειδικά ρωσικής «κριτικής» και του ρωσικού «οικονομισμού». Με την αποσιώπηση αυτή, η απλή υπόμνηση του ταξικού και επαναστατικού χαρακτήρα της θεωρίας αφήνει πολύ μεγαλύτερα περιθώρια για παρερμηνείες, ιδιαίτερα όταν η «Ένωση» αρνείται να κατατάξει στον οπορτουνισμό το «λεγόμενο οικονομισμό» (*Δυο συνέδρια*, σελ. 8, παράγρ. I). Αυτά όλα εν παρόδω. Το κυριότερο είναι ότι οι θέσεις των οπορτουνιστών απέναντι στους επαναστάτες σοσιαλδημοκράτες είναι διαμετρικά αντίθετες στη Ρωσία και στη Γερμανία. Στη Γερμανία οι επαναστάτες σοσιαλδημοκράτες είναι, όπως ξέρουμε, υπέρ της διατήρησης εκείνου που υπάρχει: υπέρ του παλιού προγράμματος και της παλιάς τακτικής που είναι γνωστή σε όλους και έχει διευκρινιστεί σε όλες τις λεπτομέρειές της με την πείρα πολλών δεκαετιών. Οι «κριτικοί» πάλι θέλουν να επιφέρουν αλλαγές, κι επειδή αποτελούν μηδαμινή μειονότητα, και οι αναθεωρητικές τους τάσεις είναι πολύ δειλές, μπορεί να καταλάβει κανείς τους λόγους που έκαναν την πλειονότητα να περιορίζεται στην ξερή απόρριψη των «νεωτερισμών». Αντίθετα, σε μας στη Ρωσία οι κριτικοί και οι «οικονομιστές» είναι υπέρ της διατήρησης εκείνου που υπάρχει: οι «κριτικοί» θέλουν να εξακολουθούμε να τους θεωρούμε μαρξιστές και να τους εξασφαλιστεί η «ελευθερία κριτικής» που απολάμβαναν από κάθε άποψη (γιατί στην ουσία ποτέ δεν αναγνώρισαν* κανένα *κομματικό* δεσμό, κι επιπλέον δεν είχαμε ποτέ ένα αναγνωρισμένο απ' όλους κομματικό όργανο που θα μπορούσε «να περιορίσει» την ελευθερία κριτικής, έστω και με μια συμβουλή)· οι «οικονομιστές» θέλουν ν' αναγνωριστεί από τους επαναστάτες ο «κυρίαρχος ρόλος του σημερινού κινήματος» (*Ρ. Ντ.*, τεύχος 10, σελ. 25), δηλαδή ν' αναγνωριστεί η «νομιμότητα» της ύπαρξης αυτού που υπάρχει· θέλουν να μην προσπαθούν οι «θεωρητικοί» «ν' αποτραβήξουν» το κίνημα από το δρόμο, που «καθορίζεται από την αλληλεπίδραση των υλικών στοιχείων και του υλικού περιβάλλοντος» («Γράμμα» στο φύλλο αρ. 12 της *Ίσκρα*)· θέλουν να θεωρηθεί ευπρόσδεκτος «μόνο» ο αγώνας «που είναι δυνατό να διεξαχθεί από τους εργάτες μέσα στις δοσμένες συνθήκες» και ν' αναγνωριστεί σαν μόνος δυνατός ο αγώνας εκείνος «που διεξάγουν πραγματικά στη δοσμένη στιγμή» («Χωριστό παράρτημα της *Ραμπότσαγια Μισλ»*, σελ. 14). Αντίθετα, εμείς οι επαναστάτες σοσιαλδημοκράτες δεν είμαστε ικανοποιημένοι απ' αυτή την υπόκλιση μπρος στο αυθόρμητο, δηλαδή σ' εκείνο που υπάρχει «στη δοσμένη στιγμή»· απαιτούμε ν' αλλάξει η τακτική που επικρατεί τα τελευταία χρόνια, δηλώνουμε ότι «προτού ενωθούμε και για να ενωθούμε είναι ανάγκη πρώτα να χαράξουμε μεταξύ μας μια σταθερή και ξεκάθαρη διαχωριστική γραμμή» (από την ανακοίνωση για την έκδοση της *Ίσκρα*).* Με δυο λόγια, οι Γερμανοί μένουν σ' αυτό που υπάρχει και απορρίπτουν τις αλλαγές· εμείς ζητούμε αλλαγές και απορρίπτουμε την υπόκλιση μπροστά σ' αυτό που υπάρχει και τη συμφιλίωση μ' αυτό.

---

* Απ' όσα ξέρουμε, η σύνθεση της Επιτροπής του Κιέβου άλλαξε από τότε.

Αυτήν ακριβώς τη «μικρή» διαφορά δεν πρόσεξαν οι δικοί μας «ελεύθεροι» αντιγραφείς των γερμανικών αποφάσεων!

---

* Και μόνη η έλλειψη ανοικτών κομματικών δεσμών και κομματικής παράδοσης αποτελεί μια τόσο κεφαλαιώδη διαφορά ανάμεσα στη Ρωσία και στη Γερμανία, που θα 'πρεπε να προφυλάει κάθε λογικό σοσιαλιστή από την τυφλή μίμηση. Να κι ένα παράδειγμα που δείχνει ως πού φτάνει η «ελευθερία κριτικής» στη Ρωσία. Ο Ρώσος κριτικός κ. Μπουλγκάκοφ κάνει την εξής παρατήρηση στον Αυστριακό κριτικό Χερτς: «Παρ' όλη την ανεξαρτησία των συμπερασμάτων του, ο Χερτς στο σημείο αυτό (για τους συνεταιρισμούς) δεσμεύεται, όπως φαίνεται, εξαιρετικά από τις γνώμες του κόμματός του και, μολονότι διαφωνεί στις λεπτομέρειες, δεν τολμά ν' απομακρυνθεί από την κοινή αρχή.» (*Ο καπιταλισμός και η γεωργία*, τόμ. II, σελ. 287). Ο υπήκοος ενός πολιτικά υπόδουλου κράτους, όπου τα 999/1.000 του πληθυσμού είναι διεφθαρμένα ως το μεδούλι από την πολιτική δουλοπρέπεια και την πλήρη άγνοια της κομματικής τιμής και του κομματικού δεσμού, κάνει αφ' υψηλού παρατήρηση σε πολίτη συνταγματικού κράτους, γιατί είναι υπερβολικά «δεσμευμένος από τις γνώμες του κόμματος»! Οι παράνομες οργανώσεις μας δεν έχουν τίποτε άλλο να κάνουν παρά να συντάσσουν αποφάσεις για την ελευθερία κριτικής...

* *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 358 (ελλ. έκδ., σελ. 362-363). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

δ) Ο ΕΝΓΚΕΛΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΠΑΛΗΣ

«Δογματισμός, σχολαστικισμός», «αποστέωση του κόμματος –αναπόφευκτη τιμωρία που ακολουθεί το βίαιο στραγγαλισμό της σκέψης»– να οι εχθροί που εναντίον τους ξεσπαθώνουν ιπποτικά οι υπερασπιστές της «ελευθερίας κριτικής» στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο*. Χαιρόμαστε πολύ που μπήκε αυτό το θέμα στην ημερησία διάταξη· θα προτείναμε μόνο να συμπληρωθεί μ' ένα άλλο θέμα:

Ποιοι είναι οι κριτές;

Έχουμε μπροστά μας δυο εκδοτικές αγγελίες. Η μια περιέχει το «Πρόγραμμα του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, περιοδικού οργάνου της Ένωσης των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών» (ανάτυπο του 1ου τεύχους του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*). Η άλλη είναι η «Αγγελία για επανάληψη των εκδόσεων της ομάδας "Απελευθέρωση της δουλειάς"».[34] Και οι δυο χρονολογούνται από το 1899, όταν η «κρίση του μαρξισμού» από καιρό πια βρισκόταν στην ημερησία διάταξη. Και τι βλέπουμε; Στην πρώτη αγγελία του κάκου θα ψάχνατε να βρείτε έστω και μια νύξη σχετικά μ' αυτό το φαινόμενο ή μια συγκεκριμένη έκθεση της θέσης που σκοπεύει να πάρει πάνω σ' αυτό το ζήτημα το νέο όργανο. Για τη θεωρητική δουλειά και τα επιτακτικά της καθήκοντα, στην εποχή αυτή δεν υπάρχει λέξη ούτε στο πρόγραμμα αυτό ούτε στα συμπληρωματικά σημεία που ψήφισε το τρίτο συνέδριο της «Ένωσης» του 1901[35] (*Δυο συνέδρια*, σελ. 15-18). Σ' όλο αυτό το διάστημα η σύνταξη του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* είχε αφήσει κατά μέρος τα θεωρητικά ζητήματα, παρ' όλο που συγκινούσαν τους σοσιαλδημοκράτες όλου του κόσμου.

Αντίθετα, η άλλη αγγελία τονίζει κατά πρώτο λόγο ότι τα τελευταία χρόνια μειώθηκε το ενδιαφέρον για τη θεωρία, ζητεί επιτακτικά να δίνεται «άγρυπνη προσοχή στη θεωρητική πλευρά του επαναστατικού κινήματος του προλεταριάτου» και καλεί σε «αμείλικτη κριτική των μπερνσταϊνικών και των άλλων αντεπαναστατικών τάσεων» μέσα στο κίνημά μας. Τα τεύχη του *Ζαριά* που κυκλοφόρησαν δείχνουν πώς εκπληρώθηκε το πρόγραμμα αυτό.

Έτσι βλέπουμε πως οι ηχηρές φράσεις ενάντια στην αποστέωση της σκέψης κλπ. συγκαλύπτουν την αδιαφορία και την ανικανότητα σ' ό,τι αφορά την ανάπτυξη της θεωρητικής σκέψης. Η περίπτωση των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών δείχνει πολύ παραστατικά το πανευρωπαϊκό φαινόμενο (που το έχουν σημειώσει από καιρό και οι Γερμανοί μαρξιστές) ότι η πολυθρύλητη ελευθερία κριτικής δε σημαίνει την αντικατάσταση μιας θεωρίας από μια άλλη, αλλά την ελευθερία απέναντι σε κάθε ολοκληρωμένη και βαθιά μελετημένη θεωρία, σημαίνει εκλεκτικισμό κι έλλειψη αρχών. Όποιος ξέρει κάπως την πραγματική κατάσταση του κινήματός μας, δεν μπορεί να μη βλέπει ότι η πλατιά διάδοση του μαρξισμού συνοδεύτηκε από ορισμένη πτώση του θεωρητικού επιπέδου. Στο κίνημα, λόγω της πρακτικής του σημασίας και των πρακτικών επιτυχιών του, προσχώρησαν πολλοί άνθρωποι με πολύ μικρή ή χωρίς καμιά θεωρητική κατάρτιση. Απ' αυτό μπορούμε να κρίνουμε πόση έλλειψη τακτ δείχνει το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, όταν με θριαμβευτικό ύφος παραθέτει το απόφθεγμα του Μαρξ: «Κάθε βήμα πραγματικού κινήματος έχει περισσότερη αξία από μια δωδεκάδα προγράμματα.»[36] Το να επαναλαβαίνεις αυτές τις λέξεις σε περίοδο θεωρητικής σύγχυσης – είναι το ίδιο σαν να φωνάζεις βλέποντας μια κηδεία: «Πέντε πέντε την ημέρα κι εκατό την εβδομάδα!» Άλλωστε τα παραπάνω λόγια του Μαρξ είναι παρμένα από το γράμμα του για το πρόγραμμα της Γκότα[37], όπου *επικρίνει αυστηρά* τον εκλεκτικισμό στη διατύπωση των αρχών· αν πρέπει να ενωθείτε, έγραφε ο Μαρξ στους ηγέτες του κόμματος, κλείστε συμφωνίες για να ικανοποιήσετε τους πρακτικούς σκοπούς του κινήματος, μην επιτρέψετε, όμως, παζαρέματα πάνω σε αρχές, μη κάνετε «παραχωρήσεις» σε ζητήματα θεωρίας. Αυτή ήταν η σκέψη του Μαρξ· κι όμως βρίσκονται ανάμεσά μας άνθρωποι που στο όνομά του προσπαθούν να μειώσουν τη σημασία της θεωρίας!

Χωρίς επαναστατική θεωρία δεν μπορεί να υπάρξει και επαναστατικό κίνημα. Ό,τι κι αν πει κανείς γι' αυτή τη σκέψη δε θα ήταν αρκετό, σε μια εποχή που μαζί με το κήρυγμα του οπορτουνισμού, που έχει γίνει της μόδας, συμβαδίζει η έλξη προς τις πιο στενές μορφές πρακτικής δράσης. Για τη ρωσική σοσιαλδημοκρατία, όμως, η σημασία της θεωρίας μεγαλώνει ακόμα πιο πολύ από τρία περιστατικά που συχνά τα ξεχνούν και συγκεκριμένα: πρώτο, από το γεγονός ότι το κόμμα μας τώρα μόλις διαμορφώνεται, τώρα μόλις διαμορφώνει τη φυσιογνωμία του και δεν έχει καθόλου ξεκαθαρίσει ακόμα τους λογαριασμούς του με τις άλλες κατευθύνσεις της επαναστατικής σκέψης, που απειλούν ν' αποτραβήξουν το κίνημα από το σωστό δρόμο. Απεναντίας, ίσα ίσα τον τελευταίο καιρό σημειώθηκε (όπως από καιρό προειδοποιούσε ο Αξελρόντ[38] τους «οικονομιστές») μια αναζωογόνηση των μη σοσιαλδημοκρατικών επαναστατικών κατευθύνσεων. Μέσα σε τέτοιες συνθήκες ένα λάθος, που από πρώτη ματιά φαίνεται «ασήμαντο», μπορεί να έχει τις πιο θλιβερές συνέπειες, και μόνο μύωπες μπορούν να θεωρούν άκαιρες ή περιττές τις συζητήσεις ανάμεσα στις ομάδες και τον αυστηρό διαχωρισμό των αποχρώσεων. Από την εδραίωση της μιας ή της άλλης «απόχρωσης» μπορεί να εξαρτηθεί το μέλλον της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας για πολλά, πάρα πολλά χρόνια.

Δεύτερο, το σοσιαλδημοκρατικό κίνημα είναι από την ίδια τη φύση του κίνημα διεθνές. Αυτό δε σημαίνει απλώς ότι πρέπει να καταπολεμούμε τον εθνικό σοβινισμό. Αυτό σημαίνει επίσης ότι ένα κίνημα που αρχίζει σε μια νεαρή χώρα μπορεί να έχει επιτυχία μόνο εφόσον θα αξιοποιεί την πείρα των άλλων χωρών. Και για μια τέτοια αξιοποίηση δεν αρκεί η απλή γνώση της πείρας αυτής ή η απλή αντιγραφή των τελευταίων αποφάσεων. Εκείνο που χρειάζεται είναι να μπορείς να βλέπεις την πείρα αυτή κριτικά και να την επαληθεύεις με αυτοτέλεια. Μόνο όποιος αντιλαμβάνεται σε πόσο γιγάντιες διαστάσεις αναπτύχθηκε και διακλαδώθηκε το σύγχρονο εργατικό κίνημα, μπορεί να καταλάβει τι απόθεμα θεωρητικών δυνάμεων και πολιτικής (καθώς κι επαναστατικής) πείρας χρειάζεται για να εκπληρωθεί αυτό το καθήκον.

Τρίτο, τέτοια εθνικά καθήκοντα σαν κι αυτά που μπαίνουν τώρα στη ρωσική σοσιαλδημοκρατία δεν έχουν μπει ποτέ ως τώρα σε κανένα σοσιαλιστικό κόμμα του κόσμου. Θα μας δοθεί παρακάτω η ευκαιρία να μιλήσουμε για τις πολιτικές και οργανωτικές υποχρεώσεις που μας επιβάλλει το καθήκον αυτό της απελευθέρωσης όλου του λαού από το ζυγό της απολυταρχίας. Τώρα θέλουμε απλώς να τονίσουμε ότι *το ρόλο του πρωτοπόρου αγωνιστή μπορεί να τον εκπληρώσει μόνο ένα κόμμα που καθοδηγείται από πρωτοπόρα θεωρία.* Και για ν' αντιληφθεί ο αναγνώστης κάπως συγκεκριμένα τι σημαίνει αυτό, ας θυμηθεί μερικούς προδρόμους της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας σαν τον Χέρτσεν, τον Μπελίνσκι, τον Τσερνιτσέβσκι και τη λαμπρή πλειάδα των επαναστατών της δεκαετίας 1870-1880. Ας σκεφτεί την παγκόσμια σημασία που αποκτά σήμερα η ρωσική φιλολογία, ας... μα φτάνουν κι αυτά!

Θα παραθέσουμε εδώ όσα είπε ο Ένγκελς το 1874 για τη σημασία της θεωρίας στο σοσιαλδημοκρατικό κίνημα. Ο Ένγκελς παραδέχεται *όχι δυο* μορφές του μεγάλου αγώνα της σοσιαλδημοκρατίας (την πολιτική και την οικονομική), –όπως συνηθίζεται σε μας– *αλλά τρεις, βάζοντας πλάι σ' αυτές και το θεωρητικό αγώνα.* Οι συμβουλές του προς το γερμανικό εργατικό κίνημα που είχε δυναμώσει πρακτικά και πολιτικά, είναι τόσο διδακτικές σ' ό,τι αφορά τα σύγχρονα προβλήματα και συζητήσεις, ώστε ελπίζουμε να μη δυσανασχετήσει ο αναγνώστης εναντίον μας για την παράθεση μεγάλου αποσπάσματος από τον πρόλογό του στην μπροσούρα: *Der deutsche Bauernkrieg*[*] που από καιρό έχει γίνει πολύ σπάνια στη βιβλιογραφία:

«Οι Γερμανοί εργάτες έχουν δυο ουσιαστικά πλεονεκτήματα σε σύγκριση με τους εργάτες της υπόλοιπης Ευρώπης. Πρώτο, το πλεονέκτημα ότι ανήκουν στο θεωρητικότερο λαό της Ευρώπης και ότι διατήρησαν το αίσθημα της θεωρίας, που το έχασαν σχεδόν ολωσδιόλου οι λεγόμενες “μορφωμένες” τάξεις της Γερμανίας. Αν δεν είχε προηγηθεί η γερμανική φιλοσοφία, ιδιαίτερα η φιλοσοφία του Χέγκελ, δε θα δημιουργούνταν ποτέ ο γερμανικός επιστημονικός σοσιαλισμός, ο μόνος επιστημονικός σοσιαλισμός που υπήρξε ποτέ. Αν οι εργάτες δεν είχαν το αίσθημα της θεωρίας, ο επιστημονικός αυτός σοσιαλισμός δε θα έμπαινε ποτέ τόσο βαθιά στη σάρκα και στο αίμα τους, όπως το βλέπουμε να γίνεται τώρα. Και πόσο απέραντα μεγάλο είναι το πλεονέκτημα αυτό μάς το δείχνει, από το ένα μέρος, η αδιαφορία απέναντι σε κάθε θεωρία, αδιαφορία η οποία αποτελεί μια από τις κύριες αιτίες που το αγγλικό εργατικό κίνημα προχωρεί τόσο αργά, παρά τη θαυμάσια οργάνωση των διαφόρων επαγγελμάτων, και από το άλλο, η σύγχυση και οι ταλαντεύσεις που έσπειρε ο προυντονισμός με την αρχική του μορφή στους Γάλλους και στους Βέλγους και με τη γελοιογραφημένη μορφή που τον παρουσίασε ο Μπακούνιν στους Ισπανούς και στους Ιταλούς.

---

[*] Dritter Abdruck. Lepzig, 1875. *Verlag der Genossenschaftsbuchdruckerei* (*Ο πόλεμος των χωρικών στη Γερμανία.* Τρίτη έκδοση, Λιψία, 1875. Συνεταιριστικό εκδοτικό. *Σύντ.*).

Το δεύτερο πλεονέκτημα είναι ότι οι Γερμανοί μπήκαν χρονικά σχεδόν τελευταίοι στο εργατικό κίνημα. Όπως ο γερμανικός θεωρητικός σοσιαλισμός ποτέ δε θα λησμονήσει ότι στηρίζεται στον Σεν-Σιμόν, στον Φουριέ και στον Όουεν, –στους τρεις αυτούς διανοητές, που παρ' όλη τη φαντασιοπληξία και τον ουτοπισμό τους συγκαταλέγονται στις μεγαλύτερες διάνοιες όλων των εποχών και με μεγαλοφυΐα πρόβλεψαν απειράριθμες αλήθειες που την ορθότητά τους την αποδείχνουμε σήμερα επιστημονικά– έτσι και το γερμανικό εργατικό κίνημα στην πράξη δεν πρέπει ποτέ να ξεχνά ότι αναπτύχθηκε στηριζόμενο στο αγγλικό και στο γαλλικό κίνημα ότι μπόρεσε απλούστατα να επωφεληθεί από την ακριβοπληρωμένη πείρα τους, ν' αποφύγει τώρα τα λάθη τους, που τότε ήταν στο μεγαλύτερό τους μέρος αναπόφευκτα. Πού θα βρισκόμασταν τώρα χωρίς το προηγούμενο των αγγλικών τρέιντ-γιούνιον και των πολιτικών εργατικών αγώνων της Γαλλίας, χωρίς τη γιγάντια ώθηση που έδωσε ιδιαίτερα η Κομμούνα του Παρισιού;

Πρέπει ν' αναγνωρίσουμε ότι οι Γερμανοί εργάτες εκμεταλλεύτηκαν με σπάνια ικανότητα τα πλεονεκτήματα της θέσης τους. Για πρώτη φορά από τότε που υπάρχει εργατικό κίνημα, η πάλη και προς τις τρεις κατευθύνσεις της –τη θεωρητική, την πολιτική και την πρακτικοοικονομική (αντίσταση ενάντια στους κεφαλαιοκράτες)– διεξάγεται προγραμματισμένα, με συνοχή και σύστημα. Σ' αυτήν ακριβώς τη συγκεντρωτική, θα λέγαμε, επίθεση, βρίσκεται η δύναμη και το ακατανίκητο του γερμανικού κινήματος.

Από το ένα μέρος, αυτή η πλεονεκτική τους θέση και, από το άλλο, οι νησιώτικες ιδιομορφίες του αγγλικού κινήματος και η βίαιη κατάπνιξη του γαλλικού κινήματος είχαν αποτέλεσμα να βρεθούν οι Γερμανοί εργάτες τη στιγμή αυτή επικεφαλής του προλεταριακού αγώνα. Για πόσο καιρό θα τους επιτρέψουν τα γεγονότα να κρατούν την τιμητική αυτή θέση, αυτό δεν μπορούμε να το προβλέψουμε. Όσο καιρό, όμως, θα την κρατούν, ελπίζουμε πως θα εκπληρώσουν αντάξια τα καθήκοντα που τους έχουν ανατεθεί. Αυτό απαιτεί διπλάσιες προσπάθειες σ' όλους τους τομείς του αγώνα και της ζύμωσης. Ιδιαίτερα, καθήκον των ηγετών θα είναι να εμβαθύνουν όλο και περισσότερο σ' όλα τα θεωρητικά προβλήματα, ν' απαλλάσσονται όλο και περισσότερο από την επίδραση της πατροπαράδοτης φρασεολογίας που κληρονομήθηκε από την παλιά κοσμοθεωρία, και να έχουν πάντα υπόψη τους ότι ο σοσιαλισμός, από τότε που έγινε επιστήμη, απαιτεί να τον μεταχειρίζονται σαν επιστήμη, δηλαδή να τον μελετούν. Η συνείδηση αυτών των καθηκόντων που θ' αποκτιέται κατ' αυτόν τον τρόπο και θα φωτίζεται συνεχώς, πρέπει να διαδίδεται με όλο και μεγαλύτερο ζήλο μέσα στους εργάτες και να δένεται όλο και πιο σφιχτά η οργάνωση τόσο του κόμματος όσο και των επαγγελματικών συνδικάτων...

...Αν οι Γερμανοί εργάτες εξακολουθήσουν να προπορεύονται κατά τον ίδιο τρόπο, δε θα βαδίζουν ακριβώς επικεφαλής του κινήματος –και δεν είναι καθόλου προς το συμφέρον του κινήματος να βαδίζουν επικεφαλής του οι εργάτες ενός οποιουδήποτε έθνους– αλλά θα κατέχουν τιμητική θέση μέσα στις γραμμές των αγωνιστών. Και θα βρεθούν πάνοπλοι, αν αναπάντεχα σοβαρές δοκιμασίες είτε μεγάλα γεγονότα απαιτήσουν απ' αυτούς μεγαλύτερο θάρρος, μεγαλύτερη αποφασιστικότητα και δύναμη θέλησης.»[39]

Τα λόγια του Ένγκελς αποδείχτηκαν προφητικά. Ύστερα από λίγα χρόνια βρήκαν τους Γερμανούς εργάτες αναπάντεχα σοβαρές δοκιμασίες, με τον έκτακτο νόμο ενάντια στους σοσιαλιστές. Και οι Γερμανοί εργάτες πραγματικά τις αντιμετώπισαν πάνοπλοι και μπόρεσαν να βγουν απ' αυτές νικητές.

Το ρωσικό προλεταριάτο το περιμένουν ασύγκριτα πιο σκληρές δοκιμασίες· θα χρειαστεί να παλέψει μ' ένα τέρας, που μπροστά του ο έκτακτος νόμος σε μια συνταγματική χώρα φαίνεται πραγματικά πυγμαίος. Η ιστορία έβαλε τώρα μπροστά μας ένα άμεσο καθήκον, που είναι το *πιο επαναστατικό* απ' όλα τα *άμεσα* καθήκοντα που αντιμετωπίζει το προλεταριάτο οποιασδήποτε άλλης χώρας. Η εκπλήρωση αυτού του καθήκοντος, το γκρέμισμα του πιο ισχυρού προπύργιου, όχι μονάχα της ευρωπαϊκής, μα ακόμα (μπορούμε τώρα να το πούμε) και της ασιατικής αντίδρασης, θα έκανε το ρωσικό προλεταριάτο εμπροσθοφυλακή του διεθνούς επαναστατικού προλεταριάτου. Κι έχουμε το δικαίωμα να πιστεύουμε ότι θ' αποκτήσουμε αυτό τον τιμητικό τίτλο που τον αξίζουν και οι πρόδρομοί μας, οι επαναστάτες της δεκαετίας 1870-1880, αν κατορθώσουμε να εμπνεύσουμε στο κίνημά μας, που είναι χίλιες φορές πλατύτερο και βαθύτερο, την ίδια απεριόριστη αποφασιστικότητα και δύναμη θέλησης.

II. ΤΟ ΑΥΘΟΡΜΗΤΟ ΤΩΝ ΜΑΖΩΝ ΚΑΙ Η ΣΥΝΕΙΔΗΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Είπαμε ότι πρέπει να εμπνεύσουμε στο κίνημά μας, που είναι πολύ πλατύτερο και βαθύτερο από το κίνημα της δεκαετίας 1870-1880, την ίδια απεριόριστη αποφασιστικότητα και δύναμη θέλησης που είχε το κίνημα εκείνου του καιρού. Πραγματικά, κανένας, νομίζουμε, δεν αμφέβαλλε ως τώρα ότι η δύναμη του σύγχρονου κινήματος βρίσκεται στο ξύπνημα των μαζών (και κυρίως του βιομηχανικού προλεταριάτου) και η αδυναμία του στην ανεπαρκή συνειδητότητα και πρωτοβουλία των καθοδηγητών-επαναστατών.

Ωστόσο, τελευταία έγινε μια καταπληκτική ανακάλυψη που απειλεί ν' ανατρέψει όλες τις αντιλήψεις που επικρατούσαν ως τώρα πάνω σ' αυτό το ζήτημα. Την ανακάλυψη αυτή την έκανε το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, που, κάνοντας πολεμική ενάντια στην *Ίσκρα* και στο *Ζαριά*, δεν περιορίστηκε απλώς σε επιμέρους αντιρρήσεις, αλλά προσπάθησε ν' αναγάγει τις «γενικές διαφωνίες» σε βαθύτερες αιτίες, στη «διαφορετική εκτίμηση της *σχετικής* σημασίας του αυθόρμητου και του συνειδητά "σχεδιασμένου" στοιχείου». Το κατηγορητήριο του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* λέει: *«Υποτίμηση της σημασίας του αντικειμενικού ή του αυθόρμητου στοιχείου ανάπτυξης.»** Σ' αυτό θ' απαντούσαμε ως εξής: Αν η πολεμική με την *Ίσκρα* και το *Ζαριά* δεν είχε απολύτως κανένα άλλο αποτέλεσμα, εκτός από το ότι παρακίνησε το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* ν' ανακαλύψει αυτή τη «γενική διαφωνία», και μόνο αυτό το αποτέλεσμα θα μας ικανοποιούσε πολύ: τόσο βαρυσήμαντη είναι η θέση αυτή και τόσο καθαρά φωτίζει όλη την ουσία των σύγχρονων θεωρητικών και πολιτικών διαφωνιών ανάμεσα στους Ρώσους σοσιαλδημοκράτες.

Να γιατί το ζήτημα της σχέσης συνείδησης και αυθόρμητου παρουσιάζει τεράστιο γενικά ενδιαφέρον, και στο ζήτημα αυτό πρέπει να σταθούμε πολύ λεπτομερειακά.

---

* *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, τεύχος 10, Σεπτέμβρης του 1901, σελ. 17 και 18. Η υπογράμμιση είναι του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*.

α) Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΑΥΘΟΡΜΗΤΗΣ ΑΝΟΔΟΥ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο σημειώσαμε πως στα μέσα της δεκαετίας 1890-1900 η έλξη της μορφωμένης ρωσικής νεολαίας προς τη μαρξιστική θεωρία είχε γίνει *καθολικό* φαινόμενο. Παρόμοιο καθολικό χαρακτήρα πήραν στην ίδια περίπου περίοδο και οι εργατικές απεργίες που ξέσπασαν το 1896 μετά τον περίφημο βιομηχανικό πόλεμο της Πετρούπολης.[40] Η επέκτασή τους σ' όλη τη Ρωσία έδειχνε καθαρά πόσο βαθύ ήταν το λαϊκό κίνημα που ξανάρχισε ν' ανεβαίνει. Κι αν πρόκειται να μιλήσουμε για το «αυθόρμητο στοιχείο», τότε, φυσικά, ίσα ίσα αυτό το απεργιακό κίνημα πρέπει κατά πρώτο λόγο να θεωρηθεί αυθόρμητο. Όμως υπάρχει αυθόρμητο και αυθόρμητο. Απεργίες είχαν γίνει στη Ρωσία και στις δεκαετίες 1870-1880 και 1860-1870 (ακόμα και στην πρώτη πεντηκονταετία του XIX αιώνα), απεργίες που συνοδεύονταν από «αυθόρμητη» καταστροφή των μηχανών κλπ. Σε σύγκριση μ' αυτούς τους «ξεσηκωμούς», οι απεργίες της δεκαετίας 1890-1900 θα μπορούσαν μάλιστα να χαρακτηριστούν και «συνειδητές» – τόσο σημαντικό είναι το βήμα που έκανε το εργατικό κίνημα σ' αυτό το διάστημα. Αυτό μας δείχνει ότι το «αυθόρμητο στοιχείο» δεν αποτελεί στην ουσία τίποτε άλλο παρά *εμβρυακή μορφή* του συνειδητού. Ακόμα και οι πρωτόγονοι ξεσηκωμοί εκφράζανε ως ένα βαθμό το ξύπνημα της συνείδησης: οι εργάτες έχαναν την προαιώνια πίστη τους στο απαρασάλευτο του καθεστώτος, που τους συνέθλιβε, άρχιζαν... δε θα 'λεγα να καταλαβαίνουν, μα να νιώθουν την ανάγκη της συλλογικής αντίστασης και να εγκαταλείπουν αποφασιστικά τη δουλική υποταγή στους προϊσταμένους τους. Ωστόσο, όλα αυτά ήταν πολύ περισσότερο ξεσπάσματα απόγνωσης κι εκδίκησης παρά *αγώνας*. Οι απεργίες της δεκαετίας 1890-1900 δείχνουν πολύ μεγαλύτερες αναλαμπές συνείδησης: υποβάλλονται συγκεκριμένα αιτήματα, υπολογίζεται από τα πριν η καταλληλότερη στιγμή, συζητούνται ορισμένες περιπτώσεις και παραδείγματα από άλλα μέρη κλπ. Αν οι ξεσηκωμοί ήταν απλώς μια εξέγερση καταπιεζόμενων ανθρώπων, τότε οι συστηματικές απεργίες εκφράζανε ήδη τα έμβρυα της ταξικής πάλης, αλλά μόνο τα έμβρυα. Αυτές καθαυτές οι απεργίες εκείνες ήταν αγώνας τρέιντ-γιουνιονιστικός, όχι όμως ακόμα σοσιαλδημοκρατικός. Σήμαιναν το ξύπνημα του ανταγωνισμού ανάμεσα στους εργάτες και στ' αφεντικά, μα οι εργάτες δεν είχαν και δεν μπορούσαν να έχουν συνείδηση της αγεφύρωτης αντίθεσης των συμφερόντων τους μ' όλο το σύγχρονο πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς, δηλαδή συνείδηση σοσιαλδημοκρατική. Μ' αυτή την έννοια, οι απεργίες της δεκαετίας 1890-1900, παρά την τεράστια πρόοδό τους σε σύγκριση με τους «ξεσηκωμούς», εξακολουθούσαν να είναι ένα κίνημα καθαρά αυθόρμητο.

Είπαμε ότι *δεν μπορούσε να υπάρχει ακόμα* σοσιαλδημοκρατική συνείδηση μέσα στους εργάτες. Η συνείδηση αυτή μπορούσε να έρθει σ' αυτούς μόνο απέξω. Η ιστορία όλων των χωρών δείχνει ότι η εργατική τάξη αποκλειστικά με τις δικές της δυνάμεις δεν είναι σε θέση ν' αναπτύξει παρά μόνο μια τρέιντ-γιουνιονιστική συνείδηση, δηλαδή την πεποίθηση ότι είναι ανάγκη να ενωθεί σε σωματεία, να κάνει αγώνα ενάντια στ' αφεντικά, να παλεύει για ν' αποσπάσει από την κυβέρνηση τον άλφα ή το βήτα απαραίτητο νόμο για τους εργάτες κλπ.* Η διδασκαλία, όμως, του σοσιαλισμού αναπτύχθηκε από τις φιλοσοφικές, ιστορικές και οικονομικές θεωρίες, που τις επεξεργάστηκαν οι μορφωμένοι εκπρόσωποι των εύπορων τάξεων, η διανόηση. Οι θεμελιωτές του σύγχρονου επιστημονικού σοσιαλισμού, ο Μαρξ και ο Ένγκελς, ανήκαν και οι ίδιοι, ως προς την κοινωνική τους θέση, στην αστική διανόηση. Το ίδιο και στη Ρωσία, η θεωρητική διδασκαλία της σοσιαλδημοκρατίας εμφανίστηκε εντελώς ανεξάρτητα από την αυθόρμητη ανάπτυξη του εργατικού κινήματος, εμφανίστηκε σαν φυσικό και αναπόφευκτο επακόλουθο της ανάπτυξης της σκέψης μέσα στην επαναστατική-σοσιαλιστική διανόηση. Στην εποχή για την οποία μιλάμε, δηλαδή στα μέσα της δεκαετίας 1890-1900, η διδασκαλία αυτή δεν ήταν μόνο ένα πρόγραμμα εντελώς διαμορφωμένο της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς», αλλά είχε κερδίσει κιόλας με το μέρος της την πλειονότητα της επαναστατικής νεολαίας της Ρωσίας.

---

* Ο τρέιντ-γιουνιονισμός δεν αποκλείει καθόλου την «πολιτική», όπως νομίζουν καμιά φορά. Τα τρέιντ-γιούνιον έκαναν πάντα μια ορισμένη πολιτική ζύμωση και πάλη (όχι όμως σοσιαλδημοκρατική). Στο επόμενο κεφάλαιο θα μιλήσουμε για τη διαφορά ανάμεσα στην τρέιντ-γιουνιονιστική και στη σοσιαλδημοκρατική πολιτική.

Συνεπώς, υπήρχε και το αυθόρμητο ξύπνημα των εργατικών μαζών, το ξύπνημα στη συνειδητή ζωή και στο συνειδητό αγώνα, υπήρχε και μια εξοπλισμένη με τη σοσιαλδημοκρατική θεωρία επαναστατική νεολαία που φλεγόταν από τον πόθο να έρθει σε επαφή με τους εργάτες. Σχετικά μ' αυτό, έχει ιδιαίτερη σημασία ν' αναφέρουμε ένα γεγονός, που συχνά το ξεχνάμε (και σχετικά δεν είναι πολύ γνωστό), το γεγονός δηλαδή ότι οι *πρώτοι* σοσιαλδημοκράτες εκείνης της περιόδου, *που ασχολούνταν με ζήλο με την οικονομική ζύμωση* –(και που υπολόγιζαν απόλυτα σ' αυτή τους τη δουλειά τις πραγματικά ωφέλιμες υποδείξεις της μπροσούρας *Για τη ζύμωση*[41], που τότε ήταν ακόμα χειρόγραφη)– όχι μόνο δε θεωρούσαν τη ζύμωση αυτή σαν το μοναδικό καθήκον τους, μα, απεναντίας, *από την πρώτη στιγμή* προωθούσαν και τα πιο πλατιά ιστορικά καθήκοντα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας γενικά και το καθήκον της ανατροπής της απολυταρχίας ειδικά. Έτσι, λ.χ., η ομάδα των σοσιαλδημοκρατών της Πετρούπολης, που ίδρυσε την «Ένωση αγώνα για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης»[42], ετοίμασε από τα τέλη ακόμα του 1895 το πρώτο φύλλο μιας εφημερίδας με τον τίτλο *Ραμπότσεγε Ντιέλο*. Το φύλλο αυτό, που ήταν εντελώς έτοιμο για τύπωμα, κατασχέθηκε από τους χωροφύλακες στην επιδρομή που έκαναν τη νύχτα της 8 προς την 9 του Δεκέμβρη 1895 στο σπίτι ενός μέλους της ομάδας, του Ανατ. Αλεξ. Βανέγεφ*,

---

* Ο Α. Α. Βανέγεφ πέθανε το 1899 στην Ανατολική Σιβηρία από φυματίωση που την άρπαξε στο κελί της απομόνωσης στη διάρκεια της προφυλάκισής του. Γι' αυτό ακριβώς κρίναμε ότι μπορούμε να δημοσιεύσουμε τις πληροφορίες που αναφέρονται στο κείμενο. Εγγυόμαστε για την ακρίβειά τους, γιατί προέρχονται από πρόσωπα που γνώριζαν προσωπικά και από πολύ κοντά τον Α. Α. Βανέγεφ.

κι έτσι το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* δεν έμελλε να δει το φως της ημέρας στην αρχική του μορφή. Το κύριο άρθρο της εφημερίδας αυτής (που ίσως ύστερα από καμιά τριανταριά χρόνια κάποια *Ρούσκαγια Σταρινά* θα το ξεθάψει από τα αρχεία της διεύθυνσης της αστυνομίας) περιέγραφε τα ιστορικά καθήκοντα της εργατικής τάξης της Ρωσίας και στο κέντρο των καθηκόντων αυτών έβαζε το ζήτημα της κατάκτησης της πολιτικής ελευθερίας.[43] Η εφημερίδα περιείχε ακόμα ένα άρθρο με τον τίτλο: «Τι σκέφτονται οι υπουργοί μας;»* αφιερωμένο στη διάλυση από την αστυνομία των Επιτροπών για την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού, καθώς και μια σειρά ανταποκρίσεις όχι μόνο από την Πετρούπολη, αλλά κι από άλλα μέρη της Ρωσίας (λ.χ., μια ανταπόκριση για τη σφαγή των εργατών στο κυβερνείο του Γιαροσλάβλ[44]). Έτσι, λοιπόν, η «πρώτη», αν δεν κάνουμε λάθος, «προσπάθεια» των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών της δεκαετίας 1890-1900 δεν ήταν μια εφημερίδα με στενά τοπικό, και πολύ περισσότερο «οικονομικό» χαρακτήρα, αλλά μια εφημερίδα που επιδίωκε να ενώσει τον απεργιακό αγώνα με το επαναστατικό κίνημα ενάντια στην απολυταρχία και να τραβήξει με το μέρος της σοσιαλδημοκρατίας όλους τους καταπιεζόμενους από την πολιτική του αντιδραστικού σκοταδισμού. Και κανένας από κείνους που ξέρουν έστω και λίγο την κατάσταση του κινήματος εκείνης της περιόδου δεν πρόκειται ν' αμφιβάλλει ότι μια τέτοια εφημερίδα θα συναντούσε την αμέριστη συμπάθεια και των εργατών της πρωτεύουσας και της επαναστατικής διανόησης και θα είχε πολύ πλατιά κυκλοφορία. Η αποτυχία του εγχειρήματος αυτού έδειξε μόνο ότι οι τότε σοσιαλδημοκράτες δεν ήταν σε θέση ν' ανταποκριθούν στις άμεσες απαιτήσεις της στιγμής, γιατί δεν είχαν αρκετή επαναστατική πείρα και πρακτική κατάρτιση. Το ίδιο ακριβώς πρέπει να ειπωθεί και για το *Σανκτ-Πετερμπούργκσκι Ραμπότσι Λιστόκ*[45] και ειδικά για τη *Ραμπότσαγια Γκαζέτα* και για τη «Διακήρυξη» του Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κινήματος της Ρωσίας[46], που ιδρύθηκε την άνοιξη του 1898. Βέβαια, ούτε καν μας περνάει από το μυαλό να κατηγορήσουμε τους αγωνιστές εκείνου του καιρού γι' αυτή την έλλειψη προετοιμασίας. Για να επωφεληθούμε, όμως, από την πείρα εκείνου του κινήματος και για να βγάλουμε πρακτικά διδάγματα απ' αυτή, είναι ανάγκη να καταλάβουμε στο ακέραιο τις αιτίες και τη σημασία της μιας ή της άλλης έλλειψης. Γι' αυτό έχει εξαιρετική σημασία να διαπιστωθεί ότι ένα μέρος (ίσως μάλιστα η πλειονότητα) των σοσιαλδημοκρατών που έδρασαν στα χρόνια 1895-1898, θεωρούσαν μ' όλο τους το δίκιο ότι ήταν δυνατό από τότε ακόμα, από την πρώτη στιγμή του «αυθόρμητου» κινήματος, να διατυπώσουν ένα πολύ πλατύ πρόγραμμα και μια μαχητική τακτική.* Και η έλλειψη κατάρτισης της πλειονότητας των επαναστατών, όντας ένα εντελώς φυσικό φαινόμενο, δεν μπορούσε να προκαλέσει κανένα ιδιαίτερο φόβο. Μια και είχαν τεθεί σωστά τα καθήκοντα, μια και υπήρχε η θέληση να επαναληφθούν οι προσπάθειες για την εκπλήρωση των καθηκόντων αυτών, οι προσωρινές αποτυχίες δεν αποτελούσαν παρά το μισό κακό. Η επαναστατική πείρα και η οργανωτική επιδεξιότητα είναι πράγματα που αποκτιούνται. Φτάνει να έχει κανείς τη διάθεση να καλλιεργεί στον εαυτό του τα απαιτούμενα προσόντα! Φτάνει να έχει επίγνωση των ελλείψεών του, πράγμα που στην επαναστατική δράση είναι κάτι παραπάνω από τη μισή εξάλειψη των ελλείψεων αυτών!

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 2ος, σελ. 75-80 (ίδιες σελίδες και στην ελλ. έκδ., σελ. 79-84, *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976).

---

* «Επικρίνοντας τη δράση των σοσιαλδημοκρατών του τέλους της δεκαετίας 1890-1900, η *Ίσκρα* αγνοεί το γεγονός ότι τότε δεν υπήρχαν οι όροι για άλλη δουλειά, εκτός από την πάλη για μικροδιεκδικήσεις» – δηλώνουν οι «οικονομιστές» στο «Γράμμα» τους «προς τα ρωσικά σοσιαλδημοκρατικά όργανα» (*Ίσκρα*, αρ. φύλλου 12). Τα γεγονότα που αναφέρονται στο κείμενο δείχνουν ότι ο ισχυρισμός αυτός για «έλλειψη όρων» *είναι διαμετρικά αντίθετος προς την αλήθεια*. Όχι μόνο στα τέλη, αλλά και στα μέσα της δεκαετίας 1890-1900 υπήρχαν όλοι οι όροι και για *άλλη δουλειά*, εκτός από την πάλη για μικροδιεκδικήσεις, όλοι οι όροι, εκτός από την επαρκή κατάρτιση των ηγετών. Κι όμως, αντί ν' αναγνωρίσουν ανοιχτά ότι από μας τους θεωρητικούς, τους ηγέτες, έλειπε αυτή η κατάρτιση, οι «οικονομιστές» θέλουν να τα φορτώσουν όλα στην «έλλειψη των όρων», στην επίδραση του υλικού περιβάλλοντος που καθορίζει το δρόμο, από τον οποίο κανένας θεωρητικός δε θα μπορούσε ν' αποτραβήξει το κίνημα. Τι άλλο είναι αυτό, αν όχι δουλοπρέπεια απέναντι στο αυθόρμητο, αν όχι έρωτας των «θεωρητικών» προς τις αδυναμίες τους;

Αλλά το μισό κακό έγινε πραγματικό κακό, όταν η επίγνωση αυτή άρχισε να ατονεί (ενώ ήταν πολύ ζωντανή στους αγωνιστές των ομάδων που αναφέραμε), όταν παρουσιάστηκαν άνθρωποι –ακόμα και σοσιαλδημοκρατικά όργανα– που ήταν έτοιμοι τις αδυναμίες να τις αναγάγουν σε αρετή, που επιχείρησαν μάλιστα να θεμελιώσουν και *θεωρητικά τη δουλοπρέπεια και την υπόκλισή τους μπρος στο αυθόρμητο*. Είναι καιρός να δώσουμε μια συνοπτική εικόνα αυτής της κατεύθυνσης, που το περιεχόμενό της χαρακτηρίζεται πολύ ανεπαρκώς με τον όρο «οικονομισμός», έναν όρο πολύ στενό για να την αποδώσει.

β) Η ΥΠΟΚΛΙΣΗ ΜΠΡΟΣ ΣΤΟ ΑΥΘΟΡΜΗΤΟ. Η *ΡΑΜΠΟΤΣΑΓΙΑ ΜΙΣΛ*

Πριν περάσουμε στις φιλολογικές εκδηλώσεις της υπόκλισης αυτής, θα σημειώσουμε το παρακάτω χαρακτηριστικό γεγονός (μας ανακοινώθηκε από την προαναφερόμενη πηγή), που φωτίζει κάπως τις συνθήκες κάτω από τις οποίες γεννήθηκε και μεγάλωσε, μέσα στους συντρόφους της Πετρούπολης, η διαμάχη που οδήγησε στις μελλοντικές δυο κατευθύνσεις της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας. Στις αρχές του 1897, ο Α. Α. Βανέγεφ και μερικοί σύντροφοί του έτυχε να πάρουν μέρος, πριν σταλούν στην εξορία, σε μια ιδιωτική σύσκεψη, όπου συγκεντρώθηκαν «γηραιά» και «νεαρά» μέλη της «Ένωσης αγώνα για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης».[47] Η συζήτηση περιστράφηκε κυρίως γύρω από την οργάνωση και ειδικά γύρω από το «Καταστατικό του εργατικού ταμείου», που δημοσιεύτηκε με την τελική του μορφή στα φύλλα, αρ. 9-10, του *Λιστόκ «Ραμπότνικα»*[48] (σελ. 46). Ανάμεσα στους «γηραιούς» (τους «δεκεμβριστές», όπως τους έλεγαν τότε αστειευόμενοι οι σοσιαλδημοκράτες της Πετρούπολης) και σε μερικούς «νεαρούς» (που αργότερα έγιναν στενοί συνεργάτες της *Ραμπότσαγια Μισλ*) εκδηλώθηκαν αμέσως οξύτατες διαφωνίες και ξέσπασε γερός καβγάς. Οι «νεαροί» υπεράσπιζαν τις βασικές αρχές του καταστατικού, έτσι όπως είχε δημοσιευτεί. Οι «γηραιοί» έλεγαν πως δεν είναι καθόλου αυτό εκείνο που χρειάζεται κατά πρώτο λόγο, αλλά η μετατροπή της «Ένωσης αγώνα» σε οργάνωση επαναστατών, στην οποία πρέπει να υπαχθούν τα διάφορα εργατικά ταμεία, οι προπαγανδιστικοί όμιλοι μέσα στη σπουδάζουσα νεολαία κλπ. Είναι αυτονόητο ότι οι αντιμαχόμενοι δεν υποψιάζονταν τότε καθόλου ότι οι διαφωνίες αυτές ήταν η αρχή της διάστασης. Αντίθετα, τις θεωρούσαν μεμονωμένες και τυχαίες. Το γεγονός, όμως, αυτό δείχνει ότι και στη Ρωσία η εμφάνιση και η διάδοση του «οικονομισμού» δεν έγινε καθόλου χωρίς αγώνα ενάντια στους «παλιούς» σοσιαλδημοκράτες (πράγμα που το ξεχνούν συχνά οι σημερινοί «οικονομιστές»). Κι αν αυτός ο αγώνας, στο μεγαλύτερο μέρος του, δεν άφησε «γραπτά» ίχνη, αυτό έγινε *μόνο και μόνο* γιατί η σύνθεση των ομίλων που λειτουργούσαν, άλλαζε σε αφάνταστο βαθμό συχνά, δεν είχε δημιουργηθεί καμιά συνέχεια, και γι' αυτό και οι διαφωνίες δεν αποκρυσταλλώθηκαν σε κανένα ντοκουμέντο.

Η εμφάνιση της *Ραμπότσαγια Μισλ* έβγαλε τον «οικονομισμό» στο φως της ημέρας, μα και πάλι όχι μονομιάς. Πρέπει να έχουμε μια συγκεκριμένη ιδέα για τις συνθήκες δουλειάς και τον εφήμερο χαρακτήρα των περισσότερων ρωσικών ομίλων (και συγκεκριμένη ιδέα μπορεί να 'χει μόνο εκείνος που τα έζησε όλα αυτά), για να καταλάβουμε πόσο μεγάλη δόση τυχαίου υπήρχε στην επιτυχία ή στην αποτυχία της νέας κατεύθυνσης στις διάφορες πόλεις και πώς τόσο μακρόχρονο διάστημα ούτε οι οπαδοί ούτε οι αντίπαλοι της «νέας» αυτής κατεύθυνσης δεν μπορούσαν, δεν είχαν κυριολεκτικά καμιά δυνατότητα να καθορίσουν, αν αυτό ήταν πραγματικά μια ξεχωριστή κατεύθυνση ή απλώς έκφραση της απειρίας ορισμένων προσώπων. Λόγου χάρη, τα πρώτα πολυγραφημένα φύλλα της *Ραμπότσαγια Μισλ* έμειναν τελείως άγνωστα στην τεράστια πλειονότητα των σοσιαλδημοκρατών· κι αν σήμερα μπορούμε ν' αναφέρουμε το κύριο άρθρο του πρώτου φύλλου της, αυτό γίνεται μόνο και μόνο γιατί το άρθρο αυτό ανατυπώθηκε, στο άρθρο του Β. Ι. (*Λιστόκ «Ραμπότνικα»*, τεύχη 9-10, σελ. 47 κ.ε.), που δεν παρέλειψε φυσικά να επαινέσει με ζήλο –με απερίσκεπτο ζήλο– την καινούργια εφημερίδα που διέφερε τόσο χτυπητά από τις εφημερίδες και τα σχέδια εφημερίδων που αναφέραμε πιο πάνω.* Και σ' αυτό το κύριο άρθρο αξίζει τον κόπο να σταθούμε, γιατί εκφράζει πολύ ανάγλυφα *όλο το πνεύμα* της *Ραμπότσαγια Μισλ* και του «οικονομισμού» γενικά.

Το κύριο άρθρο, αφού τονίζει ότι το χέρι του χωροφύλακα δε θα μπορούσε να συγκρατήσει την ανάπτυξη του εργατικού κινήματος, συνεχίζει: «...Αυτή η ζωτικότητα του εργατικού κινήματος οφείλεται στο γεγονός ότι ο εργάτης αποσπά την τύχη του από τα χέρια των ηγετών και την παίρνει επιτέλους στα δικά του τα χέρια», κι αυτή η θεμελιακή θέση αναπτύσσεται διεξοδικά παραπέρα. Στην πραγματικότητα, τους ηγέτες (δηλαδή τους σοσιαλδημοκράτες, τους οργανωτές της «Ένωσης αγώνα») τους είχε αποσπάσει η αστυνομία από τα χέρια, μπορούμε να πούμε, των εργατών**, ενώ αυτοί πάνε να δημιουργήσουν την εντύπωση ότι δήθεν οι εργάτες έκαναν αγώνα ενάντια στους ηγέτες αυτούς και απελευθερώθηκαν από το ζυγό τους! Αντί να ζητούν να τραβήξουμε μπροστά, να στεριώσουμε την επαναστατική οργάνωση και να διευρύνουμε την πολιτική δράση, άρχισαν να μας καλούν να πάμε *προς τα πίσω*, προς τον αποκλειστικά τρέιντγιουνιονιστικό αγώνα. Διακήρυξαν ότι «η οικονομική βάση του κινήματος επισκιάζεται από την τάση να μην ξεχνιέται ποτέ το πολιτικό ιδανικό», και ότι το έμβλημα του εργατικού κινήματος είναι: «αγώνας για την οικονομική κατάσταση» (!) ή ακόμα καλύτερα «οι εργάτες για τους εργάτες». Διακηρύχθηκε ότι τα απεργιακά ταμεία είναι «πολυτιμότερα για το κίνημα από εκατό άλλες οργανώσεις» (συγκρίνετε αυτόν τον ισχυρισμό που διατυπώθηκε τον Οκτώβρη του 1897 με τη διαμάχη ανάμεσα στους «δεκεμβριστές» και στα «νεαρά» μέλη στις αρχές του 1897) κλπ. Λόγια σαν και τούτα δω ότι δηλαδή σε πρώτη μοίρα δεν πρέπει να βάζουμε την «αφρόκρεμα» των εργατών, αλλά το «μέσο» εργάτη, τον εργάτη της αράδας ότι «η πολιτική ακολουθεί πάντα πειθήνια την οικονομία»* κλπ. κλπ., έγιναν της μόδας και απόκτησαν μια ακαταμάχητη επίδραση πάνω στη μάζα της νεολαίας που τραβιόταν στο κίνημα και που στις περισσότερες περιπτώσεις ήξερε μόνο μερικά αποσπάσματα του μαρξισμού από τις νόμιμες εκδόσεις.

---

* Με την ευκαιρία αυτή, πρέπει να πούμε ότι τα εγκώμια για τη *Ραμπότσαγια Μισλ* το Νοέμβρη του 1898, όταν ο «οικονομισμός», ιδιαίτερα στο εξωτερικό, είχε απόλυτα διαμορφωθεί, προέρχονταν από τον ίδιο τον Β. Ι. που πολύ γρήγορα έγινε ένας από τους εκδότες του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*. Και όμως, το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* δεν παραδεχόταν ότι υπάρχουν δυο κατευθύνσεις μέσα στη ρωσική σοσιαλδημοκρατία, όπως εξακολουθεί να μην το παραδέχεται και σήμερα!

** Το παρακάτω χαρακτηριστικό γεγονός δείχνει ότι η σύγκριση αυτή είναι σωστή. Όταν ύστερα από τη σύλληψη των «δεκεμβριστών» διαδόθηκε, ανάμεσα στους εργάτες που δούλευαν στο δημόσιο δρόμο του Σλίσεμπουργκ, η είδηση ότι στην ανακάλυψη και στις συλλήψεις βοήθησε ο προβοκάτορας Ν. Ν. Μιχάιλοφ (οδοντογιατρός), που συνδεόταν με μια από τις ομάδες που είχαν επαφή με τους «δεκεμβριστές», οι εργάτες αγανάκτησαν τόσο πολύ, ώστε αποφάσισαν να τον σκοτώσουν.

Αυτό σήμαινε ότι το συνειδητό πνίχτηκε ολότελα από το αυθόρμητο, από το αυθόρμητο των «σοσιαλδημοκρατών» εκείνων που επαναλάβαιναν τις «ιδέες» του κυρίου Β. Β., από το αυθόρμητο των εργατών εκείνων που παρασύρονταν από το επιχείρημα ότι μια αύξηση κατά ένα καπίκι στο ρούβλι αξίζει περισσότερο από κάθε σοσιαλισμό και κάθε πολιτική, και ότι πρέπει «ν' αγωνίζονται, ξέροντας ότι παλεύουν όχι για κάποιες μελλοντικές γενεές, μα για τον εαυτό τους και για τα παιδιά τους» (κύριο άρθρο του πρώτου φύλλου της *Ραμπότσαγια Μισλ*). Φράσεις σαν κι αυτές ήταν πάντα το αγαπημένο όπλο των αστών της Δυτικής Ευρώπης που, μισώντας το σοσιαλισμό, πάσχιζαν οι ίδιοι (σαν τον Γερμανό «σοσιαλ-πολιτικό» Χιρς) να μεταφυτέψουν τον αγγλικό τρέιντ-γιουνιονισμό στον τόπο τους, λέγοντας στους εργάτες ότι μόνο ο συνδικαλιστικός αγώνας** είναι αγώνας για τον ίδιο τον εαυτό τους και για τα παιδιά τους κι όχι ο αγώνας για κάποιες μελλοντικές γενεές, για κάποιον μελλοντικό σοσιαλισμό. Και τώρα οι διάφοροι «Β. Β. της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας» άρχισαν να επαναλαμβάνουν αυτές τις αστικές φράσεις. Έχει σημασία να σημειώσουμε εδώ τρία περιστατικά που θα μας είναι πολύ χρήσιμα στην παραπέρα ανάλυση των *σημερινών* διαφωνιών.*

Πρώτο, το πνίξιμο του συνειδητού από το αυθόρμητο, που αναφέραμε παραπάνω, έγινε επίσης με *αυθόρμητο τρόπο*. Αυτό μοιάζει με καλαμπούρι, όμως –αλίμονο!– είναι η πικρή αλήθεια. Το πνίξιμο αυτό δεν έγινε με την ανοιχτή πάλη δυο διαμετρικά αντίθετων αντιλήψεων, με τη νίκη της μιας και την ήττα της άλλης, αλλά με το «ξάφρισμα» όλο και περισσότερων «γηραιών»-επαναστατών από τους χωροφύλακες και με την εμφάνιση στη σκηνή όλο και περισσότερων «νεαρών» «Β. Β. της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας». Ο καθένας που δε θα πω συμμετείχε στο *σύγχρονο* ρωσικό κίνημα, μα έστω και μόνο ανέπνεε τον αέρα του, ξέρει πολύ καλά ότι έτσι ακριβώς έχουν τα πράγματα. Κι αν παρ' όλα αυτά επιμένουμε ιδιαίτερα να ξεδιαλύνει καλά μέσα του ο αναγνώστης το πασίγνωστο αυτό γεγονός, αν παραθέτουμε για μεγαλύτερη, ας πούμε, παραστατικότητα ορισμένα στοιχεία για την αρχική μορφή του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* και για τη διαμάχη ανάμεσα στους «γηραιούς» και στους «νεαρούς» στις αρχές του 1897, αυτό το κάνουμε, γιατί ορισμένοι άνθρωποι, που καυχιούνται για το «δημοκρατισμό» τους, εκμεταλλεύονται το γεγονός ότι το πλατύ κοινό (είτε οι πολύ νέοι) δεν ξέρει αυτά τα πράγματα. Θα ξαναγυρίσουμε στο ζήτημα αυτό παρακάτω.

Δεύτερο, από την πρώτη κιόλας δημοσιογραφική εμφάνιση του «οικονομισμού» μπορούμε να παρατηρήσουμε ένα φαινόμενο εξαιρετικά ιδιόμορφο και πολύ χαρακτηριστικό για την κατανόηση όλων των διαφωνιών ανάμεσα στους σημερινούς σοσιαλδημοκράτες, το φαινόμενο ότι οι οπαδοί του «καθαρά εργατικού κινήματος», οι θιασώτες του πιο στενού και του πιο «οργανικού» (η έκφραση είναι του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*) δεσμού με τον προλεταριακό αγώνα, οι αντίπαλοι κάθε μη εργατικής διανόησης (έστω κι αν πρόκειται για σοσιαλιστική διανόηση) είναι αναγκασμένοι να καταφεύγουν, για να υπερασπίσουν τις θέσεις τους, στα επιχειρήματα «μόνο των τρέιντ-γιουνιονιστών» *αστών*. Αυτό μας δείχνει ότι η *Ραμπότσαγια Μισλ* από την πρώτη εμφάνισή της καταπιάστηκε –χωρίς να το αντιλαμβάνεται η ίδια– με την πραγματοποίηση του προγράμματος του «Credo». Αυτό δείχνει –(πράγμα που δεν μπορεί να το καταλάβει με κανένα τρόπο το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*)– ότι *κάθε* υπόκλιση μπρος στο αυθόρμητο του εργατικού κινήματος, κάθε μείωση του ρόλου του «συνειδητού στοιχείου», του ρόλου της σοσιαλδημοκρατίας, *σημαίνει* ταυτόχρονα *–εντελώς ανεξάρτητα από το αν αυτός που μειώνει αυτό το ρόλο το θέλει είτε όχι– δυνάμωμα της επίδρασης της αστικής ιδεολογίας πάνω στους εργάτες*. Όλοι όσοι μιλούν για «υπερεκτίμηση της ιδεολογίας»*, για μεγαλοποίηση του ρόλου του συνειδητού στοιχείου** κλπ. φαντάζονται ότι το καθαρά εργατικό κίνημα μπορεί αυτό καθαυτό να επεξεργαστεί και θα επεξεργαστεί μια ανεξάρτητη ιδεολογία, αρκεί μόνο οι εργάτες «ν' αποσπάσουν από τα χέρια των ηγετών την τύχη τους». Αυτό όμως είναι μεγάλο λάθος. Για να συμπληρώσουμε όσα ειπώθηκαν πιο πάνω, θα παραθέσουμε και τα παρακάτω πολύ σωστά και σπουδαία λόγια του Κ. Κάουτσκι, για το σχέδιο του νέου προγράμματος του αυστριακού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος.***

---

* Από το ίδιο εκείνο κύριο άρθρο του πρώτου φύλλου της *Ραμπότσαγια Μισλ*. Απ' αυτό μπορεί να κρίνει κανείς τι λογής θεωρητική κατάρτιση είχαν αυτοί «οι Β. Β. της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας», που εξακολουθούσαν να επαναλαμβάνουν το χοντροκομμένο εκχυδαϊσμό του «οικονομικού υλισμού», σε μια εποχή που στη φιλολογία γινόταν πόλεμος των μαρξιστών ενάντια στον πραγματικό κύριο Β. Β., ο οποίος από καιρό είχε αποκτήσει τον τίτλο του «αριστοτέχνη στις αντιδραστικές υποθέσεις», γιατί είχε την *ίδια ακριβώς* αντίληψη στο ζήτημα της σχέσης πολιτικής και οικονομίας.

** Οι Γερμανοί μάλιστα έχουν και ιδιαίτερη έκφραση: «Nur-Gewerkschaftler», που σημαίνει οπαδοί του «καθαρά συνδικαλιστικού» αγώνα.

* Υπογραμμίζουμε τη λέξη *σημερινών* για εκείνους που θα σηκώσουν φαρισαϊκά τους ώμους και θα πουν: τώρα είναι εύκολο να διασύρεις τη *Ραμπότσαγια Μισλ*, μόνο που αυτό είναι παλιά ιστορία! Mutato nomine de te fabula narratur (με άλλο όνομα ο μύθος μιλά για σένα. *Σύντ.*) – θ' απαντήσουμε σ' αυτούς τους σύγχρονους φαρισαίους, που η ολοκληρωτική υποδούλωσή τους στις ιδέες της *Ραμπότσαγια Μισλ θ' αποδειχτεί* παρακάτω.

> «Πολλοί από τους αναθεωρητές κριτικούς μας πιστεύουν πως τάχα ο Μαρξ υποστήριζε ότι η οικονομική εξέλιξη και η ταξική πάλη δημιουργούν όχι μόνο τους όρους της σοσιαλιστικής παραγωγής, αλλά γεννούν άμεσα και τη *συνείδηση* (η υπογράμμιση είναι του Κ. Κ.) της αναγκαιότητάς της. Και οι κριτικοί αυτοί έχουν αμέσως έτοιμη την αντίρρηση ότι η Αγγλία, η χώρα με την πιο υψηλή κεφαλαιοκρατική ανάπτυξη, είναι η περισσότερο ξένη προς αυτή τη συνείδηση. Κρίνοντας από το σχέδιο θα μπορούσε κανείς να νομίζει ότι αυτή τη δήθεν ορθόδοξη-μαρξιστική άποψη που ανατρέπεται κατ' αυτόν τον τρόπο, τη συμμερίζεται και η επιτροπή που επεξεργάστηκε το αυστριακό πρόγραμμα. Το σχέδιο προγράμματος λέει: "Όσο περισσότερο η καπιταλιστική εξέλιξη κάνει να αυξάνει ο αριθμός του προλεταριάτου τόσο περισσότερο το προλεταριάτο αναγκάζεται και αποκτά την ικανότητα ν' αγωνιστεί ενάντια στον καπιταλισμό. Το προλεταριάτο φτάνει ως τη συνείδηση" της δυνατότητας και της αναγκαιότητας του σοσιαλισμού. Απ' αυτή την άποψη, η σοσιαλιστική συνείδηση εμφανίζεται σαν αναγκαίο και άμεσο αποτέλεσμα της προλεταριακής ταξικής πάλης. Αυτό, όμως, δεν είναι καθόλου σωστό. Φυσικά, ο σοσιαλισμός, ως διδασκαλία, έχει τις ρίζες του στις σύγχρονες οικονομικές σχέσεις, όπως ακριβώς και η ταξική πάλη του προλεταριάτου, και, όπως η τελευταία, πηγάζει κι αυτός από τον αγώνα ενάντια στη φτώχεια και στην αθλιότητα των μαζών, που γεννά ο καπιταλισμός· ο σοσιαλισμός, όμως, και η ταξική πάλη γεννιούνται το ένα δίπλα στο άλλο και όχι το ένα από το άλλο, γεννιούνται κάτω από διαφορετικές προϋποθέσεις. Η σύγχρονη σοσιαλιστική συνείδηση μπορεί να γεννηθεί μόνο πάνω στη βάση της βαθιάς επιστημονικής γνώσης. Πραγματικά, η σύγχρονη οικονομική επιστήμη αποτελεί εξίσου όρο της σοσιαλιστικής παραγωγής, όπως, λ.χ., και η σύγχρονη τεχνική, και το προλεταριάτο δεν μπορεί να δημιουργήσει ούτε τη μια ούτε την άλλη, όσο κι αν το θέλει· και οι δυο γεννιούνται από το σύγχρονο κοινωνικό προτσές. Φορέας της επιστήμης δεν είναι το προλεταριάτο, αλλά η *αστική διανόηση* (η υπογράμμιση είναι του Κ. Κ.): στα κεφάλια ορισμένων μελών του στρώματος αυτού γεννήθηκε ακριβώς ο σύγχρονος σοσιαλισμός, κι αυτοί είναι, κείνοι που τον μετέδωσαν στους πιο αναπτυγμένους πνευματικά προλετάριους, οι οποίοι με τη σειρά τους τον μπάζουν στην ταξική πάλη του προλεταριάτου, εκεί όπου το επιτρέπουν οι συνθήκες. Έτσι η σοσιαλι-

---

* Γράμμα των «οικονομιστών» στο φύλλο αρ. 12 της *Ίσκρα*.

** *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, τεύχος 10.

*** *Neue Zeir*[49], 1901-1902, XX, I, τεύχος 3, σελ. 79. Το σχέδιο της επιτροπής, για το οποίο μιλάει ο Κ. Κάουτσκι, ψηφίστηκε από το συνέδριο της Βιέννης (στα τέλη του περασμένου χρόνου) με μικρές τροποποιήσεις.[50]

στική συνείδηση είναι κάτι που έχει εισαχθεί απέξω (von aussen Hineingetragenes) στην ταξική πάλη του προλεταριάτου και όχι κάτι που γεννήθηκε αυθόρμητα (urwüchsig) απ' αυτήν. Σύμφωνα μ' αυτό, το παλιό πρόγραμμα του Χάινφελντσχ έλεγε πολύ σωστά ότι το καθήκον της σοσιαλδημοκρατίας είναι να μπάσει στο προλεταριάτο (επιλέξει: να γεμίσει το προλεταριάτο) με τη *συνείδηση* της θέσης του και τη συνείδηση του καθήκοντός του. Δε θα χρειαζόταν να γίνει αυτό, αν η συνείδηση αυτή πήγαζε αυτόματα από την ταξική πάλη. Το νέο σχέδιο προγράμματος πήρε αυτή τη θέση από το παλιό πρόγραμμα και την κόλλησε στη θέση που αναφέραμε πιο πάνω. Αυτό, όμως, κόβει ολότελα τον ειρμό της σκέψης...»

Μια και δεν μπορεί να γίνει λόγος για ανεξάρτητη ιδεολογία, επεξεργασμένη από τις ίδιες τις εργατικές μάζες στην πορεία του κινήματός τους*, το ζήτημα μπαίνει *μόνο* έτσι: είτε αστική είτε σοσιαλιστική ιδεολογία. Μέσος όρος δεν υπάρχει (γιατί η ανθρωπότητα δεν έχει επεξεργαστεί καμιά «τρίτη» ιδεολογία· και γενικά, σε μια κοινωνία που σπαράζεται από ταξικές αντιθέσεις, δεν μπορεί να υπάρξει ποτέ εξωταξική ή υπερταξική ιδεολογία). Για το λόγο αυτό *κάθε* μείωση του ρόλου της σοσιαλιστικής ιδεολογίας, *κάθε απομάκρυνση* απ' αυτήν σημαίνει ταυτόχρονα και δυνάμωμα της αστικής ιδεολογίας. Γίνεται λόγος

---

* Αυτό δε σημαίνει, βέβαια, ότι οι εργάτες δε συμμετέχουν στην επεξεργασία αυτής της θεωρίας. Συμμετέχουν, όμως, όχι ως εργάτες, *αλλά* ως θεωρητικοί του σοσιαλισμού, ως Προυντόν και Βάιτλινγκ, συμμετέχουν, μ' άλλα λόγια, μόνο όταν και στο βαθμό που κατορθώνουν λίγο-πολύ να κατακτήσουν τις γνώσεις του αιώνα τους και να προωθήσουν αυτές τις γνώσεις. Και για να μπορούν οι εργάτες *να το κατορθώνουν* αυτό *πιο συχνά*, πρέπει να γίνει προσπάθεια ν' ανεβεί όσο το δυνατό περισσότερο το επίπεδο της συνείδησής τους γενικά, γι' αυτό πρέπει οι εργάτες να μην κλείνονται στα τεχνικά περιορισμένα πλαίσια της *«φιλολογίας για τους εργάτες»*, αλλά να μάθουν να κάνουν όλο και πιο πολύ κτήμα τους τη *γενική φιλολογία*. Θα ήταν μάλιστα πιο σωστό αντί «να μην κλείνονται», να πούμε – να μην τους κλείνουν, γιατί οι ίδιοι οι εργάτες διαβάζουν και θέλουν να διαβάζουν όλα όσα γράφονται και για τους διανοούμενους, και μόνο μερικοί (κακοί) διανοούμενοι νομίζουν ότι είναι αρκετό «για τους εργάτες» να τους μιλάς για τις συνθήκες του εργοστασίου και ν' αναμασάς πράγματα από καιρό γνωστά.

για το αυθόρμητο. Η *αυθόρμητη*, όμως, εξέλιξη του εργατικού κινήματος τραβάει ίσα ίσα στην υποταγή του στην αστική ιδεολογία, *τραβάει ίσα ίσα σύμφωνα με το πρόγραμμα* του «Credo», γιατί το αυθόρμητο εργατικό κίνημα είναι τρέιντ-γιουνιονισμός, είναι Nur-Gewerkschaftlerei, και τρέιντ-γιουνιονισμός σημαίνει ακριβώς ιδεολογική υποδούλωση των εργατών στην αστική τάξη. Γι' αυτό το λόγο το καθήκον μας, το καθήκον της σοσιαλδημοκρατίας, είναι *ν' αγωνιστούμε ενάντια στο αυθόρμητο*, για *ν' αποτραβήξουμε* το εργατικό κίνημα απ' αυτή την αυθόρμητη τάση του τρέιντ-γιουνιονισμού να μπει κάτω από τα φτερά της αστικής τάξης, και να το τραβήξουμε κάτω από τα φτερά της επαναστατικής σοσιαλδημοκρατίας. Γι' αυτό, ο ισχυρισμός των συντακτών του «οικονομιστικού» γράμματος που δημοσιεύτηκε στο φύλλο 12 της *Ίσκρα* ότι καμιά προσπάθεια και των πιο εμπνευσμένων θεωρητικών δεν μπορεί ν' αποτραβήξει το εργατικό κίνημα από το δρόμο που καθορίζεται από την αλληλεπίδραση των υλικών στοιχείων και του υλικού περιβάλλοντος, *ισοδυναμεί απόλυτα με απάρνηση του σοσιαλισμού*· κι αν οι συντάχτες του γράμματος αυτού ήταν σε θέση να σκεφτούν κατά βάθος χωρίς φόβο και με συνέπεια αυτά που λένε, όπως πρέπει να κάνει ο καθένας που μπαίνει στο στίβο της φιλολογικής και της δημόσιας δράσης, δε θα τους έμενε τίποτε άλλο παρά «να σταυρώσουν στο στήθος τα άχρηστα χέρια τους» και... και ν' αφήσουν το πεδίο δράσης στους κυρίους Στρούβε και Προκοπόβιτς, που τραβούν το εργατικό κίνημα «στη γραμμή της μικρότερης αντίστασης», δηλαδή στη γραμμή του αστικού τρέιντ-γιουνιονισμού ή στους κυρίους Ζουμπάτοφ που το τραβούν στη γραμμή της παπαδίστικης-χωροφυλακίστικης «ιδεολογίας».

Θυμηθείτε το παράδειγμα της Γερμανίας. Ποια ήταν η ιστορική υπηρεσία του Λασάλ στο εργατικό κίνημα της Γερμανίας; Ότι *αποτράβηξε* το κίνημα αυτό από το δρόμο του προοδευτικού τρέιντ-γιουνιονισμού και κοοπερατιβισμού, όπου τραβούσε αυθόρμητα (*με την καλόβουλη συμμετοχή των διαφόρων Σούλτσε-Ντέλιτς και των ομοίων τους*). Για να εκπληρωθεί αυτό το καθήκον, χρειάστηκε κάτι που δεν έμοιαζε καθόλου με τις συζητήσεις για υποτίμηση του αυθόρμητου στοιχείου για τακτική-προτσές, για την αλληλεπίδραση στοιχείων και περιβάλλοντος κλπ. Γι' αυτό το πράγμα χρειάστηκε *απεγνωσμένος αγώνας ενάντια στο αυθόρμητο*, και μόνο ύστερα από ένα τέτοιον αγώνα που κράτησε πολλά, πάρα πολλά χρόνια στάθηκε δυνατό, λ.χ., ο εργατικός πληθυσμός του Βερολίνου από στήριγμα του προοδευτικού κόμματος να γίνει ένα από τα καλύτερα φρούρια της σοσιαλδημοκρατίας. Και ο αγώνας αυτός δεν τέλειωσε καθόλου ως τα σήμερα (όπως θα νόμιζαν όσοι μελετούν την ιστορία του γερμανικού κινήματος κατά τον Προκοπόβιτς και τη φιλοσοφία του κατά τον Στρούβε[51]). Και σήμερα ακόμα, η εργατική τάξη της Γερμανίας είναι, αν μπορούμε να εκφραστούμε έτσι, χωρισμένη σε κάμποσες ιδεολογίες: ένα μέρος από τους εργάτες είναι οργανωμένο στα καθολικά και στα μοναρχικά συνδικάτα, ένα άλλο στα συνδικάτα Χιρς-Ντούνκερ[52] που ιδρύθηκαν από τους αστούς θιασώτες του αγγλικού τρέιντ-γιουνιονισμού, ένα τρίτο μέρος είναι οργανωμένο στα σοσιαλδημοκρατικά συνδικάτα. Η τελευταία αυτή μερίδα είναι ασύγκριτα μεγαλύτερη απ' όλες τις υπόλοιπες, μόνο, όμως, με την αδιάλλακτη πάλη ενάντια σ' όλες τις άλλες ιδεολογίες η σοσιαλδημοκρατική ιδεολογία μπόρεσε να κατακτήσει και θα μπορέσει να διατηρήσει αυτή την υπεροχή.

Γιατί όμως –θα ρωτήσει ο αναγνώστης– το αυθόρμητο κίνημα, το κίνημα που ακολουθεί τη γραμμή της μικρότερης αντίστασης, οδηγεί ίσα ίσα στην κυριαρχία της αστικής ιδεολογίας; Για τον απλούστατο λόγο ότι η αστική ιδεολογία είναι ως προς την προέλευσή της πολύ πιο παλιά από τη σοσιαλιστική ιδεολογία· γιατί είναι πιο πολύπλευρα δουλεμένη και γιατί διαθέτει *ασύγκριτα* περισσότερα μέσα διάδοσης.* Κι όσο πιο νεαρό είναι το σοσιαλιστικό κίνημα σε μια χώρα τόσο πιο δραστήρια πρέπει να καταπολεμάται κάθε απόπειρα στερέωσης της μη σοσιαλιστικής ιδεολογίας, τόσο πιο αποφασιστικά πρέπει να προφυλάσσονται οι εργάτες από τους κακούς εκείνους συμβούλους που ξεφωνίζουν ενάντια στη «μεγαλοποίηση του συνειδητού στοιχείου» κλπ. Οι συντάκτες του «οικονομιστικού» γράμματος κατακεραυνώνουν, εν χορώ με το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, την αδιαλλαξία που χαρακτηρίζει την παιδική ηλικία του κινήματος. Σ' αυτό απαντούμε: μάλιστα, το κίνημά μας βρίσκεται πραγματικά στην παιδική του ηλικία και για να ανδρωθεί πιο γρήγορα πρέπει να μπολιαστεί με την αδιαλλαξία απέναντι σε κείνους, που με την υπόκλισή τους μπρος στο αυθόρμητο επιβραδύνουν την ανάπτυξή του. Τίποτα δεν είναι τόσο γελοίο και βλαβερό όσο το να παρασταίνουμε τους γηραιούς που από καιρό έχουν πια ζήσει όλα τα αποφασιστικά επεισόδια του αγώνα!

Τρίτο, το πρώτο φύλλο της *Ραμπότσαγια Μισλ* μας δείχνει ότι ο όρος «οικονομισμός» (που εμείς φυσικά δεν έχουμε την πρόθεση να τον παρατήσουμε, γιατί έτσι ή αλλιώς η προσωνυμία αυτή έχει πια επικρατήσει), δεν αποδίδει με αρκετή ακρίβεια την ουσία της νέας κατεύθυνσης. Η *Ραμπότσαγια Μισλ* δεν αρνιέται ολότελα τον πολιτικό αγώνα: στο καταστατικό του ταμείου, που δημοσιεύτηκε στο πρώτο φύλλο της *Ραμπότσαγια Μισλ*, γίνεται λόγος για αγώνα ενάντια στην κυβέρνηση. Η *Ραμπότσαγια Μισλ*, όμως, πιστεύει πως «η πολιτική ακολουθεί πάντοτε πειθήνια την οικονομία» (και το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* προσφέρει μια παραλλαγή της θέσης αυτής, όταν στο πρόγραμμά του ισχυρίζεται ότι «στη Ρωσία, περισσότερο από κάθε άλλη χώρα, ο οικονομικός αγώνας *είναι αναπόσπαστος* από τον πολιτικό»). Αυτές οι θέσεις της *Ραμπότσαγια Μισλ* και του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* είναι τελείως λαθεμένες, *αν, λέγοντας πολιτική, εννοούν τη σοσιαλδημοκρατική πολιτική*. Πολύ συχνά ο οικονομικός αγώνας των εργατών συνδέεται (αν και όχι αναπόσπαστα) με την αστική πολιτική, την κληρικαλική πολιτική κ.ά., όπως είδαμε προηγούμενα. Οι θέσεις του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* είναι σωστές αν, λέγοντας πολιτική, εννοεί την τρέιντ-γιουνιονιστική πολιτική, δηλαδή τον κοινό πόθο όλων των εργατών να πετύχουν από το κράτος ορισμένα μέτρα, που αποβλέπουν στο να τους ανακουφίσουν από τα δεινά που συνεπάγεται η θέση τους, που δεν καταργούν, όμως, ακόμα αυτή τους τη θέση, δηλαδή δεν εξαφανίζουν την υποταγή της εργασίας στο κεφάλαιο. Ο πόθος αυτός είναι πραγματικά κοινός και στους Άγγλους τρέιντ-γιουνιονιστές που βλέπουν εχθρικά το σοσιαλισμό, και στους καθολικούς εργάτες και στους εργάτες του «Ζουμπάτοφ» κλπ. Υπάρχει πολιτική και πολιτική. Έτσι βλέπουμε ότι και όσον αφορά τον πολιτικό αγώνα, η *Ραμπότσαγια Μισλ* δεν είναι τόσο υπέρ της άρνησης του αγώνα αυτού όσο υπέρ της υπόκλισης μπρος στο *αυθόρμητο*, μπρος στην έλλειψη συνειδητότητας του αγώνα αυτού. Η *Ραμπότσαγια Μισλ*, ενώ αναγνωρίζει πέρα για πέρα τον πολιτικό αγώνα που γεννιέται αυθόρμητα μέσα από το ίδιο το εργατικό κίνημα (θα ήταν πιο σωστό να πούμε: τις πολιτικές επιθυμίες και απαιτήσεις των εργατών), παραιτείται ολότελα από την *αυτοτελή χάραξη* μιας ιδιαίτερης *σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής*, που ν' ανταποκρίνεται στα γενικά καθήκοντα του σοσιαλισμού και στις σύγχρονες ρωσικές συνθήκες. Παρακάτω θα δείξουμε ότι το ίδιο λάθος κάνει και το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*.

---

* Συχνά λένε: η εργατική τάξη τείνει *αυθόρμητα* προς το σοσιαλισμό. Αυτό είναι ολότελα σωστό, με την έννοια ότι η σοσιαλιστική θεωρία καθορίζει πιο βαθιά και πιο σωστά από κάθε άλλη θεωρία τις αιτίες των συμφορών της εργατικής τάξης, και γι' αυτό οι εργάτες την αφομοιώνουν τόσο εύκολα, *αρκεί* μόνο η θεωρία αυτή να μη τα διπλώνει μπροστά στο αυθόρμητο, *αρκεί* μόνο να υποτάσσει η ίδια το αυθόρμητο. Αυτό συνήθως εξυπακούεται, αυτό, όμως, ακριβώς το ξεχνάει και το διαστρεβλώνει το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*. Η εργατική τάξη τείνει αυθόρμητα προς το σοσιαλισμό, παρ' όλα αυτά, όμως, η αστική ιδεολογία που είναι πολύ διαδομένη (και συνεχώς ξαναγεννιέται με τις πιο ποικίλες μορφές), επιβάλλεται αυθόρμητα πολύ περισσότερο στον εργάτη.

γ) Η «ΟΜΑΔΑ ΑΥΤΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ» ΚΑΙ ΤΟ *ΡΑΜΠΟΤΣΕΓΕ ΝΤΙΕΛΟ*[53]

Αναλύσαμε τόσο διεξοδικά το όχι πολύ γνωστό και σχεδόν ξεχασμένο σήμερα κύριο άρθρο του πρώτου φύλλου της *Ραμπότσαγια Μισλ*, γιατί το άρθρο αυτό ήταν η πρώτη και η πιο ανάγλυφη έκφραση του γενικού εκείνου ρεύματος που αργότερα βγήκε στην επιφάνεια με άπειρα μικρά ρυάκια. Ο Β. Ι. είχε απόλυτα δίκιο, όταν παινεύοντας το πρώτο φύλλο και το κύριο άρθρο της *Ραμπότσαγια Μισλ*, είπε ότι είναι γραμμένο σε «έντονο ύφος, με πάθος» (*Λιστόκ «Ραμπότνικα»*, τεύχος 9-10, σελ. 49). Κάθε άνθρωπος με πεποιθήσεις, που πιστεύει ότι προσφέρει κάτι το καινούργιο, γράφει «με πάθος» και γράφει έτσι, ώστε να εκφράζει ανάγλυφα τις απόψεις του. Μόνο άνθρωποι που έχουν συνηθίσει να κάθονται σε δυο καρέκλες, δεν έχουν κανένα «πάθος»· μόνο αυτοί είναι ικανοί σήμερα να παινεύουν το

πάθος της *Ραμπότσαγια Μισλ* και αύριο να κατηγορούν τους αντιπάλους της για «πολεμικό πάθος».

Δε θα σταθούμε στο «Χωριστό παράρτημα της *Ραμπότσαγια Μισλ*» (θ' αναγκαστούμε παρακάτω για διαφόρους λόγους ν' αναφερθούμε σ' αυτό το έργο, που εκφράζει κατά το συνεπέστερο τρόπο τις ιδέες των οικονομιστών), θα σημειώσουμε με λίγα μόνο λόγια την «Έκκληση της ομάδας αυτοαπελευθέρωσης των εργατών» (Μάρτης 1899, που ανατυπώθηκε στο περιοδικό Νακανούνε[54] του Λονδίνου, τεύχος 7, Ιούλης του 1899). Οι συντάκτες αυτής της έκκλησης λένε πολύ σωστά ότι «η εργατική Ρωσία *μόλις τώρα ξυπνάει*, μόλις τώρα κοιτάζει γύρω της και *πιάνεται ενστικτώδικα από τα πρώτα τυχόντα* μέσα πάλης», απ' αυτό, όμως, βγάζουν το ίδιο λαθεμένο συμπέρασμα που έβγαλε και η *Ραμπότσαγια Μισλ*, ξεχνώντας ότι το ενστικτώδικο είναι ακριβώς το ασυνείδητο (το αυθόρμητο), που πρέπει να το βοηθήσουν οι σοσιαλιστές ότι τα «πρώτα τυχόντα» μέσα πάλης θα είναι πάντα στη σύγχρονη κοινωνία τρέιντ-γιουνιονιστικά μέσα πάλης και η «πρώτη τυχούσα» ιδεολογία θα είναι η αστική (τρέιντ-γιουνιονιστική) ιδεολογία. Κατά τον ίδιο τρόπο, οι συντάκτες αυτοί δεν «αρνούνται» και την πολιτική, αλλά λένε απλώς (απλώς!), όπως και ο Β. Β. ότι η πολιτική είναι το εποικοδόμημα και γι' αυτό «η πολιτική ζύμωση πρέπει να είναι το εποικοδόμημα πάνω στη ζύμωση που γίνεται προς όφελος του οικονομικού αγώνα, πρέπει να υψώνεται πάνω στη βάση αυτού του αγώνα και να τον ακολουθεί».

Όσο για το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, αυτό άρχισε τη σταδιοδρομία του απευθείας με την «υπεράσπιση» των «οικονομιστών». Ενώ στο πρώτο τεύχος του (τεύχος 1, σελ. 141-142) είπε *μια ολοφάνερη αναλήθεια*, υποστηρίζοντας ότι τάχα «δεν ξέρει για ποιους νεαρούς συντρόφους μιλούσε ο Αξελρόντ», όταν στη γνωστή μπροσούρα του* προειδοποιούσε τους «οικονομιστές», αργότερα, στο κορύφωμα της πολεμικής που εξαιτίας της αναλήθειας αυτής άναψε ανάμεσα σ' αυτό από το ένα μέρος και στους Αξελρόντ και Πλεχάνοφ από το άλλο, το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* αναγκάστηκε να ομολογήσει ότι «μέσα στην αμηχανία του ήθελε να *υπερασπίσει* όλους τους πιο νεαρούς σοσιαλδημοκράτες του εξωτερικού απ' αυτή την άδικη κατηγορία» (ο Αξελρόντ είχε κατηγορήσει τους οικονομιστές για στενότητα[55]). Στην πραγματικότητα, η κατηγορία αυτή ήταν πέρα για πέρα δίκαιη και το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* ήξερε θαυμάσια ότι η κατηγορία αυτή βάρυνε μεταξύ άλλων και τον Β. Ι., μέλος της συντακτικής επιτροπής του. Θα σημειώσω με την ευκαιρία αυτή πως, στην πολεμική που αναφέραμε, ο Αξελρόντ είχε απόλυτα δίκιο και το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* δεν έχει καθόλου δίκιο στην ερμηνεία της μπροσούρας μου: *Τα καθήκοντα των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών.** Η μπροσούρα αυτή είχε γραφεί το 1897, πριν κάνει την εμφάνισή της η *Ραμπότσαγια Μισλ*, όταν θεωρούσα, και είχα δίκιο να θεωρώ, την *πρωταρχική* κατεύθυνση της «Ένωσης του αγώνα» της Πετρούπολης που την περιέγραψα πιο πάνω, σαν κυρίαρχη κατεύθυνση. Και η κατεύθυνση αυτή ήταν πραγματικά η κυρίαρχη τουλάχιστον ως τα μέσα του 1898. Γι' αυτό το λόγο, το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* δεν είχε καθόλου δίκιο ν' αναφέρεται, προσπαθώντας ν' αρνηθεί την ύπαρξη και τον κίνδυνο του «οικονομισμού», σε μια μπροσούρα που εξέθετε απόψεις που στα 1897-1898 είχαν *εκτοπιστεί* στην Πετρούπολη από τις «οικονομιστικές» απόψεις.**

---

* *Τα σημερινά καθήκοντα και η τακτική των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών*, Γενεύη, 1898. Δυο γράμματα προς τη *Ραμπότσαγια Γκαζέτα* που γράφτηκαν το 1897.

Το *Ραμπότσεγε Ντιέλο,* όμως, όχι μόνο «υπεράσπιζε» τους «οικονομιστές», μα και το ίδιο έπεφτε συνεχώς στα θεμελιακά σφάλματά τους. Η πηγή της σύγχυσης αυτής βρισκόταν στη διφορούμενη ερμηνεία της ακόλουθης θέσης του προγράμματος του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*: «Νομίζουμε πως το σπουδαιότερο φαινόμενο της ρωσικής ζωής, που κυρίως *θα καθορίζει τα καθήκοντα* (η υπογράμμιση είναι δική μας) και το χαρακτήρα της φιλολογικής δράσης της Ένωσης, είναι το *μαζικό εργατικό κίνημα* (η υπογράμμιση είναι του *Ρ. Ντ.*) που εμφανίστηκε στα τελευταία χρόνια.» Ότι το μαζικό κίνημα είναι ένα πάρα πολύ σπουδαίο φαινόμενο, γι' αυτό δε χωράει συζήτηση. Όλο το ζήτημα, όμως, είναι πώς πρέπει να εννοούμε τη διαπίστωση ότι το μαζικό κίνημα «καθορίζει τα καθήκοντα». Αυτό μπορεί να ερμηνευτεί με δυο τρόπους: *είτε* με την έννοια της υπόκλισης μπρος στο αυθόρμητο αυτού του κινήματος, δηλαδή με την έννοια της αναγωγής του ρόλου της σοσιαλδημοκρατίας σε απλή εξυπηρέτηση του εργατικού κινήματος σαν τέτοιου (αυτή είναι η ερμηνεία που δίνουν η *Ραμπότσαγια Μισλ*, η «Ομάδα αυτοαπελευθέρωσης» και οι άλλοι «οικονομιστές»)· *είτε* με την έννοια ότι το μαζικό κίνημα βάζει μπροστά μας *νέα* θεωρητικά, πολιτικά και οργανωτικά καθήκοντα, πολύ πιο δύσκολα από τα καθήκοντα που μπορούσαν να μας ικανοποιούν στην περίοδο που μεσολάβησε πριν από την εμφάνιση του μαζικού κινήματος. Το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* έκλινε και κλίνει ακόμα προς την πρώτη ερμηνεία, γιατί αυτή δεν είπε ποτέ κάτι το συγκεκριμένο για νέα καθήκοντα, μα πάντα σκεφτόταν με τέτοιο τρόπο που σου έδινε την εντύπωση ότι το «μαζικό αυτό κίνημα» μας *απαλλάσσει* από την ανάγκη να κατανοήσουμε καθαρά και να εκπληρώσουμε τα καθήκοντα που θέτει μπροστά μας. Αρκεί μόνο ν' αναφέρουμε το γεγονός ότι το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* θεωρούσε αδύνατο να θέσει μπροστά στο μαζικό εργατικό κίνημα ως *πρώτο* καθήκον την ανατροπή της απολυταρχίας και υποβίβαζε το καθήκον αυτό (εν ονόματι του μαζικού κινήματος) στο καθήκον της πάλης για τις άμεσες πολιτικές διεκδικήσεις («Απάντηση», σελ. 25).

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 2ος, σελ. 433-470 (ελλ. έκδ., σελ. 459-496, *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976).

** Το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, για να υπερασπίσει τον εαυτό του, πρόσθεσε στην πρώτη του αναλήθεια («δεν ξέρουμε για ποιους νεαρούς συντρόφους μιλούσε ο Π. Μπ. Αξελρόντ») μια δεύτερη αναλήθεια, γράφοντας στην «Απάντηση»: «Από τότε που γράφτηκε η βιβλιοκρισία για τα "Καθήκοντα", σε ορισμένους Ρώσους σοσιαλδημοκράτες γεννήθηκαν ή διαγράφηκαν λίγο-πολύ καθαρά τάσεις προς μια οικονομιστική μονομέρεια, που αποτελούν ένα βήμα προς τα πίσω σε σύγκριση με την κατάσταση του κινήματός μας, που περιγράφεται στα "Καθήκοντα"» (σελ. 9). Αυτά λέει η «Απάντηση» που εκδόθηκε στα *1900.* Το πρώτο φύλλο, όμως, του *Ρ. Ντ.* (με τη βιβλιοκρισία) βγήκε τον *Απρίλη του 1899.* Μήπως ο «οικονομισμός» γεννήθηκε μόλις το 1899; Όχι, το 1899 ακούστηκε η πρώτη διαμαρτυρία των *Ρώσων* σοσιαλδημοκρατών ενάντια στον «οικονομισμό» (διαμαρτυρία ενάντια στο «Credo»). (Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 163-176, ελλ. έκδ., σελ. 167-180). Ο «οικονομισμός» γεννήθηκε το 1897, πράγμα που το ξέρει πολύ καλά το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* γιατί ο *Β. Ι. από το Νοέμβρη του 1898* (*Λιστόκ «Ραμπότνικα»*, τεύχος 9-10) εγκωμίαζε τη *Ραμπότσαγια Μισλ*.

Θ' αφήσουμε κατά μέρος το άρθρο του διευθυντή του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* Μπ. Κριτσέβσκι: «Ο οικονομικός και ο πολιτικός αγώνας στο ρωσικό κίνημα» που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 7 και επαναλαμβάνει τα ίδια ακριβώς λάθη*, και θα περάσουμε κατευθείαν στο τεύχος 10 του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*. Φυσικά δεν πρόκειται ν' αναλύσουμε τις επιμέρους αντιρρήσεις του Μπ. Κριτσέβσκι και του Μαρτίνοφ ενάντια στο *Ζαριά* και στην *Ίσκρα*. Εκείνο που μας ενδιαφέρει εδώ είναι μόνο η βασική θέση που πήρε το τεύχος 10 του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*. Δε θα εξετάσουμε, λ.χ., το παράδοξο ότι το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* διέκρινε μια «διαμετρική αντίφαση» ανάμεσα στη θέση:

«Η σοσιαλδημοκρατία δε δεσμεύει τον εαυτό της, δε στενεύει τη δράση της μ' ένα οποιοδήποτε από πριν επινοημένο σχέδιο

---

* Η «θεωρία των σταδίων» ή θεωρία των «δειλών ζικ-ζακ» στον πολιτικό αγώνα εκφράζεται, λ.χ., στο άρθρο αυτό ως εξής: «Οι πολιτικές διεκδικήσεις, που ως προς το χαρακτήρα τους είναι κοινές για ολόκληρη τη Ρωσία, πρέπει, ωστόσο, στην αρχή» (αυτό έχει γραφεί τον Αύγουστο του 1900!) «ν' ανταποκρίνονται στην πείρα που έχει αποκομίσει το δοσμένο στρώμα (sic!) των εργατών από τον οικονομικό αγώνα. Μόνο (!) στηριζόμενος σ' αυτή την πείρα μπορεί και πρέπει να καταπιαστεί κανείς με την πολιτική ζύμωση» κλπ. (σελ. 11). Στη σελ. 4, ο αρθρογράφος διαμαρτύρεται ενάντια στις τελείως ανυπόστατες, κατά τη γνώμη του, κατηγορίες για οικονομιστική αίρεση και αναφωνεί με πάθος: «Και ποιος σοσιαλδημοκράτης δεν ξέρει ότι σύμφωνα με τη διδασκαλία του Μαρξ και του Ένγκελς τα οικονομικά συμφέροντα των διαφόρων τάξεων παίζουν αποφασιστικό ρόλο στην ιστορία και, *επομένως*, ότι ειδικά ο αγώνας του προλεταριάτου για τα οικονομικά του συμφέροντα πρέπει να έχει πρωταρχική σημασία για την ταξική του εξέλιξη και για τον απελευθερωτικό αγώνα;» (η υπογράμμιση είναι δική μας). Αυτό το «επομένως» δεν έχει καθόλου τη θέση του εδώ. Από το γεγονός ότι τα οικονομικά συμφέροντα παίζουν αποφασιστικό ρόλο *δεν έπεται καθόλου* το συμπέρασμα ότι οι οικονομικοί (= επαγγελματικοί) αγώνες έχουν πρωταρχική σημασία, γιατί τα πιο ουσιώδη, τα «αποφασιστικά» συμφέροντα των τάξεων μπορούν να ικανοποιηθούν *μόνο* με ριζικές *πολιτικές αλλαγές* γενικά. Ειδικότερα, τα βασικά οικονομικά συμφέροντα του προλεταριάτου μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο με την πολιτική επανάσταση που θ' αντικαταστήσει τη δικτατορία της αστικής τάξης με τη δικτατορία του προλεταριάτου. Ο Μπ. Κριτσέβσκι επαναλαμβάνει τους συλλογισμούς των «Β. Β. της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας» (– η πολιτική ακολουθεί την οικονομία κλπ.) και των μπερνσταϊνικών της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας (λ.χ., ο Βόλτμαν μ' ένα τέτοιο ακριβώς συλλογισμό προσπαθούσε ν' αποδείξει ότι οι εργάτες πρέπει πρώτα ν' αποκτήσουν «οικονομική δύναμη» κι έπειτα να σκεφτούν για πολιτική επανάσταση).

ή μέθοδο πολιτικής πάλης – η σοσιαλδημοκρατία παραδέχεται όλα τα μέσα πάλης, αρκεί ν' ανταποκρίνονται στις υπάρχουσες κομματικές δυνάμεις» κλπ. (*Ίσκρα*, αρ. φύλλου 1)* και στη θέση:

«Αν δεν έχεις μια ισχυρή οργάνωση, δοκιμασμένη στον πολιτικό αγώνα σε κάθε κατάσταση και σε κάθε περίοδο, ούτε λόγος μπορεί να γίνει για συστηματικό, φωτισμένο από σταθερές αρχές και αυστηρά εφαρμοζόμενο σχέδιο δράσης, που μόνο αυτό αξίζει να ονομάζεται τακτική.» (*Ίσκρα*, αρ. φύλλου 4).**

Το να συγχέεις την *κατ' αρχήν* αποδοχή όλων των μέσων πάλης, όλων των σχεδίων και μεθόδων, εφόσον είναι σκόπιμα, με την απαίτηση να καθοδηγείσαι *σε μια συγκεκριμένη πολιτική στιγμή*, αν πρόκειται να μιλήσουμε για τακτική, από ένα απαρέγκλιτα εφαρμοζόμενο σχέδιο, είναι σαν να συγχέεις την αποδοχή από την ιατρική των κάθε λογής συστημάτων θεραπείας με την απαίτηση ν' ακολουθείται ένα ορισμένο σύστημα κατά τη θεραπεία μιας ορισμένης αρρώστιας. Το ζήτημα, όμως, είναι ότι, ενώ το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* πάσχει το ίδιο από την αρρώστια που την ονομάσαμε υπόκλιση μπροστά στο αυθόρμητο, δε θέλει να παραδεχτεί κανένα «σύστημα θεραπείας» *γι' αυτή* την αρρώστια. Γι' αυτό το λόγο έκανε την αξιοσημείωτη ανακάλυψη ότι «η τακτική-σχέδιο αντιφάσκει στο βασικό πνεύμα του μαρξισμού» (τεύχος 10, σελ. 18) ότι η τακτική είναι *«ένα προτσές ανάπτυξης των κομματικών καθηκόντων, που μεγαλώνουν μαζί με το κόμμα»* (σελ. 11, η υπογράμμιση είναι του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*). Το τελευταίο αυτό απόφθεγμα έχει όλες τις πιθανότητες να γίνει διάσημο απόφθεγμα, αθάνατο μνημείο της «κατεύθυνσης» του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*. Στο ερώτημα: *«Πού να πάμε;»*, ένα καθοδηγητικό όργανο απαντά: κίνηση είναι το προτσές αλλαγής της απόστασης ανάμεσα στο σημείο αφετηρίας και στα επόμενα σημεία της κίνησης. Το αμίμητο αυτό δείγμα βαθύνοιας δεν είναι ωστόσο απλώς παραδοξολογία (αν ήταν έτσι, δε θ' άξιζε τον κόπο να σταθούμε ιδιαίτερα σ' αυτό το σημείο), αλλά και το *πρό-*

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 376 (ελλ. έκδ., σελ. 382). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

** Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 6-7 (ίδιες σελίδες και στην ελλ. έκδοση). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

γραμμα μιας ολόκληρης κατεύθυνσης, και συγκεκριμένα το ίδιο το πρόγραμμα που ο Ρ.Μ. (στο «Ιδιαίτερο παράρτημα της *Ραμπότσαγια Μισλ*») το διατύπωσε με τα λόγια: ευπρόσδεκτος είναι εκείνος ο αγώνας που μπορεί να γίνει, και μπορεί να γίνει ο αγώνας που διεξάγεται στη δοσμένη στιγμή. Αυτή ακριβώς είναι η κατεύθυνση του απεριόριστου οπορτουνισμού, που προσαρμόζεται παθητικά στο αυθόρμητο.

«Η τακτική-σχέδιο αντιφάσκει προς το βασικό πνεύμα του μαρξισμού!». Μα αυτό είναι συκοφαντία σε βάρος του μαρξισμού, είναι η ίδια εκείνη γελοιογραφία του μαρξισμού, που μας αντιπαρέτασσαν οι ναρόντνικοι όταν μας πολεμούσαν. Αυτό σημαίνει ότι μειώνει την πρωτοβουλία και την ενεργητικότητα των συνειδητών αγωνιστών, ενώ αντίθετα ο μαρξισμός δίνει γιγάντια ώθηση στην πρωτοβουλία και στην ενεργητικότητα του σοσιαλδημοκράτη, ανοίγοντάς του τις πιο πλατιές προοπτικές και θέτοντας (αν μπορούμε να εκφραστούμε έτσι) στη διάθεσή του τις ισχυρές δυνάμεις των εκατομμυρίων της εργατικής τάξης που ξεσηκώνεται «αυθόρμητα» στον αγώνα! Όλη η ιστορία της διεθνούς σοσιαλδημοκρατίας είναι γεμάτη σχέδια που πρότεινε πότε ο ένας και πότε ο άλλος πολιτικός ηγέτης, σχέδια που δικαιώνουν τη διορατικότητα και την ορθότητα των πολιτικών και των οργανωτικών απόψεων του ενός ή αποκαλύπτουν τη μυωπία και τα πολιτικά λάθη του άλλου. Όταν η Γερμανία πέρασε μια από τις μεγαλύτερες καμπές της ιστορίας της –σχηματισμός της αυτοκρατορίας, σύγκλιση του ράιχσταγκ, παραχώρηση του καθολικού εκλογικού δικαιώματος– ένα σχέδιο σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής και δουλειάς γενικά είχε ο Λίμπκνεχτ κι ένα άλλο ο Σβάιτσερ. Όταν έπεσε στα κεφάλια των Γερμανών σοσιαλιστών ο έκτακτος νόμος, ένα σχέδιο είχαν ο Μοστ και ο Χάσελμαν, που ήταν έτοιμοι να ζητήσουν αμέσως τη χρησιμοποίηση βίας και τρομοκρατίας, ένα δεύτερο είχαν ο Χέχμπεργκ, ο Σραμ και (εν μέρει) ο Μπέρνσταϊν, που είχαν αρχίσει κιόλας να κηρύχνουν στους σοσιαλδημοκράτες πως με την παράλογη ορμητικότητα και επαναστατικότητά τους αυτοί προκάλεσαν το νόμο και πρέπει τώρα με την υποδειγματική διαγωγή τους να γίνουν άξιοι συγχώρεσης. Υπήρχε και ένα τρίτο σχέδιο, που προτάθηκε από κείνους που προετοίμασαν και πραγματοποίησαν την έκδοση ενός παράνομου οργάνου.[56] Όταν κάνεις αναδρομή στο παρελθόν, πολλά χρόνια ύστερα από το τέλος του αγώνα για την εκλογή του δρόμου που έπρεπε ν' ακολουθηθεί, και όταν πια η ιστορία έχει βγάλει την τελική της απόφαση για την ορθότητα του δρόμου που εκλέχτηκε, δεν είναι βέβαια δύσκολο να εκφέρεις βαθυστόχαστα αποφθέγματα για αύξηση των κομματικών καθηκόντων που μεγαλώνουν μαζί με το κόμμα. Σε στιγμές όμως σύγχυσης*, όταν οι Ρώσοι «κριτικοί» και «οικονομιστές» υποβιβάζουν τη σοσιαλδημοκρατία ως το επίπεδο του τρέιντ-γιουνιονισμού και οι τρομοκράτες συνηγορούν εντατικά υπέρ της αποδοχής μιας «τακτικής-σχεδίου» που επαναλαμβάνει τα παλιά λάθη, σε τέτοιες στιγμές το να περιορίζεσαι σε παρόμοια βαθυστόχαστη σκέψη σημαίνει ότι δίνεις στον εαυτό σου «πιστοποιητικό απορίας». Σε στιγμές που πολλοί Ρώσοι σοσιαλδημοκράτες πάσχουν κυρίως από έλλειψη πρωτοβουλίας και ενεργητικότητας, από έλλειψη «ευρύτητας πολιτικής προπαγάνδας, ζύμωσης και οργάνωσης»**, από έλλειψη «σχεδίων» για πλατύτερη οργάνωση της επαναστατικής δουλειάς, το να λες σε τέτοιες στιγμές ότι «η τακτική-σχέδιο αντιφάσκει στο βασικό πνεύμα του μαρξισμού» σημαίνει όχι μόνο ότι θεωρητικά εκχυδαΐζεις το μαρξισμό, αλλά και ότι πρακτικά *τραβάς το κόμμα προς τα πίσω.*

«Το καθήκον του επαναστάτη σοσιαλδημοκράτη –μας διδάσκει παρακάτω το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*– είναι απλώς να επιταχύνει με τη συνειδητή δουλειά του την αντικειμενική εξέλιξη, κι όχι να την καταργεί ή να την αντικαθιστά με υποκειμενικά σχέδια. Θεωρητικά η *Ίσκρα* τα ξέρει όλα αυτά. Η τεράστια, όμως, σημασία που ο μαρξισμός αποδίδει με το δί-

---

* Ein Jahr der Verwirrung (ένας χρόνος σύγχυσης) – αυτό τον τίτλο έδωσε ο Μέρινγκ στο κεφάλαιο του έργου του *Ιστορία της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας*, στο οποίο περιγράφει τις ταλαντεύσεις και την αναποφασιστικότητα που έδειξαν στην αρχή οι σοσιαλιστές κατά την εκλογή μιας «τακτικής-σχεδίου», ανταποκρινόμενης στις νέες συνθήκες.

** Από το κύριο άρθρο του φύλλου αρ. 1 της *Ίσκρα* (Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 374) (ελλ. έκδ., σελ. 380), εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

> κιο του στη συνειδητή επαναστατική δουλειά, την παρασύρει στην πράξη, λόγω της δογματικής της άποψης για την τακτική, στην *υποτίμηση της σημασίας του αντικειμενικού ή του αυθόρμητου στοιχείου εξέλιξης.»* (σελ. 18).

Και πάλι έχουμε ένα δείγμα άκρας θεωρητικής σύγχυσης, άξιας του κ. Β. Β. και της παρέας του. Θα ρωτούσαμε το φιλόσοφό μας: πώς μπορεί να εκφραστεί η «υποτίμηση» της αντικειμενικής εξέλιξης από ένα συντάκτη υποκειμενικών σχεδίων; Προφανώς με το ότι του διαφεύγει το γεγονός ότι η αντικειμενική αυτή εξέλιξη δημιουργεί ή δυναμώνει, χαντακώνει ή εξασθενεί τις τάδε τάξεις, στρώματα, ομάδες, τα τάδε έθνη, ομάδες εθνών κλπ. κι έτσι προκαλεί τούτη ή εκείνη τη διεθνή πολιτική διάταξη δυνάμεων, τούτη ή εκείνη τη θέση των επαναστατικών κομμάτων κλπ. Τότε, όμως, το φταίξιμο αυτού του συντάκτη δε θα είναι ότι υποτιμά το αυθόρμητο στοιχείο, αλλά, αντίθετα ότι υποτιμά το *συνειδητό* στοιχείο, γιατί δεν έχει αρκετή «συνειδητότητα» για να κατανοήσει σωστά την αντικειμενική εξέλιξη. Γι' αυτό το λόγο, και μόνη η συζήτηση για την «εκτίμηση της *σχετικής* (η υπογράμμιση είναι του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*) σημασίας» του αυθόρμητου και του συνειδητού αποκαλύπτει πλήρη έλλειψη «συνειδητότητας». Αν ορισμένα «αυθόρμητα στοιχεία εξέλιξης» μπορεί γενικά να τα συλλάβει η ανθρώπινη συνείδηση, τότε μια λαθεμένη εκτίμησή τους θα ισοδυναμούσε με «υποτίμηση του συνειδητού στοιχείου». Αν, όμως, δεν μπορεί να τα συλλάβει η συνείδηση, τότε δεν τα ξέρουμε και δεν μπορούμε να μιλάμε γι' αυτά. Τι μας ψέλνει, λοιπόν, ο Μπ. Κριτσέβσκι; Αν βρίσκει λαθεμένα τα «υποκειμενικά σχέδια» της *Ίσκρα* (και πραγματικά τα χαρακτηρίζει λαθεμένα), τότε θα έπρεπε να δείξει ποια ακριβώς αντικειμενικά γεγονότα αγνοούνται σ' αυτά τα σχέδια και ύστερα να κατηγορήσει την *Ίσκρα* ότι εξαιτίας της άγνοιάς της αυτής *δεν έχει αρκετή συνειδητότητα ότι* «υποτιμά το συνειδητό στοιχείο», για να χρησιμοποιήσουμε την έκφρασή του. Αν, όμως, αυτός ο ανικανοποίητος από τα υποκειμενικά σχέδια δεν έχει άλλα επιχειρήματα εκτός από το να επικαλείται την «υποτίμηση του αυθόρμητου στοιχείου» (!!), μας δείχνει μόνο ότι (1) θεωρητικά καταλαβαίνει το μαρξισμό à la Καρέγεφ και Μιχαϊλόβσκι, που αρκετά τούς έχει ειρωνευτεί ο Μπέλτοφ, και (2) πρακτικά είναι πέρα για πέρα ευχαριστημένος από τα «αυθόρμητα εκείνα στοιχεία εξέλιξης» που τράβηξαν τους νόμιμους μαρξιστές μας στον μπερνσταϊνισμό και τους σοσιαλδημοκράτες μας στον «οικονομισμό» και ότι είναι «καταγανακτισμένος» με τους ανθρώπους που αποφάσισαν *ν' αποτραβήξουν* με κάθε θυσία τη ρωσική σοσιαλδημοκρατία από το δρόμο της «αυθόρμητης» εξέλιξης.

Παρακάτω ακολουθούν πια πράγματα πολύ εύθυμα. «Όπως οι άνθρωποι, παρ' όλες τις επιτυχίες των φυσικών επιστημών, θα πολλαπλασιάζονται με τον πατροπαράδοτο τρόπο, έτσι και η γέννηση του νέου κοινωνικού καθεστώτος, παρ' όλες τις επιτυχίες των κοινωνικών επιστημών και την αύξηση των συνειδητών αγωνιστών, θα είναι και μελλοντικά αποτέλεσμα *κυρίως* αυθόρμητων εκρήξεων.» (σελ. 19). Όπως η πατροπαράδοτη σοφία λέει: δε χρειάζεται και πολύ μυαλό για να κάνεις παιδιά, έτσι και η σοφία των «νεότερων σοσιαλιστών» (à la Ναρτσίς Τουπορίλοφ[57]) λέει: δε χρειάζεται και πολύ μυαλό για να συμμετάσχεις στην αυθόρμητη γέννηση ενός νέου κοινωνικού καθεστώτος. Την ίδια γνώμη έχουμε κι εμείς. Είναι αρκετό για μια τέτοια συμμετοχή να *ενδίδεις* στον «οικονομισμό», όταν βασιλεύει ο «οικονομισμός» και στην τακτική της τρομοκρατίας, όταν εμφανίζεται η τακτική της τρομοκρατίας. Λόγου χάρη, φέτος την άνοιξη, όταν είχε τόσο μεγάλη σημασία να επισημάνουμε τον κίνδυνο των τρομοκρατικών τάσεων, το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* βρέθηκε σε αμηχανία μπροστά στο «καινούργιο» για το περιοδικό αυτό πρόβλημα. Και τώρα, ύστερα από μισό χρόνο, όταν το ζήτημα έπαψε να είναι τόσο φλέγον, μας σερβίρει ταυτόχρονα τη δήλωση: «Νομίζουμε ότι το καθήκον της σοσιαλδημοκρατίας δεν μπορεί και δεν πρέπει να είναι η αντίδραση στην άνοδο των τρομοκρατικών διαθέσεων.» (*Ρ. Ντ.*, τεύχος 10, σελ. 23) και την απόφαση του συνεδρίου: «Το συνέδριο θεωρεί άκαιρη τη συστηματική επιθετική τρομοκρατία.» (*Δυο συνέδρια*, σελ. 18). Τι αξιοθαύμαστη σαφήνεια και συνοχή! Δεν αντιδρούμε, αλλά χαρακτηρίζουμε άκαιρη και μάλιστα με τρόπο που η «απόφαση» να μην περιλαμβάνει τη μη συστηματική και αμυντική τρομοκρατία. Πρέπει να ομολογήσουμε ότι μια τέτοια απόφαση είναι πολύ ακίνδυνη και ολότελα εξασφαλισμένη από λάθη, όπως είναι εξασφαλισμένος από λάθη ο άνθρωπος που μιλάει για να μην πει τίποτα! Και για να συντάξεις μια τέτοια απόφαση, δε χρειάζεται παρά μόνο ένα: να ξέρεις να κρατιέσαι *στην ουρά* του κινήματος. Όταν η *Ίσκρα* ειρωνευόταν το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, γιατί διακήρυξε ότι το ζήτημα της τρομοκρατίας είναι νέο ζήτημα*, το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* κατηγόρησε σε τόνο οργισμένο την *Ίσκρα* ότι «έχει την κυριολεκτικά απίστευτη αξίωση να επιβάλει στην κομματική οργάνωση μια λύση ζητημάτων τακτικής, που την είχε προτείνει πριν από 15 και πάνω χρόνια μια ομάδα από πολιτικούς πρόσφυγες συγγραφείς» (σελ. 24). Και πραγματικά, τι αξίωση είναι αυτή και τι μεγαλοποίηση του συνειδητού στοιχείου: να δίνεις πρώτα θεωρητικές λύσεις στα προβλήματα και κατόπιν να προσπαθείς να πείσεις και τις οργανώσεις και το κόμμα και τη μάζα για την ορθότητα αυτής της λύσης!** Πόσο καλύτερα θα ήταν να επαναλαμβάνεις κοινοτοπίες και, χωρίς «να επιβάλεις» τίποτα σε κανένα, να υποτάσσεται σε κάθε «στροφή» πότε προς τον «οικονομισμό» και πότε προς την τακτική της τρομοκρατίας. Το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* μάλιστα γενικεύει αυτή τη μεγάλη υποθήκη της πρακτικής σοφίας, κατηγορώντας την *Ίσκρα* και το *Ζαριά* ότι «αντιπαρατάσσουν στο κίνημα το πρόγραμμά τους σαν κάποιο πνεύμα που πλανιέται πάνω από το άμορφο χάος» (σελ. 29). Ποιος άλλος, όμως, είναι ο ρόλος της σοσιαλδημοκρατίας, αν όχι να είναι το «πνεύμα», που όχι μόνο πλανιέται πάνω από το αυθόρμητο κίνημα, αλλά και *ανεβάζει* αυτό το κίνημα *ως το ύψος του «προγράμματός της»;* Πάντως ο ρόλος της δεν είναι να σέρνεται στην *ουρά* του κινήματος: στην καλύτερη περίπτωση αυτό θα ήταν ανώφελο για το κίνημα, στη χειρότερη θα ήταν πολύ, πάρα πολύ επιζήμιο. Όμως το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* όχι μόνο ακολουθεί αυτή την «τακτική-προτσές», αλλά και την ανάγει σε αρχή, έτσι που και η κατεύθυνσή του θα

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 7-8 (ίδιες σελίδες και στην ελλ. έκδοση). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

** Δεν πρέπει να ξεχνάμε επίσης και το γεγονός ότι η ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς», λύνοντας «θεωρητικά» το ζήτημα της τρομοκρατίας, *γενίκευε* την πείρα του προηγούμενου επαναστατικού κινήματος.

ήταν πιο σωστό να ονομαστεί όχι οπορτουνισμός, αλλά *χβοστισμός* (από τη λέξη χβοστ = ουρά. *Σημ. τ. μετ.*). Και πρέπει να ομολογήσουμε ότι οι άνθρωποι που είναι σταθερά αποφασισμένοι να ακολουθούν πάντα το κίνημα σαν ουρά του, είναι για πάντα και απόλυτα εξασφαλισμένοι από τον κίνδυνο «υποτίμησης του αυθόρμητου στοιχείου της εξέλιξης».

* * *

Έτσι, λοιπόν, πειστήκαμε ότι το βασικό λάθος που έκανε η «νέα κατεύθυνση» στη ρωσική σοσιαλδημοκρατία είναι ότι υποτάσσεται στο αυθόρμητο και δεν είναι σε θέση να κατανοήσει το γεγονός ότι το αυθόρμητο των μαζών απαιτεί από μας τους σοσιαλδημοκράτες πολύ μεγάλη συνειδητότητα. Όσο μεγαλύτερη είναι η αυθόρμητη άνοδος των μαζών, όσο πλατύτερο γίνεται το κίνημα τόσο πιο γρήγορα, ασύγκριτα πιο γρήγορα, μεγαλώνει η απαίτηση για μεγαλύτερη συνειδητότητα και στη θεωρητική και στην πολιτική και στην οργανωτική δουλειά της σοσιαλδημοκρατίας.

Η αυθόρμητη άνοδος των μαζών στη Ρωσία γινόταν (κι εξακολουθεί να γίνεται) με τέτοια ταχύτητα, ώστε η σοσιαλδημοκρατική νεολαία βρέθηκε απροετοίμαστη για την εκπλήρωση αυτών των γιγάντιων καθηκόντων. Αυτή η έλλειψη προετοιμασίας είναι το γενικό ατύχημα, το ατύχημα *όλων* των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών. Η άνοδος των μαζών προχωρούσε και πλάταινε αδιάκοπα και εξακολουθητικά· όχι μονάχα δε σταματούσε εκεί που είχε αρχίσει, αλλά και αγκάλιαζε καινούργιες περιοχές και καινούργια στρώματα του πληθυσμού (κάτω από την επίδραση του εργατικού κινήματος είχαμε μια αναζωπύρωση του αναβρασμού μέσα στη σπουδάζουσα νεολαία, στη διανόηση γενικά, ακόμα και μέσα στην αγροτιά). Οι επαναστάτες, όμως, *έμεναν πίσω* απ' αυτή την άνοδο και στις «θεωρίες» τους, και στη δράση τους· δεν κατόρθωναν να δημιουργήσουν μια μόνιμη οργάνωση με συνέχεια, ικανή να *καθοδηγεί* όλο το κίνημα.

Στο πρώτο κεφάλαιο διαπιστώσαμε ότι το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* υποβιβάζει τα θεωρητικά μας καθήκοντα και επαναλαμβάνει «αυθόρμητα» το σύνθημα της μόδας «ελευθερία κριτικής»: αυτοί που το επαναλάμβαναν δεν είχαν αρκετή «συνειδητότητα» για να καταλάβουν τη διαμετρική αντίθεση που υπάρχει ανάμεσα στις θέσεις των «κριτικών» οπορτουνιστών και των επαναστατών στη Γερμανία και στη Ρωσία.

Στα παρακάτω κεφάλαια θα εξετάσουμε πώς εκδηλωνόταν η υποταγή αυτή στο αυθόρμητο, στον τομέα των πολιτικών καθηκόντων και στην οργανωτική δουλειά της σοσιαλδημοκρατίας.

III. ΤΡΕΪΝΤ-ΓΙΟΥΝΙΟΝΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Θ' αρχίσουμε πάλι μ' έναν έπαινο για το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*. «Δημοσιογραφικές αποκαλύψεις και προλεταριακός αγώνας» – αυτό τον τίτλο έδωσε ο Μαρτίνοφ στο άρθρο του, που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 10 του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* και αφορά τις διαφωνίες με την *Ίσκρα*. «Δεν μπορούμε να περιοριστούμε μόνο στο ξεσκέπασμα του συστήματος που παρεμποδίζει την ανάπτυξή του (του εργατικού κόμματος). Πρέπει επίσης να δώσουμε απάντηση στα άμεσα και τρέχοντα ζητήματα του προλεταριάτου» (σελ. 63) – έτσι διατύπωσε ο Μαρτίνοφ την ουσία των διαφωνιών αυτών. «...η *Ίσκρα*... είναι στην πραγματικότητα όργανο της επαναστατικής αντιπολίτευσης, που ξεσκεπάζει την κατάσταση πραγμάτων που υπάρχει στη χώρα μας και κυρίως τους πολιτικούς θεσμούς... Εμείς, όμως, δουλεύουμε και θα δουλεύουμε για την εργατική υπόθεση σε στενή οργανική σύνδεση με τον προλεταριακό αγώνα» (στην ίδια σελίδα). Δεν μπορούμε παρά να ευγνωμονούμε τον Μαρτίνοφ γι' αυτή τη διατύπωση. Παρουσιάζει ένα μεγάλο και γενικό ενδιαφέρον, γιατί ουσιαστικά αγκαλιάζει όχι μόνο τις διαφωνίες μας με το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, αλλά και όλες γενικά τις διαφωνίες μας με τους «οικονομιστές» πάνω στο ζήτημα του πολιτικού αγώνα. Δείξαμε ήδη ότι οι «οικονομιστές» δεν αρνούνται απόλυτα την «πολιτική», μόνο που ξεγλιστρούν συνεχώς από τη σοσιαλδημοκρατική αντίληψη για την πολιτική στην τρέιντ-γιουνιονιστική αντίληψη. Κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο ξεγλιστράει και ο Μαρτίνοφ, και γι' αυτό είμαστε σύμφωνοι να πάρουμε αυτόν ακριβώς σαν *πρότυπο* σ' ό,τι αφορά τις πλάνες των οικονομιστών πάνω στο δοσμένο ζήτημα. Στην εκλογή αυτή –θα προσπαθήσουμε να το αποδείξουμε– δε θα έχουν το δικαίωμα ν' αντιταχθούν ούτε οι συντάκτες του «Ιδιαίτερου παραρτήματος της *Ραμπότσαγια Μισλ*» ούτε οι συντάκτες της προκήρυξης της «Ομάδας αυτοαπελευθέρωσης» ούτε οι συντάκτες του «οικονομιστικού» γράμματος στο φύλλο 12 της *Ίσκρα*.

α) Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΖΥΜΩΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΣΤΕΝΕΜΑ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΣΤΕΣ

Είναι γνωστό σ' όλους ότι η πλατιά διάδοση και το στέριωμα της οικονομικής* πάλης των Ρώσων εργατών συμβάδιζε με τη δημιουργία μιας «φιλολογίας» οικονομικών αποκαλύψεων (ξεσκέπασμα της κατάστασης που επικρατούσε στα εργοστάσια και περιγραφή της κατάστασης των εργατών). Το κύριο περιεχόμενο των «προκηρύξεων» ήταν το ξεσκέπασμα της κατάστασης που επικρατούσε στα εργοστάσια· και πολύ γρήγορα κατέλαβε τους εργάτες ένα αληθινό πάθος για αποκαλύψεις. Μόλις οι εργάτες είδαν ότι οι όμιλοι των σοσιαλδημοκρατών θέλουν και μπορούν να τους εφοδιάζουν μ' ένα καινούργιο είδος προκηρύξεων που λένε όλη την αλήθεια για την άθλια ζωή τους, την αβάσταχτα βαριά δουλειά τους και για την έλλειψη δικαιωμάτων, άρχισαν να τους κατακλύζουν, μπορούμε να πούμε, με ανταποκρίσεις από τις φάμπρικες και τα εργοστάσια. Αυτή η «αποκαλυπτική φιλολογία» δημιουργούσε τεράστια αίσθηση όχι μόνο στο εργοστάσιο, για το οποίο μιλούσε η σχετική προκήρυξη, μαστιγώνοντας το καθεστώς που επικρατούσε εκεί, αλλά και σ' όλα τα εργοστάσια όπου κάτι είχαν ακούσει για τα καταγγελλόμενα γεγονότα. Κι επειδή οι ανάγκες και τα βάσανα των εργατών των διαφόρων επιχειρήσεων κι επαγγελμάτων έχουν πολλά τα κοινά μεταξύ τους, «η αλήθεια για τη ζωή των εργατών» προκαλούσε το *γενικό* ενθουσιασμό. Ανάμεσα και στους πιο καθυστερημένους εργάτες αναπτύχθηκε ένα πραγματικό πάθος «να δημοσιογραφούν» – ένα ευγενικό πάθος γι' αυτήν την εμβρυακή μορφή πολέμου, ενάντια σ' ολόκληρο το σύγχρονο κοινωνικό καθεστώς, που στηρίζεται στη ληστεία και στην καταπίεση. Και τις περισσότερες φορές οι «προκηρύξεις» ήταν πραγματική κήρυξη πολέμου, γιατί το ξεσκέπασμα προκαλούσε στους εργάτες φοβερό ερεθισμό, προκαλούσε το κοινό αίτημα να σταματήσουν τα πιο κατάφωρα αίσχη και την απόφασή τους να υποστηρίξουν τις αξιώσεις αυτές με απεργίες. Οι ίδιοι οι εργοστασιάρχες στο τέλος υποχρεώθηκαν σε τέτοιο βαθμό να θεωρούν τις προκηρύξεις αυτές κήρυξη πολέμου, ώστε πολλές φορές δεν ήθελαν και να περιμένουν καν την έναρξη του ίδιου του πολέμου. Οι αποκαλύψεις, όπως πάντα, και μόνο από το γεγονός της εμφάνισής τους έγιναν δύναμη, κι απόκτησαν τη σημασία ισχυρής ηθικής πίεσης. Πολλές φορές συνέβηκε και μόνο η εμφάνιση μιας προκήρυξης να είναι αρκετή για να ικανοποιηθούν όλα τα αιτήματα ή ένα μέρος τους. Με λίγα λόγια, οι οικονομικές (εργοστασιακές) αποκαλύψεις ήταν και εξακολουθούν να είναι και σήμερα σπουδαίος μοχλός της οικονομικής πάλης. Και θα εξακολουθήσουν να διατηρούν αυτή τη σημασία τους όσο θα υπάρχει ο καπιταλισμός, που γεννά κατ' ανάγκην την αυτοάμυνα των εργατών. Στις πιο προηγμένες ευρωπαϊκές χώρες μπορεί και σήμερα να παρατηρήσει κανείς ότι οι αποκαλύψεις για τα αίσχη κάποιας απόκεντρης «βιοτεχνίας» ή κάποιου ξεχασμένου απ' όλους κλάδους οικοτεχνίας χρησιμεύουν σαν αφετηρία για να ξυπνήσει η ταξική συνείδηση, για ν' αρχίσει η επαγγελματική πάλη και η διάδοση του σοσιαλισμού.*

---

* Για ν' αποφύγουμε κάθε παρεξήγηση, πρέπει να σημειώσουμε πως παρακάτω λέγοντας οικονομική πάλη (σύμφωνα με την καθιερωμένη σε μας χρήση της λέξης) θα εννοούμε παντού την «πρακτική-οικονομική πάλη», που ο Ένγκελς την ονομάζει στο απόσπασμα που παραθέσαμε «αντίσταση στους κεφαλαιοκράτες», και που στις ελεύθερες χώρες ονομάζεται επαγγελματική, συνδικαλιστική ή τρέιντ-γιουνιονιστική πάλη.

---

* Στο κεφάλαιο αυτό μιλάμε μόνο για *πολιτικό* αγώνα, με την πλατύτερη ή στενότερη έννοιά του. Γι' αυτό, δε θα σημειώσουμε παρά εν παρόδω, απλώς σαν κάτι το αξιοπερίεργο, την κατηγορία του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* ενάντια στην *Ίσκρα* για «υπερβολική επιφύλαξη» στο ζήτημα της οικονομικής πάλης (*Δυο συνέδρια*, σελ. 27, που την αναμάσησε ο Μαρτίνοφ στην μπροσούρα του: *Η σοσιαλδημοκρατία και η εργατική τάξη*). Αν οι κύριοι κατήγοροι μετρούσαν έστω και σε πούτια ή σε τυπογραφικά φύλλα (όπως τους αρέσει να κάνουν) το υλικό που δημοσίευσε η *Ίσκρα* στη στήλη της οικονομικής πάλης μέσα σ' ένα χρόνο και το συγκρίναμε με το υλικό που δημοσιεύτηκε στις αντίστοιχες στήλες του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* και της *Ραμπότσαγια Μισλ* μαζί, θα μπορούσαν εύκολα να διαπιστώσουν ότι ακόμα κι απ' αυτή την άποψη μένουν πίσω. Όπως φαίνεται, η επίγνωση της απλής αυτής αλήθειας τους κάνει να καταφεύγουν σε επιχειρήματα, που δείχνουν καθαρά τη σύγχυσή τους. Η *Ίσκρα* –γράφουν– «είναι υποχρεωμένη (!) θέλοντας και μη (!) να παίρνει υπόψη της τις επιτακτικές ανάγκες της ζωής και να δημοσιεύει τουλάχιστον (!!) ανταποκρίσεις για το εργατικό κίνημα.» (*Δυο συνέδρια*, σελ. 27). Να, λοιπόν, ένα πραγματικά συντριπτικό επιχείρημα εναντίον μας!

Η μεγάλη πλειοψηφία των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών του τελευταίου καιρού είχε σχεδόν ολοκληρωτικά απορροφηθεί απ' αυτή τη δουλειά της οργάνωσης αποκαλύψεων για τις συνθήκες που επικρατούσαν στα εργοστάσια. Αρκεί να θυμηθούμε τη *Ραμπότσαγια Μισλ*, για να δούμε ως ποιο βαθμό είχαν απορροφηθεί απ' αυτή τη δουλειά, ως ποιο βαθμό ξεχνούσαν ότι ουσιαστικά *αυτή καθαυτή* η δράση τούτη δεν ήταν ακόμα σοσιαλδημοκρατική, αλλά μόνο τρέιντ-γιουνιονιστική. Οι αποκαλύψεις περιλάμβαναν, στην ουσία, μόνο τις σχέσεις των εργατών *ενός ορισμένου επαγγέλματος* με τους εργοδότες τους και είχαν μόνο τούτο το αποτέλεσμα ότι οι πωλητές της εργατικής δύναμης μάθαιναν να πουλούν αυτό το «εμπόρευμα» με πιο επωφελείς όρους και να παλεύουν με τους αγοραστές στη σφαίρα μιας καθαρά εμπορικής πράξης. Οι αποκαλύψεις αυτές μπορούσαν να γίνουν (με τον όρο ότι θα τις χρησιμοποιούσε ως ένα ορισμένο βαθμό η οργάνωση των επαναστατών) το ξεκίνημα και το συστατικό μέρος της σοσιαλδημοκρατικής δράσης, μπορούσαν, όμως, επίσης να οδηγήσουν (και σε περίπτωση υπόκλισης μπροστά στο αυθόρμητο δεν μπορούσαν παρά να οδηγήσουν) σ' έναν αγώνα «μόνο συνδικαλιστικό» και σ' ένα εργατικό κίνημα μη σοσιαλδημοκρατικό. Η σοσιαλδημοκρατία καθοδηγεί τον αγώνα της εργατικής τάξης όχι μόνο για να πετύχει πιο ευνοϊκούς όρους πώλησης της εργατικής δύναμης, αλλά και για την κατάργηση του κοινωνικού καθεστώτος που αναγκάζει τους άπορους να πουλιούνται στους πλούσιους. Η σοσιαλδημοκρατία δεν αντιπροσωπεύει την εργατική τάξη στις σχέσεις της μόνο προς μια ορισμένη ομάδα εργοδοτών, αλλά και στις σχέσεις της προς όλες τις τάξεις της σύγχρονης κοινωνίας, στις σχέσεις της προς το κράτος σαν οργανωμένη πολιτική δύναμη. Γι' αυτό είναι ευνόητο ότι οι σοσιαλδημοκράτες, όχι μόνο δεν μπορούν να περιορίζονται στην οικονομική πάλη, αλλά και δεν μπορούν να δεχτούν η οργάνωση οικονομικών αποκαλύψεων να αποτελεί την κύρια δράση τους. Πρέπει να καταπιαστούμε δραστήρια με την πολιτική διαπαιδαγώγηση της εργατικής τάξης, με την ανάπτυξη της πολιτικής της συνείδησης. *Τώρα*, ύστερα από την πρώτη επίθεση του *Ζαριά* και της *Ίσκρα* ενάντια στον «οικονομισμό», «όλοι είναι σύμφωνοι

μ' αυτό» (αν και μερικοί μόνο στα λόγια, όπως θα δούμε αμέσως).

Προβάλλει το ερώτημα, σε τι, λοιπόν, πρέπει να συνίσταται η πολιτική διαπαιδαγώγηση; Μπορούμε άραγε να περιοριστούμε μόνο στην προπαγάνδιση της ιδέας ότι η εργατική τάξη είναι εχθρική προς την απολυταρχία; Φυσικά όχι. Δεν είναι αρκετό να *εξηγούμε* στους εργάτες την πολιτική τους καταπίεση (όπως δεν ήταν αρκετό να τους *εξηγούμε* την αντίθεση που υπάρχει ανάμεσα στα συμφέροντά τους και στα συμφέροντα των εργοδοτών). Πρέπει να κάνουμε ζύμωση παίρνοντας αφορμή από κάθε συγκεκριμένη εκδήλωση αυτής της καταπίεσης (όπως κάναμε ζύμωση παίρνοντας αφορμή από τις συγκεκριμένες εκδηλώσεις οικονομικής καταπίεσης). Και μια που η καταπίεση *αυτή* ασκείται πάνω στις πιο διαφορετικές τάξεις της κοινωνίας, μια που εκδηλώνεται στις πιο διαφορετικές σφαίρες της ζωής και δράσης, και στην επαγγελματική, και στη γενική κοινωνική και στην ατομική του πολίτη, και στην οικογενειακή, και στη θρησκευτική, και στην επιστημονική κλπ. κλπ., δεν είναι ολοφάνερο πως *δε θα μπορέσουμε να εκπληρώσουμε το καθήκον μας*, το καθήκον της ανάπτυξης της πολιτικής συνείδησης των εργατών, αν δεν *αναλάβουμε* την οργάνωση ενός *ολόπλευρου πολιτικού ξεσκεπάσματος* της απολυταρχίας; Για να κάνει κανείς ζύμωση γύρω από τις συγκεκριμένες εκδηλώσεις καταπίεσης, πρέπει να ξεσκεπάζει αυτές τις εκδηλώσεις (όπως για να κάνουμε οικονομική ζύμωση, έπρεπε να ξεσκεπάζουμε τις αυθαιρεσίες που γίνονται στα εργοστάσια).

Θα 'λεγε κανείς πως το πράγμα είναι ξεκάθαρο. Εδώ, όμως, αποδεικνύεται ότι μόνο στα λόγια συμφωνούν «όλοι» με την ανάγκη ν' αναπτυχθεί *ολόπλευρα* η πολιτική συνείδηση. Εδώ αποδεικνύεται ότι το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, λ.χ., όχι μόνο δεν ανέλαβε το καθήκον να οργανώσει ολόπλευρες πολιτικές αποκαλύψεις (ή τουλάχιστον την πρωτοβουλία της οργάνωσής τους), αλλά κοίταξε *να τραβήξει προς τα πίσω* και την *Ίσκρα*, που είχε καταπιαστεί μ' αυτό το καθήκον. Ακούστε: «Η πολιτική πάλη της εργατικής τάξης είναι μόνο» (ίσα ίσα δεν είναι μόνο) «η πιο αναπτυγμένη, η πιο πλατιά και η πιο πραγματική μορφή της οικονομικής πάλης» (πρόγραμμα του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, *Ρ. Ντ.*, τεύχος 1, σελ. 3). «Τώρα οι σοσιαλδημοκράτες έχουν καθήκον να προσδώσουν, στο μέτρο του δυνατού, πολιτικό χαρακτήρα στην ίδια την οικονομική πάλη», (Μαρτίνοφ, στο τεύχος 10, σελ. 42). «Η οικονομική πάλη είναι το πιο πλατιά χρησιμοποιήσιμο μέσο για να τραβηχτούν οι μάζες σε δραστήρια πολιτική πάλη» (απόφαση του συνεδρίου της Ένωσης και «τροπολογίες»: *Δυο συνέδρια*, σελ. 11 και 17). Όλες αυτές οι θέσεις, όπως βλέπει ο αναγνώστης, διαποτίζουν το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* από την πρώτη μέρα της εμφάνισής του ως τις τελευταίες «οδηγίες της σύνταξης», και όλες τους εκφράζουν ολοφάνερα μια και την ίδια αντίληψη για την πολιτική ζύμωση και την πολιτική πάλη. Ας δούμε, λοιπόν, αυτή την αντίληψη από τη σκοπιά της γνώμης που επικρατεί σ' όλους τους «οικονομιστές» ότι δηλαδή η πολιτική ζύμωση πρέπει *ν' ακολουθεί* την οικονομική ζύμωση. Είναι τάχα σωστό ότι η οικονομική πάλη είναι γενικά* το «πιο πλατιά χρησιμοποιήσιμο μέσο», για να τραβηχτεί η μάζα στην πολιτική πάλη; Δεν είναι καθόλου σωστό. *Όλες, οι κάθε λογής* εκδηλώσεις αστυνομικής δίωξης και απολυταρχικής αυθαιρεσίας –και όχι μόνο οι εκδηλώσεις που συνδέονται με την οικονομική πάλη– δεν είναι καθόλου λιγότερο «πλατιά χρησιμοποιήσιμο» μέσο γι' αυτό το «τράβηγμα». Οι ζέμσκι νατσάλνικ** και οι σωματικές ποινές που επιβάλλονται στους αγρότες, η δωροληψία των υπαλλήλων και η συμπεριφορά της αστυνομίας προς τον «απλό λαό» των πόλεων, η πάλη ενάντια στους πεινασμένους και η εκστρατεία ενάντια στη λαϊκή δίψα για φως και γνώση, το ξεζούμισμα με τους φόρους και η δίωξη των θρησκευτικών αιρέσεων, το ξεθέωμα των φαντάρων στα γυμνάσια και η στρατοκρατική συμπεριφορά προς τους φοιτητές και τη φιλελεύθερη διανόηση, – γιατί όλες αυτές και χιλιάδες άλλες παρόμοιες εκδηλώσεις καταπίεσης, που δε συνδέονται άμεσα με την «οικονομική» πάλη, ν' αποτελούν γενικά *λιγότερο* «πλατιά χρησιμοποιήσιμα» μέσα και ευκαιρίες για πολιτική ζύμωση, για το τράβηγμα της μάζας στον πολιτικό αγώνα; Ακριβώς το αντίθετο συμβαίνει: στο σύνολο των περιπτώσεων της καθημερινής ζωής, όπου ο εργάτης υποφέρει (για λογαριασμό του είτε για λογαριασμό των σπιτικών του) από τη στέρηση δικαιωμάτων, την αυθαιρεσία και τη βία, οι περιπτώσεις αστυνομικής δίωξης στην επαγγελματική ίσα ίσα πάλη, αποτελούν χωρίς αμφιβολία μόνο ένα μικρό ποσοστό. Γιατί, λοιπόν, *να περιορίζουμε* από τα πριν την έκταση της πολιτικής ζύμωσης, κηρύσσοντας σαν «πιο πλατιά χρησιμοποιήσιμο» μόνο *ένα* από τα μέσα, δίπλα στα οποία πρέπει να υπάρχουν για ένα σοσιαλδημοκράτη κι άλλα μέσα που, γενικά, δεν είναι λιγότερο «πλατιά χρησιμοποιήσιμα»;

Σε καιρούς πολύ, πάρα πολύ περασμένους (πριν ένα χρόνο!...) το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* έγραφε: «Οι μάζες αρχίζουν να καταλαβαίνουν τις άμεσες πολιτικές διεκδικήσεις, ύστερα από μια ή το πολύ πολύ ύστερα από μερικές απεργίες», «μόλις η κυβέρνηση βάλει σ' ενέργεια την αστυνομία και τη χωροφυλακή» (τεύχος 7, σελ. 15, *Αύγουστος* του 1900). Την οπορτουνιστική αυτή θεωρία των σταδίων την απορρίπτει σήμερα η Ένωση, που μας κάνει μια παραχώρηση, δηλώνοντας: «Δεν είναι καθόλου ανάγκη να κάνουμε από την αρχή πολιτική ζύμωση αποκλειστικά πάνω σε οικονομικό έδαφος» (*Δυο συνέδρια*, σελ. 11). Και μόνο το γεγονός ότι η «Ένωση» απαρνείται μερικές από τις παλιές πλάνες της, θα δείξει στο μελλοντικό ιστορικό της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας καλύτερα από κάθε μακροσκελή συλλογισμό ως ποιο βαθμό έχουν εξευτελίσει το σοσιαλισμό οι «οικονομιστές» μας! Πόσο αφελής, όμως, ήταν η Ένωση για να φαντάζεται ότι απαρνούμενη τη μια μορφή περιορισμού της πολιτικής, θα μπορούσε να μας κάνει να συμφωνήσουμε με την άλλη μορφή περιορισμού της! Δε θα ήταν άραγε πιο λογικό να πούμε κι εδώ ότι η οικονομική πάλη πρέπει να γίνεται σε όσο το δυνατό πιο πλατιά κλίμακα ότι πρέπει πάντα να χρησιμοποιείται για πολιτική ζύμωση ότι όμως «δεν είναι καθόλου ανάγκη» να θεωρείται η οικονομική πάλη το *πιο* πλατιά χρησιμοποιήσιμο μέσο για να τραβηχτούν οι μάζες σε δραστήριο πολιτικό αγώνα;

---

* Λέμε «γενικά», γιατί στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο* γίνεται λόγος ακριβώς για τις γενικές αρχές και για τα γενικά καθήκοντα όλου του κόμματος. Δε χωράει αμφιβολία ότι στην πράξη υπάρχουν περιπτώσεις που η πολιτική *πρέπει* πραγματικά ν' ακολουθεί την οικονομία – γι' αυτό, όμως, μόνο οι «οικονομιστές» είναι σε θέση να μιλούν σε μια απόφαση που προορίζεται για ολόκληρη τη Ρωσία. Υπάρχουν βέβαια και περιπτώσεις, όπου «ευθύς εξαρχής» *μπορεί* να γίνει πολιτική ζύμωση «αποκλειστικά πάνω σε οικονομική βάση». Παρ' όλα αυτά, το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* κατέληξε τελικά στο συμπέρασμα πως «δεν είναι καθόλου απαραίτητο» ένα τέτοιο πράγμα (*Δυο συνέδρια*, σελ. 11). Στο επόμενο κεφάλαιο θα δείξουμε ότι η τακτική των «πολιτικών» και των επαναστατών όχι μόνο δεν αγνοεί τα τρεϊντ-γιουνιονιστικά καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας, μα αντίθετα, μόνο αυτή *εξασφαλίζει* τη συνεπή εκπλήρωσή τους.

** Ευγενείς που ασκούσαν αστυνομικά καθήκοντα, έχοντας μαζί δικαστική και διοικητική αρμοδιότητα. *Σημ. τ. μετ.*

Η Ένωση αποδίδει σημασία στο γεγονός, ότι αντικατάστησε την έκφραση «το καλύτερο μέσο» που υπάρχει στην αντίστοιχη απόφαση του 4ου συνεδρίου της Εβραϊκής εργατικής ένωσης, (Μπουντ)[58], με την έκφραση «το πιο πλατιά χρησιμοποιήσιμο μέσο». Είναι αλήθεια πως θα δυσκολευόμασταν να πούμε ποια από τις δυο αυτές αποφάσεις είναι καλύτερη: κατά τη γνώμη μας και *οι δυο είναι χειρότερες* η μια από την άλλη. Και η Ένωση και η Μπουντ πέφτουν εδώ (ίσως εν μέρει και μη συνειδητά, κάτω από την επίδραση της παράδοσης) σε οικονομιστική, τρέιντ-γιουνιονιστική ερμηνεία της πολιτικής. Στην ουσία, το ζήτημα δεν αλλάζει καθόλου από το αν αυτό γίνεται με τη λέξη «καλύτερο» ή με την έκφραση: «το πιο πλατιά χρησιμοποιήσιμο». Αν η Ένωση έλεγε ότι «η πολιτική ζύμωση πάνω σε οικονομικό έδαφος» είναι το πιο πλατιά χρησιμοποιούμενο (και όχι «χρησιμοποιήσιμο») μέσο, θα είχε δίκιο για μια ορισμένη περίοδο ανάπτυξης του σοσιαλδημοκρατικού μας κινήματος. Συγκεκριμένα, θα είχε δίκιο σχετικά με τους *«οικονομιστές»*, σχετικά με πολλούς πρακτικούς (αν όχι με την πλειονότητά τους) των χρόνων 1898-1901, γιατί αυτοί οι πρακτικοί «οικονομιστές» *χρησιμοποιούσαν* πραγματικά την πολιτική ζύμωση (στο βαθμό που γενικά τη χρησιμοποιούσαν!) *σχεδόν αποκλειστικά πάνω σε οικονομικό έδαφος*. Μια *τέτοια* πολιτική ζύμωση την παραδέχονταν, και μάλιστα τη σύστηναν, όπως είδαμε, και η *Ραμπότσαγια Μισλ* και η «Ομάδα αυτοαπελευθέρωσης»! Το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* έπρεπε να *καταδικάσει κατηγορηματικά* το γεγονός ότι η ωφέλιμη δουλειά της οικονομικής ζύμωσης συνοδευόταν από ένα επιζήμιο περιορισμό της πολιτικής πάλης. Αντί όμως να το κάνουν αυτό, ανακηρύσσει το πιο πλατιά χρησιμο*ποιούμενο (από τους «οικονομιστές»)* μέσο σαν το πιο πλατιά χρησιμο*ποιήσιμο!* Δεν είναι παράξενο όταν αποκαλούμε τους ανθρώπους αυτούς «οικονομιστές», να μην τους μένει τίποτε άλλο παρά να μας βρίζουν πατόκορφα και να μας λένε «απατεώνες» κι «αποδιοργανωτές» και «νούντσιους του πάπα» και «συκοφάντες»*, να μην τους μένει τίποτε άλλο παρά να κλαίγονται μπροστά σ' όλο τον κόσμο ότι τους έχουν προσβάλει θανάσιμα και να παίρνουν σχεδόν όρκο ότι «καμιά απολύτως σοσιαλδημοκρατική οργάνωση δεν μπορεί να κατηγορηθεί τώρα για "οικονομισμό"».** Αχ, τι συκοφάντες που είναι αυτοί οι μοχθηροί πολιτικοί! Μπας και σοφίστηκαν επίτηδες μόνο τον «οικονομισμό» για να μπορούν μόνο και μόνο από τη μισανθρωπιά τους να προσβάλλουν θανάσιμα τον κόσμο;

Τι συγκεκριμένο, τι πραγματικό νόημα έχει στο στόμα του Μαρτίνοφ ο τρόπος διατύπωσης για τη σοσιαλδημοκρατία του καθήκοντος: «Να δοθεί πολιτικός χαρακτήρας στην ίδια την οικονομική πάλη»; Η οικονομική πάλη είναι η συλλογική πάλη των εργατών ενάντια στους εργοδότες για ευνοϊκούς όρους *πώλησης της εργατικής δύναμης*, για βελτίωση των όρων εργασίας και ζωής των εργατών. Η πάλη αυτή είναι κατ' ανάγκην πάλη επαγγελματική, γιατί οι όροι εργασίας είναι πολύ διαφορετικοί στα διάφορα επαγγέλματα, και συνεπώς η πάλη για τη *βελτίωση* αυτών των όρων δεν μπορεί να διεξαχθεί παρά κατά επαγγέλματα (από τα συνδικάτα στη Δύση, από τους επαγγελματικούς προσωρινούς συλλόγους και με προκηρύξεις στη Ρωσία κλπ.). Επομένως, το να προσδώσουμε «πολιτικό χαρακτήρα στην ίδια την οικονομική πάλη», σημαίνει να προσπαθούμε να ικανοποιηθούν τα ίδια τα επαγγελματικά αιτήματα, να πραγματοποιηθεί η βελτίωση των επαγγελματικών όρων εργασίας με «νομοθετικά και διοικητικά μέτρα» (όπως εκφράζεται ο Μαρτίνοφ στην επόμενη σελίδα του άρθρου του, σελ. 43). Αυτό ακριβώς κάνουν κι έκαναν πάντα όλα τα εργατικά συνδικάτα. Ρίξτε μια ματιά στα έργα των σοβαρών επιστημόνων (και «σοβαρών» οπορτουνιστών) του ζεύγους Ουέμπ και θα δείτε ότι οι αγγλικές εργατικές ενώσεις έχουν καταλάβει από καιρό ότι πρέπει «να δοθεί πολιτικός χαρακτήρας στην ίδια την οικονομική πάλη», κι εκπληρώνουν αυτό το καθήκον ότι παλεύουν από καιρό για το δικαίωμα απεργίας, για την κατάργηση των κάθε λογής νομικών εμποδίων που μπαίνουν στο συνεταιριστικό και στο συνδικαλιστικό κίνημα, για την ψήφιση νόμων που να προστατεύουν τις γυναίκες και τα παιδιά, για τη βελτίωση των όρων εργασίας με μια υγειονομική και εργατική νομοθεσία κλπ.

---

* Αυθεντικές εκφράσεις παρμένες από την μπροσούρα *Δυο συνέδρια*, σελ. 31, 32, 28 και 30.

** *Δυο συνέδρια*, σελ. 32.

Έτσι πίσω από την πομπώδη φράση: «Να δώσουμε πολιτικό χαρακτήρα στην *ίδια* την οικονομική πάλη», που αντηχεί «τρομερά» βαθυστόχαστα και επαναστατικά, κρύβεται στην ουσία ο πατροπαράδοτος πόθος *να υποβιβαστεί* η σοσιαλδημοκρατική πολιτική στο επίπεδο της τρέιντ-γιουνιονιστικής πολιτικής! Με το πρόσχημα ότι διορθώνουν τη μονομέρεια της *Ίσκρα*, που βάζει –βλέπετε– την «επαναστατικοποίηση του δόγματος πιο ψηλά από την επαναστατικοποίηση της ζωής»* μάς σερβίρουν σαν κάτι το καινούργιο *την πάλη για οικονομικές μεταρρυθμίσεις*. Και πραγματικά, η φράση «να δώσουμε πολιτικό χαρακτήρα στην ίδια την οικονομική πάλη» δεν περιέχει τίποτε άλλο από την πάλη για οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Και ο ίδιος ο Μαρτίνοφ θα μπορούσε να φτάσει σ' αυτό το απλό συμπέρασμα, αν είχε εμβαθύνει περισσότερο στη σημασία των ίδιων των λόγων του. «Το κόμμα μας –λέει, στρέφοντας ενάντια στην *Ίσκρα* το πιο βαρύ του όπλο– θα μπορούσε και θα έπρεπε να υποβάλει στην κυβέρνηση συγκεκριμένα αιτήματα για νομοθετικά και διοικητικά μέτρα ενάντια στην οικονομική εκμετάλλευση, ενάντια στην ανεργία, ενάντια στην πείνα κλπ.» (σελ. 42-43, τεύχος 10 του *Ρ. Ντ.*). Συγκεκριμένα αιτήματα για μέτρα – μήπως αυτό δεν είναι αίτημα κοινωνικών μεταρρυθμίσεων; Και ρωτάμε ακόμα μια φορά τους αμερόληπτους αναγνώστες: Μήπως συκοφαντούμε τους ραμποτσεντελέντσι (ας με συγχωρέσουν γι' αυτή τη χοντροκομμένη και πολύ συνηθισμένη λέξη!) αποκαλώντας τους κρυφούς μπερνσταϊνικούς, όταν παρουσιάζουν σαν *διαφωνία τους* με την *Ίσκρα* τη θέση ότι είναι αναγκαία η πάλη για οικονομικές μεταρρυθμίσεις;

Η επαναστατική σοσιαλδημοκρατία περιλάμβανε και περιλαμβάνει πάντα στη δράση της την πάλη για μεταρρυθμίσεις. Χρησιμοποιεί, όμως, την «οικονομική» ζύμωση όχι μόνο για να ζητάει από την κυβέρνηση να παρθούν διάφορα μέτρα, αλλά επίσης (και κατά πρώτο λόγο) για να ζητάει απ' αυτήν να πάψει να είναι κυβέρνηση απολυταρχική. Εκτός απ' αυτό, θεωρεί υποχρέωσή της να ζητάει από την κυβέρνηση αυτό το πράγμα ορμώμενη *όχι μόνο* από την οικονομική πάλη, αλλά και από όλες γενικά τις εκδηλώσεις της κοινωνικοπολιτικής ζωής. Με δυο λόγια, υποτάσσει τον αγώνα για τις μεταρρυθμίσεις, σαν ένα μέρος του όλου, στον επαναστατικό αγώνα για την ελευθερία και το σοσιαλισμό. Αντίθετα, ο Μαρτίνοφ ανασταίνει με διαφορετική μορφή τη θεωρία των σταδίων, προσπαθώντας να υπαγορεύσει στον πολιτικό αγώνα έναν οπωσδήποτε οικονομικό, ας πούμε, δρόμο ανάπτυξης. Διατυπώνοντας σε στιγμές επαναστατικής ανόδου ένα ειδικό δήθεν «καθήκον» πάλης για μεταρρυθμίσεις, τραβάει μ' αυτή του την ενέργεια το κόμμα προς τα πίσω και παίζει το παιχνίδι του «οικονομιστικού» όσο και του φιλελεύθερου οπορτουνισμού.

Παρακάτω. Κρύβοντας ντροπαλά την πάλη για μεταρρυθμίσεις κάτω από την πομπώδη θέση: «Να δώσουμε πολιτικό χαρακτήρα στην ίδια την οικονομική πάλη», ο Μαρτίνοφ ζητάει σαν κάτι το ειδικό *μόνο οικονομικές* (και μάλιστα μόνο εργοστασιακές) *μεταρρυθμίσεις*. Γιατί το 'κανε αυτό, δεν το ξέρουμε. Μήπως από αβλεψία; Αν, όμως, δεν είχε υπόψη του μόνο τις «εργοστασιακές» μεταρρυθμίσεις, τότε όλη αυτή η θέση του, που μόλις αναφέραμε, θα έχανε κάθε νόημα. Μήπως γιατί νομίζει πως μόνο στον οικονομικό τομέα είναι δυνατές και πιθανές οι «παραχωρήσεις» από μέρους της κυβέρνησης;* Αν ναι, τότε πρόκειται για μια περίεργη πλάνη: οι παραχωρήσεις είναι δυνατές και γίνονται και στον τομέα της νομοθεσίας που αφορά τις μαστιγώσεις, τις ταυτότητες, τις εξαγορές, τις θρησκευτικές αιρέσεις, τη λογοκρισία κλπ. κλπ. Οι «οικονομικές» παραχωρήσεις (ή ψευτοπαραχωρήσεις) είναι φυσικά οι πιο φτηνές και οι πιο συμφερτικές για την κυβέρνηση, γιατί μ' αυτές ελπίζει να εμπνεύσει εμπιστοσύνη στις εργατικές μάζες. Γι' αυτό, όμως, ακριβώς εμείς, οι σοσιαλδημοκράτες, *δεν πρέπει* με κανένα τρόπο και με τίποτε απολύτως να επιτρέψουμε να δημιουργηθεί η γνώμη (ή η παρανόηση) πως για μας έχουν τάχα μεγαλύτερη αξία οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις, πως ίσα ίσα αυτές θεωρούμε ιδιαίτερα σημαντικές κλπ. «Αυτές οι διεκδικήσεις –γράφει ο Μαρτίνοφ, αναφερόμενος στις συγκεκριμένες διεκδικήσεις για νομοθετικά και διοικητικά μέτρα, που διατύπωσε πιο πάνω– δε θα ήταν αερολογία, γιατί, μια και υπόσχονται ορισμένα χειροπιαστά αποτελέσματα, θα μπορούσαν να βρουν ενεργό υποστήριξη από την εργατική μάζα»... Α! όχι, εμείς δεν είμαστε «οικονομιστές»! Εμείς απλώς σερνόμαστε δουλικά μπροστά στο «χειροπιαστό» των συγκεκριμένων αποτελεσμάτων, όπως οι κύριοι Μπέρνσταϊν, Προκοπόβιτς, Στρούβε, Ρ. Μ. και tutti quanti*! Εμείς αφήνουμε απλώς να εννοηθεί (μαζί με τον Ναρτσίς Τουπορίλοφ) πως το καθετί που δεν «υπόσχεται χειροπιαστά αποτελέσματα» είναι «αερολογία»! Εμείς απλώς χρησιμοποιούμε αυτή την έκφραση λες και η εργατική μάζα δεν είναι ικανή (λες και δεν έχει αποδείξει κιόλας την ικανότητά της σε πείσμα εκείνων που της αποδίδουν το μικροαστισμό τους) να υποστηρίζει ενεργά *κάθε* διαμαρτυρία ενάντια στην απολυταρχία, ακόμα και *όταν η διαμαρτυρία αυτή δεν της υπόσχεται απολύτως κανένα χειροπιαστό αποτέλεσμα!*

---

* *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, τεύχος 10, σελ. 60. Πρόκειται για την παραλλαγή που έκανε ο Μαρτίνοφ κατά την εφαρμογή στη σύγχρονη χαώδη κατάσταση του κινήματός μας της θέσης: «Κάθε βήμα πραγματικού κινήματος είναι σπουδαιότερο από μια δωδεκάδα προγράμματα», που την έχουμε χαρακτηρίσει πιο πάνω. Στην ουσία, αυτό δεν είναι παρά μετάφραση στα ρωσικά της περιβόητης φράσης του Μπέρνσταϊν: «Το κίνημα είναι το παν, ο τελικός σκοπός δεν είναι τίποτα».

* Σελ. 43: «Φυσικά, αν εμείς συστήνουμε στους εργάτες να υποβάλουν στην κυβέρνηση ορισμένα οικονομικά αιτήματα, αυτό το κάνουμε γιατί στον *οικονομικό* τομέα η απολυταρχική κυβέρνηση είναι διατεθειμένη από ανάγκη να κάνει ορισμένες παραχωρήσεις.»

Ας πάρουμε, λ.χ., τα ίδια τα παραδείγματα για τα «μέτρα» ενάντια στην ανεργία και στην πείνα, που παραθέτει ο ίδιος ο Μαρτίνοφ. Τον καιρό που το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* ασχολείται, αν κρίνουμε από την υπόσχεσή του, με την επεξεργασία και τη σύνταξη «συγκεκριμένων (με μορφή νομοσχεδίων;) διεκδικήσεων για νομοθετικά και διοικητικά μέτρα», «που να υπόσχονται χειροπιαστά αποτελέσματα», – τον ίδιο καιρό η *Ίσκρα* «που βάζει πάντα την επαναστατικοποίηση του δόγματος πιο ψηλά από την επαναστατικοποίηση της ζωής», προσπαθούσε να εξηγήσει ότι η ανεργία συνδέεται αναπόσπαστα με ολόκληρο το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, προειδοποιούσε ότι «έρχεται η πείνα», ξεσκέπαζε την αστυνομική «πάλη ενάντια στους πεινασμένους» και τους εξοργιστικούς «προσωρινούς κανονισμούς που δημιουργούν καθεστώς κατέργου». Τον ίδιο καιρό επίσης, το *Ζαριά* κυκλοφορούσε σε χωριστή έκδοση, με μορφή διαφωτιστικής μπροσούρας, το μέρος της «Εσωτερικής ανασκόπησης»* που ασχολούνταν με την πείνα. Μα, Θεέ μου, πόσο «μονόπλευροι» έγιναν οι αδιόρθωτα στενοκέφαλοι ορθόδοξοι, αυτοί οι δογματικοί, οι κουφοί στις επιταγές της «ίδιας της ζωής»! Κανένα από τα άρθρα τους δεν είχε –τι φρίκη!– *καμιά,* φανταστείτε: κυριολεκτικά καμιά «συγκεκριμένη διεκδίκηση», «που να υπόσχεται χειροπιαστά αποτελέσματα»! Κακόμοιροι δογματικοί! Πρέπει να σταλούν να σπουδάσουν κοντά στους διάφορους Κριτσέβσκι και Μαρτίνοφ, για να πειστούν πως η τακτική είναι ένα προτσές ανάπτυξης του αναπτυσσόμενου κλπ. και ότι χρειάζεται να δοθεί πολιτικός χαρακτήρας στον *ίδιο* τον οικονομικό αγώνα!

«Η οικονομική πάλη των εργατών ενάντια στους εργοδότες κι ενάντια στην κυβέρνηση *(οικονομική* πάλη ενάντια στην κυβέρνηση»!!), εκτός από την άμεση επαναστατική της σημασία, έχει ακόμα και τη σημασία ότι κάνει αδιάκοπα τους εργάτες να σκέφτονται ότι δεν έχουν πολιτικά δικαιώματα» (Μαρτίνοφ, σελ. 44). Παραθέσαμε αυτή την περικοπή όχι για να επαναλάβουμε για εκατοστή και χιλιοστή φορά όσα ειπώθηκαν παραπάνω, αλλά για να ευχαριστήσουμε ιδιαίτερα τον Μαρτίνοφ γι' αυτή τη νέα και θαυμάσια διατύπωση: «Οικονομική πάλη των εργατών ενάντια στους εργοδότες κι ενάντια στην κυβέρνηση.» Τι θαύμα! Με τι αμίμητο ταλέντο και μαστοριά παραμερίζονται όλες οι μερικότερες διαφωνίες και οι διαφορές αποχρώσεων, που υπάρχουν ανάμεσα στους «οικονομιστές», κι εκφράζεται εδώ σε μια σύντομη και σαφή θέση *όλη η ουσία* του «οικονομισμού», αρχίζοντας από την έκκληση προς τους εργάτες για «πολιτικό αγώνα που διεξάγουν για τα γενικά συμφέροντα με σκοπό την καλυτέρευση της θέσης όλων των εργατών»*, συνεχίζοντας με τη θεωρία των σταδίων και τελειώνοντας με την απόφαση του συνεδρίου για το «πιο πλατιά χρησιμοποιήσιμο» κ.ά. Η «οικονομική πάλη ενάντια στην κυβέρνηση» είναι ίσα ίσα η τρέιντ-γιουνιονιστική πολιτική, που απέχει ακόμα πολύ, πάρα πολύ από τη σοσιαλδημοκρατική πολιτική.

---

* Όλοι οι όμοιοί τους. *Σύντ.*

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 297-319 (ελλ. έκδ., σελ. 303-325). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

β) ΑΦΗΓΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΩΣ Ο ΜΑΡΤΙΝΟΦ ΒΕΛΤΙΩΣΕ ΤΟΝ ΠΛΕΧΑΝΟΦ

«Πόσο πολλοί σοσιαλδημοκράτες Λομονόσοφ εμφανίστηκαν τον τελευταίο καιρό μεταξύ μας!» παρατήρησε κάποτε ένας σύντροφος, εννοώντας την καταπληκτική τάση πολλών απ' όσους έκλιναν προς τον «οικονομισμό» να φτάσουν οπωσδήποτε «με το δικό τους το μυαλό» στις μεγάλες αλήθειες (σαν την αλήθεια, λ.χ., ότι η οικονομική πάλη κάνει τους εργάτες να σκέφτονται για το ζήτημα της έλλειψης δικαιωμάτων) και ν' αγνοούν παράλληλα με ύφος μεγαλόπρεπης αδιαφορίας ενός μεγαλοφυούς αυτοδίδακτου ό,τι έχει κιόλας δώσει η προγενέστερη εξέλιξη της επαναστατικής σκέψης και του επαναστατικού κινήματος. Ένας τέτοιος ακριβώς αυτοδίδακτος είναι και ο Λομονόσοφ-Μαρτίνοφ. Ρίξτε μια ματιά στο άρθρο του «Τα άμεσα προβλήματα» και θα δείτε πώς *αντιμετωπίζει* «με το μυαλό του» ένα ζήτημα που από καιρό το έχει πει ο Αξελρόντ (για το οποίο ο Λομονόσοφ μας τηρεί, φυσικά, απόλυτη σιγή), *πώς αρχίζει*, λ.χ., να καταλαβαίνει ότι δεν μπορούμε ν' αγνοούμε την αντιπολιτευτική στάση τούτων ή εκείνων των στρωμάτων της αστικής τάξης (*Ρ. Ντ.*, τεύχος 9, σελ. 61, 62, 71, –σύγκρινέ το με την «Απάντηση» της σύνταξης του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* προς τον Αξελρόντ, σελ. 22, 23-24) κλπ. Όμως –αλίμονο!– μόνο «αντιμετωπίζει» και μόνο «αρχίζει» και τίποτα παραπάνω, γιατί παρ' όλα αυτά, τόσο δεν έχει καταλάβει ακόμα τη σκέψη του Αξελρόντ, ώστε να μιλάει για «οικονομική πάλη ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση». Τρία ολόκληρα χρόνια (1898-1901) το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* πάσχιζε να καταλάβει τον Αξελρόντ, και –και παρ' όλα αυτά– δεν τον κατάλαβε! Μήπως κι αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η σοσιαλδημοκρατία, «όπως και η ανθρωπότητα», βάζει πάντα μπροστά της μόνο πραγματοποιήσιμα καθήκοντα;

Κείνο, όμως, που διακρίνει τους διάφορους Λομονόσοφ δεν είναι μόνο το γεγονός ότι αγνοούν πολλά πράγματα (αν ήταν έτσι, θα 'ταν μισό το κακό!), αλλά επίσης και το ότι δεν έχουν επίγνωση της αμάθειάς τους. Αυτό είναι πια πραγματικό κακό, κι αυτό το κακό τους παρακινεί να καταπιαστούν αμέσως με τη «βελτίωση» του Πλεχάνοφ.

> «Πολύ νερό κύλησε στ' αυλάκι από τότε που ο Πλεχάνοφ έγραψε αυτό το βιβλίο (*Τα καθήκοντα των σοσιαλιστών στον αγώνα ενάντια στην πείνα στη Ρωσία*) – διηγείται ο Λομονόσοφ-Μαρτίνοφ. Οι σοσιαλδημοκράτες που επί δέκα χρόνια καθοδηγούσαν την οικονομική πάλη της εργατικής τάξης... δεν κατόρθωσαν ακόμα να δώσουν μια πλατιά θεωρητική θεμελίωση της τακτικής του κόμματος. Το ζήτημα αυτό έχει τώρα ωριμάσει, και, αν θέλαμε να δώσουμε μια τέτοια θεωρητική θεμελίωση, θα έπρεπε αναμφισβήτητα να βελτιώσουμε σημαντικά τις αρχές τακτικής που ανάπτυξε κάποτε ο Πλεχάνοφ... Θα έπρεπε τώρα να καθορίσουμε τη διαφορά ανάμεσα στην προπαγάνδα και στη ζύμωση κατ' άλλον τρόπο κι όχι όπως το έκανε ο Πλεχάνοφ» (ο Μαρτίνοφ λίγο πιο πάνω είχε αναφέρει τα λόγια του Πλεχάνοφ: «Ο προπαγανδιστής μεταδίδει πολλές ιδέες σ' ένα ή σε μερικά πρόσωπα· ο αγκιτάτορας μεταδίδει μόνο μια ή μόνο μερικές ιδέες, με τη διαφορά ότι τις μεταδίδει σ' ολόκληρη μάζα προσώπων.») «Με την έννοια προπαγάνδα εμείς θα εννοούσαμε το επαναστατικό φώτισμα ολόκληρου του σημερινού συστήματος ή μερικών εκδηλώσεών του, αδιάφορο αν αυτό γίνεται με

---

* *Ραμπότσαγια Μισλ*, «Ιδιαίτερο παράρτημα», σελ. 14.

> μορφή προσιτή για χωριστά άτομα ή για πλατιές μάζες. Με την έννοια ζύμωση, στην αυστηρή σημασία της λέξης (sic!) εμείς θα εννοούσαμε το κάλεσμα των μαζών για ορισμένες συγκεκριμένες ενέργειες, τη συμβολή στην άμεση επαναστατική παρέμβαση του προλεταριάτου στην κοινωνική ζωή.»

Συγχαίρουμε τη ρωσική –μα και τη διεθνή– σοσιαλδημοκρατία, γι' αυτή τη νέα, τη μαρτινοφική ορολογία, που είναι πιο αυστηρά ακριβολογημένη και πιο βαθιά. Ως τα τώρα, νομίζαμε (μαζί με τον Πλεχάνοφ και μ' όλους τους ηγέτες του διεθνούς εργατικού κινήματος), πως ο προπαγανδιστής, όταν πραγματεύεται, λ.χ., το ίδιο το ζήτημα της ανεργίας, πρέπει να εξηγήσει την κεφαλαιοκρατική φύση των κρίσεων, να δείξει τους λόγους που οι κρίσεις αυτές είναι αναπόφευκτες στη σύγχρονη κοινωνία, να δείξει την ανάγκη για το μετασχηματισμό της σε σοσιαλιστική κοινωνία κλπ. Με δυο λόγια, πρέπει να δώσει «πολλές ιδέες», τόσο πολλές, που μόνο λίγα (σχετικά) πρόσωπα θα μπορούν μονομιάς ν' αφομοιώσουν όλες αυτές τις ιδέες στο σύνολό τους. Ο αγκιτάτορας, όμως, μιλώντας για το ίδιο θέμα, θα πάρει το πιο γνωστό και πιο χτυπητό σ' όλους τους ακροατές του παράδειγμα –λ.χ., το θάνατο από την πείνα της οικογένειας ενός ανέργου, την αύξηση της αθλιότητας κλπ.– και, χρησιμοποιώντας αυτό το πασίγνωστο γεγονός, θα στρέψει όλες του τις προσπάθειες στο να προσφέρει στη «μάζα» *μόνο μια ιδέα* και συγκεκριμένα: την ιδέα πόσο παράλογη είναι η αντίθεση ανάμεσα στην αύξηση του πλούτου και στην αύξηση της αθλιότητας· θα προσπαθήσει να *ξυπνήσει* μέσα στις μάζες τη δυσαρέσκεια και την αγανάκτηση ενάντια στην κατάφωρη αυτή αδικία, αφήνοντας στον προπαγανδιστή την ολοκληρωμένη εξήγηση αυτής της αντίθεσης. Συνεπώς, ο προπαγανδιστής δρα κυρίως με τον *έντυπο* λόγο, ενώ ο αγκιτάτορας με το ζωντανό λόγο. Από τον προπαγανδιστή δεν απαιτούνται τα ίδια προσόντα που απαιτούνται από τον αγκιτάτορα. Τον Κάουτσκι και τον Λαφάργκ θα τους ονομάσουμε, λ.χ., προπαγανδιστές. Τον Μπέμπελ και τον Γκεντ αγκιτάτορες. Το να ξεχωρίζει κανείς ένα τρίτο τομέα ή μια τρίτη λειτουργία πρακτικής δράσης και να κατατάσσει σ' αυτή τη λειτουργία «το κάλεσμα των μαζών για ορισμένες συγκεκριμένες ενέργειες», είναι η μεγαλύτερη ανοησία, γιατί το «κάλεσμα» αυτό σαν μεμονωμένη πράξη ή συμπληρώνει φυσιολογικά και αναγκαία τη θεωρητική πραγματεία, την προπαγανδιστική μπροσούρα και το λόγο του αγκιτάτορα ή αποτελεί μια καθαρά εκτελεστική λειτουργία. Και πραγματικά, πάρτε, λ.χ., τον αγώνα που διεξάγουν σήμερα οι Γερμανοί σοσιαλδημοκράτες ενάντια στους δασμούς των σιτηρών. Οι θεωρητικοί γράφουν έρευνες για την τελωνειακή πολιτική και «καλούν», λ.χ., στον αγώνα για εμπορικές συμφωνίες και για την ελευθερία του εμπορίου. Ο προπαγανδιστής κάνει το ίδιο πράγμα στο περιοδικό, ο αγκιτάτορας σε δημόσιους λόγους. Οι «συγκεκριμένες ενέργειες» της μάζας στη δοσμένη στιγμή παίρνουν τη μορφή υπογραφής ψηφισμάτων προς το ράιχσταγκ ενάντια στην αύξηση των δασμών στα σιτηρά. Το κάλεσμα γι' αυτή τη δράση ξεκινά έμμεσα από τους θεωρητικούς, τους προπαγανδιστές και τους αγκιτάτορες και άμεσα από τους εργάτες, που συγκεντρώνουν υπογραφές κάτω από τα ψηφίσματα αυτά στα εργοστάσια και στα σπίτια. Σύμφωνα με την «ορολογία του Μαρτίνοφ», ο Κάουτσκι και ο Μπέμπελ είναι και οι δυο τους προπαγανδιστές, ενώ εκείνοι που συγκεντρώνουν υπογραφές είναι αγκιτάτορες. Δεν είναι έτσι;

Το παράδειγμα των Γερμανών μου θύμισε τη γερμανική λέξη Verballhornung, που θα τη λέγαμε κατά γράμμα εκμπαλχορνισμός. Ο Γιόχαν Μπάλχορν ήταν εκδότης στη Λιψία το XVI αιώνα. Ο Μπάλχορν είχε βγάλει ένα αλφαβητάριο που, όπως συνηθιζόταν τότε, είχε μια εικόνα πετεινού. Μόνο που αντί για τη συνηθισμένη εικόνα πετεινού με νύχια στα πόδια, ζωγράφισε ένα πετεινό χωρίς νύχια και με δύο αβγά δίπλα του. Και στο εξώφυλλο του αλφαβητάριου πρόσθεσε: «*βελτιωμένη* έκδοση του Γιόχαν Μπάλχορν.» Έτσι, από τότε οι Γερμανοί λένε Verballhornung μια «βελτίωση» που στην πραγματικότητα είναι χειροτέρευση. Και άθελά σου θυμάσαι τον Μπάλχορν, όταν βλέπεις πώς οι διάφοροι Μαρτίνοφ «βελτιώνουν» τον Πλεχάνοφ...

Γιατί ο Λομονόσοφ μας «εφεύρε» αυτές τις ασυναρτησίες; Για να δείξει παραστατικά ότι η *Ίσκρα* «συγκεντρώνει την προσοχή της μονάχα στη μια όψη του ζητήματος, όπως ακριβώς έκανε ο Πλεχάνοφ πριν δεκαπέντε χρόνια» (σελ. 39). «Κατά την

Ίσκρα, τουλάχιστο για τη σημερινή περίοδο τα καθήκοντα της προπαγάνδας εκτοπίζουν σε δεύτερη μοίρα τα καθήκοντα της ζύμωσης» (σελ. 52). Αν μεταφράσουμε την τελευταία πρόταση από τη γλώσσα του Μαρτίνοφ στη συνηθισμένη ανθρώπινη γλώσσα (γιατί η ανθρωπότητα δεν πρόλαβε ακόμα να μάθει την ορολογία που μόλις ανακαλύφθηκε), θα έχουμε το παρακάτω: κατά την *Ίσκρα* τα καθήκοντα της πολιτικής προπαγάνδας και της πολιτικής ζύμωσης εκτοπίζουν σε δεύτερη μοίρα το καθήκον «της υποβολής στην κυβέρνηση συγκεκριμένων αιτημάτων για νομοθετικά και διοικητικά μέτρα», «που υπόσχονται ορισμένα χειροπιαστά αποτελέσματα» (ή αιτήματα για κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, αν επιτρέπεται έστω μια ακόμα φορά να χρησιμοποιήσουμε την παλιά ορολογία της παλιάς ανθρωπότητας που ακόμα δεν έχει φτάσει ως το επίπεδο του Μαρτίνοφ). Προτείνουμε στον αναγνώστη να συγκρίνει αυτή τη θέση με το παρακάτω κατεβατό:

> «Κείνο που μας προκαλεί κατάπληξη σ' αυτά τα προγράμματα» (τα προγράμματα των επαναστατών σοσιαλδημοκρατών) «είναι το γεγονός ότι βάζουν πάντα σε πρώτη μοίρα τα πλεονεκτήματα της δράσης των εργατών στο (ανύπαρκτο σε μας) κοινοβούλιο, ενώ αγνοούν ολότελα (χάρη στον επαναστατικό τους μηδενισμό) τη σπουδαία σημασία που έχει η συμμετοχή των εργατών στις υφιστάμενες στη χώρα μας συνελεύσεις των εργοστασιαρχών για το διακανονισμό της εργασίας στα εργοστάσια, ... ή τουλάχιστον η συμμετοχή των εργατών στην αυτοδιοίκηση των πόλεων...».

Ο συντάκτης αυτού του κατεβατού εκφράζει λίγο πιο ανοικτά, λίγο πιο καθαρά και ειλικρινά την ίδια σκέψη, στην οποία έφτασε μόνος του ο Λομονόσοφ-Μαρτίνοφ. Και ο συντάκτης αυτός δεν είναι άλλος από τον Ρ. Μ. που έγραφε το κατεβατό στο «Ιδιαίτερο παράρτημα της *Ραμπότσαγια Μισλ*» (σελ. 15).

γ) ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΙΣ ΚΑΙ Η «ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ»

Κατευθύνοντας ενάντια στην *Ίσκρα* τη «θεωρία» του για το «ανέβασμα της δραστηριότητας της μάζας των εργατών», ο Μαρτίνοφ αποκάλυψε στην πραγματικότητα ότι επιδιώκει *να μειώσει* αυτή τη δραστηριότητα, γιατί διακήρυξε πως η ίδια η οικονομική πάλη που μπροστά της υποκλίνονταν όλοι οι «οικονομιστές», είναι το προτιμότερο, το σπουδαιότερο και το «πιο πλατιά χρησιμοποιήσιμο» μέσο αφύπνισης αυτής της δραστηριότητας και το πλατύτερο πεδίο αυτής της δραστηριότητας. Και το σφάλμα αυτό είναι χαρακτηριστικό, επειδή ακριβώς δεν ανήκει καθόλου μόνο στον Μαρτίνοφ. Στην πραγματικότητα, το «ανέβασμα της δραστηριότητας της μάζας των εργατών» μπορεί να επιτευχθεί *μόνο* με τον όρο ότι δε *θα περιοριζόμαστε* στην «πολιτική ζύμωση σε οικονομικό έδαφος». Κι ένας από τους βασικούς όρους για την αναγκαία επέκταση της πολιτικής ζύμωσης είναι η οργάνωση *ολόπλευρων* πολιτικών αποκαλύψεων. Η πολιτική συνείδηση και η επαναστατική δραστηριότητα των μαζών *δεν μπορούν* να καλλιεργηθούν διαφορετικά, παρά μόνο με τις αποκαλύψεις αυτές. Συνεπώς, η τέτοιου είδους δράση αποτελεί μια από τις σπουδαιότερες λειτουργίες ολόκληρης της διεθνούς σοσιαλδημοκρατίας, γιατί και η ύπαρξη πολιτικής ελευθερίας δεν εξαλείφει καθόλου την ανάγκη των αποκαλύψεων, αλλά απλώς μετατοπίζει κάπως τη σφαίρα κατεύθυνσής τους. Λόγου χάρη, το γερμανικό κόμμα δυναμώνει ιδιαίτερα τις θέσεις του κι επεκτείνει την επιρροή του, ακριβώς χάρη στην αμείωτη δραστηριότητα με την οποία διεξάγει την εκστρατεία των πολιτικών αποκαλύψεων. Η συνείδηση της εργατικής τάξης δεν μπορεί να είναι αληθινά πολιτική συνείδηση, αν οι εργάτες δε μάθουν ν' απαντούν *σ' όλες χωρίς εξαίρεση* τις περιπτώσεις αυθαιρεσίας και καταπίεσης, βίας και κατάχρησης, *οποιεσδήποτε τάξεις* κι αν αφορούν οι περιπτώσεις αυτές· και μάλιστα, ν' απαντούν από σοσιαλδημοκρατική κι όχι από οποιαδήποτε άλλη σκοπιά. Η συνείδηση της μάζας των εργατών δεν μπορεί να είναι αληθινά ταξική συνείδηση, αν οι εργάτες δε μάθουν σε συγκεκριμένα και κατά πρώτο λόγο σε φλέγοντα (επίκαιρα) πολιτικά γεγονότα και περιστατικά να παρατηρούν την *κάθε* άλλη κοινωνική τάξη *σ' όλες* τις εκδηλώσεις της πνευματικής, ηθικής και πολιτικής ζωής της· αν δε μάθουν να εφαρμόζουν στην πράξη την υλιστική ανάλυση και την υλιστική εκτίμηση *όλων* των πλευρών της ζωής και δράσης *όλων* των τάξεων, στρωμάτων και ομάδων του πληθυσμού. Όποιος συγκεντρώνει την προσοχή, την παρατηρητικότητα και τη συνείδηση της εργατικής τάξης αποκλειστικά, ή έστω και κυρίως, μόνο στον εαυτό της, αυτός δεν είναι σοσιαλδημοκράτης, γιατί η αυτεπίγνωση της εργατικής τάξης συνδέεται αδιάρρηκτα με την πλήρη σαφήνεια όχι μόνο των θεωρητικών... πιο σωστό μάλιστα θα 'ταν να πούμε όχι τόσο των θεωρητικών αντιλήψεων, για τις αμοιβαίες σχέσεις μεταξύ *όλων* των τάξεων της σύγχρονης κοινωνίας, όσο των αντιλήψεων για τις σχέσεις αυτές, που έχουν αποκτηθεί με την πείρα της πολιτικής ζωής. Να γιατί είναι τόσο πολύ επιζήμια και τόσο βαθιά αντιδραστική ως προς την πρακτική της σημασία η ιδέα που κηρύχνουν οι «οικονομιστές» μας ότι η οικονομική πάλη είναι το πιο πλατιά χρησιμοποιήσιμο μέσο για να τραβηχτούν οι μάζες στο πολιτικό κίνημα. Για να γίνει σοσιαλδημοκράτης ένας εργάτης, πρέπει να έχει σαφή εικόνα της οικονομικής φύσης και της κοινωνικοπολιτικής φυσιογνωμίας του τσιφλικά και του παπά, του ανώτερου αξιωματούχου και του αγρότη, του φοιτητή και του αλήτη, να ξέρει τις δυνατές και τις αδύνατες πλευρές τους, πρέπει να μπορεί να καταλαβαίνει τις συνηθισμένες φράσεις και τα κάθε λογής σοφίσματα, με τα οποία κάθε τάξη και κάθε στρώμα *συγκαλύπτουν* τις εγωιστικές επιδιώξεις τους και τον αληθινό «εσωτερικό» τους «κόσμο», να ξέρει να διακρίνει τι συμφέροντα αντανακλούν ορισμένοι θεσμοί και νόμοι και πώς ακριβώς τα αντανακλούν. Αυτή όμως τη «σαφή εικόνα» δεν μπορεί να την έχεις από κανένα βιβλίο: αυτή μπορούν να σου τη δώσουν μόνο οι ζωντανές εικόνες και οι αποκαλύψεις που γίνονται με βάση τα ζωντανά ακόμα ίχνη αυτού που συμβαίνει γύρω μας στη δοσμένη στιγμή, για το οποίο μιλάει ο καθένας με τον τρόπο του ή τουλάχιστο το ψιθυρίζει ο καθένας, πράγμα που εκφράζεται στα τάδε γεγονότα, στους τάδε αριθμούς, στις τάδε δικαστικές αποφάσεις κλπ. κλπ. κλπ. Οι ολόπλευρες αυτές πολιτικές αποκαλύψεις αποτελούν αναγκαίο και *βασικό* όρο για την καλλιέργεια της επαναστατικής δραστηριότητας των μαζών.

Γιατί ο Ρώσος εργάτης εκδηλώνει ακόμα τόσο λίγο την επαναστατική του δραστηριότητα όσον αφορά την κτηνώδη συμπεριφορά της αστυνομίας απέναντι στο λαό, το διωγμό των θρησκευτικών αιρέσεων, τους ξυλοδαρμούς των αγροτών, τα αίσχη της λογοκρισίας, τα βασανιστήρια των στρατιωτών, τον κατατρεγμό ακόμα και της πιο αθώας εκπολιτιστικής πρωτοβουλίας κλπ.; Μήπως γιατί η «οικονομική πάλη» δεν τον «φέρνει αντιμέτωπο» μ' όλα αυτά, μήπως γιατί αυτά δεν του «υπόσχονται» αρκετά «χειροπιαστά αποτελέσματα», δεν του δίνουν αρκετά «θετικά» στοιχεία; Όχι, το ξαναλέμε, το να υποστηρίζει κανείς μια τέτοια γνώμη δεν ισοδυναμεί με τίποτε άλλο, παρά με την προσπάθεια να φορτώνει το φταίξιμό του στους άλλους, να φορτώνει το δικό του το φιλισταϊσμό (και τον μπερνσταϊνισμό) στη μάζα των εργατών. Πρέπει να κατηγορούμε τον εαυτό μας, την καθυστέρησή μας από το κίνημα των μαζών, το ότι δεν μπορέσαμε ως τα τώρα να οργανώσουμε αρκετά πλατιές, ξεκάθαρες και γρήγορες αποκαλύψεις για όλα αυτά τα αίσχη. Μόλις το κάνουμε αυτό (και πρέπει να το κάνουμε και μπορούμε να το κάνουμε), τότε κι ο πιο αμόρφωτος εργάτης θα καταλάβει ή *θα νιώσει ότι* το φοιτητή και τον αιρετικό, το μουζίκο και το συγγραφέα τούς βρίζει και τους εξευτελίζει η ίδια σκοτεινή δύναμη που τόσο καταπιέζει και πνίγει κι αυτόν τον ίδιο στο κάθε βήμα της ζωής του· κι όταν το νιώσει αυτό, θα θελήσει, θα καταληφθεί από την ασυγκράτητη επιθυμία ν' αντιδράσει κι ο ίδιος· θα μπορέσει τότε σήμερα να οργανώσει αποδοκιμασία ενάντια στους λογοκριτές, αύριο να κάνει διαδήλωση μπροστά στο σπίτι του διοικητή του κυβερνείου που κατέστειλε ένα αγροτικό ξεσήκωμα, μεθαύριο να δώσει ένα γερό μάθημα στους ρασοφόρους χωροφύλακες που κάνουν τη δουλειά της ιερής εξέτασης κλπ. Πολύ λίγα, σχεδόν τίποτα δεν κάναμε ως τα τώρα, *για να δώσουμε* στις εργατικές μάζες πολύπλευρες και επίκαιρες αποκαλύψεις. Πολλοί από μας ούτε καν νιώθουν ακόμα αυτή τους την *υποχρέωση*, αλλά σέρνονται αυθόρμητα πίσω απ' την «ασήμαντη καθημερινή πάλη» στα στενά πλαίσια της εργοστασιακής ζωής. Το να λέει κανείς κάτω από τέτοιες συνθήκες ότι «η *Ίσκρα* έχει την τάση να μειώνει τη σημασία της προχωρητικής πορείας της ασήμαντης καθημερινής πάλης σε σύγκριση με την προπαγάνδιση των λαμπρών και ολοκληρωμένων ιδεών» (Μαρτίνοφ, σελ. 61) σημαίνει πως τραβά το κόμμα προς τα πίσω, σημαίνει πως υπερασπίζει και εξυμνεί την έλλειψη προετοιμασίας και την καθυστέρησή μας.

Όσο για το κάλεσμα των μαζών σε δράση, αυτό θα 'ρθει μόνο του, μόλις θα υπάρξει δραστήρια πολιτική ζύμωση, ζωντανές και χτυπητές αποκαλύψεις. Να πιάσεις κάποιον επ' αυτοφώρω στον τόπο του εγκλήματος και να τον στιγματίσεις αμέσως μπροστά σ' όλο τον κόσμο, – αυτό από μόνο του είναι αποτελεσματικότερο από κάθε «κάλεσμα», αυτό συχνά έχει τέτοια επίδραση, που ύστερα δεν μπορείς να καθορίσεις ποιος ακριβώς «κάλεσε» το πλήθος και ποιος ακριβώς πρότεινε τούτο ή εκείνο το σχέδιο διαδήλωσης κλπ. Μπορεί να καλεί κανείς –όχι με τη γενική, αλλά με τη συγκεκριμένη έννοια της λέξης– μόνο στον τόπο της δράσης και μπορεί να καλεί μόνο εκείνος που συμμετέχει ο ίδιος και μάλιστα άμεσα. Και το έργο το δικό μας, το έργο των σοσιαλδημοκρατών δημοσιολόγων, είναι να βαθαίνουμε, να διευρύνουμε και να εντείνουμε τις πολιτικές αποκαλύψεις και την πολιτική ζύμωση.

Με την ευκαιρία, δυο λόγια για το «κάλεσμα σε δράση». Η *Ίσκρα ήταν το μοναδικό όργανο,* που *πριν* από τα γεγονότα της άνοιξης *κάλεσε* τους εργάτες να επέμβουν ενεργά σ' ένα ζήτημα, που δεν *υποσχόταν* στον εργάτη απολύτως κανένα *χειροπιαστό αποτέλεσμα,* στο ζήτημα της βίαιης επιστράτευσης των φοιτητών. Αμέσως μετά τη δημοσίευση της διαταγής της 11 του Γενάρη για τη «βίαιη επιστράτευση των 183 φοιτητών», η *Ίσκρα* δημοσίευσε ένα άρθρο γι' αυτό το ζήτημα (αρ. φύλλου 2, Φλεβάρης) και *πριν* αρχίσει οποιαδήποτε διαδήλωση, *κάλεσε* ανοιχτά «τους εργάτες να βοηθήσουν τους φοιτητές», *κάλεσε* το «*λαό*» ν' απαντήσει ανοιχτά στη θρασεία πρόκληση της κυβέρνησης.* Ρωτάμε όλο τον κόσμο: πώς και με τι να εξηγήσουμε το αξιοσημείωτο περιστατικό ότι ο Μαρτίνοφ, ενώ λέει τόσα πολλά για το «κάλεσμα» και θεωρεί μάλιστα το «κάλεσμα» ειδική μορφή δράσης, δεν ανέφερε ούτε λέξη για το κάλεσμα *αυτό*; Κι ύστερα απ' αυτά, δεν είναι άραγε φιλισταϊσμός η δήλωση του Μαρτίνοφ ότι η *Ίσκρα* είναι *μονόπλευρη,* γιατί δεν «καλεί» αρκετά στην πάλη για διεκδικήσεις, που «υπόσχονται χειροπιαστά αποτελέσματα»;

Οι «οικονομιστές» μας, μαζί και το *Ραμπότσεγε Ντιέλο,* είχαν επιτυχίες γιατί προσαρμόστηκαν στους καθυστερημένους εργάτες. Ο σοσιαλδημοκράτης όμως εργάτης, ο επαναστάτης εργάτης (κι ο αριθμός αυτών των εργατών αυξάνει συνεχώς) θ' αποκρούσει με αγανάκτηση όλους αυτούς τους συλλογισμούς σχετικά με την πάλη για διεκδικήσεις που «υπόσχονται χειροπιαστά αποτελέσματα» κλπ., γιατί θα καταλάβει, πως όλα αυτά δεν είναι παρά παραλλαγές του παλιού τροπάριου για αύξηση ενός καπικιού στο ρούβλι. Ένας τέτοιος εργάτης θα πει στους συμβούλους του της *Ραμπότσαγια Μισλ* και του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*: άδικα, κύριοι, χάνετε τον καιρό σας, όταν ανακατεύεστε με τόσο υπερβολικό ζήλο σε μια δουλειά όπου εμείς και μόνοι μας τα βγάζουμε πέρα και παραμελείτε την εκπλήρωση των πραγματικών σας υποχρεώσεων. Γιατί δεν είναι καθόλου έξυπνο να ισχυρίζεστε πως το καθήκον των σοσιαλδημοκρατών είναι να προσδίνουν πολιτικό χαρακτήρα στην ίδια την οικονομική πάλη· αυτό είναι μόνο η αρχή και δεν είναι το κύριο καθήκον των σοσιαλδημοκρατών, επειδή σ' όλο τον κόσμο, μαζί και στη Ρωσία, *συχνά η ίδια η αστυνομία αρχίζει να προσδίνει* πολιτικό χαρακτήρα στην οικονομική πάλη και οι εργάτες μαθαίνουν να καταλαβαίνουν μόνοι τους με ποιον είναι η κυβέρνηση.* Γιατί η «οικονομική πάλη των εργατών ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση», που γι' αυτήν κάνετε τόσο θόρυβο σαν να έχετε ανακαλύψει την Αμερική, διεξάγεται σ' ένα σωρό απόμερες γωνιές της Ρωσίας από τους ίδιους τους εργάτες που έχουν βέβαια ακούσει για απεργίες, αλλά δεν έχουν ίσως ακούσει τίποτα για σοσιαλισμό. Γιατί εμείς οι εργάτες έχουμε κιόλας εκείνη τη «δραστηριότητα» που εσείς όλοι θέλετε να μας καλλιεργήσετε, διατυπώνοντας συγκεκριμένες διεκδικήσεις που να υπόσχονται χειροπιαστά αποτελέσματα, και μόνοι μας προβάλλουμε αυτές τις συγκεκριμένες διεκδικήσεις στην καθημερινή συνδικαλιστική μας δουλειά για τα μερικότερα ζητήματα, συχνά χωρίς καμιά βοήθεια από τους διανοούμενους. Αλλά μια *τέτοια* δραστηριότητα δεν είναι αρκετή για μας· δεν είμαστε μικρά παιδιά για να μας τρέφουν μόνο με το λαπά της «οικονομικής» πολιτικής· θέλουμε να ξέρουμε ό,τι ξέρουν και οι άλλοι· θέλουμε να γνωρίσουμε στις λεπτομέρειές τους *όλες* τις πλευρές της πολιτικής ζωής και να συμμετέχουμε *ενεργά* σε κάθε πολιτικό γεγονός. Για να γίνει αυτό, πρέπει οι διανοούμενοι να μας μιλάνε λιγότερο για όσα ξέρουμε και μόνοι μας* και περισσότερα για όσα δεν ξέρουμε ακόμα, για όσα δε θα μπορέσουμε ποτέ να μάθουμε μόνοι μας, με την εργοστασιακή και «οικονομική» μας πείρα, δηλ. να μας δώσουν πολιτικές γνώσεις. Τις γνώσεις αυτές μπορείτε να τις αποκτήσετε εσείς οι διανοούμενοι κι *έχετε χρέος* να μας προσφέρετε εκατό και χίλιες φορές περισσότερες απ' ό,τι μέχρι σήμερα, και μάλιστα να μας τις προσφέρετε όχι μονάχα με τη μορφή συλλογισμών, φυλλαδίων και άρθρων (που πολλές φορές είναι –μας συγχωρείτε για την ειλικρίνεια– κάπως πληκτικά), αλλά οπωσδήποτε με τη μορφή ζωντανών *αποκαλύψεων* για κείνα ακριβώς που κάνουν στη δοσμένη στιγμή η κυβέρνησή μας και οι άρχουσες τάξεις μας σ' όλους τους τομείς της ζωής. Να εκπληρώνετε λοιπόν με μεγαλύτερο ζήλο αυτό σας το καθήκον και *να μιλάτε λιγότερο για το «ανέβασμα της δραστηριότητας της μάζας των εργατών»*. Είμαστε πολύ πιο μαχητικοί απ' ό,τι φαντάζεστε και ξέρουμε να υποστηρίζουμε με ανοιχτό αγώνα, με αγώνα στους δρόμους, ακόμα και τα αιτήματα εκείνα που δεν προμηνάνε κανένα «χειροπιαστό αποτέλεσμα»! Και δεν είστε σεις που «θ' ανεβάσετε» τη δραστηριότητά μας, γιατί η *δραστηριότητα είναι ίσα ίσα εκείνο που σας λείπει*. Να υποκλίνεστε λιγότερο στο αυθόρμητο και να σκέφτεστε περισσότερο πώς θ' ανεβάσετε *τη δική σας* δραστηριότητα, κύριοι!

---

* Βλ. *Άπαντα,* 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 391-396 (ελλ. έκδ., σελ. 396-401). *Άπαντα Λένιν,* εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

* Το αίτημα «να δοθεί πολιτικός χαρακτήρας στην ίδια την οικονομική πάλη» εκφράζει με τον πιο ανάγλυφο τρόπο την *υπόκλιση μπροστά* στο *αυθόρμητο* στον τομέα της πολιτικής δράσης. Τις περισσότερες φορές, η οικονομική πάλη παίρνει πολιτικό χαρακτήρα *αυθόρμητα,* δηλ. χωρίς την ανάμιξη του «επαναστατικού βάκιλου της διανόησης», χωρίς την ανάμιξη των συνειδητών σοσιαλδημοκρατών. Λόγου χάρη, και η οικονομική πάλη των εργατών της Αγγλίας πήρε πολιτικό χαρακτήρα χωρίς καμιά συμμετοχή των σοσιαλιστών. Το καθήκον όμως των σοσιαλδημοκρατών δεν εξαντλείται με την πολιτική ζύμωση πάνω σε οικονομική βάση. Το καθήκον τους είναι *να μετατρέψουν* αυτή την τρεϊντγιουνιονιστική πολιτική σε σοσιαλδημοκρατικό πολιτικό αγώνα, *να χρησιμο-*

ποιήσουν τις αναλαμπές πολιτικής συνείδησης που γεννά στους εργάτες η οικονομική πάλη για *ν' ανεβάσουν* τους εργάτες ως το επίπεδο της *σοσιαλδημοκρατικής* πολιτικής συνείδησης. Οι διάφοροι, όμως, Μαρτίνοφ, αντί ν' ανεβάζουν και να προωθούν την πολιτική συνείδηση που ξυπνά αυθόρμητα, *προσκυνούν το αυθόρμητο* και επαναλαμβάνουν, συχνά μέχρι αηδίας, ότι η οικονομική πάλη «φέρνει αντιμέτωπους» τους εργάτες με το ζήτημα της έλλειψης πολιτικών δικαιωμάτων. Το κακό είναι, κύριοι, ότι το αυθόρμητο ξύπνημα της τρεϊντγιουνιονιστικής πολιτικής συνείδησης δε σας *«φέρνει αντιμέτωπους»* με το πρόβλημα των σοσιαλδημοκρατικών σας καθηκόντων!

* Για ν' αποδείξουμε πως όλα αυτά τα λόγια των εργατών προς τους «οικονομιστές» δεν είναι μόνο γέννημα φαντασίας, θα επικαλεστούμε δυο μάρτυρες που έχουν αναμφισβήτητα άμεση επαφή με το εργατικό κίνημα και που λιγότερο από κάθε άλλον είναι διατεθειμένοι να μεροληπτήσουν για μας τους «δογματικούς», γιατί ο ένας μάρτυρας είναι «οικονομιστής» (που μάλιστα θεωρεί ακόμα και το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* πολιτικό όργανο!), κι ο άλλος τρομοκράτης. Ο πρώτος μάρτυρας είναι ο συντάκτης του αξιόλογου για την ειλικρίνεια και τη ζωντάνια του άρθρου: «Το εργατικό κίνημα της Πετρούπολης και τα πρακτικά καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας», που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 6 του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*. Αυτός λοιπόν χωρίζει τους εργάτες: 1) σε συνειδητούς επαναστάτες, 2) σε ενδιάμεσο στρώμα και 3) στην υπόλοιπη μάζα. Το ενδιάμεσο στρώμα, λέει, «πολλές φορές ενδιαφέρεται περισσότερο για τα ζητήματα της πολιτικής ζωής, παρά για τα άμεσα οικονομικά του συμφέροντα, που η σχέση τους με τις γενικές κοινωνικές συνθήκες έχει από καιρό κατανοηθεί»... «Γίνεται έντονη κριτική» στη *Ραμπότσαγια Μισλ*: γράφουν «όλο τα ίδια και τα ίδια πράγματα, που από καιρό είναι γνωστά, που από καιρό τα 'χουμε διαβάσει», «όσο για πολιτική ανασκόπηση, πάλι δεν έχουμε τίποτα» (σελ. 30-31). Αλλά ακόμα και το τρίτο στρώμα: «η πιο ευαίσθητη, η πιο νεαρή, η λιγότερο διεφθαρμένη από την ταβέρνα και την εκκλησία εργατική μάζα, που ποτέ σχεδόν δεν έχει τη δυνατότητα να προμηθευτεί ένα βιβλίο με πολιτικό περιεχόμενο, ερμηνεύει στραβά τα φαινόμενα της πολιτικής ζωής, κρίνοντας από τις σκόρπιες ειδήσεις για τις εξεγέρσεις των φοιτητών» κλπ. Κι ο τρομοκράτης γράφει: «... Διαβάζουν μια-δυο φορές τα μικροζητήματα της εργοστασιακής ζωής που αφορούν άλλες πόλεις κι όχι τις δικές τους, κι ύστερα σταματούν... Είναι βαρετό... Όταν μια εργατική εφημερίδα δε μιλά για το κράτος... δείχνει πως περνάει τον εργάτη για μωρό παιδί... Ο εργάτης δεν είναι μωρό παιδί» (*Σβομπόντα*[59], έκδοση της επαναστατικής σοσιαλιστικής ομάδας, σελ. 69 και 70).

δ) ΤΙ ΤΟ ΚΟΙΝΟ ΥΠΑΡΧΕΙ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΣΜΟ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΤΑΚΤΙΚΗ;

Στην τελευταία υποσημείωση αντιπαραθέσαμε έναν οικονομιστή κι έναν μη σοσιαλδημοκράτη-τρομοκράτη, που τυχαία βρέθηκαν αλληλέγγυοι ως προς τις απόψεις τους. Γενικά όμως, ανάμεσα στους πρώτους και στους δεύτερους δεν υπάρχει τυχαία, αλλ' αναγκαία, εσωτερική σχέση, για την οποία θα μας δοθεί η ευκαιρία να μιλήσουμε παρακάτω και που είναι απαραίτητο να την αναφέρουμε εδώ σε σύνδεση με το ζήτημα της καλλιέργειας της επαναστατικής δραστηριότητας. Οι «οικονομιστές» και οι σύγχρονοι τρομοκράτες έχουν μια κοινή ρίζα και συγκεκριμένα: *την υπόκλιση μπροστά στο αυθόρμητο,* για την οποία μιλήσαμε σαν γενικό φαινόμενο στο προηγούμενο κεφάλαιο, και που τώρα θα εξετάσουμε την επίδρασή της στον τομέα της πολιτικής δράσης και του πολιτικού αγώνα. Από πρώτη ματιά, η άποψή μας μπορεί να φανεί παράδοξη: τόσο μεγάλη, όπως φαίνεται, είναι η διαφορά ανάμεσα στους ανθρώπους που υπογραμμίζουν την «ασήμαντη καθημερινή πάλη» και στους ανθρώπους που καλούν σ' ένα γεμάτο αυτοθυσία ατομικό αγώνα. Αυτό, όμως, δεν είναι παράδοξο. Οι «οικονομιστές» και οι τρομοκράτες υποκλίνονται μπροστά στους δυο διαφορετικούς πόλους ενός και του ίδιου ρεύματος, του αυθόρμητου: οι «οικονομιστές» μπροστά στο αυθόρμητο του «καθαρά εργατικού κινήματος», οι τρομοκράτες μπροστά στο αυθόρμητο της πιο φλογερής αγανάκτησης των διανοουμένων, που δεν ξέρουν ή δεν έχουν τη δυνατότητα να συνδέσουν σ' ένα ενιαίο σύνολο την επαναστατική δουλειά με το εργατικό κίνημα. Όποιος έχασε την πίστη του ή όποιος δεν πίστεψε ποτέ σ' αυτή τη δυνατότητα, είναι πραγματικά δύσκολο να βρει άλλη διέξοδο για το αίσθημα της αγανάκτησής του και για τον επαναστατικό του δυναμισμό εκτός από την τρομοκρατία.

Έτσι, και τα δυο είδη υπόκλισης μπροστά στο αυθόρμητο που αναφέραμε πιο πάνω, δεν είναι τίποτε άλλο παρά *η αρχή για την πραγματοποίηση* του περίφημου προγράμματος του «Credo»: οι εργάτες ας διεξάγουν τη δική τους «οικονομική πάλη ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση» (ας μας συγχωρέσει ο συγγραφέας του «Credo», που εκφράζουμε τις απόψεις του με τα λόγια του Μαρτίνοφ! Νομίζουμε πως έχουμε το δικαίωμα να το κάνουμε αυτό, γιατί και το «Credo» λέει πως οι εργάτες στην οικονομική τους πάλη «έρχονται αντιμέτωποι με το πολιτικό καθεστώς»), και οι διανοούμενοι ας διεξάγουν τον πολιτικό αγώνα με τις δικές τους δυνάμεις, φυσικά, χρησιμοποιώντας την τρομοκρατία! Αυτό είναι ένα απόλυτα λογικό και αναπόφευκτο *συμπέρασμα* και δεν μπορούμε να μην επιμένουμε σ' αυτό, *αν και εκείνοι* που αρχίζουν να πραγματοποιούν αυτό το πρόγραμμα *δεν καταλάβαιναν οι ίδιοι* πως είναι αναπόφευκτο. Η πολιτική δράση έχει τη λογική της, που δεν εξαρτάται από τη συνείδηση εκείνων που με τις καλύτερες προθέσεις καλούν είτε στην τρομοκρατία είτε στο να δοθεί πολιτικός χαρακτήρας στην ίδια την οικονομική πάλη. Ο δρόμος προς την κόλαση είναι στρωμένος με τις καλύτερες προθέσεις, και στη δοσμένη περίπτωση οι καλές προθέσεις δεν μπορούν ακόμα να μας σώσουν από την αυθόρμητη έλξη προς τη «γραμμή της μικρότερης αντίστασης», προς τη γραμμή του *καθαρά αστικού* προγράμματος του «Credo». Δεν είναι επίσης τυχαίο και το γεγονός ότι πολλοί Ρώσοι φιλελεύθεροι –τόσο φανεροί όσο και από εκείνους που φορούν μαρξιστική μάσκα– συμπαθούν ολόψυχα την τρομοκρατία και προσπαθούν να ενισχύουν τη σημερινή άνοδο των τρομοκρατικών τάσεων.

Και να, όταν δημιουργήθηκε η «επαναστατική-σοσιαλιστική ομάδα Σβομπόντα», που έβαζε καθήκον της να βοηθήσει ολόπλευρα το εργατικό κίνημα, αλλά περιλάμβανε *στο πρόγραμμά της* την τρομοκρατία και τη χειραφέτηση, ας πούμε, από τη σοσιαλδημοκρατία – το γεγονός αυτό επιβεβαίωσε άλλη μια φορά τη θαυμάσια διορατικότητα του Π. Μπ. Αξελρόντ που *από το τέλος του 1897 προείπε κατά γράμμα* αυτά τα αποτελέσματα των σοσιαλδημοκρατικών ταλαντεύσεων («Γύρω από τα σύγχρονα καθήκοντα και την τακτική») και χάραξε τις περίφημες «δυο προοπτικές» του. Όλες οι κατοπινές συζητήσεις και διαφωνίες ανάμεσα στους Ρώσους σοσιαλδημοκράτες περιέχονται κιόλας, όπως το φυτό μέσα στο σπόρο, σ' αυτές τις δυο προοπτικές.*

---

* Ο Μαρτίνοφ «φαντάζεται ένα άλλο, πιο ρεαλιστικό (;) δίλημμα» (*Η σο-*

Από την παραπάνω σκοπιά καταλαβαίνει κανείς και για ποιο λόγο το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, που δεν μπόρεσε ν' αντέξει μπροστά στο αυθόρμητο του «οικονομισμού», δεν άντεξε και μπροστά στο αυθόρμητο της τακτικής της τρομοκρατίας. Είναι πολύ ενδιαφέρον να σημειώσουμε εδώ τα ειδικά επιχειρήματα που πρόταξε η ομάδα «Σβομπόντα» για να υπερασπίσει την τρομοκρατία. Η «Σβομπόντα» «αρνείται ολότελα» το ρόλο της τρομοκρατίας σαν μέσου εκφοβισμού («Η αναγέννηση του επαναστατισμού», σελ. 64), ταυτόχρονα, όμως, τονίζει τη «σημασία της σαν μέσου διέγερσης (εξερεθισμού)». Αυτό είναι χαρακτηριστικό, πρώτο, γιατί αποτελεί ένα από τα στάδια της αποσύνθεσης και της κατάπτωσης του πατροπαράδοτου (προσοσιαλδημοκρατικού) κύκλου ιδεών, που ανάγκαζε να ακολουθείται η τακτική της τρομοκρατίας. Το να παραδέχεσαι πως η κυβέρνηση δεν μπορεί τώρα «να τρομοκρατηθεί» και συνεπώς και ν' αποδιοργανωθεί, είναι κατά βάθος το ίδιο σαν να καταδικάζεις ολότελα την τρομοκρατία σαν σύστημα πάλης, σαν σφαίρα δράσης καθιερωμένη από ένα πρόγραμμα. Δεύτερο, αυτό είναι ακόμα πιο χαρακτηριστικό, σαν παράδειγμα της μη κατανόησης των άμεσων καθηκόντων μας στο έργο της «καλλιέργειας της επαναστατικής δραστηριότητας των μαζών». Η «Σβομπόντα» προπαγανδίζει την τρομοκρατία σαν μέσο «διέγερσης» του εργατικού κινήματος, σαν μέσο που θα του δώσει μια «ισχυρή ώθηση».

σιαλδημοκρατία και η εργατική τάξη, σελ. 19): «Είτε η σοσιαλδημοκρατία αναλαμβάνει την άμεση καθοδήγηση της οικονομικής πάλης του προλεταριάτου κι έτσι (!) τη μετατρέπει σε επαναστατική ταξική πάλη»... «Έτσι» θα πει, προφανώς με την άμεση καθοδήγηση της οικονομικής πάλης. Μπορεί να μας πει ο Μαρτίνοφ πού το είδε *μόνο* με την καθοδήγηση της επαγγελματικής πάλης να μετατρέπεται ένα τρέιντ-γιουνιονιστικό κίνημα σε επαναστατικό ταξικό κίνημα; Δεν καταλαβαίνει άραγε πως για να γίνει αυτή η «μετατροπή» πρέπει να καταπιαστούμε δραστήρια με την «άμεση καθοδήγηση» της *ολόπλευρης* πολιτικής ζύμωσης;... «Είτε η άλλη προοπτική: η σοσιαλδημοκρατία απομακρύνεται από την καθοδήγηση της οικονομικής πάλης των εργατών κι έτσι... κόβει τα φτερά της»... Κατά τη γνώμη του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, που αναφέραμε πιο πάνω, εκείνη που «απομακρύνεται» είναι η *Ίσκρα*. Όπως είδαμε, όμως, η *Ίσκρα* κάνει για την καθοδήγηση της οικονομικής πάλης *πολύ περισσότερα από το Ραμπότσεγε Ντιέλο* κι ακόμα δεν περιορίζεται σ' αυτή την πάλη και *δεν περιορίζει* για χάρη της τα πολιτικά της καθήκοντα.

Είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς επιχείρημα που ν' αυτοαναιρείται τόσο χειροπιαστά! Προβάλλει το ερώτημα: τόσο λίγες, λοιπόν, είναι οι ασχήμιες στη ρωσική ζωή, ώστε να χρειάζεται να εφευρεθούν ειδικά «διεγερτικά» μέσα; Και, από το άλλο μέρος, δεν είναι άραγε ολοφάνερο πως όποιος δε διεγείρεται και δεν μπορεί να διεγερθεί ούτε κι από τη ρωσική αυθαιρεσία, αυτός θα βλέπει αδιάφορος, «σκαλίζοντας τη μύτη του», και τη μονομαχία της κυβέρνησης με μια χούφτα τρομοκράτες; Η αλήθεια είναι ότι οι μάζες των εργατών διεγείρονται πάρα πολύ από τις ασχήμιες της ρωσικής ζωής, εμείς, όμως, δεν ξέρουμε να μαζεύουμε, αν μπορεί να εκφραστεί κανείς έτσι, και να συγκεντρώνουμε όλες αυτές τις σταγόνες και τα ρυάκια της λαϊκής διέγερσης, που αναβλύζουν μέσα από τη ρωσική ζωή σε ποσότητα ασύγκριτα μεγαλύτερη απ' ό,τι φανταζόμαστε και νομίζουμε όλοι μας, μα που χρειάζεται, όμως, ίσα ίσα να συνενωθούν σ' *ένα* γιγάντιο χείμαρρο. Ότι αυτό είναι καθήκον πραγματοποιήσιμο το αποδείχνει αδιάψευστα η τεράστια ανάπτυξη του εργατικού κινήματος και η δίψα των εργατών για πολιτική φιλολογία, που αναφέρθηκε ήδη πιο πάνω. Από το άλλο μέρος, το κάλεσμα για τρομοκρατία, καθώς και το κάλεσμα για να δοθεί πολιτικός χαρακτήρας στην ίδια την οικονομική πάλη, αποτελούν απλώς δυο διαφορετικές μορφές για *ν' αποφευχθεί* η εκπλήρωση της πιο επιτακτικής υποχρέωσης που έχουν οι Ρώσοι επαναστάτες: να οργανώσουν ολόπλευρη πολιτική ζύμωση. Η «Σβομπόντα» θέλει *ν' αντικαταστήσει* τη ζύμωση με την τρομοκρατία, διακηρύσσοντας ανοικτά ότι «μόλις αρχίσει μια εντατική δραστήρια ζύμωση μέσα στις μάζες, θα τελειώσει ο ρόλος της τρομοκρατίας σαν μέσου διέγερσης (εξερεθισμού)» («Η αναγέννηση του επαναστατισμού», σελ. 68). Αυτό ακριβώς δείχνει πως και οι τρομοκράτες και οι «οικονομιστές» *υποτιμούν* την επαναστατική δραστηριότητα των μαζών παρά την ξεκάθαρη μαρτυρία των γεγονότων της άνοιξης*, γι' αυτό άλλοι ρίχνονται στην αναζήτηση τεχνητών «μέσων διέγερσης» κι άλλοι μιλάνε για «συγκεκριμένες διεκδικήσεις». Και οι μεν και οι δε, δε δίνουν αρκετή προσοχή στην ανάπτυξη *της δικής τους δραστηριότητας*, στο έργο της πολιτικής ζύμωσης και της οργάνωσης πολιτικών αποκαλύψεων. Και τίποτε άλλο δεν μπορεί *ν' αντικαταστήσει* αυτή τη δουλειά ούτε τώρα ούτε οποτεδήποτε άλλοτε.

---

* Πρόκειται για την άνοιξη του 1901, τότε που άρχισαν μεγάλες διαδηλώσεις στους δρόμους.[60] (Υποσημείωση του συγγραφέα στην έκδοση του 1907. *Σύντ.*).

ε) Η ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΣ ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Είδαμε πως η διεξαγωγή της πιο πλατιάς πολιτικής ζύμωσης, κι επομένως η οργάνωση ολόπλευρων πολιτικών αποκαλύψεων, είναι οπωσδήποτε απαραίτητο καθήκον, το *πιο επιτακτικό* καθήκον δράσης, αν η δράση αυτή πρόκειται να είναι αληθινά σοσιαλδημοκρατική. Στο συμπέρασμα, όμως, αυτό φτάσαμε ξεκινώντας *μόνο* από τις πιο επείγουσες ανάγκες της εργατικής τάξης στον τομέα των πολιτικών γνώσεων και της πολιτικής διαπαιδαγώγησης. Ωστόσο, μια τέτοια μόνο τοποθέτηση του ζητήματος θα ήταν πάρα πολύ στενή, θ' αγνοούσε τα πανδημοκρατικά καθήκοντα κάθε σοσιαλδημοκρατίας γενικά και της σημερινής ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας ειδικά. Για να εξηγήσουμε όσο το δυνατό πιο συγκεκριμένα αυτή τη θέση, θα δοκιμάσουμε να εξετάσουμε το ζήτημα από μια άποψη που είναι πιο «κοντινή» στον «οικονομιστή», δηλ. από την πρακτική άποψη. «Όλοι συμφωνούν» πως είναι ανάγκη ν' αναπτύξουμε την πολιτική συνείδηση της εργατικής τάξης. Προβάλλει, όμως, το ερώτημα, *πώς* θα γίνει αυτό και τι χρειάζεται για να γίνει; Η οικονομική πάλη «φέρνει αντιμέτωπους» τους εργάτες μόνο με τα ζητήματα που αφορούν τη στάση της κυβέρνησης απέναντι στην εργατική τάξη και γι' αυτό το λόγο *όσο κι αν παιδευτούμε* με το καθήκον «να προσδώσουμε πολιτικό χαρακτήρα στην ίδια την οικονομική πάλη», *δε θα μπορέσουμε ποτέ* ν' αναπτύξουμε την πολιτική συνείδηση των εργατών (ως το επίπεδο της σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής συνείδησης), στα πλαίσια αυτού του καθήκοντος, γιατί *αυτά τα ίδια τα πλαίσια είναι στενά*. Η διατύπωση του Μαρτίνοφ έχει αξία για μας όχι γιατί δείχνει παραστατικά την ικανότητα του Μαρτίνοφ να συγχέει τα πράγματα, αλλά γιατί εκφράζει ανάγλυφα το βασικό λάθος που κάνουν όλοι οι «οικονομιστές», συγκεκριμένα την πεποίθησή τους ότι μπορούμε ν' αναπτύξουμε την ταξική πολιτική συνείδηση των εργατών *μέσα* ας πούμε από την οικονομική τους πάλη, δηλαδή ξεκινώντας μόνο (ή τουλάχιστον κυρίως) απ' αυτή την πάλη, στηριζόμενοι μόνο (ή τουλάχιστον κυρίως) σ' αυτή την πάλη. Μια τέτοια άποψη είναι ριζικά λαθεμένη – κι επειδή ακριβώς οι «οικονομιστές» θυμώνουν μαζί μας για την πολεμική που τους κάνουμε και δε θέλουν να καλοσκεφτούν την πηγή των διαφωνιών μας, το αποτέλεσμα είναι να μην μπορούμε κυριολεκτικά να καταλάβουμε ο ένας τον άλλο, να μιλάμε δυο διαφορετικές γλώσσες.

Την ταξική πολιτική συνείδηση μπορούμε να τη φέρουμε στον εργάτη *μόνο από τα έξω*, δηλ. έξω από την οικονομική πάλη, έξω από τη σφαίρα των σχέσεων ανάμεσα στους εργάτες και στους εργοδότες. Ο μοναδικός τομέας, απ' όπου μπορούμε ν' αντλήσουμε αυτή τη γνώση, είναι ο τομέας των σχέσεων *όλων* των τάξεων και των στρωμάτων προς το κράτος και την κυβέρνηση, ο τομέας των αμοιβαίων σχέσεων ανάμεσα *σ' όλες* τις τάξεις. Γι' αυτό το λόγο στο ερώτημα: «Τι πρέπει να κάνουμε για να δώσουμε στους εργάτες πολιτικές γνώσεις;» δεν πρέπει να δίνουμε μόνο την απάντηση με την οποία ικανοποιούνται τις περισσότερες φορές οι πρακτικοί, –αφήνουμε πια τους πρακτικούς εκείνους που κλίνουν προς τον «οικονομισμό»– δηλ. την απάντηση: «να πάμε στους εργάτες». Για να προσφέρουν στους *εργάτες* πολιτικές γνώσεις, οι σοσιαλδημοκράτες πρέπει *να πάνε σ' όλες τις τάξεις του πληθυσμού*, πρέπει να στείλουν μονάδες του στρατού τους *προς όλες τις κατευθύνσεις*.

Επίτηδες διαλέγουμε μια τέτοια χοντροκομμένη διατύπωση, επίτηδες εκφραζόμαστε μ' ένα τρόπο απλό και τόσο κοφτό, όχι γιατί θέλουμε να παραδοξολογήσουμε, αλλά για «να φέρουμε αντιμέτωπους» τους «οικονομιστές» με τα καθήκοντα που παραμελούν ασυγχώρητα, και να τους κάνουμε να καταλάβουν τη διαφορά ανάμεσα στην τρέιντ-γιουνιονιστική και στη σοσιαλδημοκρατική πολιτική, διαφορά που δε θέλουν να την καταλάβουν. Και γι' αυτό παρακαλούμε τον αναγνώστη να μη δυσανασχετήσει, αλλά να μας ακούσει προσεκτικά ως το τέλος.

Πάρτε τον τύπο ενός σοσιαλδημοκρατικού ομίλου, τον πιο διαδεδομένο στα τελευταία χρόνια, και εξετάστε τη δουλειά του. Έχει «σύνδεση με τους εργάτες» και μένει ικανοποιημένος όταν βγάζει προκηρύξεις που μαστιγώνουν τις αυθαιρεσίες που γίνονται στα εργοστάσια, τη μεροληπτική στάση της κυβέρνησης απέναντι στους κεφαλαιοκράτες και στην αστυνομική βία. Στις συγκεντρώσεις των εργατών η συζήτηση δε βγαίνει συνήθως ή δε βγαίνει σχεδόν έξω από τα όρια των ίδιων πάντα θεμάτων: πολύ σπάνια γίνονται διαλέξεις και συζητήσεις για την ιστορία του επαναστατικού κινήματος, για τα ζητήματα της εσωτερικής και της εξωτερικής πολιτικής της κυβέρνησής μας, για τα ζητήματα της οικονομικής εξέλιξης της Ρωσίας και της Ευρώπης και της κατάστασης των διαφόρων τάξεων στη σύγχρονη κοινωνία κλπ. Όσο για τη συστηματική δημιουργία και την επέκταση της επαφής με τις άλλες τάξεις της κοινωνίας, αυτό το ζήτημα ούτε καν το σκέφτεται κανείς. Στην ουσία, για τα μέλη ενός τέτοιου ομίλου ο ιδανικός ηγέτης είναι, τις περισσότερες φορές, κάτι που μοιάζει πιο πολύ με γραμματέα ενός τρέιντ-γιούνιον παρά με σοσιαλιστή-πολιτικό ηγέτη. Γιατί ο γραμματέας οποιουδήποτε, λ.χ., αγγλικού τρέιντ-γιούνιον βοηθάει πάντα τους εργάτες να διεξάγουν οικονομική πάλη, οργανώνει εργοστασιακές αποκαλύψεις, εξηγεί την αδικία των νόμων και των μέτρων που περιορίζουν την ελευθερία της απεργίας, την ελευθερία της τοποθέτησης απεργιακών φρουρών (για να ειδοποιούν όλους τους εργάτες ότι στο δοσμένο εργοστάσιο υπάρχει απεργία), εξηγεί τη μεροληπτική στάση των μελών του διαιτητικού δικαστηρίου, που ανήκει στις αστικές τάξεις του λαού, κλπ. κλπ. Με δυο λόγια, κάθε γραμματέας τρέιντ-γιούνιον διεξάγει και βοηθάει να διεξάγεται η «οικονομική πάλη ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση». Όσο κι αν επιμένει κανείς, δε θα τονίσει αρκετά ότι *αυτό δεν είναι ακόμα* σοσιαλδημοκρατισμός. Το ιδανικό του σοσιαλδημοκράτη δεν πρέπει να είναι ένας τύπος γραμματέα τρέιντ-γιούνιον, αλλά ένας τύπος *λαϊκού κήρυκα*, που να ξέρει ν' αντιδρά σ' όλες τις εκδηλώσεις αυθαιρεσίας και καταπίεσης, όπου κι αν παρουσιάζονται, όποιο στρώμα ή τάξη κι αν αφορούν, που να ξέρει να συνοψίζει όλες αυτές τις εκδηλώσεις σε μια εικόνα αστυνομικής βίας και κεφαλαιοκρατικής εκμετάλλευσης, που να ξέρει να εκμεταλλεύεται την κάθε μικρολεπτομέρεια, για να εκθέτει *μπροστά σ' όλους* τις σοσιαλιστικές του πεποιθήσεις και τα δημοκρατικά του αιτήματα, για να εξηγεί *σ' όλους* την κοσμοϊστορική σημασία του απελευθερωτικού αγώνα του προλεταριάτου. Συγκρίνετε, λ.χ., ηγέτες σαν τον Ρόμπερτ Νάιτ (το γνωστό γραμματέα και ηγέτη της Ένωσης των λεβητοποιών, ενός από τα πιο ισχυρά αγγλικά τρέιντ-γιούνιον) με τον Βίλχελμ Λίμπκνεχτ και δοκιμάστε να εφαρμόσετε σ' αυτούς τις αντιθέσεις εκείνες, στις οποίες κατά τον Μαρτίνοφ ανάγονται οι διαφωνίες του με την *Ίσκρα*. Θα δείτε –αρχίζω να ξεφυλλίζω το άρθρο του Μαρτίνοφ– πως ο Ρ. Νάιτ πολύ περισσότερο «καλούσε τις μάζες σε ορισμένες συγκεκριμένες ενέργειες» (σελ. 39), ενώ ο Β. Λίμπκνεχτ ασχολούνταν περισσότερο με το «να φωτίζει επαναστατικά όλο το σημερινό καθεστώς, είτε ορισμένες επιμέρους εκδηλώσεις του» (σελ. 38-39)· πως ο Ρ. Νάιτ «διατύπωνε τις άμεσες διεκδικήσεις του προλεταριάτου και υπέδειχνε τα μέσα για την πραγματοποίησή τους» (σελ. 41), ενώ ο Β. Λίμπκνεχτ, εκτός απ' αυτή τη δουλειά, δεν παρέλειπε και «να καθοδηγεί ταυτόχρονα την ενεργό δράση των διαφόρων αντιπολιτευτικών στρωμάτων», «να υπαγορεύει γι' αυτά ένα θετικό πρόγραμμα δράσης»* (σελ. 41)· πως ο Ρ. Νάιτ προσπαθούσε προπαντός «να δώσει, όσο του ήταν δυνατό, πολιτικό χαρακτήρα στην ίδια την οικονομική πάλη» (σελ. 42) και ήξερε θαυμάσια «να υποβάλλει στην κυβέρνηση συγκεκριμένες διεκδικήσεις, που υπόσχονταν ορισμένα χειροπιαστά αποτελέσματα» (σελ. 43), ενώ ο Β. Λίμπκνεχτ ασχολούνταν πολύ περισσότερο με «μονομερείς» «αποκαλύψεις» (σελ. 40)· πως ο Ρ. Νάιτ έδινε μεγαλύτερη σημασία στην «προχωρητική πορεία της ασήμαντης καθημερινής πάλης» (σελ. 61), ενώ ο Β. Λίμπκνεχτ στην «προπαγάνδιση λαμπρών και ολοκληρωμένων ιδεών» (σελ. 61)· πως ο Β. Λίμπκνεχτ μετέτρεψε την εφημερίδα που διεύθυνε προπαντός σε «όργανο επαναστατικής αντιπολίτευσης, που ξεσκεπάζει τους θεσμούς μας και κυρίως τους πολιτικούς θεσμούς, στο βαθμό που έρχονται σε σύγκρουση με τα συμφέροντα των πιο διαφορετικών στρωμάτων του πληθυσμού» (σελ. 63), ενώ ο Ρ. Νάιτ «δούλευε για την εργατική υπόθεση σε στενή οργανική σύνδεση με την προλεταριακή πάλη» (σελ. 63) – αν με την έκφραση «στενή και οργανική σύνδεση» εννοούμε την υπόκλιση μπροστά στο αυθόρμητο, που μελετήσαμε παραπάνω, στο φως του παραδείγματος του Κριτσέβσκι και του Μαρτίνοφ– και «περιόριζε τη σφαίρα της επίδρασής του», όντας φυσικά βέβαιος, όπως και ο Μαρτίνοφ ότι «μ' αυτόν τον τρόπο έκανε πιο πολυσύνθετη την επίδραση αυτή» (σελ. 63). Με δυο λόγια, θα δείτε πως ο Μαρτίνοφ υποβιβάζει de facto τη σοσιαλδημοκρατία ως το επίπεδο του τρέιντ-γιουνιονισμού, παρ' όλο που το κάνει, εννοείται, όχι γιατί δε θέλει το καλό της σοσιαλδημοκρατίας, αλλ' απλώς γιατί βιάστηκε λιγάκι να βελτιώσει τον Πλεχάνοφ, αντί να κάνει τον κόπο να καταλάβει τον Πλεχάνοφ.

---

* Τον καιρό, λ.χ., του γαλλοπρωσικού πολέμου ο Λίμπκνεχτ υπαγόρευσε ένα πρόγραμμα δράσης *για ολόκληρη τη σοσιαλδημοκρατία*. Αυτό το έκαναν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό ο Μαρξ κι ο Ένγκελς το 1848.

Ας γυρίσουμε, όμως, στην ανάλυσή μας. Είπαμε πως ο σοσιαλδημοκράτης, αν πραγματικά πιστεύει ότι υπάρχει ανάγκη ν' αναπτυχθεί ολόπλευρα η πολιτική συνείδηση του προλεταριάτου, πρέπει «να πάει σ' όλες τις τάξεις του πληθυσμού». Προβάλλουν τα ερωτήματα: Πώς θα γίνει αυτό; Έχουμε αρκετές δυνάμεις γι' αυτό; Υπάρχει έδαφος για μια τέτοια δουλειά σ' όλες τις άλλες τάξεις; Δε θα σημαίνει αυτό απομάκρυνση, ή δε θα οδηγήσει σε απομάκρυνση από την ταξική άποψη; Ας σταθούμε σ' αυτά τα ερωτήματα.

Οφείλουμε «να πάμε σ' όλες τις τάξεις του πληθυσμού» και σαν θεωρητικοί, και σαν προπαγανδιστές, και σαν αγκιτάτορες, και σαν οργανωτές. Κανείς δεν αμφιβάλλει ότι η θεωρητική δουλειά των σοσιαλδημοκρατών πρέπει ν' αποβλέπει στη μελέτη όλων των ιδιομορφιών της κοινωνικής και πολιτικής κατάστασης των διαφόρων τάξεων. Από την άποψη, όμως, αυτή γίνονται πάρα πολύ λίγα, δυσανάλογα λίγα σε σύγκριση με τη δουλειά που γίνεται για τη μελέτη των ιδιομορφιών της εργοστασιακής ζωής. Στις επιτροπές και στους ομίλους θα συναντήσετε ανθρώπους που εμβαθύνουν ακόμα και στη μελέτη κάποιου ειδικού κλάδου της μεταλλουργίας, αλλά δε θα βρείτε σχεδόν περίπτωση που μέλη οργανώσεων (αναγκασμένα, όπως συμβαίνει συχνά, να εγκαταλείψουν για τον ένα ή τον άλλο λόγο την πρακτική δουλειά) ν' ασχολούνται ειδικά με τη συλλογή στοιχείων για κάποιο επίκαιρο ζήτημα της κοινωνικής και της πολιτικής μας ζωής, που θα μπορούσε να δώσει αφορμή για σοσιαλδημοκρατική δουλειά μέσα στα άλλα στρώματα του πληθυσμού. Όταν μιλάμε για ανεπαρκή κατάρτιση της πλειονότητας των σύγχρονων καθοδηγητών του εργατικού κινήματος, δεν μπορούμε να μη θίξουμε την κατάρτιση από τούτη την άποψη, γιατί κι αυτό συνδέεται με την «οικονομιστική» αντίληψη για «στενή οργανική σύνδεση με την προλεταριακή πάλη». Αλλά το κυριότερο βέβαια είναι η *προπαγάνδα* και η *ζύμωση* ανάμεσα σ' όλα τα στρώματα του λαού. Για το Δυτικοευρωπαίο σοσιαλδημοκράτη, το καθήκον αυτό διευκολύνεται με τις λαϊκές συνελεύσεις και συγκεντρώσεις, όπου πηγαίνει *όποιος* θέλει, διευκολύνεται με το κοινοβούλιο, όπου μιλάει μπροστά στους βουλευτές *όλων* των τάξεων. Εμείς δεν έχουμε ούτε κοινοβούλιο ούτε ελευθερία του συνέρχεσθαι – ωστόσο ξέρουμε να οργανώνουμε συγκεντρώσεις εργατών που επιθυμούν ν' ακούσουν έναν *σοσιαλδημοκράτη*. Πρέπει, επίσης, να μάθουμε να οργανώνουμε συγκεντρώσεις από εκπροσώπους όλων των τάξεων του πληθυσμού, που θέλουν ν' ακούσουν έναν *δημοκράτη*. Γιατί δεν είναι σοσιαλδημοκράτης εκείνος που ξεχνά στην πράξη ότι «οι κομμουνιστές υποστηρίζουν κάθε επαναστατικό κίνημα»[61], πως έχουμε γι' αυτό την υποχρέωση να εκθέτουμε *μπροστά σ' όλο το λαό* και να υπογραμμίζουμε τα *πανδημοκρατικά καθήκοντα*, χωρίς να κρύβουμε ούτε στιγμή τις σοσιαλιστικές μας πεποιθήσεις. Δεν είναι σοσιαλδημοκράτης εκείνος που ξεχνά στην πράξη την υποχρέωσή του *να πρωτοστατεί* στη διατύπωση, όξυνση και λύση *κάθε* πανδημοκρατικού προβλήματος.

«Μα όλοι είναι απολύτως σύμφωνοι μ' αυτά που λέτε!» –μας διακόπτει ο ανυπόμονος αναγνώστης– και οι νέες οδηγίες για τη σύνταξη του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, που ψηφίστηκαν στο τελευταίο συνέδριο της Ένωσης, λένε ανοιχτά: «Όλα τα φαινόμενα και τα γεγονότα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, που θίγουν το προλεταριάτο είτε άμεσα σαν ιδιαίτερη τάξη είτε σαν *εμπροσθοφυλακή όλων των επαναστατικών δυνάμεων στον αγώνα για την ελευθερία*, πρέπει να χρησιμεύσουν σαν αφορμές για πολιτική προπαγάνδα και ζύμωση» (*Δυο συνέδρια*, σελ. 17, η υπογράμμιση είναι δική μας). Μάλιστα, όλα αυτά είναι πολύ σωστά και πολύ ωραία και θα ήμασταν απόλυτα ικανοποιημένοι, αν το *Ραμπότσεγε Ντιέλο τα καταλάβαινε, αν δεν έλεγε μαζί και πράγματα που αντιφάσκουν*. Γιατί δεν αρκεί να αυτοκαλούμαστε «εμπροσθοφυλακή», πρωτοπόρο τμήμα· πρέπει και να δρούμε κατά τέτοιο τρόπο, ώστε *όλα* τα άλλα τμήματα να μας βλέπουν και ν' αναγκάζονται ν' αναγνωρίσουν ότι βαδίζουμε στην πρωτοπορία. Και ρωτάμε τον αναγνώστη: μήπως οι εκπρόσωποι των άλλων «τμημάτων» είναι τόσο κουτοί, ώστε να παίρνουν τα λόγια μας τοις μετρητοίς, όταν λέμε ότι είμαστε η «εμπροσθοφυλακή»; Για φανταστείτε συγκεκριμένα την παρακάτω εικόνα. Ένας σοσιαλδημοκράτης παρουσιάζεται μπροστά στο «τμήμα» των Ρώσων μορφωμένων ριζοσπαστών ή των φιλελεύθερων συνταγματικών και τους λέει: εμείς είμαστε η εμπροσθοφυλακή· «το καθήκον που μπαίνει τώρα μπροστά μας είναι να προσδώσουμε, στο μέτρο του δυνατού, στην ίδια την οικονομική πάλη πολιτικό χαρακτήρα». Ένας λίγο-πολύ έξυπνος ριζοσπάστης ή συνταγματικός (κι ανάμεσα στους Ρώσους ριζοσπάστες και συνταγματικούς υπάρχουν πολλοί έξυπνοι) θα χαμογελάσει απλούστατα όταν ακούσει αυτό το λόγο, και θα πει (από μέσα του, βέβαια, γιατί στις περισσότερες περιπτώσεις είναι έμπειρος διπλωμάτης): «Τι κουτούτσικη που είναι αυτή η “εμπροσθοφυλακή”! Δεν καταλαβαίνει καν πως αυτό είναι δικό μας καθήκον, καθήκον των πρωτοπόρων εκπροσώπων της αστικής δημοκρατίας: να προσδώσουμε στην *ίδια* την οικονομική πάλη των εργατών πολιτικό χαρακτήρα. Γιατί κι εμείς, όπως κι όλοι οι Δυτικοευρωπαίοι αστοί, θέλουμε να τραβήξουμε τους εργάτες στην πολιτική, *όμως μόνο στην τρέιντ-γιουνιονιστική και όχι στη σοσιαλδημοκρατική πολιτική*. Η τρέιντ-γιουνιονιστική πολιτική της εργατικής τάξης είναι ακριβώς η *αστική πολιτική* της εργατικής τάξης. Και η διατύπωση που δίνει στα καθήκοντά της αυτή η “εμπροσθοφυλακή” είναι ακριβώς η διατύπωση της τρέιντ-γιουνιονιστικής πολιτικής! Γι' αυτό, ας αυτοκαλούνται όσο θέλουν σοσιαλδημοκράτες. Δεν είμαι δα μικρό παιδάκι για να νευριάσω για μια ταμπέλα! Μόνο που δεν πρέπει να πέσουν κάτω από την επιρροή αυτών των μοχθηρών ορθόδοξων δογματικών, και ας αφήσουν “ελευθερία κριτικής” σε

κείνους που ασυναίσθητα τραβάνε τη σοσιαλδημοκρατία στον τρέιντ-γιουνιονιστικό δρόμο!».

Και το ελαφρό χαμόγελο του συνταγματικού μας θα μετατραπεί σε ομηρικό γέλιο, μόλις πληροφορηθεί πως οι σοσιαλδημοκράτες που λένε ότι η σοσιαλδημοκρατία είναι η εμπροσθοφυλακή, τίποτα δε φοβούνται στον κόσμο σήμερα που το αυθόρμητο κυριαρχεί σχεδόν απόλυτα στο κίνημά μας, όσο την «υποτίμηση του αυθόρμητου στοιχείου», όσο την «υποτίμηση της σημασίας της προχωρητικής πορείας της ασήμαντης καθημερινής πάλης σε σύγκριση με την προπαγάνδιση των λαμπρών και ολοκληρωμένων ιδεών» κλπ. κλπ.! Ένα «πρωτοπόρο» τμήμα που φοβάται μη τυχόν και το συνειδητό στοιχείο ξεπεράσει το αυθόρμητο, που φοβάται να παρουσιάσει ένα τολμηρό «σχέδιο», που θα επέβαλλε τη γενική αναγνώρισή του ακόμα και από τους αντιφρονούντες! Μήπως μπερδεύουν τη λέξη εμπροσθοφυλακή με τη λέξη οπισθοφυλακή;

Πραγματικά, για σκεφτείτε καλά τον παρακάτω συλλογισμό του Μαρτίνοφ. Στη σελ. 40 λέει πως η τακτική των αποκαλύψεων που ακολουθεί η *Ίσκρα* είναι μονόπλευρη, πως «όσο κι αν σπείρουμε τη δυσπιστία και το μίσος προς την κυβέρνηση, δε θα πετύχουμε το σκοπό μας, εφόσον δε θα έχουμε κατορθώσει ν' αναπτύξουμε μια αρκετά δραστήρια κοινωνική ενέργεια για την ανατροπή της». Ας πούμε σε παρένθεση πως αυτό είναι η γνωστή μας πια φροντίδα ν' ανεβάσουμε τη δραστηριότητα των μαζών με ταυτόχρονη προσπάθεια να μειώσουμε τη δική μας δραστηριότητα. Μα τώρα δεν πρόκειται γι' αυτό. Συνεπώς, ο Μαρτίνοφ μιλάει για *επαναστατική* ενεργό δράση («για ανατροπή»). Και σε ποιο συμπέρασμα καταλήγει; Επειδή σε ομαλές συνθήκες τα διάφορα κοινωνικά στρώματα ακολουθούν αναπόφευκτα διαφορετικούς δρόμους, «γι' αυτό είναι φανερό ότι εμείς, οι σοσιαλδημοκράτες, δεν μπορούμε να καθοδηγούμε ταυτόχρονα την ενεργό δράση των διαφόρων αντιπολιτευτικών στρωμάτων, δεν μπορούμε να τους υπαγορεύουμε ένα θετικό πρόγραμμα δράσης, δεν μπορούμε να τους υποδείχνουμε με ποιους τρόπους πρέπει να παλεύουν καθημερινά για τα συμφέροντά τους... Τα φιλελεύθερα στρώματα θα φροντίσουν μόνα τους ν' αναπτύξουν ένα δραστήριο αγώνα για τα άμεσα συμφέροντά τους, που θα τα φέρει αντιμέτωπα με το πολιτικό μας καθεστώς» (σελ. 41). Έτσι ο Μαρτίνοφ, ενώ αρχίζει να μιλάει για επαναστατική ενεργό δράση, για δραστήριο αγώνα για την ανατροπή της απολυταρχίας, ξεγλιστράει αμέσως προς τη συνδικαλιστική ενεργό δράση, προς τη δραστήρια πάλη για τα άμεσα συμφέροντα! Είναι αυτονόητο πως εμείς δεν μπορούμε να καθοδηγούμε την πάλη των φοιτητών, των φιλελευθέρων κλπ. για τα «άμεσα συμφέροντά» τους, δεν επρόκειτο, όμως, γι' αυτό, αξιότιμε «οικονομιστή»! Επρόκειτο για το αν είναι δυνατή και αναγκαία η συμμετοχή των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων στην ανατροπή της απολυταρχίας, κι *αυτή* την «ενεργό δράση των διαφόρων αντιπολιτευτικών στρωμάτων» όχι μόνο *μπορούμε,* αλλά και είμαστε οπωσδήποτε υποχρεωμένοι να την καθοδηγούμε, αν θέλουμε να 'μαστε «εμπροσθοφυλακή». Όσο για το ζήτημα του να βρεθούν οι φοιτητές μας, οι φιλελεύθεροί μας κλπ. «αντιμέτωποι με το πολιτικό μας καθεστώς», γι' αυτό δε θα φροντίσουν μόνο οι ίδιοι, γι' αυτό θα φροντίσει κατά πρώτο λόγο και περισσότερο από κάθε άλλον η ίδια η αστυνομία και οι ίδιοι οι υπάλληλοι της απολυταρχικής κυβέρνησης. «Εμείς», όμως, αν θέλουμε να είμαστε πρωτοπόροι δημοκράτες, πρέπει να φροντίσουμε, ώστε όσοι είναι δυσαρεστημένοι κυρίως από την κατάσταση πραγμάτων μόνο στα πανεπιστήμια ή μόνο στα ζέμστβο κλπ. *να φτάσουν* στη σκέψη ότι είναι άχρηστο ολόκληρο το πολιτικό καθεστώς. *Εμείς* πρέπει να επωμιστούμε το καθήκον να οργανώσουμε ένα τέτοιο ολόπλευρο πολιτικό αγώνα κάτω από την καθοδήγηση του κόμματός *μας*, ώστε να πετύχουμε, όπως όλα τα αντιπολιτευόμενα στρώματα να μπορούν και ν' αρχίσουν στην πράξη να προσφέρουν κάθε δυνατή βοήθεια σ' αυτόν τον αγώνα και σ' αυτό το κόμμα. *Εμείς* πρέπει να φτιάξουμε από τους πρακτικούς σοσιαλδημοκράτες τέτοιους πολιτικούς ηγέτες, που να ξέρουν να καθοδηγούν αυτόν τον ολόπλευρο αγώνα σ' όλες του τις εκδηλώσεις, που να ξέρουν «να υπαγορεύουν» στην κατάλληλη στιγμή ένα «θετικό πρόγραμμα δράσης» και στους αναστατωμένους φοιτητές, και στα δυσαρεστημένα μέλη των ζέμστβο, και στους αγανακτισμένους οπαδούς των θρησκευτικών αιρέσεων, και στους αδικημένους δασκάλους κλπ. κλπ. Γι' αυτό είναι *απόλυτα λαθεμένος* ο ισχυρισμός του Μαρτίνοφ ότι «απέναντι σ' αυτούς μπορούμε να παίξουμε *μόνο τον αρνητικό* ρόλο ενός που κάνει αποκαλύψεις για το καθεστώς... Μπορούμε *μόνο* να διαλύσουμε τις ελπίδες που στηρίζουν στις διάφορες κυβερνητικές επιτροπές» (η υπογράμμιση είναι δική μας). Λέγοντας αυτά, ο Μαρτίνοφ δείχνει πως *δεν καταλαβαίνει απολύτως τίποτα* για το ρόλο που πρέπει πραγματικά να παίξει η επαναστατική «εμπροσθοφυλακή». Αν ο αναγνώστης το έχει αυτό υπόψη του, θα καταλάβει το *πραγματικό νόημα* των παρακάτω συμπερασματικών παρατηρήσεων του Μαρτίνοφ: «Η *Ίσκρα* είναι ένα όργανο επαναστατικής αντιπολίτευσης, που ξεσκεπάζει τους θεσμούς μας και κυρίως τους πολιτικούς θεσμούς, στο μέτρο που έρχονται σε σύγκρουση με τα συμφέροντα των διαφόρων στρωμάτων του πληθυσμού. Εμείς, αντίθετα, δουλεύουμε και θα εξακολουθήσουμε να δουλεύουμε για την υπόθεση της εργατικής τάξης σε στενή οργανική σύνδεση με τον προλεταριακό αγώνα. Περιορίζοντας τη σφαίρα της επίδρασής μας, κάνουμε πιο πολυσύνθετη την ίδια την επίδραση» (σελ. 63). Το αληθινό νόημα αυτού του συμπεράσματος είναι τούτο: η *Ίσκρα* θέλει *ν' ανυψώσει* την τρέιντ-γιουνιονιστική πολιτική της εργατικής τάξης (στην οποία από παρεξήγηση, από έλλειψη κατάρτισης ή από πεποίθηση περιορίζονται σε μας τόσο συχνά οι πρακτικοί) ως το επίπεδο της σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής, ενώ το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* θέλει να *υποβιβάσει* τη σοσιαλδημοκρατική πολιτική ως το επίπεδο της τρέιντ-γιουνιονιστικής πολιτικής. Και κοντά σ' αυτά βεβαιώνει όλο τον κόσμο πως αυτές «οι θέσεις συμβιβάζονται απόλυτα με την κοινή υπόθεση» (σελ. 63). Ο, sancta simplicitas!*

Πάμε παρακάτω. Έχουμε άραγε αρκετές δυνάμεις για να κατευθύνουμε την προπαγάνδα και τη ζύμωσή μας προς *όλες* τις τάξεις του πληθυσμού; Και βέβαια έχουμε. Οι «οικονομιστές» μας, που έχουν συχνά την τάση να το αρνούνται αυτό, παραβλέπουν το γιγάντιο βήμα που έκανε προς τα εμπρός το κίνημά μας από το 1894 (περίπου) ως το 1901. Σαν πραγματικοί «ουραγοί» ζουν συχνά με τις αντιλήψεις τής από καιρό πια περασμένης εποχής, που το κίνημά μας μόλις άρχιζε. Τότε πραγματικά είχαμε καταπληκτικά λίγες δυνάμεις, τότε ήταν φυσιολογική και δικαιολογημένη η απόφαση ν' αφιερωθούμε ολοκληρωτικά στη δουλειά μέσα στους εργάτες και να καταδικάζουμε αυστηρά κάθε παρέκκλιση απ' αυτή, τότε όλο το καθήκον μας ήταν να σταθεροποιήσουμε τις θέσεις μας μέσα στην εργατική τάξη. Τώρα γιγάντιες δυνάμεις έχουν τραβηχτεί στο κίνημά μας, οι καλύτεροι εκπρόσωποι της νέας γενιάς των μορφωμένων τάξεων έρχονται με το μέρος μας, παντού σ' όλη τη χώρα, υπάρχουν άνθρωποι υποχρεωμένοι να ζουν στις επαρχίες, άνθρωποι που έχουν πάρει μέρος στο κίνημα στο παρελθόν ή επιθυμούν να πάρουν μέρος, σήμερα, άνθρωποι που τους τραβά η σοσιαλδημοκρατία (ενώ το 1894 τους Ρώσους σοσιαλδημοκράτες θα μπορούσες να τους μετρήσεις στα δάχτυλα). Μια από τις βασικές πολιτικές και οργανωτικές ελλείψεις του κινήματός μας είναι ότι *δεν ξέρουμε* ν' απασχολήσουμε όλες αυτές τις δυνάμεις, να δώσουμε σ' όλες τους την κατάλληλη δουλειά (γι' αυτό θα μιλήσουμε λεπτομερέστερα στο επόμενο κεφάλαιο). Η τεράστια πλειονότητα αυτών των δυνάμεων δεν έχει καμιά δυνατότητα «να πάει στους εργάτες», κι έτσι δεν μπορεί ούτε λόγος να γίνει για τον κίνδυνο να αποτραβηχτούν δυνάμεις από τη βασική μας δουλειά. Για να δώσουμε, όμως, στους εργάτες πραγματικές, ολόπλευρες και ζωντανές πολιτικές γνώσεις, πρέπει να έχουμε «δικούς μας ανθρώπους», σοσιαλδημοκράτες, παντού, σ' όλα τα κοινωνικά στρώματα, σ' όλες τις θέσεις που να μας δίνουν τη δυνατότητα να γνωρίζουμε τα εσωτερικά ελατήρια του κρατικού μας μηχανισμού. Και τέτοιοι άνθρωποι μάς χρειάζονται όχι μόνο για την προπαγάνδα και τη ζύμωση, αλλά πολύ περισσότερο για την οργανωτική δουλειά.

---

* Ω, αγία απλοϊκότης! *Σύντ.*

Υπάρχει έδαφος για δράση μέσα σ' όλες τις τάξεις του πληθυσμού; Όποιος δεν το βλέπει αυτό, δείχνει και πάλι ότι η συνείδησή του μένει πίσω από την αυθόρμητη άνοδο των μαζών. Το εργατικό κίνημα προκάλεσε και εξακολουθεί να προκαλεί σε μερικούς δυσαρέσκεια, σε άλλους ελπίδες για υποστήριξη της αντιπολίτευσης και, σε ορισμένους άλλους, τη συνείδηση ότι είναι ανυπόφορη η απολυταρχία κι αναπόφευκτη η χρεοκοπία

της. Θα ήμασταν μόνο στα λόγια «πολιτικοί» και σοσιαλδημοκράτες (όπως συμβαίνει πολύ συχνά στην πραγματικότητα), αν δεν καταλαβαίναμε ότι το καθήκον μας είναι να εκμεταλλευόμαστε κάθε εκδήλωση δυσαρέσκειας, να συγκεντρώνουμε και ν' αξιοποιούμε όλες, έστω και τις ελάχιστες, υποτυπώδεις διαμαρτυρίες. Αφήνουμε πια το γεγονός ότι τα εκατομμύρια της εργαζόμενης αγροτιάς, των βιοτεχνών, των μικροεπαγγελματιών κλπ. θ' άκουγαν πάντα αχόρταγα το κήρυγμα ενός λίγο-πολύ ικανού σοσιαλδημοκράτη. Και μήπως μπορεί ν' αναφέρει κανείς έστω και μια τάξη του πληθυσμού που να μην έχει ανθρώπους, ομάδες και κύκλους δυσαρεστημένους από την αδικία και την αυθαιρεσία και, συνεπώς, επιδεκτικούς ν' ακούσουν το κήρυγμα ενός σοσιαλδημοκράτη που εκφράζει τις πιο επείγουσες γενικές δημοκρατικές ανάγκες; Και παραπέμπουμε όποιον θέλει να σχηματίσει μια συγκεκριμένη ιδέα για την πολιτική αυτή ζύμωση του σοσιαλδημοκράτη μέσα *σ' όλες* τις τάξεις και τα στρώματα του πληθυσμού, *στις πολιτικές αποκαλύψεις*, με την πλατύτερη σημασία αυτής της λέξης, που είναι το κυριότερο (φυσικά όχι και το μοναδικό) μέσο αυτής της ζύμωσης.

«Πρέπει – έγραφα στο άρθρο μου "Από πού ν' αρχίσουμε;" (*Ίσκρα,* αρ. φύλλου 4, Μάης 1901) για το οποίο θα μιλήσουμε λεπτομερειακά παρακάτω– να ξυπνήσουμε σ' όλα τα λίγο-πολύ συνειδητά στρώματα του λαού το πάθος για *πολιτικές* αποκαλύψεις. Δεν πρέπει να μας ανησυχεί το γεγονός ότι τη στιγμή αυτή είναι τόσο αδύνατες, τόσο σπάνιες και δειλές οι φωνές που ακούονται στον τομέα των πολιτικών αποκαλύψεων. Η αιτία δε βρίσκεται καθόλου στο γενικό συμβιβασμό με την αστυνομική αυθαιρεσία. Η αιτία βρίσκεται στο ότι οι άνθρωποι που είναι ικανοί και πρόθυμοι να κάνουν αποκαλύψεις, δε διαθέτουν βήμα απ' όπου θα μπορούσαν να μιλήσουν, δεν έχουν ακροατήριο που να ακούει με πάθος και να επιδοκιμάζει τους ρήτορες – η αιτία βρίσκεται στο ότι οι άνθρωποι αυτοί δε βλέπουν πουθενά μέσα στο λαό τη δύναμη, στην οποία θ' άξιζε τον κόπο να καταγγείλουν την "παντοδύναμη" ρωσική κυβέρνηση... Τώρα είμαστε σε θέση και είμαστε υποχρεωμένοι να δημιουργήσουμε το βήμα για το ξεσκέπασμα της τσαρικής κυβέρνησης μπροστά σε όλο το λαό· ένα τέτοιο βήμα θα είναι η σοσιαλδημοκρατική εφημερίδα».*

Ένα τέτοιο ακριβώς ιδεώδες ακροατήριο για πολιτικές αποκαλύψεις είναι η εργατική τάξη που έχει πρώτ' απ' όλα και περισσότερο απ' όλα ανάγκη από ολόπλευρες και ζωντανές πολιτικές γνώσεις και είναι η πιο ικανή να μετατρέψει αυτές τις γνώσεις σε δραστήριο αγώνα, έστω κι αν ο αγώνας αυτός δεν υπόσχεται κανένα «χειροπιαστό αποτέλεσμα». Και το βήμα για αποκαλύψεις *μπροστά σ' όλο το λαό* μπορεί να είναι μόνο μια πανρωσική εφημερίδα. «Χωρίς πολιτικό όργανο δεν μπορεί να νοηθεί στη σύγχρονη Ευρώπη πολιτικό κίνημα άξιο να λέγεται πολιτικό»· κι από την άποψη αυτή και η Ρωσία περιλαμβάνεται, αναμφισβήτητα, στη σύγχρονη Ευρώπη. Ο Τύπος από καιρό έχει γίνει στη χώρα μας δύναμη. Διαφορετικά, η κυβέρνηση δε θα ξόδευε δεκάδες χιλιάδες ρούβλια για να τον εξαγοράζει και να δίνει επιχορηγήσεις στους διαφόρους Κατκόφ και Μεστσέρσκι. Και δεν είναι κάτι το καινούργιο στην απολυταρχική Ρωσία να σπάζει ο παράνομος Τύπος τους φραγμούς της λογοκρισίας και *ν' αναγκάζει* τα νόμιμα και τα συντηρητικά όργανα να μιλάνε ανοιχτά γι' αυτόν. Το ίδιο είχε γίνει και στη δεκαετία 1870-1880 μα ακόμα και στη δεκαετία 1850-1860. Πόσο πιο πλατιά και πιο βαθιά είναι τώρα τα λαϊκά στρώματα που έχουν διάθεση να διαβάσουν τον παράνομο Τύπο και να διδάσκονται απ' αυτόν «πώς πρέπει να ζούμε και πώς να πεθαίνουμε», για να χρησιμοποιήσουμε την έκφραση ενός εργάτη που έστειλε γράμμα στην *Ίσκρα* (αρ. φύλλου 7).[62] Οι πολιτικές αποκαλύψεις είναι κήρυξη πολέμου ενάντια στην *κυβέρνηση* ακριβώς όπως οι οικονομικές αποκαλύψεις είναι κήρυξη πολέμου ενάντια στους εργοστασιάρχες. Κι αυτή η κήρυξη πολέμου έχει τόσο μεγαλύτερη ηθική σημασία όσο πιο πλατιά και πιο ισχυρή είναι αυτή η εκστρατεία των αποκαλύψεων, όσο πιο πολυάριθμη και πιο αποφασιστική είναι η κοινωνική *τάξη*, που *κηρύσσει τον πόλεμο, για ν' αρχίσει τον πόλεμο*. Γι' αυτό το λόγο οι πολιτικές αποκαλύψεις αποτελούν αυτές καθαυτές ένα ισχυρό μέσο για την *αποσύνθεση* των εχθρικών γραμμών, ένα μέσο για ν' αποσπάσουμε από τον εχθρό τους τυχαίους ή τους προσωρινούς συμμάχους του, ένα μέσο για να σπείρουμε την εχθρότητα και τη δυσπιστία ανάμεσα στους μόνιμους συνεταίρους της απολυταρχικής εξουσίας.

Μόνο ένα κόμμα *που θα οργανώσει* πραγματικές αποκαλύψεις *μπροστά σ' όλο το λαό*, θα μπορέσει να γίνει στην εποχή μας η εμπροσθοφυλακή των επαναστατικών δυνάμεων. Οι λέξεις «μπροστά σ' όλο το λαό» έχουν πολύ μεγάλο περιεχόμενο. Η τεράστια πλειοψηφία αυτών που κάνουν αποκαλύψεις χωρίς να προέρχονται από την εργατική τάξη (και για να γίνουμε εμπροσθοφυλακή πρέπει ακριβώς να τραβήξουμε τις άλλες τάξεις) είναι στην τεράστια πλειονότητά τους νηφάλιοι πολιτικοί και ψύχραιμοι πρακτικοί άνθρωποι. Οι άνθρωποι αυτοί ξέρουν θαυμάσια πως δεν είναι καθόλου ακίνδυνο «να παραπονιέσαι» ακόμα κι ενάντια σ' ένα κατώτερο κρατικό υπάλληλο, πόσο μάλλον ενάντια στην «παντοδύναμη» ρωσική κυβέρνηση. Και θα *μας* πουν τα παράπονά τους μόνο όταν δουν πως αυτά τα παράπονα μπορούν πραγματικά να φέρουν αποτέλεσμα, όταν δουν πως αποτελούμε *πολιτική δύναμη*. Για να γίνουμε μια τέτοια δύναμη στα μάτια των άλλων πρέπει να δουλέψουμε πολύ κι επίμονα για *ν' ανεβάσουμε* τη συνείδηση, την πρωτοβουλία και τη θέλησή μας για δράση. Για να γίνει αυτό δεν αρκεί να κολλήσουμε την ετικέτα «εμπροσθοφυλακή» σε μια θεωρία και πράξη οπισθοφυλακής.

Αν, όμως, πρέπει ν' αναλάβουμε να οργανώσουμε αποκαλύψεις σε βάρος της κυβέρνησης πραγματικά μπροστά σ' όλο το λαό, τότε με τι θα εκφραστεί ο ταξικός χαρακτήρας του κινήματός μας; – θα μας ρωτήσουν και μας ρωτάνε κιόλας οι υπερβολικά ένθερμοι θιασώτες της «στενής οργανικής σύνδεσης με την προλεταριακή πάλη». Μα ακριβώς με το γεγονός ότι εμείς, οι σοσιαλδημοκράτες, θα οργανώνουμε αυτές τις αποκαλύψεις μπροστά σ' όλο το λαό· με το γεγονός ότι όλα τα ζητήματα που ανακινούνται από τη ζύμωση θα φωτίζονται απαρέγκλιτα από το σοσιαλδημοκρατικό πνεύμα, χωρίς καμιά παραχώρηση σε σκόπιμες είτε μη σκόπιμες διαστρεβλώσεις του μαρξισμού· με το γεγονός ότι την ολόπλευρη αυτή πολιτική ζύμωση θα τη διεξάγει ένα κόμμα που ενώνει σ' ένα αδιάρρηκτο σύνολο την πίεση πάνω στην κυβέρνηση εξ ονόματος όλου του λαού και την επαναστατική διαπαιδαγώγηση του προλεταριάτου, μαζί με την παράλληλη διαφύλαξη της πολιτικής του αυτοτέλειας, και την καθοδήγηση της οικονομικής πάλης της εργατικής τάξης, καθώς και τη χρησιμοποίηση των αυθόρμητων εκείνων συγκρούσεών της με τους εκμεταλλευτές της που ξεσηκώνουν και φέρνουν στο στρατόπεδό μας κάθε μέρα και καινούργια στρώματα του προλεταριάτου!

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 10-11 (ίδιες σελίδες και στην ελλ. έκδ.). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

Ένα, όμως, από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα του «οικονομισμού» είναι ακριβώς η αδυναμία του να καταλάβει αυτή τη σχέση, κάτι παραπάνω: αυτή τη σύμπτωση των πιο ζωτικών αναγκών του προλεταριάτου (ολόπλευρη πολιτική διαπαιδαγώγηση μέσω της πολιτικής ζύμωσης και των πολιτικών αποκαλύψεων) με τις ανάγκες του πανδημοκρατικού κινήματος. Αυτή η μη κατανόηση εκφράζεται όχι μόνο στις «μαρτινοφικές» φράσεις, αλλά και στα επιχειρήματα για μια δήθεν ταξική άποψη, που ως προς το νόημά τους είναι ταυτόσημα με τις φράσεις αυτές. Να, λ.χ., τι λένε γι' αυτό το ζήτημα οι συντάκτες του «οικονομιστικού» γράμματος στο φύλλο 12 της *Ίσκρα**: «Η ίδια η βασική έλλειψη της *Ίσκρα* (η υπερεκτίμηση της ιδεολογίας) είναι η αιτία της ασυνέπειάς της στο ζήτημα της στάσης της σοσιαλδημοκρατίας απέναντι στις διάφορες κοινωνικές τάξεις και τάσεις. Εκπληρώνοντας με θεωρητικούς συλλογισμούς...» (και όχι με την «αύξηση των κομματικών καθηκόντων, που αυξάνουν μαζί με το κόμμα...») «το καθήκον του άμεσου περάσματος στον αγώνα ενάντια στην απολυταρχία και νιώθοντας, πιθανότατα, όλη τη δυσκολία, που περικλείνει αυτό το καθήκον για τους εργάτες στη σημερινή κατάσταση πραγμάτων»... (όχι μόνο νιώθοντας, αλλά και ξέροντας θαυμάσια ότι το καθήκον αυτό φαίνεται λιγότερο δύσκολο στους εργάτες, παρά στους «οικονομιστές» διανοούμενους που φροντίζουν για τους εργάτες σαν να έχουν να κάνουν με μικρά παιδιά, επειδή οι εργάτες είναι έτοιμοι να παλέψουν ακόμα και για αιτήματα που δεν υπόσχονται, για να μιλήσουμε με τη γλώσσα του αξέχαστου Μαρτίνοφ, κανένα «χειροπιαστό αποτέλεσμα»)... «Η *Ίσκρα*, όμως, μη έχοντας την υπομονή να περιμένει ώσπου να συγκεντρώσουν οι εργάτες κι άλλες δυνάμεις γι' αυτόν τον αγώνα, αρχίζει ν' αναζητεί συμμάχους στις γραμμές των φιλελευθέρων και της διανόησης...».

Ναι, ναι, έχουμε πραγματικά χάσει την «υπομονή» «να περιμένουμε» την ευλογημένη εκείνη εποχή που μας είχαν υποσχεθεί από καιρό τώρα οι κάθε λογής «συμφιλιωτές», την εποχή που οι «οικονομιστές» μας θα πάψουν να φορτώνουν τη *δική τους* καθυστέρηση στους εργάτες και να δικαιολογούν τη δική τους έλλειψη δραστηριότητας με τη δήθεν έλλειψη δυνάμεων από τους εργάτες. Ρωτάμε τους «οικονομιστές» μας: τι σημαίνει «συγκέντρωση από τους εργάτες δυνάμεων γι' αυτόν τον αγώνα»; Δεν είναι φανερό ότι σημαίνει πολιτική διαπαιδαγώγηση των εργατών, αποκάλυψη μπροστά στα μάτια τους *όλων* των πλευρών της αισχρής απολυταρχίας μας; Και δεν είναι τάχα ξεκάθαρο ότι *γι' αυτήν ακριβώς τη δουλειά* μάς χρειάζονται «σύμμαχοι στις γραμμές των φιλελευθέρων και της διανόησης», έτοιμοι να μοιραστούν μαζί μας τη δουλειά των αποκαλύψεων για την πολιτική εκστρατεία που ξαπολύθηκε ενάντια στους παράγοντες των ζέμστβο, στους δασκάλους, στους στατιστικούς, στους φοιτητές κ.ά.; Είναι πραγματικά τόσο δύσκολο να καταλάβει κανείς αυτό τον καταπληκτικά «ευφυέστατο μηχανισμό»; Μήπως ο Π. Μπ. Αξελρόντ δε σας διαβεβαίωσε επανειλημμένα από το 1897 ακόμα πως: «Η εκπλήρωση του καθήκοντος των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών ν' αποκτήσουν οπαδούς και άμεσους ή έμμεσους συμμάχους μέσα στις μη προλεταριακές τάξεις, εξαρτιέται πριν απ' όλα και κυρίως από το χαρακτήρα της προπαγανδιστικής δράσης μέσα στο ίδιο το προλεταριάτο;»[63] Οι Μαρτίνοφ, όμως, και οι άλλοι «οικονομιστές» εξακολουθούν, ωστόσο, να φαντάζονται πως με την «οικονομική πάλη ενάντια στους εργοδότες κι ενάντια στην κυβέρνηση» οι εργάτες πρέπει *πρώτα* να συγκεντρώσουν δυνάμεις (για τρέιντ-γιουνιονιστική πολιτική) κι *ύστερα* πια «να περάσουν», υποθέτουμε, από την τρέιντ-γιουνιονιστική «καλλιέργεια της δραστηριότητας» στη σοσιαλδημοκρατική δραστηριότητα!

---

* Από έλλειψη χώρου δεν μπορούμε να δώσουμε από την *Ίσκρα* διεξοδική απάντηση σ' αυτό το γράμμα, το εξαιρετικά χαρακτηριστικό για τους «οικονομιστές». Χαρήκαμε πολύ για τη δημοσίευσή του γιατί από καιρό είχαν φτάσει στ' αφτιά μας από τις πιο διαφορετικές πηγές οι φήμες πως η *Ίσκρα* δεν κρατάει συνεπή ταξική άποψη και περιμέναμε μόνο την κατάλληλη ευκαιρία ή την καθαρή διατύπωση αυτής της κατηγορίας, για να δώσουμε απάντηση. Κι εμείς έχουμε συνηθίσει ν' απαντούμε στις επιθέσεις όχι με άμυνα, αλλά με αντεπίθεση.

«... Στις αναζητήσεις της, –συνεχίζουν οι «οικονομιστές»– η *Ίσκρα* ξεφεύγει συχνά από την ταξική άποψη, συγκαλύπτει τις ταξικές αντιθέσεις και προωθεί στην πρώτη γραμμή την κοινή δυσαρέσκεια ενάντια στην κυβέρνηση, αν και οι αιτίες και ο βαθμός της δυσαρέσκειας αυτής είναι πολύ διαφορετικός ανάμεσα στους "συμμάχους". Τέτοια είναι, λ.χ., η στάση της *Ίσκρα* απέναντι στα ζέμστβο»... Η *Ίσκρα* τάχα, «υπόσχεται στους δυσαρεστημένους από τις κυβερνητικές δωρεές ευγενείς τη βοήθεια της εργατικής τάξης, αλλά δε βγάζει τσιμουδιά για την ταξική διχόνοια ανάμεσα σ' αυτά τα στρώματα του πληθυσμού». Αν ο αναγνώστης ρίξει μια ματιά στα άρθρα «Η απολυταρχία και τα ζέμστβο» (αρ. φύλλων 2 και 4 της *Ίσκρα*)[64], για τα οποία, *πιθανότατα*, μιλάνε οι επιστολογράφοι, θα δει πως τα άρθρα αυτά* πραγματεύονται τη στάση της *κυβέρνησης* απέναντι στην «ήπια ζύμωση που κάνουν τα βασισμένα στις κάστες γραφειοκρατικά ζέμστβο», καθώς και απέναντι «στην αυτενέργεια ακόμα και των εύπορων τάξεων». Το άρθρο λέει ότι ο εργάτης δεν μπορεί να βλέπει αδιάφορα την πάλη της κυβέρνησης ενάντια στα ζέμστβο, και οι παράγοντες των ζέμστβο καλούνται ν' αφήσουν τους ήπιους λόγους και να μιλήσουν σταθερά και έντονα, όταν η επαναστατική σοσιαλδημοκρατία αντιμετωπίσει μ' όλες της τις δυνάμεις την κυβέρνηση. Σε τι δε συμφωνούν εδώ οι επιστολογράφοι, αυτό είναι άγνωστο. Νομίζουν πως οι εργάτες «δε θα καταλάβουν» τις φράσεις: «εύπορες τάξεις» και «βασισμένα σε κάστες γραφειοκρατικά ζέμστβο»; Νομίζουν πως η *παρότρυνση* στους παράγοντες των ζέμστβο να περάσουν από τους ήπιους σε έντονους λόγους είναι «υπερεκτίμηση της ιδεολογίας»; Φαντάζονται μήπως πως οι εργάτες μπορούν «να συγκεντρώσουν δυνάμεις» για τον αγώνα ενάντια στην απολυταρχία, αν δεν ξέρουν τίποτα και για τη στάση της απολυταρχίας απέναντι στα ζέμστβο;

---

* Και *ανάμεσα* σ' αυτά τα άρθρα (αρ. φύλλου 3 της *Ίσκρα*) είχε δημοσιευτεί ένα άρθρο ειδικά για τους ταξικούς ανταγωνισμούς στην ύπαιθρο (βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 429-437 (ελλ. έκδ., σελ. 436-444). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

Όλα αυτά παραμένουν πάλι άγνωστα. Ένα πράγμα μόνο είναι ξεκάθαρο: ότι οι επιστολογράφοι έχουν πολύ συγκεχυμένη εικόνα των πολιτικών καθηκόντων της σοσιαλδημοκρατίας. Αυτό ξεκαθαρίζεται ακόμα καλύτερα από τη φράση τους: «Τέτοια επίσης» (δηλ. τέτοια που «συγκαλύπτει τους ταξικούς ανταγωνισμούς») «είναι η στάση της *Ίσκρα* και απέναντι στο φοιτητικό κίνημα». Αντί να καλούμε τους εργάτες να διακηρύξουν με δημόσιες διαδηλώσεις πως η πραγματική εστία της βίας, της αυθαιρεσίας και της αποχαλίνωσης δεν είναι ο φοιτητικός κόσμος, αλλά η ρωσική κυβέρνηση (αρ. φύλλου 2 της *Ίσκρα**), έπρεπε, φαίνεται, να κάνουμε συλλογισμούς στο πνεύμα της *Ραμπότσαγια Μισλ*! Και τέτοιες ιδέες διατυπώνονται από σοσιαλδημοκράτες το φθινόπωρο του 1901, ύστερα από τα γεγονότα του Φλεβάρη και του Μάρτη, στις παραμονές μιας νέας ανόδου του φοιτητικού κινήματος που αποκαλύπτει, πως και σ' αυτόν τον τομέα η «αυθόρμητη» διαμαρτυρία ενάντια στην απολυταρχία *ξεπερνάει* τη συνειδητή καθοδήγηση του κινήματος από τη σοσιαλδημοκρατία. Η αυθόρμητη τάση των εργατών να υπερασπίσουν τους φοιτητές που ξυλοκοπούνται από την αστυνομία και τους κοζάκους, ξεπερνάει τη συνειδητή δράση της σοσιαλδημοκρατικής οργάνωσης!

«Στο μεταξύ, σε άλλα άρθρα της –συνεχίζουν οι επιστολογράφοι– η *Ίσκρα* κατακρίνει δριμύτατα κάθε συμβιβασμό και υπερασπίζει, λ.χ., την απαράδεκτη συμπεριφορά των γκεντιστών.» Συμβουλεύουμε εκείνους που με τόση αυτοπεποίθηση και ελαφρότητα δηλώνουν συνήθως, παίρνοντας αφορμή από τις διαφωνίες που υπάρχουν ανάμεσα στους σύγχρονους σοσιαλδημοκράτες πως οι διαφωνίες αυτές δεν είναι ουσιαστικές και δε δικαιολογούν τη διάσπαση, να καλοσκεφτούν αυτά τα λόγια. Μπορεί άραγε να γίνει σε μια οργάνωση πετυχημένη δουλειά, όταν υπάρχουν μέσα σ' αυτήν άνθρωποι, που λένε πως έχουμε κάνει για την ώρα καταπληκτικά λίγα στο ζήτημα της διευκρίνισης της εχθρότητας της απολυταρχίας απέναντι στις διάφορες τάξεις, στο ζήτημα της ενημέρωσης των εργατών για την αντιπολιτευτική στάση των διαφόρων στρωμάτων του πληθυσμού απέναντι στην απολυταρχία και άνθρωποι που βλέπουν σ' αυτή την υπόθεση ένα «συμβιβασμό», προφανώς συμβιβασμό με τη θεωρία της «οικονομικής πάλης ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση»;

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 391-396 (ελλ. έκδ., σελ. 396-401). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

Μιλήσαμε για την ανάγκη να μπάσουμε την ταξική πάλη στο χωριό με την ευκαιρία των σαραντάχρονων από την απελευθέρωση των αγροτών (αρ. φύλλου 3)* και είπαμε, παίρνοντας αφορμή από το μυστικό υπόμνημα του Βίτε (αρ. φύλλου 4) ότι η αυτοδιοίκηση δε συμβιβάζεται με την απολυταρχία. Με την ευκαιρία του νέου νόμου (αρ. φύλλου 8)** επιτεθήκαμε ενάντια στη δουλοπαροικία των γαιοκτημόνων και στην κυβέρνηση που τους υπηρετεί και χαιρετήσαμε το παράνομο συνέδριο των ζέμστβο, παροτρύνοντας τους παράγοντες των ζέμστβο να περάσουν από τα ταπεινωτικά διαβήματα στον αγώνα (αρ. φύλλου 8).*** Ενθαρρύναμε τους φοιτητές, που είχαν αρχίσει να καταλαβαίνουν την ανάγκη του πολιτικού αγώνα και είχαν περάσει σ' αυτόν (αρ. φύλλου 3) και ταυτόχρονα μαστιγώσαμε την «ανόητη έλλειψη κατανόησης» που έδειξαν οι οπαδοί του «καθαρά φοιτητικού» κινήματος, που κάλεσαν τους φοιτητές να μην πάρουν μέρος στις διαδηλώσεις των δρόμων (αρ. φύλλου 3, απ' αφορμή την έκκληση της Εκτελεστικής Επιτροπής των φοιτητών της Μόσχας στις 25 του Φλεβάρη). Ξεσκεπάσαμε τα «παράλογα ονειροπολήματα», την «ψευτιά και την υποκρισία» των πανούργων φιλελευθέρων της εφημερίδας *Ρωσία*[65] (αρ. φύλλου 5) και ταυτόχρονα καταγγείλαμε την αποχαλίνωση της κυβερνητικής αστυνομίας που «βασάνισε ειρηνικούς ανθρώπους των γραμμάτων, γέρους καθηγητές κι επιστήμονες, γνωστούς φιλεύθερους των ζέμστβο» (αρ. φύλλου 5: «Επιδρομή της αστυνομίας ενάντια στη φιλολογία»).[66] Ξεσκεπάσαμε το πραγματικό νόημα του προγράμματος της «κρατικής φροντίδας για καλή και άνετη ζωή των εργατών» και χαιρετήσαμε την «πολύτιμη ομολογία» πως είναι «καλύτερα με μεταρρυθμίσεις από τα πάνω να προλαβαίνει κανείς τη διεκδίκηση μεταρρυθμίσεων από τα κάτω, παρά να περιμένει να συμβεί το τελευταίο» (αρ. φύλλου 6).* – Ενθαρρύναμε τους διαμαρτυρόμενους στατιστικούς (αρ. φύλλου 7) και κατακρίναμε τους απεργοσπάστες στατιστικούς (αρ. φύλλου 9).[67] Όποιος βλέπει στην τακτική αυτή συσκότιση της ταξικής συνείδησης του προλεταριάτου και *συμβιβασμό με το φιλελευθερισμό*, δείχνει έτσι πως δεν καταλαβαίνει καθόλου το πραγματικό νόημα του προγράμματος του «Credo» και *εφαρμόζει* de facto *ακριβώς αυτό το πρόγραμμα*, όσο κι αν το αποκηρύσσει. Γιατί *μ' αυτή του την ενέργεια* τραβά τη σοσιαλδημοκρατία προς την «οικονομική πάλη ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση» και *τα διπλώνει μπροστά στο φιλελευθερισμό*, παραιτούμενος από το καθήκον να επεμβαίνει ενεργά σε *κάθε* «φιλελεύθερο» ζήτημα και να καθορίζει τη *δική του*, τη σοσιαλδημοκρατική στάση απέναντι σ' αυτό το ζήτημα.

στ) ΑΚΟΜΑ ΜΙΑ ΦΟΡΑ «ΣΥΚΟΦΑΝΤΕΣ», ΑΚΟΜΑ ΜΙΑ ΦΟΡΑ «ΑΠΑΤΕΩΝΕΣ»

Οι φιλόφρονες αυτές εκφράσεις ανήκουν, όπως θυμάται ο αναγνώστης, στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, που απαντά μ' αυτό τον τρόπο στην κατηγορία μας ότι «προετοιμάζει έμμεσα το έδαφος για τη μετατροπή του εργατικού κινήματος σε όργανο της αστικής δημοκρατίας». Με την απλοϊκότητα που το χαρακτηρίζει, το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* έκρινε πως η κατηγορία αυτή δεν είναι τίποτε άλλο παρά ξέσπασμα πολεμικής: οι μοχθηροί αυτοί δογματικοί αποφάσισαν μαθές να ξεστομίσουν κάθε λογής δυσάρεστα πράγματα για μας· ε, λοιπόν, και τι μπορεί να είναι πιο δυσάρεστο από το να είσαι όργανο της αστικής δημοκρατίας; Και να σου που τυπώνουν με χοντρά γράμματα μια «διάψευση»:

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 429-437 (ελλ. έκδ., σελ. 436-444). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

** Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 87-92 (ελλ. έκδ., σελ. 88-93). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

*** Βλ. *στο ίδιο*, σελ. 93-94 (ελλ. έκδ., σελ. 94-96).

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 78, 79 (ελλ. έκδ., σελ. 79, 80). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

«εντελώς απροκάλυπτη συκοφαντία» (*Δυο συνέδρια*, σελ. 30), «απάτη» (σελ. 31), «μασκαράτα» (σελ. 33). Το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* θυμώνει σαν τον Δία (παρ' όλο που δεν έχει μεγάλη ομοιότητα με τον Δία) επειδή ακριβώς έχει άδικο, και με τις απερίσκεπτες βρισιές του αποδείχνει ότι είναι ανίκανο να εμβαθύνει στον τρόπο σκέψης των αντιπάλων του. Κι όμως θα 'φτανε να σκεφτεί λιγάκι για να καταλάβει – γιατί *κάθε* υπόκλιση μπροστά στο αυθόρμητο του μαζικού κινήματος, *κάθε* υποβίβαση της σοσιαλδημοκρατικής πολιτικής ως το επίπεδο της τρέιντ-γιουνιονιστικής πολιτικής σημαίνει ακριβώς προετοιμασία του εδάφους για τη μετατροπή του εργατικού κινήματος σε όργανο της αστικής δημοκρατίας. Το αυθόρμητο εργατικό κίνημα αυτό καθαυτό είναι ικανό να δημιουργήσει (και δημιουργεί αναπόφευκτα) μόνο τον τρέιντ-γιουνιονισμό, και η τρέιντ-γιουνιονιστική πολιτική της εργατικής τάξης είναι ακριβώς η αστική πολιτική της εργατικής τάξης. Η συμμετοχή της εργατικής τάξης στον πολιτικό αγώνα, ακόμα και στην πολιτική επανάσταση, δεν κάνει ακόμα αυτή καθαυτή την πολιτική της σοσιαλδημοκρατική πολιτική. Μήπως σκοπεύει το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* να το αρνηθεί αυτό; Σκοπεύει επιτέλους να εκθέσει μπροστά σ' όλους ανοιχτά και χωρίς υπεκφυγές πώς καταλαβαίνει τα φλέγοντα ζητήματα της διεθνούς και της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας; – Α, όχι, δε σκοπεύει ποτέ να κάνει ένα τέτοιο πράγμα, γιατί ακολουθεί σταθερά τη μέθοδο που μπορεί να ονομαστεί μέθοδος του «να εκφράζεσαι με το δεν». Εγώ δεν είμαι εγώ, το άλογο δεν είναι δικό μου, εγώ δεν είμαι αμαξάς. Εμείς δεν είμαστε «οικονομιστές», η *Ραμπότσαγια Μισλ* δεν είναι «οικονομισμός», στη Ρωσία δεν υπάρχει γενικά «οικονομισμός». Είναι μια αξιοθαύμαστα επιτήδεια και «πολιτικάντικη» μέθοδος που έχει μόνο το μικρό μειονέκτημα ότι συνήθως στα όργανα που τη χρησιμοποιούν δίνεται το παρατσούκλι: «Τι επιθυμείτε;».

Το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* φαντάζεται ότι γενικά η αστική δημοκρατία στη Ρωσία είναι απλώς «φάντασμα» (*Δυο συνέδρια*, σελ. 32).* Καλότυχοι άνθρωποι! Σαν τη στρουθοκάμηλο κρύβουν το κεφάλι στην άμμο και φαντάζονται έτσι ότι τα πάντα γύρω τους εξαφανίζονται. Μια σειρά φιλελεύθεροι δημοσιολόγοι, που κάθε μήνα αναγγέλλουν σ' όλο τον κόσμο το θρίαμβό τους σχετικά με τη διάλυση, ακόμα και την εξαφάνιση του μαρξισμού· μια σειρά φιλελεύθερες εφημερίδες (*Σανκτ-Πετερμπουργκσκιγε Βέντομοστι*[68], *Ρούσκιγε Βέντομοστι*[69] και πολλές άλλες), που ενθαρρύνουν όσους φιλελεύθερους μεταδίδουν στους εργάτες την αντίληψη του Μπρεντάνο για την ταξική πάλη[70] και την τρέιντ-γιουνιονιστική αντίληψη της πολιτικής· – η πλειάδα των κριτικών του μαρξισμού, που τις πραγματικές τους τάσεις τις αποκάλυψε τόσο περίφημα το «Credo» και που μόνο η δική τους φιλολογική πραμάτεια κυκλοφορεί δίχως φόρο και δασμό στη Ρωσία – η αναζωογόνηση των επαναστατικών *μη* σοσιαλδημοκρατικών τάσεων, ιδιαίτερα μετά τα γεγονότα του Φλεβάρη και του Μάρτη, όλα αυτά, λοιπόν, δεν είναι, όπως φαίνεται, παρά φαντάσματα! Όλα αυτά δεν έχουν καμιά απολύτως σχέση με την αστική δημοκρατία!

Το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, όπως και οι συντάκτες του «οικονομιστικού» γράμματος στο φύλλο 12 της *Ίσκρα*, θα έπρεπε «να συλλογιστούν, γιατί τα γεγονότα της άνοιξης προκάλεσαν μια τέτοια αναζωογόνηση των επαναστατικών μη σοσιαλδημοκρατικών τάσεων, αντί ν' αυξήσουν το κύρος και το γόητρο της σοσιαλδημοκρατίας»; Αυτό έγινε, επειδή εμείς δε σταθήκαμε στο ύψος των καθηκόντων μας, επειδή η δραστηριότητα των εργατικών μαζών βρισκόταν πιο ψηλά από τη δική μας δραστηριότητα, επειδή δε διαθέταμε αρκετά καταρτισμένους επαναστάτες καθοδηγητές κι οργανωτές, που να ξέρουν καλά τις διαθέσεις όλων των αντιπολιτευόμενων στρωμάτων και να μπορούν να βαδίσουν επικεφαλής του κινήματος, να μετατρέψουν μια αυθόρμητη διαδήλωση σε πολιτική, να πλατύνουν τον πολιτικό της χαρακτήρα κλπ. Μέσα σε τέτοιες συνθήκες, από την καθυστέρησή μας θα επωφελούνται αναπόφευκτα οι πιο ευκίνητοι, οι πιο ενεργητικοί μη σοσιαλδημοκράτες επαναστάτες· και οι εργάτες, με όση αυταπάρνηση κι ενεργητικότητα κι αν αγωνιστούν ενάντια στην αστυνομία και στο στρατό, όσο επαναστατικά κι αν δράσουν, θα είναι απλώς μια δύναμη που υποστηρίζει αυτούς τους επαναστάτες, θα είναι η οπισθοφυλακή της αστικής δημοκρατίας κι όχι η σοσιαλδημοκρατική εμπροσθοφυλακή. Πάρτε τη γερμανική σοσιαλδημοκρατία, από την οποία οι «οικονομιστές» μας θέλουν να δανειστούν μόνο τις αδύνατες πλευρές της. Για ποιο λόγο *ούτε ένα* πολιτικό γεγονός δε γίνεται στη Γερμανία χωρίς να συντελεί όλο και περισσότερο στην ενίσχυση του κύρους και του γοήτρου της σοσιαλδημοκρατίας; Για το λόγο ότι η σοσιαλδημοκρατία είναι πάντοτε πρώτη απ' όλους στην περισσότερο επαναστατική εκτίμηση αυτού του γεγονότος, στην υπεράσπιση κάθε διαμαρτυρίας ενάντια στην αυθαιρεσία. Η σοσιαλδημοκρατία της Γερμανίας δε βαυκαλίζεται με συλλογισμούς ότι η οικονομική πάλη θα φέρει τους εργάτες αντιμέτωπους με την έλλειψη δικαιωμάτων και ότι οι συγκεκριμένες συνθήκες θα σπρώξουν μοιραία το εργατικό κίνημα στον επαναστατικό δρόμο. Επεμβαίνει σ' όλους τους τομείς και σ' όλα τα ζητήματα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, κι όταν ο Γουλιέλμος αρνείται να επικυρώσει την εκλογή ενός αστού προοδευτικού δημάρχου (οι «οικονομιστές» μας δεν πρόλαβαν ακόμα να διαφωτίσουν τους Γερμανούς ότι αυτό είναι στην ουσία συμβιβασμός με το φιλελευθερισμό!), κι όταν εκδίδεται ένας νόμος ενάντια στα «ανήθικα» δημοσιεύματα και εικόνες, κι όταν η κυβέρνηση θέλει να επηρεάσει την εκλογή των καθηγητών κλπ. κλπ. Παντού οι σοσιαλδημοκράτες βρίσκονται μπροστά σ' όλους, ξεσηκώνοντας την πολιτική δυσαρέσκεια σ' όλες τις τάξεις, τραντάζοντας τους κοιμισμένους, παρακινώντας τους καθυστερημένους και προμηθεύοντας πλούσιο υλικό για την ανάπτυξη της πολιτικής συνείδησης και της πολιτικής δραστηριότητας του προλεταριάτου. Το αποτέλεσμα είναι ν' αρχίσουν να νιώθουν σεβασμό προς τον πρωτοπόρο πολιτικό αγωνιστή ακόμα και οι συνειδητοί εχθροί του σοσιαλισμού και να πέφτει συχνά, σαν από κάποιο θαύμα, στα γραφεία της σύνταξης του *Vorwärts* κάποιο σπουδαίο ντοκουμέντο προερχόμενο όχι μόνο από τους αστικούς, αλλά ακόμα και από τους γραφειοκρατικούς και τους αυλικούς κύκλους.

---

* Εδώ αναφέρονται στις «συγκεκριμένες ρωσικές συνθήκες που σπρώχνουν μοιραία το εργατικό κίνημα στον επαναστατικό δρόμο». Οι άνθρωποι αυτοί δε θέλουν να καταλάβουν πως ο επαναστατικός δρόμος του εργατικού κινήματος μπορεί και να μην είναι σοσιαλδημοκρατικός δρόμος! Άλλωστε, ολόκληρη η αστική τάξη της Δυτικής Ευρώπης «έσπρωχνε» τον καιρό του απολυταρχισμού, έσπρωχνε συνειδητά τους εργάτες στον επαναστατικό δρόμο. Αλλά εμείς οι σοσιαλδημοκράτες δεν μπορούμε να ικανοποιηθούμε μ' αυτό. Κι όταν υποβιβάζουμε με οποιοδήποτε τρόπο τη σοσιαλδημοκρατική πολιτική ως το επίπεδο της αυθόρμητης, τρέιντ-γιουνιονιστικής πολιτικής, μ' αυτό ακριβώς παίζουμε το παιχνίδι της αστικής δημοκρατίας.

Να πού βρίσκεται η άρση της φαινομενικής «αντίφασης», που τόσο ξεπερνά την ικανότητα αντίληψης του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, ώστε να το κάνει να σηκώνει ψηλά τα χέρια και να φωνάζει: «μασκαράτα»! Πραγματικά, για φανταστείτε: εμείς, το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, θεωρούμε *ακρογωνιαίο λίθο το μαζικό* εργατικό κίνημα (και το τυπώνουμε αυτό με χοντρά γράμματα!), εφιστούμε την προσοχή όλων ανεξαιρέτως να μην υποτιμούν τη σημασία του αυθόρμητου στοιχείου, θέλουμε να δώσουμε στην ίδια, *στην ίδια, στην ίδια* την οικονομική πάλη πολιτικό χαρακτήρα, θέλουμε να διατηρήσουμε στενή και οργανική επαφή με την προλεταριακή πάλη! Και μας λένε ότι προετοιμάζουμε το έδαφος για τη μετατροπή του εργατικού κινήματος σε όργανο της αστικής δημοκρατίας. Και ποιοι τα λένε όλα αυτά; Άνθρωποι που έρχονται σε «συμβιβασμό» με το φιλελευθερισμό, που ανακατεύονται σε κάθε «φιλελεύθερο» ζήτημα (πόση έλλειψη κατανόησης της «οργανικής επαφής με την προλεταριακή πάλη»!), που δίνουν τόσο μεγάλη προσοχή και στους φοιτητές, μα ακόμα (ω φρίκη!) και στους ανθρώπους των ζέμστβο! Άνθρωποι που γενικά θέλουν να διαθέσουν το μεγαλύτερο (σε σύγκριση με τους «οικονομιστές») μέρος των δυνάμεών τους για δράση μέσα στις μη προλεταριακές τάξεις του πληθυσμού! Αυτό δεν είναι «μασκαράτα»;

Καημένο *Ραμπότσεγε Ντιέλο*! Θα αξιωθεί άραγε ποτέ του να βρει τη λύση αυτού του περίπλοκου αινίγματος;

IV. Ο ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΣΤΩΝ ΚΑΙ Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ

Οι ισχυρισμοί του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* που αναλύσαμε πιο πάνω ότι η οικονομική πάλη είναι το πιο πλατιά χρησιμοποιήσιμο μέσο πολιτικής ζύμωσης κι ότι το καθήκον μας είναι τώρα να προσδώσουμε στην ίδια την οικονομική πάλη πολιτικό χαρακτήρα κλπ., εκφράζουν μια στενή αντίληψη όχι μόνο για τα πολιτικά, αλλά και για τα *οργανωτικά* μας καθήκοντα. Η «οικονομική πάλη ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση» δεν απαιτεί καθόλου –και γι' αυτό μια τέτοια πάλη δεν μπορεί να δημιουργήσει– μια πανρωσική συγκεντρωτική οργάνωση που να ενώνει σε μια ενιαία επίθεση όλες τις εκδηλώσεις πολιτικής αντιπολίτευσης, διαμαρτυρίας και αγανάκτησης, μια οργάνωση που ν' αποτελείται από εξ επαγγέλματος επαναστάτες και να καθοδηγείται από πραγματικούς πολιτικούς ηγέτες όλου του λαού. Και αυτό είναι ευνόητο. Ο χαρακτήρας της οργάνωσης κάθε θεσμού καθορίζεται φυσιολογικά κι αναπόφευκτα από το περιεχόμενο της δράσης της οργάνωσης αυτής. Γι' αυτό το λόγο, το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, με τους ισχυρισμούς του που αναλύσαμε παραπάνω, καθαγιάζει και νομιμοποιεί όχι μόνο τη στενότητα της πολιτικής δράσης, αλλά και τη στενότητα της οργανωτικής δουλειάς. Και στην περίπτωση αυτή, όπως πάντα, είναι ένα όργανο που η συνείδησή του τα διπλώνει μπροστά στο αυθόρμητο. Ωστόσο, η υπόκλιση μπροστά στις μορφές οργάνωσης που σχηματίζονται αυθόρμητα, η έλλειψη επίγνωσης για το πόσο στενή και πρωτόγονη είναι η οργανωτική μας δουλειά και για το πόσο είμαστε ακόμα «χειροτέχνες» σ' αυτόν το σπουδαίο τομέα, η έλλειψη της επίγνωσης αυτής, λέγω, αποτελεί πραγματική αρρώστια του κινήματός μας. Είναι αυτονόητο πως η αρρώστια αυτή δεν είναι αρρώστια κατάπτωσης, αλλά ανάπτυξης. Όμως, ακριβώς τώρα που το κύμα της αυθόρμητης αγανάκτησης κατακλύζει, μπορούμε να πούμε, εμάς σαν καθοδηγητές και οργανωτές του κινήματος, είναι εξαιρετικά αναγκαία η πιο ανειρήνευτη πάλη ενάντια σε κάθε υπεράσπιση της καθυστέρησης, ενάντια σε κάθε νομιμοποίηση της στενότητας σ’ αυτόν τον τομέα, είναι εξαιρετικά αναγκαίο να ξυπνήσουμε σ’ όσους συμμετέχουν στην πρακτική δουλειά ή ετοιμάζονται να καταπιαστούν μ’ αυτήν, τη δυσαρέσκεια για το *χειροτεχνισμό* που κυριαρχεί σε μας και την ακλόνητη απόφαση ν’ απαλλαγούν απ’ αυτόν.

α) ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΣΜΟΣ;

Θα δοκιμάσουμε ν’ απαντήσουμε σ’ αυτό το ερώτημα με μια μικρή περιγραφή της δράσης ενός τυπικού σοσιαλδημοκρατικού ομίλου της περιόδου 1894-1901. Πιο πάνω τονίσαμε το γενικό ενδιαφέρον της σπουδάζουσας νεολαίας αυτής της περιόδου για το μαρξισμό. Το ενδιαφέρον αυτό αφορούσε, φυσικά, όχι μόνο, και μάλιστα όχι τόσο, το μαρξισμό σαν θεωρία, αλλά σαν απάντηση στο ερώτημα: «Τι να κάνουμε;» σαν σάλπισμα συναγερμού ενάντια στον εχθρό. Και οι νέοι αυτοί αγωνιστές πήγαιναν για τη μάχη με καταπληκτικά πρωτόγονα εφόδια και προετοιμασία. Σε πολλές περιπτώσεις δεν είχαν κανένα σχεδόν εφόδιο και καμιά απολύτως πρετοιμασία. Πήγαιναν στον πόλεμο σαν τους μουζίκους που άφηναν το αλέτρι, άρπαζαν μια μαγκούρα και ξεκινούσαν. Ένας όμιλος φοιτητών, χωρίς καμιά σύνδεση με τους παλιούς αγωνιστές του κινήματος, χωρίς καμιά σύνδεση με τους ομίλους των άλλων περιοχών ή ακόμα και των άλλων τμημάτων της ίδιας πόλης (ή των άλλων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων), χωρίς καμιά οργάνωση των διαφόρων τομέων της επαναστατικής δουλειάς, χωρίς κανένα συστηματικό σχέδιο δράσης για ένα κάπως μακρόχρονο διάστημα, έρχεται σε επαφή με τους εργάτες και καταπιάνεται με τη δουλειά. Ο όμιλος αναπτύσσει σιγά σιγά όλο και πιο πλατιά προπαγάνδα και ζύμωση, κερδίζει, και μόνο από το γεγονός ότι δρα, τις συμπάθειες αρκετά πλατιών εργατικών στρωμάτων, τις συμπάθειες ορισμένης μερίδας της μορφωμένης κοινωνίας που του χορηγεί χρήματα και θέτει στη διάθεση της «Επιτροπής» όλο και καινούργιες ομάδες νέων. Αυξάνει το γόητρο της επιτροπής (ή της ένωσης αγώνα), πλαταίνει η σφαίρα δράσης της και η δράση της αυτή πλαταίνει εντελώς αυθόρμητα: οι ίδιοι οι άνθρωποι που πριν ένα χρόνο ή πριν μερικούς μήνες έκαναν στους φοιτητικούς κύκλους συζητήσεις γύρω από το ερώτημα: «Πού να πάμε;», που δημιουργούσαν και διατηρούσαν επαφές με τους εργάτες, που έγραφαν και κυκλοφορούσαν προκηρύξεις, έρχονται τώρα σ’ επαφή με άλλες ομάδες επαναστατών, εφοδιάζονται με έντυπα, καταπιάνονται με την έκδοση μιας τοπικής εφημερίδας, αρχίζουν να μιλάνε για την οργάνωση διαδήλωσης, περνούν, τέλος, σε ανοιχτές εχθροπραξίες (και τέτοιες ανοιχτές εχθροπραξίες μπορούν να είναι ανάλογα με τις περιστάσεις, και η πρώτη διαφωτιστική προκήρυξη, και το πρώτο φύλλο μιας εφημερίδας και η πρώτη διαδήλωση). Και συνήθως, μόλις εκδηλωθούν οι ενέργειες αυτές, επακολουθεί άμεση και ολοκληρωτική κατάρρευση. Άμεση και ολοκληρωτική, επειδή ακριβώς αυτές οι εχθροπραξίες δεν ήταν το αποτέλεσμα ενός συστηματικού, προμελετημένου και από καιρό προετοιμασμένου σχεδίου για ένα μακρόχρονο και επίμονο αγώνα, αλλά απλούστατα το αποτέλεσμα της αυθόρμητης ανάπτυξης της δουλειάς ενός ομίλου με τον πατροπαράδοτο τρόπο· επειδή η αστυνομία, όπως ήταν φυσικό, ήξερε σχεδόν πάντα όλους τους κύριους παράγοντες του τοπικού κινήματος, που είχαν «αυτοσυστηθεί» από τα φοιτητικά ακόμα θρανία, και δεν περίμενε παρά την κατάλληλη στιγμή για να κάνει την επιδρομή της. Για το σκοπό αυτό, η αστυνομία άφηνε επίτηδες τον όμιλο να μεγαλώσει και ν’ αναπτυχθεί αρκετά, για να έχει ένα χειροπιαστό corpus delicti*, και φρόντιζε πάντα σκόπιμα να μένουν ελεύθερα μερικά γνωστά της πρόσωπα για «μαγιά» (είναι η τεχνική ορολογία που χρησιμοποιείται, απ’ ό,τι ξέρω, και από τους δικούς μας και από τους χωροφύλακες). Ένα τέτοιο πόλεμο δεν μπορείς να μη τον συγκρίνεις μ’ εκστρατεία που κάνουν στίφη αγροτών οπλισμένων με μαγκούρες ενάντια σε σύγχρονο στρατό. Και πρέπει μόνο να θαυμάζει κανείς τη ζωτικότητα του κινήματος που πλάτυνε, αναπτύχθηκε και κέρδισε νίκες, παρ’ όλο που οι μαχόμενοι ήταν εντελώς απροπαράσκευοι. Είναι αλήθεια πως από ιστορική άποψη ο πρωτογονισμός των εφοδίων δεν ήταν μόνο αναπόφευκτος στην αρχή, αλλά *και δικαιολογημένος*, σαν ένας από τους όρους για να τραβηχτούν πολλοί αγωνιστές στον αγώνα. Μόλις, όμως, άρχισαν οι σοβαρές εχθροπραξίες (και οι εχθροπραξίες άρχισαν στην ουσία με τις απεργίες του καλοκαιριού του 1896), η ανεπάρκεια της μαχητικής μας οργάνωσης άρχισε να γίνεται όλο και πιο αισθητή. Η κυβέρνηση που τα 'χε στην αρχή χαμένα κι έκανε μια σειρά λάθη (όπως ήταν η έκκλησή της προς την κοινή γνώμη, όπου περιγράφονταν τα ανοσιουργήματα των σοσιαλιστών ή οι εκτοπίσεις των εργατών από τις πρωτεύουσες στα επαρχιακά βιομηχανικά κέντρα), προσαρμόστηκε γρήγορα στις καινούργιες συνθήκες πάλης και κατόρθωσε να τοποθετήσει σε κατάλληλες θέσεις τμήματα προβοκατόρων, χαφιέδων και χωροφυλάκων, εξοπλισμένων με τα τελειότερα μέσα. Οι αστυνομικές επιδρομές έγιναν τόσο συχνές, έθιξαν τόσο μεγάλο αριθμό προσώπων και σάρωσαν σε τέτοιο βαθμό τους τοπικούς ομίλους, ώστε οι εργατικές μάζες έχαναν κυριολεκτικά όλους τους καθοδηγητές τους, το κίνημα αποκτούσε έναν αφάνταστα αλματοειδή χαρακτήρα, και δεν μπορούσε ν' αποκατασταθεί καμιά απολύτως συνέχεια και συνοχή στη δουλειά. Η καταπληκτική διασπορά των τοπικών αγωνιστών, η τυχαία σύνθεση των ομίλων, η έλλειψη προπαρασκευής και ο στενός ορίζοντας στα θεωρητικά, πολιτικά και οργανωτικά ζητήματα ήταν το αναπότρεπτο αποτέλεσμα των συνθηκών που περιγράψαμε. Τα πράγματα έφτασαν σε τέτοιο σημείο που σε ορισμένα μέρη, επειδή δε δείξαμε αρκετή αντοχή και συνωμοτικότητα, οι εργάτες άρχισαν να νιώθουν δυσπιστία προς τη διανόηση και να την αποφεύγουν: οι διανοούμενοι, λένε, μας οδηγούν πολύ απερίσκεπτα σε αποτυχίες!

---

* Σώμα του εγκλήματος. Σύντ.

Όποιος έχει και μια ελάχιστη γνωριμία με το κίνημα θα ξέρει ότι αυτό το πνεύμα του χειροτεχνισμού άρχισαν τελικά να το βλέπουν όλοι οι σκεφτόμενοι σοσιαλδημοκράτες σαν αρρώστια. Για να μη νομίσει, όμως, ο αναγνώστης που δε γνωρίζει το κίνημα ότι «φτιάχνουμε» τεχνητά κάποιο ειδικό στάδιο ή κάποια ειδική αρρώστια του κινήματος, θα επικαλεστούμε ξανά το μάρτυρα που αναφέραμε πιο πάνω. Ας μας συγχωρήσει ο αναγνώστης για το μεγάλο απόσπασμα.

«Αν το βαθμιαίο πέρασμα σε πιο πλατιά πρακτική δράση –γράφει ο Μπ-φ στο τεύχος 6 του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*– πέρασμα που βρίσκεται σε άμεση εξάρτηση από τη γενική μεταβατική περίοδο που περνά το ρωσικό εργατικό κίνημα, είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα... υπάρχει ωστόσο και κάποιο άλλο, όχι λιγότερο ενδιαφέρον γνώρισμα μέσα στο γενικό μηχανισμό της ρωσικής εργατικής επανάστασης. *Εννοούμε εδώ τη γενική έλλειψη επαναστατικών δυνάμεων κατάλληλων για δράση**, έλλειψη αισθητή όχι μόνο στην Πετρούπολη, αλλά και σ' ολόκληρη τη Ρωσία. Με τη γενική αναζωογόνηση του εργατικού κινήματος, με τη γενική ανάπτυξη της εργατικής μάζας, με τις όλο και συχνότερες περιπτώσεις απεργιών και με την ολοένα και πιο ανοιχτή μαζική πάλη των εργατών που δυναμώνει τις κυβερνητικές διώξεις, συλλήψεις, εξορίες και εκτοπίσεις, αυτή η *έλλειψη ποιοτικά ανώτερων επαναστατικών δυνάμεων γίνεται ολοένα και πιο αισθητή* και αναμφισβήτητα δεν μπορεί παρά να *επιδρά στο βάθος και στο γενικό χαρακτήρα του κινήματος*. Πολλές απεργίες γίνονται χωρίς οι επαναστατικές οργανώσεις να ασκούν μια ισχυρή και άμεση επίδραση... Είναι αισθητή η έλλειψη διαφωτιστικών προκηρύξεων και παράνομης φιλολογίας... οι εργατικοί όμιλοι μένουν χωρίς αγκιτάτορες... Παράλληλα παρατηρείται μόνιμη έλλειψη χρηματικών μέσων. Με δυο λόγια, *το μεγάλωμα του εργατικού κινήματος ξεπερνά το μεγάλωμα και την ανάπτυξη των επαναστατικών οργανώσεων*. Η αριθμητική δύναμη των εν δράσει επαναστατών είναι πολύ ασήμαντη, για να συγκεντρώσει στα χέρια της την επιρροή πάνω σ' όλη τη δυσαρεστημένη εργατική μάζα και για να δώσει σ' αυτή τη δυσαρέσκεια έστω και μια απόχρωση συντονισμού και οργάνωσης... Οι διάφοροι όμιλοι και οι διάφοροι επαναστάτες δεν είναι συγκεντρωμένοι, δεν είναι ενωμένοι, δεν αποτελούν μια ενιαία, ισχυρή και πειθαρχημένη οργάνωση με σχεδιασμένη ανάπτυξη των τμημάτων της»... Και ο αρθρογράφος προβάλλοντας την αντίρρηση ότι η άμεση εμφάνιση νέων ομίλων στη θέση αυτών που χτυπήθηκαν «αποδείχνει μόνο τη ζωτικότητα του κινήματος... δε δείχνει όμως ακόμα ότι υπάρχει αρκετός αριθμός από εντελώς κατάλληλους επαναστάτες αγωνιστές», συμπεραίνει: «Η έλλειψη πρακτικής κατάρτισης των επαναστατών της Πετρούπολης εκδηλώνεται και στα αποτελέσματα της δουλειάς τους. Οι τελευταίες δίκες, ιδιαίτερα των ομάδων "Αυτοαπελευθέρωση" και "Αγώνας της εργασίας ενάντια στο κεφάλαιο"[71], έδειξαν ξεκάθαρα πως ο νεαρός αγκιτάτορας που δεν ξέρει λεπτομερειακά τις συνθήκες δουλειάς, κι επομένως και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες μπορεί να γίνει ζύμωση στο δοσμένο εργοστάσιο, που δεν ξέρει τις αρχές της συνωμοτικότητας και που έχει αφομοιώσει» (έχει άραγε αφομοιώσει;) «μόνο τις γενικές αρχές της σοσιαλδημοκρατίας, μπορεί να δουλέψει κάπου 4, 5, 6 μήνες. Επακολουθεί η σύλληψή του, που συνεπάγεται συχνά και τη διάλυση όλης της οργάνωσης ή τουλάχιστον ενός μέρους της. Προβάλλει το ερώτημα: Είναι δυνατό να έχει επιτυχία και να είναι γόνιμη η δράση μιας ομάδας, αν ο χρόνος ύπαρξης αυτής της ομάδας μετριέται με μήνες; Είναι φανερό πως οι ελλείψεις των οργανώσεων αυτών δεν μπορούν ν' αποδοθούν ολοκληρωτικά στη μεταβατική περίοδο... Είναι φανερό πως η αριθμητική δύναμη και κυρίως η ποιοτική σύνθεση των οργανώσεων που δρουν, παίζει εδώ όχι ασήμαντο ρόλο, και το πρώτο καθήκον των σοσιαλδημοκρατών μας... είναι *να ενώσουν πραγματικά τις οργανώσεις και να κάνουν αυστηρή επιλογή των μελών τους.»*

---

* Οι υπογραμμίσεις είναι παντού δικές μας.

β) ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΣΜΟΣ

Τώρα πρέπει να σταθούμε σ' ένα ερώτημα που θα γεννήθηκε ασφαλώς στον κάθε αναγνώστη. Μπορεί άραγε να συσχετίσει κανείς το χειροτεχνισμό, αυτή την αρρώστια ανάπτυξης που χαρακτηρίζει *όλο* το κίνημα, με τον «οικονομισμό» που είναι *ένα* από τα ρεύματα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας; Νομίζουμε πως μπορεί. Η έλλειψη πρακτικής κατάρτισης και η απειρία στα

ζητήματα της οργανωτικής δουλειάς είναι πραγματικά κοινές *σε όλους μας*, ακόμα και σε κείνους που από την πρώτη στιγμή πίστευαν σταθερά στην άποψη του επαναστατικού μαρξισμού. Και κανένας, φυσικά, δε θα μπορούσε να κατηγορήσει τους πρακτικούς γι' αυτή καθαυτή την έλλειψη κατάρτισης. Όμως η έννοια «χειροτεχνισμός», εκτός από την έλλειψη κατάρτισης, κλείνει μέσα της και κάτι άλλο: την περιορισμένη γενικά έκταση της όλης επαναστατικής δουλειάς, τη μη κατανόηση του γεγονότος ότι με τέτοια στενή δουλειά δεν μπορεί να σχηματιστεί καλή οργάνωση επαναστατών και τέλος –κι αυτό είναι το κυριότερο– τις προσπάθειες, να δικαιολογηθεί αυτή η στενότητα και ν' αναχθεί σε ειδική «θεωρία», δηλ. στην υπόκλιση μπρος στο αυθόρμητο και σ' αυτόν τον τομέα. Μόλις εκδηλώθηκαν τέτοιες προσπάθειες, έγινε πια αναμφισβήτητο πως ο χειροτεχνισμός συνδέεται με τον «οικονομισμό» και πως δε θ' απαλλαγούμε από τη στενότητα της οργανωτικής μας δράσης, αν δεν απαλλαγούμε από τον «οικονομισμό» γενικά (δηλ. από τη στενή αντίληψη και για τη θεωρία του μαρξισμού και για το ρόλο της σοσιαλδημοκρατίας και για τα πολιτικά της καθήκοντα). Και οι προσπάθειες αυτές εκδηλώθηκαν προς δυο κατευθύνσεις. Ορισμένοι άρχισαν να λένε: η εργατική μάζα δεν έχει προβάλει ακόμα μόνη της τα πλατιά και μαχητικά πολιτικά καθήκοντα που θέλουν να της «επιβάλουν» οι επαναστάτες· πρέπει ακόμα να παλέψει για *άμεσες* πολιτικές διεκδικήσεις, να διεξάγει «οικονομική πάλη ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση»* (και σ' αυτόν τον «προσιτό» στο μαζικό κίνημα αγώνα ανταποκρίνεται φυσικά και μια οργάνωση «προσιτή» και στην πιο ακατάρτιστη νεολαία). Άλλοι που δεν παραδέχονται καμιά «βαθμιαία εξέλιξη», άρχισαν να λένε: μπορεί και πρέπει «να κάνουμε πολιτική επανάσταση», γι' αυτήν, όμως, δεν υπάρχει ανάγκη να δημιουργήσουμε γερή οργάνωση επαναστατών που να διαπαιδαγωγεί το προλεταριάτο με σταθερή και επίμονη πάλη. Για να γίνει αυτό, αρκεί ν' αρπάξουμε όλοι την «προσιτή» και πολύ γνωστή μας μαγκούρα, δηλαδή, για να μιλήσουμε χωρίς αλληγορίες, να οργανώσουμε γενική απεργία* ή να κεντρίσουμε τη «νωθρή» πορεία του εργατικού κινήματος με τη «διεγερτική τρομοκρατία».** Και οι δυο αυτές κατευθύνσεις, και οι οπορτουνιστές και οι «επαναστάτες», τα διπλώνουν μπροστά στο χειροτεχνισμό που κυριαρχεί, δεν πιστεύουν ότι είναι δυνατό ν' απαλλαγούμε απ' αυτόν, δεν καταλαβαίνουν το πρώτο και το πιο επιτακτικό πρακτικό μας καθήκον: να δημιουργήσουμε μια *οργάνωση επαναστατών* ικανή να εξασφαλίσει ενεργητικότητα, σταθερότητα και συνέχεια στον πολιτικό αγώνα.

---

* Η *Ραμπότσαγια Μισλ* και το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, κυρίως η «Απάντηση» προς τον Πλεχάνοφ.

Αναφέραμε τώρα δα τα λόγια του Μπ-φ: «Το μεγάλωμα του εργατικού κινήματος ξεπερνά το μεγάλωμα και την ανάπτυξη των επαναστατικών οργανώσεων.» Αυτή «η πολύτιμη παρατήρηση ενός άμεσου παρατηρητή» (σχόλιο της σύνταξης του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* για το άρθρο του Μπ-φ) έχει για μας διπλή αξία. Δείχνει πως είχαμε δίκιο, όταν διατυπώναμε τη γνώμη ότι η βασική αιτία της σύγχρονης κρίσης στη ρωσική σοσιαλδημοκρατία είναι η *καθυστέρηση των καθοδηγητών* (των «θεωρητικών», των επαναστατών, των σοσιαλδημοκρατών) από *την αυθόρμητη άνοδο των μαζών*. Δείχνει πως όλοι οι συλλογισμοί των συντακτών του «οικονομιστικού» γράμματος (στο φύλλο 12 της *Ίσκρα*) Μπ. Κριτσέβσκι και Μαρτίνοφ για τον κίνδυνο να μειωθεί η σημασία του αυθόρμητου στοιχείου, για την ασήμαντη καθημερινή πάλη, για την τακτική-προτσές κλπ. δεν είναι παρά εξύμνηση και υπεράσπιση του χειροτεχνισμού. Οι άνθρωποι αυτοί που δεν μπορούν να προφέρουν χωρίς περιφρονητικό μορφασμό τη λέξη «θεωρητικός», που ονομάζουν «αίσθηση της ζωντανής πραγματικότητας» το να υποκλίνεται κανείς μπροστά στην απειρία της ζωής και στην καθυστέρηση, αποκαλύπτουν στην πράξη πως δεν είναι σε θέση να καταλάβουν τα πιο επιτακτικά *πρακτικά* καθήκοντά μας. Στους αργοπορημένους ανθρώπους φωνάζουν: κρατάτε το βήμα! μην τρέχετε μπροστά! Στους ανθρώπους που πάσχουν από έλλειψη ενεργητικότητας και πρωτοβουλίας στην οργανωτική δουλειά, από έλλειψη «σχεδίων» για μια πλατιά και τολμηρή οργάνωση της δουλειάς, φωνάζουν: «Η τακτική είναι προτσές!» Το βασικό μας αμάρτημα είναι ότι *υποβιβάζουμε* τα πολιτικά και *οργανωτικά* μας καθήκοντα ως το επίπεδο των άμεσων, «χειροπιαστών», «συγκεκριμένων» συμφερόντων της καθημερινής οικονομικής πάλης, ενώ αυτοί εξακολουθούν να μας ψέλνουν διαρκώς: πρέπει να προσδώσουμε στην ίδια την οικονομική πάλη πολιτικό χαρακτήρα! Επαναλαβαίνουμε: αυτό δείχνει τέτοια κυριολεκτικά «αίσθηση της ζωντανής πραγματικότητας», σαν κι αυτή που έδειξε ο ήρωας του λαϊκού μύθου, όταν φώναζε μπροστά σε μια κηδεία: «Πέντε-πέντε την ημέρα κι εκατό την εβδομάδα.»

Θυμηθείτε με πόση ασύγκριτη υπεροψία, αληθινή υπεροψία «ναρκίσσου», δασκάλευαν αυτοί οι πάνσοφοι τον Πλεχάνοφ πως: «Για τους εργατικούς *ομίλους* γενικά (sic!) είναι απρόσιτα τα πολιτικά καθήκοντα με την πραγματική, την *πρακτική* έννοια αυτής της λέξης, δηλαδή, με την έννοια του σκόπιμου και πετυχημένου *πρακτικού* αγώνα για πολιτικές διεκδικήσεις» («Απάντηση της σύνταξης του *Ρ. Ντ.*», σελ. 24). Υπάρχουν όμιλοι και όμιλοι, κύριοι! Φυσικά για έναν όμιλο «χειροτεχνών» είναι απρόσιτα τα πολιτικά καθήκοντα, όσο οι χειροτέχνες αυτοί δεν έχουν νιώσει το χειροτεχνισμό τους και δεν έχουν απαλλαγεί απ' αυτόν. Αν αυτοί οι χειροτέχνες εκτός απ' αυτό είναι ερωτευμένοι με το χειροτεχνισμό τους, αν επιμένουν να γράφουν τη λέξη «πρακτικός» με κεφαλαία και φαντάζονται πως πρακτικισμός πάει να πει να υποβιβάζεις τα καθήκοντά σου ως το επίπεδο αντίληψης των πιο καθυστερημένων στρωμάτων της μάζας, τότε φυσικά δεν υπάρχει γι' αυτούς ελπίδα σωτηρίας, και, πραγματικά, *τα πολιτικά καθήκοντα τους είναι γενικά απρόσιτα*. Για έναν όμιλο, όμως, κορυφαίων, όπως είναι ο Αλεξέγεφ και ο Μίσκιν, ο Χαλτούριν και ο Ζελιάμποφ είναι προσιτά τα πολιτικά καθήκοντα με την πιο πραγματική, με την πιο πρακτική έννοια αυτής της λέξης, είναι προσιτά επειδή ακριβώς και εφόσον το φλογερό τους κήρυγμα βρίσκει απήχηση μέσα στη μάζα που ξυπνά αυθόρμητα, εφόσον την κοχλάζουσα ενεργητικότητά τους την αγκαλιάζει και την υποστηρίζει η ενεργητικότητα της επαναστατικής τάξης. Ο Πλεχάνοφ είχε χίλιες φορές δίκιο, όταν όχι μόνο έδειχνε ποια είναι αυτή η επαναστατική τάξη, όταν όχι μόνο απέδειχνε το αναπόφευκτο και το αναπότρεπτο του αυθόρμητου ξυπνήματός της, αλλά κι όταν έβαζε επίσης μπροστά στους «εργατικούς ομίλους» ένα υψηλό και μεγάλο πολιτικό καθήκον. Κι εσείς επικαλείστε το μαζικό κίνημα που εμφανίστηκε από τότε, για *να υποβιβάσετε* αυτό το καθήκον, για *να περιορίσετε* την ενεργητικότητα και την έκταση δράσης των «εργατικών ομίλων». Τι άλλο είναι αυτό, παρά έρωτας ενός χειροτέχνη προς το χειροτεχνισμό του; Καυχιέστε για το πρακτικό σας πνεύμα και δε βλέπετε εκείνο που ξέρει κάθε Ρώσος πρακτικός, δηλ. τα θαύματα που μπορεί να κάνει στην επαναστατική υπόθεση η ενεργητικότητα όχι μόνο ενός ομίλου, μα ακόμα και ενός χωριστού ατόμου. Ή νομίζετε πως στο κίνημά μας δεν μπορεί να υπάρχουν κορυφαίοι, σαν κι αυτούς που υπήρχαν στα 1870-1880; Γιατί όμως; Μήπως επειδή δεν είμαστε αρκετά καταρτισμένοι; Μα εμείς καταρτιζόμαστε, θα καταρτιζόμαστε και θα καταρτιστούμε! Είναι αλήθεια πως σε μας εδώ τα στεκούμενα νερά της «οικονομικής πάλης ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση» έπιασαν δυστυχώς μούχλα· εμφανίστηκαν ανάμεσά μας άνθρωποι που πέφτουν στα γόνατα και προσκυνούν το αυθόρμητο, ατενίζοντας με ευλάβεια (σύμφωνα με την έκφραση του Πλεχάνοφ) τα «πισινά» του ρωσικού προλεταριάτου. Εμείς όμως θα τα καταφέρουμε ν' απαλλαγούμε απ' αυτή τη μούχλα. Ήρθε ο καιρός που ο Ρώσος επαναστάτης, καθοδηγούμενος από μια αληθινά επαναστατική θεωρία και στηριζόμενος σε μια αληθινά επαναστατική τάξη που ξυπνά αυθόρμητα, θα μπορέσει επιτέλους –επιτέλους!– να ορθωθεί μ' όλο του το ανάστημα και ν' αναπτύξει όλες τις γιγάντιες δυνάμεις του. Εκείνο που χρειάζεται είναι η μάζα των πρακτικών μας, η ακόμα μεγαλύτερη μάζα των ανθρώπων που ονειρεύονται την πρακτική δουλειά από τα σχολικά ακόμα θρανία, να υποδεχτούν με ειρωνεία και περιφρόνηση κάθε απόπειρα *να υποβιβαστούν* τα πολιτικά μας καθήκοντα και η έκταση της οργανωτικής μας δουλειάς. Και θα το πετύχουμε αυτό, να είστε βέβαιοι, κύριοι!

---

* Η μπροσούρα: *Ποιος θα κάνει την πολιτική επανάσταση;* που εκδόθηκε στη Ρωσία στη συλλογή *Ο προλεταριακός αγώνας*, κι επανεκδόθηκε από την επιτροπή του Κιέβου.

** «Η αναγέννηση του επαναστατισμού» και η *Σβομπόντα*.

Στο άρθρο «Από πού ν' αρχίσουμε;» έγραφα ενάντια στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο*: «Μέσα σε 24 ώρες μπορεί ν' αλλάξει κανείς την τακτική της ζύμωσης σ' ένα οποιοδήποτε ειδικό ζήτημα, την

τακτική σε ό,τι αφορά μια λεπτομέρεια της οργάνωσης του κόμματος, ν' αλλάξει όμως, όχι μόνο σε 24 ώρες, μα έστω και σε 24 μήνες τις απόψεις του για το αν χρειάζεται ή όχι γενικά, πάντα και αναμφισβήτητα μια μαχητική οργάνωση και πολιτική ζύμωση μέσα στις μάζες, αυτό μπορεί να το κάνει μόνο ένας άνθρωπος χωρίς αρχές.»* Σ' όλα αυτά, το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* απαντά: «Αυτή η κατηγορία της *Ίσκρα*, η μοναδική κατηγορία που έχει την αξίωση να θεωρείται ότι στηρίζεται σε γεγονότα, είναι εντελώς αβάσιμη. Οι αναγνώστες του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* ξέρουν καλά ότι εμείς από την πρώτη στιγμή, χωρίς να περιμένουμε την έκδοση της *Ίσκρα*, όχι μόνο καλούσαμε σε πολιτική ζύμωση»... (λέγοντας ταυτόχρονα ότι όχι μόνο οι εργατικοί όμιλοι, «αλλά και το μαζικό εργατικό κίνημα δεν μπορούν να θεωρούν πρώτο πολιτικό καθήκον την ανατροπή της απολυταρχίας», αλλά μόνο την πάλη για τις άμεσες πολιτικές διεκδικήσεις και ότι «οι άμεσες πολιτικές διεκδικήσεις αρχίζουν να γίνονται προσιτές στις μάζες ύστερα από μια ή τουλάχιστο μερικές απεργίες»)... «αλλά και με τις εκδόσεις μας στο εξωτερικό εφοδιάζαμε τους συντρόφους που δρούσαν στη Ρωσία με υλικό που ήταν το *μοναδικό* σοσιαλδημοκρατικό πολιτικό-διαφωτιστικό υλικό»... (πρέπει μάλιστα να σημειωθεί ότι στο μοναδικό αυτό υλικό εσείς όχι μόνο στηρίξατε την πιο πλατιά πολιτική ζύμωση αποκλειστικά και μόνο πάνω στο έδαφος της οικονομικής πάλης, μα φθάσατε και στο σημείο να υποστηρίζετε πως αυτή η στενή ζύμωση ήταν «η πιο πλατιά χρησιμοποιήσιμη». Και δεν παρατηρείτε, κύριοι, πως η επιχειρηματολογία σας αποδείχνει ακριβώς την ανάγκη της έκδοσης της *Ίσκρα* –μια και το υλικό αυτού του είδους ήταν το *μοναδικό* σας υλικό– και την ανάγκη της πάλης της *Ίσκρα* ενάντια στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο*;)... «Από το άλλο μέρος, η εκδοτική μας δουλειά προετοίμαζε στην πράξη το έδαφος για την ενότητα τακτικής του κόμματος»... (ενότητα στην πεποίθηση ότι η τακτική είναι ένα προτσές αύξησης των κομματικών καθηκόντων που αυξάνουν μαζί με το κόμμα; Πολύτιμη ενότητα, στ' αλήθεια!)... «και μ' αυτό έκανε δυνατή τη δημιουργια μιας "μαχητικής οργάνωσης", για την οποία η Ένωση έκανε γενικά ό,τι ήταν δυνατό για μια οργάνωση του εξωτερικού» (*Ρ. Ντ.*, τεύχος 10, σελ. 15). Του κάκου προσπαθείτε να ξεφύγετε! Δε σκέφτηκα ποτέ ν' αρνηθώ πως κάνατε ό,τι σας ήταν μπορετό. Εγώ υποστήριζα και υποστηρίζω ότι για σας τα *όρια* του «μπορετού» περιορίζονται από τη μυωπική σας αντίληψη. Είναι αστείο και να μιλάει κανείς για μια «μαχητική οργάνωση» που αποσκοπεί στην πάλη για «άμεσες πολιτικές διεκδικήσεις» ή στην «οικονομική πάλη ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση».

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 6 (ίδια σελίδα και στην ελλ. έκδοση). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

Αν, όμως, ο αναγνώστης θέλει να δει τα μαργαριτάρια του «οικονομιστικού» έρωτα προς το χειροτεχνισμό, πρέπει φυσικά να στραφεί από το εκλεκτικό και ασταθές *Ραμπότσεγε Ντιέλο* προς τη συνεπή και αποφασιστική *Ραμπότσαγια Μισλ*. «Δυο λόγια τώρα για τη λεγόμενη καθαυτό επαναστατική διανόηση –έγραφε η *Ραμπότσαγια Μισλ* στο "Χωριστό παράρτημα", σελ. 13· η διανόηση αυτή έδειξε, είναι αλήθεια, πολλές φορές στην πράξη ότι είναι πανέτοιμη "να συγκρουστεί αποφασιστικά με τον τσαρισμό". Μόνο που το ατύχημα είναι ότι η επαναστατική μας διανόηση, καταδιωκόμενη αμείλικτα από την πολιτική αστυνομία, φαντάστηκε πως ο αγώνας ενάντια σ' αυτή την πολιτική αστυνομία είναι πολιτικός αγώνας ενάντια στην απολυταρχία. Γι' αυτό ως σήμερα παραμένει αξεκαθάριστο γι' αυτήν το ζήτημα "από πού πρέπει να παρθούν οι δυνάμεις για τον αγώνα ενάντια στην απολυταρχία"».

Δεν είναι, αλήθεια, πρωτοφανής η μεγαλόπρεπη αυτή περιφρόνηση προς τον αγώνα ενάντια στην αστυνομία, από ένα θαυμαστή (θαυμαστή με την κακή έννοια) του *αυθόρμητου* κινήματος; Είναι έτοιμος *να δικαιολογήσει* την αδεξιότητά μας στα συνωμοτικά ζητήματα με το επιχείρημα ότι για μας στις συνθήκες του αυθόρμητου μαζικού κινήματος δεν έχει ουσιαστικά και τόσο μεγάλη σημασία ο αγώνας ενάντια στην πολιτική αστυνομία!! Λίγοι, πολύ λίγοι θα υπογράψουν το τερατώδικο αυτό συμπέρασμα: τόσο φλέγον ζήτημα έχουν γίνει οι αδυναμίες των επαναστατικών μας οργανώσεων. Αν, όμως, δεν το υπογράφει, λ.χ., ο Μαρτίνοφ, το κάνει μόνο και μόνο γιατί δεν μπορεί ή δεν έχει το θάρρος να σκεφτεί ως την τελευταία συνέπεια τις ιδέες του.

Πραγματικά, μήπως ένα «καθήκον», όπως είναι το καθήκον να προβάλλουν οι μάζες συγκεκριμένες διεκδικήσεις που υπόσχονται χειροπιαστά αποτελέσματα, απαιτεί ειδικές φροντίδες για τη δημιουργία μιας σταθερής, συγκεντρωτικής, μαχητικής οργάνωσης επαναστατών; Μήπως αυτό το «καθήκον» δεν μπορεί να το εκπληρώσει και μια μάζα που δεν «αγωνίζεται καθόλου ενάντια στην πολιτική αστυνομία»; Κάτι παραπάνω: Μήπως αυτό το καθήκον θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί αν, εκτός από μερικούς ηγέτες, δεν καταπιάνονταν μ' αυτό και οι εργάτες που (στην τεράστια πλειοψηφία τους) είναι εντελώς *ανίκανοι* «ν' αγωνιστούν ενάντια στην πολιτική αστυνομία»; Τέτοιοι εργάτες, μέσοι άνθρωποι της μάζας, είναι ικανοί να δείξουν τεράστια ενεργητικότητα και αυταπάρνηση σε μια απεργία, σε οδομαχίες ενάντια στην αστυνομία και στο στρατό και είναι σε θέση (και μόνο αυτοί μπορούν) *να κρίνουν* την έκβαση ολόκληρου του κινήματός μας – ακριβώς, όμως, ο αγώνας ενάντια στην *πολιτική* αστυνομία απαιτεί ειδικά προσόντα, απαιτεί *εξ επαγγέλματος* επαναστάτες. Κι εμείς πρέπει να φροντίσουμε, ώστε όχι μόνο η μάζα «να προβάλλει» συγκεκριμένες διεκδικήσεις, αλλά και η μάζα των εργατών «να προβάλλει» όλο και περισσότερους τέτοιους εξ επαγγέλματος επαναστάτες. Έτσι φτάσαμε στο ζήτημα της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα σε μια οργάνωση εξ επαγγέλματος επαναστατών και στο καθαρά εργατικό κίνημα. Το ζήτημα αυτό που βρήκε μικρή απήχηση στη φιλολογία, μας απασχόλησε πολύ εμάς τους «πολιτικούς» σε συνομιλίες και διαμάχες με τους συντρόφους που έκλιναν λίγο-πολύ προς τον «οικονομισμό». Αξίζει να σταθούμε ιδιαίτερα σ' αυτό το ζήτημα. Πρώτα, όμως, ας ολοκληρώσουμε, μ' ένα ακόμα απόσπασμα, την εικόνα της θέσης μας για τη σχέση του χειροτεχνισμού και «οικονομισμού».

«Η ομάδα "Απελευθέρωση της δουλειάς" –έγραφε ο κύριος Ν. Ν., στην "Απάντησή" του– απαιτεί άμεσο αγώνα ενάντια στην κυβέρνηση, χωρίς να υπολογίζει πρώτα από πού θ' αντλήσουμε την υλική δύναμη γι' αυτόν τον αγώνα και χωρίς να υποδείχνει *τους δρόμους που πρέπει ν' ακολουθήσουμε.*» Και ο συντάκτης, υπογραμμίζοντας τις τελευταίες λέξεις, προσθέτει την παρακάτω υποσημείωση στη λέξη «δρόμους»: «Αυτό το πράγμα δεν μπορεί να εξηγηθεί με συνωμοτικούς σκοπούς, γιατί στο πρόγραμμα δε γίνεται λόγος για συνωμοσία, αλλά για *μαζικό κίνημα*. Και οι μάζες δεν μπορούν ν' ακολουθήσουν μυστικούς δρόμους. Μπορεί να γίνει μυστική απεργία; Μπορεί να γίνει μυστική διαδήλωση ή μυστική υποβολή υπομνήματος;» («Vademecum», σελ. 59). Έτσι, ο συντάκτης πλησίασε πάρα πολύ και σ' αυτή την «υλική δύναμη» (οργανωτές απεργιών και διαδηλώσεων) και στους «δρόμους» του αγώνα, κι ωστόσο βρέθηκε σε σύγχυση κι αμηχανία, γιατί «υποκλίνεται» μπροστά στο μαζικό κίνημα, δηλ. το θεωρεί σαν κάτι που μας *απαλλάσσει* από την επαναστατική μας δραστηριότητα, κι όχι σαν κάτι που πρέπει να ενθαρρύνει και *να κεντρίζει* την επαναστατική μας δραστηριότητα. Μια μυστική απεργία είναι κάτι το αδύνατο για όσους παίρνουν μέρος σ' αυτήν και για όσους έχουν άμεση επαφή μαζί της. Για τη μάζα, όμως, των Ρώσων εργατών η απεργία αυτή μπορεί να μείνει (και στις περισσότερες περιπτώσεις μένει) «μυστική», γιατί η κυβέρνηση θα φροντίσει να κόψει κάθε επαφή με τους απεργούς, θα φροντίσει να κάνει αδύνατη τη διάδοση κάθε πληροφορίας για την απεργία. Εδώ ακριβώς χρειάζεται μια ειδική «πάλη ενάντια στην πολιτική αστυνομία», πάλη που ποτέ δεν μπορεί να διεξαχθεί δραστήρια από μια τόσο πλατιά μάζα, σαν κι αυτή που συμμετέχει στις απεργίες. Η πάλη αυτή πρέπει να οργανωθεί «σύμφωνα με όλους τους κανόνες της τέχνης» από ανθρώπους που ασχολούνται επαγγελματικά με την επαναστατική δράση. Το γεγονός ότι η μάζα τραβιέται αυθόρμητα στο κίνημα, δεν κάνει *λιγότερο αναγκαία* την οργάνωση αυτής της πάλης. Αντίθετα, αυτό την κάνει *πιο αναγκαία*, γιατί εμείς, οι σοσιαλιστές, δε θα εκπληρώναμε το άμεσο χρέος μας απέναντι στις μάζες, αν δεν κατορθώναμε να εμποδίσουμε την αστυνομία να κάνει μυστική (κι αν κάποτε εμείς οι ίδιοι δεν προετοιμάζαμε μυστικά) κάθε απεργία και κάθε διαδήλωση. Και είμαστε σε θέση να το *κάνουμε* αυτό, επειδή ακριβώς οι μάζες που ξυπνάνε αυθόρμητα *θ' αναδείχνουν επίσης από τους κόλπους τους* όλο και μεγαλύτερο αριθμό «εξ επαγγέλματος επαναστάτες» (εκτός αν το πάρουμε απόφαση να συμβουλεύσουμε με κάθε τρόπο τους εργάτες να κάνουν βήμα σημειωτόν).

γ) ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΡΓΑΤΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ

Αν για ένα σοσιαλδημοκράτη η έννοια πολιτική πάλη καλύπτεται από την έννοια «οικονομική πάλη ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση», είναι φυσικό να περιμένουμε πως γι' αυτόν και η έννοια «οργάνωση επαναστατών» θα καλύπτεται λίγο-πολύ από την έννοια: «οργάνωση εργατών.» Κι αυτό συμβαίνει στην πραγματικότητα· έτσι, όταν μιλάμε για οργάνωση, μιλάμε κυριολεκτικά δυο διαφορετικές γλώσσες. Θυμάμαι σαν σήμερα, λ.χ., τη συζήτηση μ' έναν αρκετά συνεπή «οικονομιστή», που δεν έλαχε να τον γνωρίζω προηγούμενα.[72] Μιλούσαμε για την μπροσούρα: *Ποιος θα πραγματοποιήσει την πολιτική επανάσταση;* και πολύ γρήγορα συμφωνήσαμε πως βασική της έλλειψη είναι ότι αγνοεί το ζήτημα της οργάνωσης. Είχαμε αρχίσει να νομίζουμε πως είμαστε απόλυτα σύμφωνοι μεταξύ μας, μα... όσο προχωρούσε η συζήτηση, γινόταν ξεκάθαρο πως μιλάμε για δυο διαφορετικά πράγματα. Ο συνομιλητής μου κατηγορεί το συγγραφέα ότι αγνοεί τα απεργιακά ταμεία, τους συλλόγους αλληλοβοήθειας κλπ., ενώ εγώ εννοούσα την οργάνωση επαναστατών που είναι απαραίτητη για την «πραγματοποίηση» της πολιτικής επανάστασης. Και ύστερα απ' αυτή τη διαφωνία, δε θυμάμαι γενικά ένα ζήτημα αρχής, πάνω στο οποίο να έχω συμφωνήσει μ' αυτόν τον «οικονομιστή»!

Ποια ήταν η πηγή των διαφωνιών μας; Το γεγονός ότι και στα οργανωτικά όπως και στα πολιτικά καθήκοντα οι «οικονομιστές» λοξοδρομούν πάντα απ' το σοσιαλδημοκρατισμό προς τον τρέιντ-γιουνιονισμό. Ο πολιτικός αγώνας της σοσιαλδημοκρατίας είναι πολύ πιο πλατύς και πολύπλοκος από τον οικονομικό αγώνα των εργατών ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση. Το ίδιο ακριβώς (και για τον ίδιο λόγο) η οργάνωση ενός επαναστατικού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος πρέπει αναπόφευκτα να είναι *άλλου είδους* απ' ό,τι η οργάνωση εργατών για ένα τέτοιο αγώνα. Η οργάνωση εργατών πρέπει να είναι πρώτα επαγγελματική. Δεύτερο, πρέπει να είναι όσο το δυνατό πιο πλατιά. Τρίτο, πρέπει να είναι όσο το δυνατό λιγότερο συνωμοτική (εδώ φυσικά μιλώ, όπως και παρακάτω, έχοντας υπόψη μόνο την απολυταρχική Ρωσία). Αντίθετα, η οργάνωση επαναστατών πρέπει ν' αγκαλιάζει πριν απ' όλα και κυρίως ανθρώπους που έχουν για επάγγελμά τους την επαναστατική δράση (γι' αυτό άλλωστε μιλώ για οργάνωση *επαναστατών*, εννοώντας τους επαναστάτες σοσιαλδημοκράτες). Μπροστά στο κοινό αυτό γνώρισμα των μελών μιας τέτοιας οργάνωσης *πρέπει να σβήνει κυριολεκτικά κάθε διάκριση ανάμεσα σε εργάτες και διανοούμενους*. Αφήνουμε πια τις διακρίσεις ανάμεσα στα διάφορα επαγγέλματα των μεν και των δε. Η οργάνωση αυτή κατ' ανάγκην πρέπει να μην είναι πολύ πλατιά και να είναι όσο το δυνατό πιο συνωμοτική. Ας σταθούμε σ' αυτή την τριπλή διαφορά.

Στις χώρες όπου υπάρχει πολιτική ελευθερία, η διαφορά ανάμεσα σε μια επαγγελματική και σε μια πολιτική οργάνωση είναι τελείως ξεκάθαρη, όπως ξεκάθαρη είναι και η διαφορά ανάμεσα στα τρέιντ-γιούνιον και στη σοσιαλδημοκρατία. Φυσικά, οι σχέσεις της σοσιαλδημοκρατίας προς τα τρέιντ-γιούνιον ποικίλλουν αναπόφευκτα σε κάθε χώρα, ανάλογα με τις ιστορικές, νομικές και άλλες συνθήκες – οι σχέσεις αυτές μπορεί να είναι λιγότερο ή περισσότερο στενές, πολύπλοκες κλπ. (κατά τη γνώμη μας, πρέπει να είναι όσο το δυνατό πιο στενές κι όσο το δυνατό πιο απλές), μα δεν μπορεί καν να γίνεται λόγος στις ελεύθερες χώρες για συνταύτιση της οργάνωσης των συνδικάτων με την οργάνωση του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος. Στη Ρωσία, όμως, ο ζυγός της απολυταρχίας, από πρώτη ματιά, φαίνεται ότι σβήνει κάθε διαφορά ανάμεσα στη σοσιαλδημοκρατική οργάνωση και στο εργατικό συνδικάτο, γιατί είναι απαγορευμένο *κάθε* εργατικό συνδικάτο και απαγορευμένος *κάθε* όμιλος, γιατί η κύρια εκδήλωση και το κύριο όπλο της οικονομικής πάλης των εργατών –η απεργία– θεωρείται γενικά αδίκημα ποινικού δικαίου (κάποτε μάλιστα και πολιτικό αδίκημα!). Έτσι, οι συνθήκες της χώρας μας, από το ένα μέρος «σπρώχνουν» με δύναμη τους εργάτες που διεξάγουν οικονομική πάλη προς τα πολιτικά ζητήματα, και από το άλλο «σπρώχνουν» τους σοσιαλδημοκράτες στο να μπερδεύουν τον τρέιντ-γιουνιονισμό με το σοσιαλδημοκρατισμό (και οι δικοί μας Κριτσέβσκι, Μαρτίνοφ και Σία που μιλάνε με ζήλο για το «σπρώξιμο» στην πρώτη περίπτωση, δεν προσέχουν το «σπρώξιμο» στη δεύτερη περίπτωση. Πραγματικά, για φανταστείτε ανθρώπους που κατά 99% είναι απορροφημένοι από την «οικονομική πάλη ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση». Ορισμένοι απ' αυτούς σ' *όλη* την περίοδο της δράσης τους (4-6 μήνες) ούτε μια φορά δε θα σκοντάψουν στο ζήτημα ότι χρειάζεται μια πιο σύνθετη οργάνωση επαναστατών. Άλλοι «θα σκοντάψουν» ίσως πάνω στη σχετικά διαδομένη μπερνσταϊνική φιλολογία και θ' αντλήσουν από εκεί την πεποίθηση ότι είναι εξαιρετικά σπουδαία η «προχωρητική πορεία της ασήμαντης καθημερινής πάλης». Άλλοι, τέλος, θα παρασυρθούν ίσως από τη δελεαστική ιδέα να δώσουν στον κόσμο ένα νέο πρότυπο «στενής και οργανικής σύνδεσης με τον προλεταριακό αγώνα», σύνδεσης του συνδικαλιστικού και του σοσιαλδημοκρατικού κινήματος. Όσο αργότερα βγαίνει μια χώρα στο στίβο του καπιταλισμού, συνεπώς και του εργατικού κινήματος –μπορούν να σκέφτονται οι άνθρωποι αυτοί– τόσο περισσότερο μπορούν οι σοσιαλιστές να συμμετέχουν στο συνδικαλιστικό κίνημα και να του προσφέρουν την υποστήριξή τους, τόσο λιγότερο μπορεί και πρέπει να υπάρχουν μη σοσιαλδημοκρατικά επαγγελματικά συνδικάτα. Ως εδώ ο συλλογισμός αυτός είναι απόλυτα σωστός, το κακό, όμως, είναι ότι μερικοί τραβούν ακόμα παραπέρα και ονειροπολούν μια πλήρη συγχώνευση του σοσιαλδημοκρατισμού με τον τρέιντ-γιουνιονισμό. Θα δούμε αμέσως στο παράδειγμα του «Καταστατικού της Ένωσης αγώνα της Πετρούπολης», πόσο βλαβερή επίδραση έχουν αυτά τα ονειροπολήματα πάνω στα οργανωτικά μας σχέδια.

Οι οργανώσεις των εργατών για την οικονομική πάλη πρέπει να είναι συνδικαλιστικές οργανώσεις. Κάθε σοσιαλδημοκράτης εργάτης πρέπει στο μέτρο του δυνατού να βοηθάει και να δουλεύει δραστήρια μέσα στις οργανώσεις αυτές. Αυτό είναι σωστό. Δε μας συμφέρει, όμως, καθόλου ν' απαιτούμε να είναι μέλη των «σωματείων» μόνο σοσιαλδημοκράτες: αυτό θα περιόριζε την έκταση της επιρροής μας πάνω στις μάζες. Ας συμμετέχει στο σωματείο του ο κάθε εργάτης που καταλαβαίνει την ανάγκη να ενωθεί για να παλέψει ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση. Αυτός ο ίδιος ο σκοπός των σωματείων δε θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί, αν οι οργανώσεις αυτές δεν ένωναν όλους εκείνους που έχουν έστω και μόνο αυτό το στοιχειώδη βαθμό αντίληψης, αν αυτά τα σωματεία δεν ήταν πολύ *πλατιές* οργανώσεις. Κι όσο πιο πλατιές είναι οι οργανώσεις αυτές τόσο πιο πλατιά θα είναι και η επιρροή μας πάνω σ' αυτές, επιρροή που ασκείται όχι μόνο με την «αυθόρμητη» ανάπτυξη της οικονομικής πάλης, αλλά και με την άμεση, τη συνειδητή επίδραση των σοσιαλιστών μελών του σωματείου πάνω στους συντρόφους τους. Σε μια πλατιά, όμως, οργάνωση είναι αδύνατο να υπάρχει αυστηρός συνωμοτισμός (που απαιτεί πολύ πιο μεγάλη κατάρτιση από την κατάρτιση που απαιτεί η συμμετοχή στην οικονομική πάλη). Πώς να συμβιβάσουμε αυτή την αντίφαση ανάμεσα στην ανάγκη πλατιάς οργάνωσης και στον αυστηρό συνωμοτισμό; Πώς θα πετύχουμε, ώστε τα συνδικάτα να είναι όσο το δυνατό λιγότερο συνωμοτικά; Γενικά, δεν υπάρχουν γι' αυτό παρά μόνο δυο δρόμοι: είτε νομιμοποίηση των συνδικάτων (που σε μερικές χώρες προηγήθηκε από τη νομιμοποίηση των σοσιαλιστικών και πολιτικών οργανώσεων) είτε διατήρηση της οργάνωσης σαν μυστικής, αλλά τόσο «ελεύθερης», άμορφης, lose, όπως λένε οι Γερμανοί, που η συνωμοτικότητα να εκμηδενίζεται σχεδόν για τη μάζα των μελών.

Η νομιμοποίηση των μη σοσιαλιστικών και των μη πολιτικών εργατικών οργανώσεων έχει κιόλας αρχίσει στη Ρωσία και δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι κάθε βήμα του σοσιαλδημοκρατικού εργατικού μας κινήματος που αναπτύσσεται γοργά, θα πολλαπλασιάσει και θα ενθαρρύνει τις προσπάθειες γι' αυτή τη νομιμοποίηση, προσπάθειες που ξεκινούν κυρίως από οπαδούς του σημερινού καθεστώτος αλλά εν μέρει κι από τους ίδιους τους εργάτες κι από τη φιλελεύθερη διανόηση. Τη σημαία της νομιμοποίησης την έχουν ήδη υψώσει οι διάφοροι Βασίλιεφ και Ζουμπάτοφ· οι διάφοροι κύριοι Όζεροφ και Βορμς έχουν κιόλας υποσχεθεί και προσφέρει τη βοήθειά τους, μέσα στους εργάτες υπάρχουν ήδη οπαδοί του νέου ρεύματος. Κι εμείς δεν μπορούμε από δω και μπρος να μην υπολογίζουμε αυτό το ρεύμα. Πώς να το υπολογίζουμε; Πάνω σ' αυτό το ερώτημα δεν μπορεί να υπάρχουν δυο γνώμες μέσα στους σοσιαλδημοκράτες. Έχουμε την υπόσχεση να ξεσκεπάζουμε σταθερά κάθε συμμετοχή των Ζουμπάτοφ και Βασίλιεφ, των χωροφυλάκων και των παπάδων

σ' αυτό το ρεύμα και να εξηγούμε στους εργάτες ποιες είναι οι αληθινές προθέσεις τους. Έχουμε επίσης την υποχρέωση να ξεσκεπάζουμε όλους τους συμφιλιωτικούς, «αρμονικούς» τόνους, που θα παρεισφρύουν στους λόγους των φιλελεύθερων πολιτικών στις δημόσιες συγκεντρώσεις των εργατών –αδιάφορο αν οι τόνοι αυτοί οφείλονται στις ειλικρινείς τους πεποιθήσεις ότι είναι επιθυμητή η ειρηνική συνεργασία των τάξεων, είτε στην επιθυμία τους να φανούν αρεστοί στις αρχές, είτε, τέλος, στην αδεξιότητά τους. Έχουμε, τέλος, την υποχρέωση να προφυλάγουμε τους εργάτες από την παγίδα που τους στήνει συχνά η αστυνομία, που σ' αυτές τις δημόσιες συγκεντρώσεις και στους νόμιμους συλλόγους επισημαίνει τους «πιο θερμόαιμους», και προσπαθεί μέσω των νόμιμων οργανώσεων να μπάσει προβοκάτορες και στις παράνομες οργανώσεις.

Αλλά, κάνοντάς τα όλα αυτά, δε σημαίνει καθόλου ότι ξεχνάμε πως *στο κάτω κάτω* η νομιμοποίηση του εργατικού κινήματος θα ωφελήσει προπαντός εμάς κι όχι τους Ζουμπάτοφ. Απεναντίας, με την αποκαλυπτική μας ακριβώς καμπάνια κάνουμε να χωρίσει η ήρα απ' το στάρι. Δείξαμε κιόλας ποια είναι η ήρα. Το στάρι είναι να στρέψουμε την προσοχή ακόμα πιο πλατιών και των πιο καθυστερημένων εργατικών στρωμάτων στα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, είναι το γεγονός ότι εμείς οι επαναστάτες απαλλασσόμαστε από καθήκοντα που στην ουσία είναι νόμιμα (διάδοση νόμιμων βιβλίων, αλληλοβοήθεια κλπ.) και που η ανάπτυξή τους θα μας δώσει αναπόφευκτα όλο και περισσότερο υλικό για ζύμωση. Με την έννοια αυτή, μπορούμε και πρέπει να πούμε στους διάφορους Ζουμπάτοφ και Όζεροφ: προσπαθήστε, κύριοι, προσπαθήστε! Όσο θα στήνετε παγίδες στον εργάτη (είτε με την έννοια της άμεσης πρόκλησης είτε της «τίμιας» διαφθοράς των εργατών με το «στρουβισμό»), εμείς θα φροντίζουμε να σας ξεσκεπάζουμε. Στο βαθμό, όμως, που θα κάνετε ένα πραγματικό βήμα προς τα μπρος, –έστω και με τη μορφή του πιο «δειλού ζικ ζακ», πάντως, όμως, ένα βήμα προς τα μπρος– εμείς θα σας λέμε: ορίστε περάστε! Πραγματικό βήμα προς τα μπρος μπορεί να είναι μόνο το πραγματικό, έστω και μικροσκοπικό πλάτεμα του πεδίου δράσης των εργατών. Και κάθε τέτοιο πλάτεμα θα μας ωφελεί και θα επιταχύνει την εμφάνιση τέτοιων νόμιμων συλλόγων, όπου δε θα ψαρεύουν οι προβοκάτορές τους σοσιαλιστές, μα οι σοσιαλιστές θα στρατολογούν οπαδούς. Με δυο λόγια, η δουλειά μας τώρα είναι να καταπολεμάμε την ήρα. Η δουλειά μας δεν είναι να καλλιεργούμε στάρι σε γλάστρες. Ξεριζώνοντας τα ζιζάνια, καθαρίζουμε το έδαφος για να μπορέσουν να φυτρώνουν οι σπόροι του σταριού. Και όσο οι διάφοροι Αφανάσι Ιβάνοβιτς και Πουλχερίες Ιβάνοβνες ασχολούνται με την καλλιέργεια φυτών του δωματίου, εμείς πρέπει να ετοιμάζουμε τους θεριστές που να ξέρουν όχι μόνο να ξεριζώσουν τα σημερινά ζιζάνια, αλλά και να θερίσουν το αυριανό στάρι.*

Έτσι, *εμείς* δεν μπορούμε *να λύσουμε* με τη νομιμοποίηση το ζήτημα της δημιουργίας μιας όσο το δυνατό λιγότερο συνωμοτικής και όσο το δυνατό πιο πλατιάς συνδικαλιστικής οργάνωσης (θα χαιρόμασταν όμως πολύ, αν οι Ζουμπάτοφ και Όζεροφ μας πρόσφεραν έστω και μια μερική δυνατότητα για μια τέτοια λύση – γι' αυτό χρειάζεται να τους πολεμάμε όσο μπορούμε πιο δραστήρια!). Μένει ο δρόμος των μυστικών συνδικαλιστικών οργανώσεων, κι *εμείς πρέπει* να προσφέρουμε κάθε βοήθεια στους εργάτες που (όπως ξέρουμε πολύ καλά) μπαίνουν κιόλας σ' αυτό το δρόμο. Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις όχι μόνο μπορούν να ωφελήσουν τεράστια στην ανάπτυξη και στο στέριωμα της οικονομικής πάλης, αλλά μπορούν να γίνουν κι ένας πολύ σπουδαίος βοηθός της πολιτικής ζύμωσης και της επαναστατικής οργάνωσης. Για να πετύχουμε αυτό το αποτέλεσμα, για να κατευθύνουμε το συνδικαλιστικό κίνημα που βρίσκεται στα σπάργανα, στο δρόμο που επιθυμεί η σοσιαλδημοκρατία, πρέπει πριν απ' όλα να δούμε ξεκάθαρα πόσο παράλογο είναι το σχέδιο οργάνωσης, με το οποίο βολοδέρνουν εδώ και πέντε σχεδόν χρόνια οι «οικονομιστές» της Πετρούπολης. Το σχέδιο αυτό έχει εκτεθεί και στο «Καταστατικό του εργατικού ταμείου» του Ιούλη του 1897 (*Λιστόκ «Ραμπότνικα»*, αρ. φύλλων 9-10, σελ. 46 – από το φύλλο 1 της *Ραμπότσαγια Μισλ*) και στο «Καταστατικό της συνδικαλιστικής εργατικής οργάνωσης» του Οκτώβρη του 1900 (ειδικό φυλλάδιο που τυπώθηκε στην Πετρούπολη και αναφέρεται στο φύλλο 1 της *Ίσκρα*). Βασική έλλειψη και των δύο καταστατικών είναι ότι δίνουν λεπτομερειακή διατύπωση μιας πλατιάς εργατικής οργάνωσης και μπερδεύουν αυτή την οργάνωση με την οργάνωση επαναστατών. Ας πάρουμε το δεύτερο καταστατικό που είναι πιο δουλεμένο. Το καταστατικό αυτό αποτελείται από *πενήντα δυο* άρθρα: 23 άρθρα εκθέτουν τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τη δικαιοδοσία των «εργατικών ομίλων», που συγκροτούνται σε κάθε εργοστάσιο («όχι πάνω από 10 άτομα») και που εκλέγουν «κεντρικές (εργοστασιακές) ομάδες». «Η κεντρική ομάδα –λέει το άρθρο 2– παρακολουθεί όλα όσα γίνονται στη φάμπρικα ή στο εργοστάσιό της και κρατάει χρονικό των γεγονότων.» «Η κεντρική ομάδα κάνει κάθε μήνα απολογισμό για την κατάσταση του ταμείου μπροστά σ' όλους τους μετόχους» (άρθρο 17) κλπ. Δέκα άρθρα είναι αφιερωμένα στην «οργάνωση κατά διαμέρισμα» και 19 στην εξαιρετικά πολύπλοκη αμοιβαία σύνδεση της «Επιτροπής της εργατικής οργάνωσης» με την «Επιτροπή της Ένωσης αγώνα της Πετρούπολης» (αντιπρόσωποι από κάθε διαμέρισμα και από τις «εκτελεστικές ομάδες» – από τις «ομάδες προπαγανδιστών, για τη σύνδεση με την επαρχία, για τη σύνδεση με το εξωτερικό, για τη διαχείριση των αποθηκών, για την εκδοτική δουλειά, για το ταμείο»).

Σοσιαλδημοκρατία = «εκτελεστικές ομάδες» σε σχέση με την οικονομική πάλη των εργατών! Δύσκολα θα μπορούσε να δείξει κανείς πιο ανάγλυφα πώς η σκέψη του «οικονομιστή» παρεκκλίνει από το σοσιαλδημοκρατισμό προς τον τρέιντ-γιουνιονισμό και πόσο ξένη του είναι κάθε ιδέα ότι ένας σοσιαλδημοκράτης πρέπει πριν απ' όλα να σκέφτεται για μια οργάνωση επαναστατών, ικανών να καθοδηγούν *όλο* τον απελευθερωτικό αγώνα του προλεταριάτου. Να μιλά κανείς για «πολιτική απελευθέρωση της εργατικής τάξης», για αγώνα ενάντια στην «τσαρική αυθαιρεσία» και να γράφει τέτοια καταστατικά οργάνωσης, σημαίνει πως δεν έχει καμιά απολύτως ιδέα για τα πραγματικά πολιτικά καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας. Κανένα από τη μισή εκατοντάδα άρθρα δεν δείχνει ούτε ίχνος κατανόησης του γεγονότος ότι είναι αναγκαία η πιο πλατιά πολιτική ζύμωση μέσα στις μάζες, μια ζύμωση που να φωτίζει όλες τις πλευρές της ρωσικής απολυταρχίας, κι όλη τη φυσιογνωμία των διάφορων κοινωνικών τάξεων της Ρωσίας. Με τέτοια καταστατικά δεν πραγματοποιούνται όχι μόνο οι πολιτικοί, μα ούτε και οι τρέιντγιουνιονιστικοί σκοποί, γιατί οι σκοποί αυτοί απαιτούν οργάνωση *κατά επάγγελμα*, πράγμα που ούτε καν αναφέρεται στο καταστατικό.

---

* Ο αγώνας της *Ίσκρα* ενάντια στα ζιζάνια προκάλεσε την παρακάτω έξαλλη επίθεση του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*: «Η *Ίσκρα* θεωρεί σημεία των καιρών όχι τόσο τα μεγάλα γεγονότα (της άνοιξης) όσο τις αξιοθρήνητες προσπάθειες των πρακτόρων του Ζουμπάτοφ, "να νομιμοποιήσουν" το εργατικό κίνημα. Δε βλέπει ότι τα ίδια τα γεγονότα μιλάνε εναντίον της. Γιατί τα γεγονότα αυτά δείχνουν πως το εργατικό κίνημα πήρε πολύ απειλητικές διαστάσεις στα μάτια της κυβέρνησης.» (*Δυο συνέδρια*, σελ. 27). Για όλα φταίει ο «δογματισμός» αυτών των ορθόδοξων που «μένουν κουφοί στις επιταγές της ζωής». Αρνούνται επίμονα να δουν το στάρι που είναι μια πήχη ψηλό και πολεμάνε τα ζιζάνια που είναι μόνο μισό ρούπι! Αυτό δεν αποτελεί άραγε μια «διαστρεβλωμένη αντίληψη για την προοπτική του ρωσικού εργατικού κινήματος;» (*στο ίδιο*, σελ. 27).

Το πιο χαρακτηριστικό, όμως, απ' όλα είναι ίσως η καταπληκτική δυσκινησία ολόκληρου του «συστήματος» που προσπαθεί να συνδέσει κάθε χωριστό εργοστάσιο με την «επιτροπή» μ' ένα μόνιμο νήμα από ομοιόμορφους και μέχρι γελοιότητας λεπτομερειακούς κανόνες και μ' ένα σύστημα εκλογών σε τρία διαδοχικά στάδια. Η σκέψη συμπιέζεται από το στενό ορίζοντα του «οικονομισμού» και χάνεται εδώ σε λεπτομέρειες, που τόσο πολύ θυμίζουν χαρτοβασίλειο και γραφειοκρατία. Στην πραγματικότητα, φυσικά, τα τρία τέταρτα απ' όλα αυτά τα άρθρα του καταστατικού ποτέ δεν εφαρμόζονται· από το άλλο μέρος, όμως, μια τέτοια «συνωμοτική» οργάνωση με την κεντρική της ομάδας σε κάθε εργοστάσιο διευκολύνει τους χωροφύλακες να οργανώνουν εξαιρετικά μεγάλα χτυπήματα. Οι Πολωνοί σύντροφοι έχουν περάσει κιόλας από μια παρόμοια φάση του κινήματος, τότε που όλους τους είχε συνεπάρει η ίδρυση εργατικών ταμείων σε πλατιά κλίμακα, αλλά πολύ γρήγορα εγκατέλειψαν αυτή την ιδέα, όταν πείστηκαν ότι παρέχουν έτσι άφθονη λεία στους χωροφύλακες. Αν θέλουμε πλατιές εργατικές οργανώσεις και δε θέλουμε μεγάλα σμπαραλιάσματα, αν δε θέλουμε να δίνουμε χαρά στους χωροφύλακες, πρέπει να φροντίσουμε, ώστε οι οργανώσεις αυτές να μην έχουν καθόλου μια καθορισμένη οργανωτική μορφή. Θα μπορέσουν, όμως, σ' αυτή την

περίπτωση να λειτουργήσουν; Ε, λοιπόν, ας ρίξουμε μια ματιά σ' αυτές τις λειτουργίες: «...να παρακολουθεί ό,τι γίνεται στο εργοστάσιο και να κρατάει χρονικό των γεγονότων» (άρθρο 2 του καταστατικού). Χρειάζεται άραγε γι' αυτό μια καθορισμένη συγκρότηση των οργανώσεων; Δε θα εξυπηρετούνταν καλύτερα ο σκοπός αυτός με ανταποκρίσεις στις παράνομες εφημερίδες και χωρίς καμιά συγκρότηση ειδικών ομάδων; «... Να καθοδηγεί τον αγώνα των εργατών για τη βελτίωση της κατάστασής τους στο εργοστάσιο» (άρθρο 3 του καταστατικού). Και πάλι δεν υπάρχει κανένας λόγος για καθορισμένη οργάνωση. Ο κάθε έξυπνος κάπως διαφωτιστής μπορεί να μάθει ακριβώς, στη διάρκεια μιας απλής συζήτησης, ποιες διεκδικήσεις θέλουν να βάλουν οι εργάτες, κι όταν το μάθει αυτό, θα μπορέσει να το μεταβιβάσει σε μια στενή κι όχι πλατιά οργάνωση επαναστατών, που θα κυκλοφορήσει την κατάλληλη προκήρυξη. «... Να οργανώσει ταμείο... με συνδρομή δυο καπίκια για το κάθε ρούβλι» (άρθρο 9) – και ύστερα να γίνεται κάθε μήνα σε όλους ο οικονομικός απολογισμός του ταμείου (άρθρο 17), να διαγράφονται τα μέλη που δεν πληρώνουν τη συνδρομή τους (άρθρο 10) κλπ. Όλα αυτά είναι για την αστυνομία αληθινός παράδεισος, γιατί δεν υπάρχει τίποτα πιο εύκολο από το να εισχωρήσει σ' όλη αυτή τη συνωμοτικότητα ενός «κεντρικού εργοστασιακού ταμείου», να κατασχέσει τα χρήματα και να συλλάβει τους καλύτερους ανθρώπους. Δε θα ήταν πολύ πιο απλό να εκδοθούν ένσημα ενός ή δυο καπικιών με τη σφραγίδα μιας γνωστής (πολύ στενής και πολύ συνωμοτικής) οργάνωσης ή να εισπράττονται συνδρομές χωρίς κανένα ένσημο και οι απολογισμοί να τυπώνονται με ορισμένες συνθηματικές λέξεις σε μια παράνομη εφημερίδα; Θα πετυχαίναμε έτσι τον ίδιο σκοπό και για τους χωροφύλακες θα ήταν εκατό φορές πιο δύσκολο να πιάσουν το νήμα.

Θα μπορούσα να συνεχίσω την ανάλυση του καταστατικού με παραδείγματα, νομίζω, όμως, πως είναι αρκετά κι αυτά που ειπώθηκαν. Ένας μικρός, συμπαγής πυρήνας από τους πιο σίγουρους, τους πιο έμπειρους κι ατσαλωμένους εργάτες, που να έχει υπεύθυνους ανθρώπους στις κυριότερες περιοχές και να συνδέεται με την οργάνωση επαναστατών, σύμφωνα με όλους τους κανόνες της πιο αυστηρής συνωμοτικότητας, θα μπορέσει, με την πιο πλατιά βοήθεια των μαζών και χωρίς να πάρει μια καθορισμένη οργανωτική μορφή, να εκπληρώσει *όλες* τις λειτουργίες μιας συνδικαλιστικής οργάνωσης και μάλιστα να τις εκπληρώσει ακριβώς έτσι, όπως το θέλει η σοσιαλδημοκρατία. Μόνο κατ' αυτόν τον τρόπο μπορούμε να πετύχουμε, σε πείσμα όλων των χωροφυλάκων, τη *σταθεροποίηση* και την ανάπτυξη του *σοσιαλδημοκρατικού* συνδικαλιστικού κινήματος.

Θα μου φέρουν την αντίρρηση: μια οργάνωση που είναι τόσο lose*, που δεν έχει πάρει καθόλου μια καθορισμένη οργανωτική μορφή, που ακόμα και τα μέλη της δεν είναι γνωστά και καταγραμμένα, δεν μπορεί καν να ονομάζεται οργάνωση. – Ίσως. Εγώ δεν κυνηγώ τις ονομασίες. Αυτή, όμως, η «οργάνωση χωρίς μέλη» θα κάνει ό,τι χρειάζεται και θα εξασφαλίσει από την πρώτη αρχή σταθερή σύνδεση ανάμεσα στα μελλοντικά μας τρέιντ-γιούνιον και στο σοσιαλισμό. Κι όποιος σε καθεστώς απολυταρχίας θέλει *πλατιά* οργάνωση εργατών με εκλογές, απολογισμούς, καθολική ψηφοφορία κλπ. – είναι απλούστατα ένας αδιόρθωτος ουτοπιστής.

Το δίδαγμα που προκύπτει από δω είναι απλό: αν αρχίσουμε με τη θεμελίωση μιας γερής οργάνωσης επαναστατών, θα μπορέσουμε να εξασφαλίσουμε τη σταθερότητα του κινήματος στο σύνολό του, να πραγματοποιήσουμε και τους σοσιαλδημοκρατικούς και τους ειδικά τρέιντ-γιουνιονιστικούς σκοπούς. Αν, όμως, αρχίσουμε με τη δήθεν πιο «προσιτή» στις μάζες πλατιά εργατική οργάνωση (που στην πραγματικότητα είναι πιο προσιτή στους χωροφύλακες και κάνει τους επαναστάτες πιο προσιτούς στην αστυνομία) δεν πρόκειται να πραγματοποιήσουμε ούτε τους πρώτους ούτε τους δεύτερους σκοπούς, δεν πρόκειται να γλιτώσουμε από το χειροτεχνικό τρόπο δουλειάς και με το κομμάτιασμα και το αέναο σμπαράλιασμα των δυνάμεών μας θα κάνουμε απλώς πιο προσιτά για τη μάζα τα τρέιντ-γιούνιον τύπου Ζουμπάτοφ ή τύπου Όζεροφ.

Και ποιες πρέπει να είναι, συγκεκριμένα, οι λειτουργίες αυτής της οργάνωσης επαναστατών; Για το ζήτημα αυτό θα μιλήσουμε τώρα λεπτομερειακά. Πρώτα, όμως, ας ξεκαθαρίσουμε ακόμα ένα πολύ χαρακτηριστικό συλλογισμό του τρομοκράτη μας, που δείχνει ξανά ότι βρίσκεται (θλιβερή του τύχη!) πολύ κοντά στον «οικονομιστή». Στο περιοδικό *Σβομπόντα* (τεύχος 1) που προορίζεται για τους εργάτες, υπάρχει ένα άρθρο με τον τίτλο: «Η οργάνωση». Ο συντάκτης του θέλει να υπερασπίσει τους γνωστούς του, τους «οικονομιστές» εργάτες του Ιβάνοβο Βοζνεσένσκ.

> «Κακό είναι –γράφει– όταν το πλήθος είναι άφωνο και ασυνειδητοποίητο, όταν το κίνημα δεν έρχεται από τα κάτω. Κοιτάχτε: οι φοιτητές φεύγουν από μια πανεπιστημιούπολη τις γιορτές ή το καλοκαίρι για τα σπίτια τους – και το εργατικό κίνημα σταματάει. Μήπως ένα τέτοιο εργατικό κίνημα που υποκινείται από τα έξω μπορεί να είναι πραγματική δύναμη; Όχι βέβαια... Ακόμα δεν έμαθε να βαδίζει μόνο του και πρέπει να το κρατούν από το χέρι. Κι αυτό γίνεται σε όλα: φεύγουν οι φοιτητές, σταματούν τα πάντα. Πιάνουν τους πιο ικανούς, την αφρόκρεμα – το γάλα, ξινίζει. Συλλαμβάνουν την "Επιτροπή" – ώσπου να δημιουργηθεί νέα, έχουμε πάλι ηρεμία. Και δεν ξέρει κανείς τι επιτροπή θα σχηματιστεί, ίσως να μη μοιάζει καθόλου με την προηγούμενη: η πρώτη έλεγε τούτο, η δεύτερη μπορεί να πει το αντίθετο. Κόβεται η σύνδεση ανάμεσα στο χθες και στο αύριο, η πείρα του παρελθόντος δε χρησιμεύει σαν οδηγός για το μέλλον. Κι όλα αυτά γιατί δεν υπάρχουν βαθιές ρίζες στο πλήθος, γιατί δουλεύουν όχι εκατό ηλίθιοι, αλλά δέκα έξυπνοι. Δέκα άνθρωποι μπορούν πάντα να πιαστούν πολύ εύκολα, όταν, όμως, η οργάνωση αγκαλιάζει το πλήθος, όταν όλα ξεκινούν από το πλήθος, κανένας, μ' όσο ζήλο κι αν προσπαθήσει, δε θα μπορέσει να χαντακώσει τη δουλειά.» (σελ. 63).

Τα γεγονότα περιγράφονται σωστά. Η εικόνα του χειροτεχνισμού μας δε δίνεται και άσχημα. Τα συμπεράσματα, όμως, είναι αντάξια της *Ραμπότσαγια Μισλ* και για την ανοησία τους και για την έλλειψη πολιτικού τακτ. Τα συμπεράσματα αποτελούν αποκορύφωμα ανοησίας, γιατί ο αρθρογράφος συγχέει το φιλοσοφικό και το κοινωνικοϊστορικό ζήτημα για το «βάθος» που έχουν οι «ρίζες» του κινήματος, με το τεχνικό-οργανωτικό ζήτημα για τον καλύτερο τρόπο πάλης ενάντια στη χωροφυλακή. Αποτελούν το αποκορύφωμα έλλειψης πολιτικού τακτ, γιατί ο αρθρογράφος, αντί να ζητάει στη θέση των κακών ηγετών καλούς ηγέτες, ζητάει την αντικατάσταση των καθοδηγητών γενικά με το «πλήθος». Πρόκειται για μια προσπάθεια να μας τραβήξουν προς τα πίσω από οργανωτική άποψη, σαν τη σκέψη για αντικατάσταση της πολιτικής ζύμωσης με τη διεγερτική τρομοκρατία που μας τραβά προς τα πίσω από πολιτική άποψη. Αλήθεια, νιώθω πραγματικά embarras de richesses*, και δεν ξέρω από πού ν' αρχίσω για να ξεδιαλύνω την ασυναρτησία που μας προσφέρει η *Σβομπόντα*. Για να γίνω πιο σαφής, θ' αρχίσω μ' ένα παράδειγμα. Πάρτε τους Γερμανούς. Πιστεύω ότι δε θ' αρνηθείτε πως η οργάνωσή τους αγκαλιάζει το πλήθος, πως τα πάντα στη Γερμανία ξεκινούν από το πλήθος, πως το εργατικό κίνημα έχει μάθει να περπατάει μόνο του. Στο μεταξύ όμως, δείτε πόσο ξέρει να εκτιμά αυτό το πλήθος των εκατομμυρίων τη «δεκάδα» των δοκιμασμένων πολιτικών ηγετών του, πόσο πιστά τους ακολουθεί! Πολλές φορές συνέβη στη Βουλή μέλη των εχθρικών κομμάτων να κοροϊδεύουν τους σοσιαλιστές και να τους λένε: «Ωραίοι δημοκράτες! Μόνο στα λόγια έχετε κίνημα της εργατικής τάξης – στην πραγματικότητα είναι πάντα η ίδια κλίκα αρχηγών. Χρόνια και χρόνια τώρα, δεκαετίες ολόκληρες όλο οι ίδιοι και οι ίδιοι: Μπέμπελ και Λίμπκνεχτ. Οι βουλευτές σας που εκλέγονται τάχα από τους εργάτες, είναι μονιμότεροι από τους υπαλλήλους που διορίζει ο αυτοκράτορας!» Οι Γερμανοί, όμως, αντιμετώπιζαν με περιφρονητικό χαμόγελο τις δημαγωγικές αυτές προσπάθειες, που έκαναν οι αντίπαλοί τους για να φέρουν σε αντίθεση το «πλήθος» με τους «ηγέτες», για να του καλλιεργήσουν κακά και ματαιόδοξα ένστικτα, για ν' αφαιρέσουν από το κίνημα τη στερεότητα και τη σταθερότητά του, υποσκάπτοντας την εμπιστοσύνη των μαζών προς τη «δεκάδα των έξυπνων». Οι Γερμανοί έχουν αρκετά αναπτυγμένη πολιτική σκέψη, έχουν συσσωρευμένη αρκετή πολιτική πείρα, για να καταλάβουν ότι χωρίς τη «δεκάδα» των ταλαντούχων (και τα ταλέντα δε γεννιούνται κατά εκατοντάδες), δοκιμασμένων, επαγγελματικά καταρτισμένων κι εκπαιδευμένων σ' ένα μακρόχρονο σχολείο ηγετών που δουλεύουν με πλήρη αρμονία μεταξύ τους, καμιά τάξη δεν μπορεί να διεξαγάγει σταθερό αγώνα μέσα στη σύγχρονη κοινωνία. Και οι Γερμανοί είχαν στις γραμμές τους δημαγωγούς που κολάκευαν τις «εκατοντάδες των ηλιθίων», βάζοντάς τους πάνω από τη «δεκάδα των έξυπνων», κολάκευαν τη «γεροδεμένη γροθιά» της μάζας, προτρέποντάς την (όπως ο Μοστ και ο Χάσελμαν) σε απερίσκεπτες «επαναστατικές» ενέργειες και σπέρνοντας τη δυσπιστία προς τους συνεπείς και σταθερούς ηγέτες. Και μόνο χάρη σ' ένα απαρέγκλιτο και ανειρήνευτο αγώνα ενάντια στα κάθε λογής δημαγωγικά στοιχεία μέσα στο σοσιαλισμό αναπτύχθηκε και δυνάμωσε τόσο πολύ ο γερμανικός σοσιαλισμός. Ενώ οι δικοί μας οι σοφολογιότατοι, σε μια περίοδο που όλη η κρίση της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας οφείλεται στο γεγονός ότι οι μάζες που ξυπνούν αυθόρμητα δεν έχουν αρκετά καταρτισμένους, αναπτυγμένους κι έμπειρους καθοδηγητές, διακηρύχνουν με βαθυστόχαστο ύφος· Χαζογιάννη: «είναι κακό πράγμα όταν το κίνημα δεν ξεκινάει από τα κάτω»!

---

* Χαλαρή, πλατιά, Σύντ.

«Μια επιτροπή από φοιτητές δε μας κάνει, είναι ασταθής.» Αυτό είναι πέρα για πέρα σωστό. Το συμπέρασμα, όμως, που βγαίνει από δω, είναι ότι χρειάζεται επιτροπή από εξ επαγγέλματος *επαναστάτες*, και μας είναι αδιάφορο αν θα είναι φοιτητής ή εργάτης εκείνος που θα εξελιχθεί σε εξ επαγγέλματος επαναστάτη. Εσείς, όμως, βγάζετε το συμπέρασμα ότι το εργατικό κίνημα δεν πρέπει να το υποκινούμε από τα έξω! Με την πολιτική σας αφέλεια δεν αντιλαμβάνεστε ότι έτσι παίζετε το παιχνίδι των «οικονομιστών» μας και του χειροτεχνισμού μας. Επιτρέψτε μου να ρωτήσω – πώς εκφράστηκε αυτή η «υποκίνηση» των εργατών μας από τους φοιτητές μας; *Μοναδικά* με το ότι ο φοιτητής έφερε στον εργάτη τα ψήγματα εκείνα των πολιτικών γνώσεων που είχε, τα ψίχουλα των σοσιαλιστικών ιδεών που κατόρθωσε ν' αποκτήσει (γιατί η κυριότερη πνευματική τροφή του σημερινού φοιτητή, ο νόμιμος μαρξισμός, δεν μπορούσε να του δουν τίποτε άλλο εκτός από το αλφάβητο, εκτός από ψίχουλα). *Τέτοια* «υποκίνηση από τα έξω» δεν είχαμε εξαιρετικά μεγάλη στο κίνημά μας, μα αντίθετα εξαιρετικά μικρή, τρομερά και σε αφάνταστο βαθμό μικρή, γιατί βράζαμε με πάρα πολύ ζήλο στο ζουμί μας, υποκλινόμασταν πάρα πολύ δουλικά μπροστά στη στοιχειώδη «οικονομική πάλη των εργατών ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση». *Μ' αυτήν* ακριβώς την *«υποκίνηση»* πρέπει ν' ασχοληθούμε εκατό φορές περισσότερο και θ' ασχοληθούμε εμείς, οι εξ επαγγέλματος επαναστάτες. Αλλά και μόνο το γεγονός ότι διαλέγετε αυτή την πρόστυχη έκφραση: «υποκίνηση από τα έξω», που προκαλεί αναπόφευκτα στον εργάτη (τουλάχιστο στον εργάτη που είναι τόσο καθυστερημένος όσο κι εσείς) το αίσθημα της δυσπιστίας προς *όλους* όσοι του φέρνουν απέξω πολιτικές γνώσεις και επαναστατική πείρα, έκφραση που του προκαλεί την ενστικτώδη επιθυμία ν' αποκρούσει όλους αυτούς τους ανθρώπους – αποδείχνει ότι είστε *δημαγωγοί,* και οι δημαγωγοί είναι οι χειρότεροι εχθροί της εργατικής τάξης.

---

* Αμηχανία από αφθονία. *Σύντ.*

Μάλιστα, μάλιστα! Και μη βιάζεστε να βάλετε τις φωνές για τους «μη συντροφικούς τρόπους» της πολεμικής μου! Δεν αμφισβητώ καθόλου την αγνότητα των προθέσεών σας. Είπα παραπάνω ότι μπορεί να γίνει κανείς δημαγωγός και μόνο από πολιτική αφέλεια. Έδειξα, όμως, ότι εσείς έχετε κατρακυλήσει ως τη δημαγωγία. Και ποτέ δε θα κουραστώ να επαναλαμβάνω πως οι δημαγωγοί είναι οι χειρότεροι εχθροί της εργατικής τάξης. Χειρότεροι, ακριβώς γιατί υποδαυλίζουν τα κακά ένστικτα του πλήθους, γιατί οι καθυστερημένοι εργάτες δεν είναι σε θέση να γνωρίσουν αυτούς τους εχθρούς που παρουσιάζονται, και κάποτε παρουσιάζονται ειλικρινά, σαν φίλοι τους. Χειρότεροι, γιατί σε μια περίοδο διασποράς και ταλαντεύσεων, σε μια περίοδο που μόλις διαμορφώνεται η φυσιογνωμία του κινήματός μας, δεν υπάρχει τίποτε πιο εύκολο από το να παρασύρει κανείς με τη δημαγωγία το πλήθος που αργότερα μόνο οι πιο πικρές δοκιμασίες θα μπορέσουν να το πείσουν για το λάθος του. Να γιατί το σύνθημα της στιγμής για το σημερινό Ρώσο σοσιαλδημοκράτη πρέπει να είναι: αποφασιστική πάλη, τόσο ενάντια στη *Σβομπόντα* που κατρακυλάει ως τη δημαγωγία όσο κι ενάντια στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο* που κατρακυλάει επίσης ως τη δημαγωγία (θα μιλήσουμε* γι' αυτό διεξοδικότερα παρακάτω).

«Μια δεκάδα έξυπνοι πιάνονται πιο εύκολα από εκατό ηλίθιους.» Αυτή η υπέροχη αλήθεια (για την οποία θα σας χειροκροτεί πάντα η εκατοντάδα των ηλίθιων) σας φαίνεται αυτονόητη μόνο και μόνο γιατί στην πορεία του συλλογισμού πηδήσατε από το ένα θέμα στο άλλο. Αρχίσατε να μιλάτε κι εξακολουθείτε να μιλάτε για το σάρωμα μιας «επιτροπής», για το σάρωμα μιας «οργάνωσης» και τώρα πηδήσατε στο θέμα του σαρώματος των «ριζών» του κινήματος «στο βάθος». Φυσικά, είναι γεγονός πως το κίνημά μας δεν είναι δυνατό να σαρωθεί, γιατί απλούστατα έχει εκατοντάδες κι εκατοντάδες χιλιάδες ρίζες βαθιά μέσα στις μάζες, αλλά δεν πρόκειται καθόλου γι' αυτό. Αν πρόκειται για τις «ρίζες στο βάθος» παρ' όλο το χειροτεχνισμό μας, δεν μπορούν ακόμα και τώρα να μας «ξεριζώσουν» κι όμως όλοι μας παραπονιόμαστε, και δεν μπορούμε παρά να παραπονιόμαστε ότι οι «οργανώσεις» σαρώνονται, με αποτέλεσμα να χάνεται κάθε συνέχεια του κινήματος. Αλλά, μια και βάζετε ζήτημα *σαρώματος των οργανώσεων* κι επιμένετε σ' αυτό, θα σας το πω, πως είναι πολύ πιο δύσκολο να συλλάβουν μια δεκάδα έξυπνους παρά μια εκατοντάδα ηλίθιους. Και θα υπερασπίσω αυτή τη θέση, όσο κι αν παρακινείτε το πλήθος εναντίον μου για τις «αντιδημοκρατικές» μου απόψεις κλπ. Από οργανωτική άποψη με τη λέξη «έξυπνος» πρέπει να εννοεί κανείς, όπως έχω τονίσει επανειλημμένα, τους *εξ επαγγέλματος επαναστάτες,* αδιάφορο αν προέρχονται από φοιτητές ή από εργάτες. Και υποστηρίζω: 1) Ότι κανένα επαναστατικό κίνημα δεν μπορεί να σταθεί χωρίς στέρεη οργάνωση καθοδηγητών που να κρατάει τη συνέχεια· 2) ότι όσο πιο πλατιά είναι η μάζα που τραβιέται αυθόρμητα στον αγώνα, η μάζα που αποτελεί τη βάση του κινήματος και συμμετέχει σ' αυτό, τόσο πιο επιτακτική είναι η ανάγκη μιας τέτοιας οργάνωσης και τόσο πιο στέρεη πρέπει να είναι η οργάνωση αυτή (γιατί τόσο πιο εύκολα θα είναι για τον κάθε δημαγωγό να παρασύρει τα μη εξελιγμένα στρώματα της μάζας)· 3) ότι μια τέτοια οργάνωση πρέπει ν' αποτελείται κυρίως από ανθρώπους, που σαν επάγγελμά τους έχουν την επαναστατική δράση· 4) ότι σε μια απολυταρχική χώρα, όσο πιο πολύ *περιορίσουμε* τον αριθμό των μελών μιας τέτοιας οργάνωσης ως το σημείο που να συμμετέχουν σ' αυτή μόνο τα μέλη που σαν επάγγελμά τους έχουν την επαναστατική δράση και που έχουν αποκτήσει επαγγελματική κατάρτιση στην τέχνη της πάλης ενάντια στην πολιτική αστυνομία, τόσο πιο δύσκολο θα είναι «να σαρώσουν» μια τέτοια οργάνωση, και 5) τόσο πιο *πολυάριθμα* θα είναι τα άτομα από την εργατική τάξη και από τις άλλες τάξεις της κοινωνίας, που θα είναι σε θέση να πάρουν μέρος στο κίνημα και να δουλέψουν ενεργά σ' αυτό.

---

* Εδώ θα σημειώσουμε μόνο πως όσα είπαμε σχετικά με την «υποκίνηση από τα έξω» και με όλους τους άλλους συλλογισμούς της *Σβομπόντα* για την οργάνωση, αφορούν *εξολοκλήρου όλους* τους «οικονομιστές» μαζί και τους «ραμποτσεντέλτσι», γιατί κι αυτοί εν μέρει κήρυχναν δραστήρια και υπεράσπιζαν τις ίδιες απόψεις πάνω στα ζητήματα της οργάνωσης και εν μέρει έκλιναν προς αυτές.

Καλώ τους «οικονομιστές» μας, τους τρομοκράτες και τους «οικονομιστές-τρομοκράτες»* ν' αναιρέσουν τις παραπάνω θέσεις, από τις οποίες θα σταθώ τώρα στις δυο τελευταίες. Το ζήτημα αν είναι πιο εύκολο να πιάσουν μια «δεκάδα έξυπνους» παρά «εκατό ηλίθιους» ανάγεται στο ζήτημα που εξετάσαμε πιο πάνω, αν είναι δηλαδή δυνατό να υπάρχει μαζική *οργάνωση,* όταν απαιτείται ο πιο αυστηρός συνωμοτισμός. Την πλατιά οργάνωση ποτέ δε θα μπορέσουμε να την ανεβάσουμε στο συνωμοτικό εκείνο ύψος, χωρίς το οποίο δεν μπορεί να γίνει λόγος για σταθερό και με κάποια συνέχεια αγώνα ενάντια στην κυβέρνηση. Και η συγκέντρωση όλων των συνωμοτικών λειτουργιών στα χέρια ενός όσο το δυνατό μικρότερου αριθμού εξ επαγγέλματος επαναστατών δε σημαίνει καθόλου ότι οι τελευταίοι αυτοί «θα σκέφτονται για όλους» ότι το πλήθος δε θα παίρνει ενεργό μέρος στο *κίνημα.* Αντίθετα, αυτοί οι εξ επαγγέλματος επαναστάτες θ' αναδείχνονται από το πλήθος ολοένα και σε μεγαλύτερο αριθμό, γιατί το πλήθος θα ξέρει τότε ότι για να συγκροτηθεί μια «επιτροπή» δεν αρκεί να συγκεντρωθούν μερικοί φοιτητές κι εργάτες που διεξάγουν την οικονομική πάλη, αλλά χρειάζονται πολλά χρόνια δουλειά για ν' ατσαλωθεί και να γίνει κανείς εξ επαγγέλματος επαναστάτης, και το πλήθος δε «θα σκέφτεται» μόνο για τις χειροτεχνικές μεθόδους, μα ακριβώς για ένα τέτοιο ατσάλωμα. Η συγκεντροποίηση των συνωμοτικών λειτουργιών της *οργάνωσης* δε σημαίνει καθόλου συγκεντροποίηση όλων των λειτουργιών του *κινήματος.* Η δραστήρια συμμετοχή της πιο πλατιάς μάζας στον παράνομο Τύπο δε θα ελαττωθεί, επειδή μια «δεκάδα» εξ επαγγέλματος επαναστάτες θα συγκεντρώνει στα χέρια της τις συνωμοτικές λειτουργίες αυτού του έργου, αλλά θα *δεκαπλασιαστεί.* Έτσι και μόνο έτσι θα πετύχουμε, ώστε το διάβασμα των παράνομων εκδόσεων, η συνεργασία σ' αυτές τις εκδόσεις και εν μέρει και η κυκλοφορία τους *θα πάψουν σχεδόν να είναι συνωμοτική δουλειά,* γιατί η αστυνομία θα καταλάβει πολύ γρήγορα ότι είναι ανόητο και αδύνατο να θέσει σε κίνηση ολόκληρο το δικαστικό και διοικητικό μηχανισμό για να πιάσει κάθε αντίτυπο μιας έκδοσης που κυκλοφορεί κατά χιλιάδες. Κι αυτό αφορά όχι μόνο τον Τύπο, αλλά και κάθε λειτουργία του κινήματος, κι αυτήν ακόμα τη διαδήλωση. Με την πιο δραστήρια και την πιο πλατιά συμμετοχή της μάζας στη διαδήλωση, το κίνημα όχι μόνο δε θα χάσει, αλλ' απεναντίας θα κερδίσει πολλά από το γεγονός ότι μια «δεκάδα» δοκιμασμένοι, επαγγελματικά όχι λιγότερο από την αστυνομία μας καταρτισμένοι επαναστάτες θα συγκεντρώνουν στα χέρια τους όλες τις συνωμοτικές πλευρές της δουλειάς, την έκδοση των προκηρύξεων, την επεξεργασία ενός κατά προσέγγιση σχεδίου, την τοποθέτηση ενός πυρήνα από καθοδηγητές για κάθε διαμέρισμα της πόλης, για κάθε εργοστασιακή συνοικία, για κάθε εκπαιδευτικό ίδρυμα κλπ. (ξέρω πως θα μου φέρουν την αντίρρηση ότι οι αντιλήψεις μου «δεν είναι δημοκρατικές», εγώ, όμως, θ' απαντήσω παρακάτω λεπτομερειακά σ' αυτή την κάθε άλλο παρά έξυπνη αντίρρηση). Η συγκέντρωση των πιο συνωμοτικών λειτουργιών στα χέρια μιας οργάνωσης επαναστατών δε θα εξασθενήσει, μα θα μεγαλώσει την έκταση και θα πλουτίσει το περιεχόμενο της δράσης ενός μεγάλου αριθμού από άλλες οργανώσεις που προορίζονται για το πλατύ κοινό και που γι' αυτό είναι όσο το δυνατό λιγότερο διαμορφωμένες και όσο το δυνατό λιγότερο συνωμοτικές. Σ' αυτές ανήκουν και οι εργατικές συνδικαλιστικές οργανώσεις και οι εργατικοί όμιλοι αυτομόρφωσης και διαβάσματος του παράνομου Τύπου, οι σοσιαλιστικοί, καθώς και οι δημοκρατικοί όμιλοι σ' *όλα* τ' άλλα στρώματα του πληθυσμού κλπ. κλπ. Τέτοιοι όμιλοι, συνδικαλιστικές ενώσεις και οργανώσεις χρειάζονται παντού, σε *όσο το δυνατό μεγαλύτερο* αριθμό, με τις πιο διαφορετικές λειτουργίες· θα 'ταν όμως ανόητο και επιζήμιο να τους *συγχέουμε* με την οργάνωση *επαναστατών*, να εξαλείφουμε τα όρια ανάμεσά τους, να σβήνουμε μέσα στη μάζα την έτσι είτε αλλιώς αφάνταστα αμυδρή επίγνωση του γεγονότος ότι για την «εξυπηρέτηση» του μαζικού κινήματος χρειάζονται άνθρωποι, που θ' αφιερωθούν ειδικά κι ολόψυχα στη σοσιαλδημοκρατική δράση κι ότι οι άνθρωποι αυτοί πρέπει *ν' ατσαλωθούν* με υπομονή και επιμονή για να γίνουν εξ επαγγέλματος επαναστάτες.

---

* Ο όρος αυτός ταιριάζει ίσως καλύτερα από τον προηγούμενο για τη *Σβομπόντα,* γιατί σ' ένα άρθρο με τον τίτλο: «Η αναγέννηση του επαναστατισμού» η *Σβομπόντα* υπερασπίζει την τρομοκρατική τακτική, ενώ στο άρθρο που εξετάζουμε υπερασπίζει τον «οικονομισμό». Το μεν πνεύμα πρόθυμον, η δε σαρξ ασθενής! – θα μπορούσε γενικά να πει κανείς για τη *Σβομπόντα.* Έχει τις καλύτερες επιθυμίες και τις καλύτερες προθέσεις – αλλά το αποτέλεσμα είναι πλήρης σύγχυση. Και η σύγχυση αυτή οφείλεται προπαντός στο γεγονός ότι, ενώ η *Σβομπόντα* υπερασπίζει τη συνέχεια της οργάνωσης, δε θέλει να ξέρει τίποτα για τη συνέχεια της επαναστατικής σκέψης και της σοσιαλδημοκρατικής θεωρίας. Να προσπαθείς ν' αναστήσεις τον εξ επαγγέλματος επαναστάτη («Αναγέννηση του επαναστατισμού») και να προτείνεις για το σκοπό αυτό, πρώτο, τη διεγερτική τρομοκρατία και, δεύτερο, μια «οργάνωση μεσαίων εργατών» (*Σβομπόντα,* αρ. φύλλου 1, από τη σελ. 66 κ.ε.), που λιγότερο «υποκινούνται από τα έξω» – αυτό, μα την αλήθεια, σημαίνει να γκρεμίζεις το σπίτι σου, για να 'χεις ξύλα να το ζεστάνεις.

Μάλιστα, αυτή η επίγνωση έγινε απίστευτα αμυδρή. Το βασικό μας αμάρτημα από οργανωτική άποψη είναι ότι *με το χειροτεχνισμό μας καταρακώσαμε το γόητρο του επαναστάτη στη Ρωσία.* Ένας άνθρωπος πλαδαρός και ταλαντευόμενος στα θεωρητικά ζητήματα, με στενό ορίζοντα, επικαλούμενος το αυθόρμητο των μαζών για να δικαιολογήσει την πλαδαρότητά του, ένας άνθρωπος που μοιάζει περισσότερο με γραμματέα τρέιντγιούνιον παρά με λαϊκό κήρυκα, ανίκανος να διατυπώσει ένα πλατύ και τολμηρό σχέδιο που να εμπνέει σεβασμό ακόμα και στους αντίπαλους, άπειρος και αδέξιος στην επαγγελματική του τέχνη –στην πάλη ενάντια στην πολιτική αστυνομία– να με συμπαθάτε! μα ένας τέτοιος άνθρωπος δεν είναι επαναστάτης, αλλά ένας αξιολύπητος χειροτέχνης.

Ας μη θιγεί από τα τσουχτερά αυτά λόγια κανένας πρακτικός, γιατί, όσον αφορά την έλλειψη κατάρτισης, τα λόγια αυτά αναφέρονται πριν απ' όλα στον ίδιο τον εαυτό μου. Δούλεψα σ' έναν όμιλο[73] που έβαζε μπροστά του πολύ πλατιά, ολόπλευρα καθήκοντα – και όλοι εμείς, τα μέλη αυτού του ομίλου, υποφέραμε αφάνταστα γιατί καταλαβαίναμε ότι δεν ήμασταν παρά χειροτέχνες σε μια τέτοια ιστορική στιγμή, όταν θα μπορούσε να πει κανείς, παραφράζοντας το γνωστό ρητό: δώστε μας μια οργάνωση επαναστατών και θ' αναποδογυρίσουμε τη Ρωσία! Κι από τότε, όσο πιο συχνά θυμόμουν το οδυνηρό αίσθημα ντροπής που δοκίμαζα εκείνον τον καιρό τόσο πιο πολύ συσσωρευόταν μέσα μου η πίκρα ενάντια σε κείνους τους ψευτοσοσιαλδημοκράτες, που με το κήρυγμά τους «ατιμάζουν τον τίτλο του επαναστάτη», που δεν καταλαβαίνουν ότι το καθήκον μας δεν είναι να υπερασπίζουμε την υποβίβαση του επαναστάτη ως το επίπεδο ενός χειροτέχνη, αλλά *να ανεβάζουμε* το χειροτέχνη ως το επίπεδο του επαναστάτη.

δ) Η ΕΚΤΑΣΗ ΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ

Ακούσαμε πιο πάνω τον Μπ-φ να μιλάει «για έλλειψη κατάλληλων για δράση επαναστατικών δυνάμεων, έλλειψη αισθητή όχι μόνο στην Πετρούπολη, αλλά και σ' ολόκληρη τη Ρωσία». Και δύσκολα θα βρεθεί άνθρωπος που να αμφισβητήσει αυτό το γεγονός. Το ζήτημα, όμως, είναι: πώς εξηγείται αυτό το γεγονός; Ο Μπ-φ γράφει:

> «Δε θα επιδοθούμε στην εξακρίβωση των ιστορικών αιτίων αυτού του φαινομένου. Θα πούμε μόνο ότι η κοινωνία που είναι αποθαρρυμένη από τη μακρόχρονη πολιτική αντίδραση και διαιρεμένη από τις συντελεσθείσες και συντελούμενες οικονομικές αλλαγές, αναδείχνει από τους κόλπους της *έναν εξαιρετικά μικρό αριθμό προσώπων, κατάλληλων*

για επαναστατική δουλειά· ότι η εργατική τάξη, αναδεικνύοντας επαναστάτες εργάτες, συμπληρώνει ως ένα σημείο τις γραμμές των παράνομων οργανώσεων – ότι, όμως, ο αριθμός των επαναστατών αυτών δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες της εποχής. Πολύ περισσότερο που ο εργάτης, απασχολημένος 11½ ώρες την ημέρα στο εργοστάσιο, μπορεί εξαιτίας της θέσης του να εκτελεί κυρίως τη δουλειά αγκιτάτορα. Η προπαγάνδα, όμως, και η οργάνωση, η προμήθεια παράνομων εντύπων και η ανατύπωσή τους, η έκδοση προκηρύξεων κλπ. είναι καθήκοντα που το κύριο βάρος τους πέφτει κατ' ανάγκην στις εξαιρετικά ασήμαντες δυνάμεις των διανοουμένων.» (*Ραμπότσεγε Ντιέλο*, τεύχος 6, σελ. 38-39).

Σε πολλά σημεία δεν είμαστε σύμφωνοι μ' αυτή τη γνώμη του Μπ-φ, και ιδιαίτερα δεν είμαστε σύμφωνοι με τις λέξεις που υπογραμμίσαμε και που δείχνουν εξαιρετικά ανάγλυφα ότι ο Μπ-φ, αν και βαριεστημένος (όπως και κάθε κάπως σκεπτόμενος πρακτικός) από το χειροτεχνισμό μας, δεν μπορεί να βρει διέξοδο από την ανυπόφορη αυτή κατάσταση, επειδή συνθλίβεται κάτω από το βάρος του «οικονομισμού». Όχι, η κοινωνία αναδείχνει πάρα *πολλά* πρόσωπα κατάλληλα για τη «δουλειά», εμείς, όμως, δεν ξέρουμε να τα χρησιμοποιούμε όλα. Η κρίσιμη μεταβατική κατάσταση του κινήματός μας μπορεί, από την πλευρά που εξετάζουμε, να διατυπωθεί με τα παρακάτω λόγια: *δεν υπάρχουν άνθρωποι, κι όμως υπάρχουν ένα σωρό άνθρωποι.* Υπάρχουν ένα σωρό άνθρωποι, γιατί και η εργατική τάξη και τα πιο διαφορετικά στρώματα της κοινωνίας χρόνο με το χρόνο αναδείχνουν όλο και πιο πολλούς δυσαρεστημένους που θέλουν να διαμαρτυρηθούν, που είναι έτοιμοι να βοηθήσουν όσο μπορούν στον αγώνα ενάντια στην απολυταρχία· τον αφόρητο χαρακτήρα της δεν τον νιώθουν ακόμα όλοι, μα τον διαισθάνεται μια μάζα όλο και πιο πλατιά και κατά τρόπο όλο και πιο έντονο. Ταυτόχρονα δεν έχουμε ανθρώπους, γιατί δεν έχουμε ηγέτες, δεν έχουμε πολιτικούς αρχηγούς, δεν έχουμε οργανωτικά ταλέντα, ικανά να οργανώσουν μια πλατιά και ταυτόχρονα ενιαία και αρμονική δουλειά, τέτοια που να δώσει τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν όλες οι δυνάμεις, ακόμα και οι πιο ασήμαντες.

«Το μεγάλωμα και η ανάπτυξη των επαναστατικών οργανώσεων» δεν καθυστερεί μόνο από την ανάπτυξη του εργατικού κινήματος, πράγμα που το παραδέχεται κι ο Μπ-φ, αλλά κι από την ανάπτυξη του πανδημοκρατικού κινήματος μέσα σ' όλα τα στρώματα του λαού. (Άλλωστε, σήμερα ο Μπ-φ ίσως να το δεχόταν κι αυτό σαν συμπλήρωμα στο συμπέρασμά του). Η έκταση της επαναστατικής δουλειάς είναι πάρα πολύ περιορισμένη σε σύγκριση με την πλατιά αυθόρμητη βάση του κινήματος, συμπιέζεται πάρα πολύ από τη θεόφτωχη θεωρία της «οικονομικής πάλης ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση». Στο μεταξύ σήμερα όχι μόνο οι πολιτικοί διαφωτιστές, μα και οι σοσιαλδημοκράτες οργανωτές πρέπει «να πάνε σ' όλες τις τάξεις του πληθυσμού».* Είναι ζήτημα αν θα βρεθεί κι ένας πρακτικός που ν' αμφιβάλλει ότι οι σοσιαλδημοκράτες θα μπορούσαν να μοιράσουν τις χιλιάδες μερικότερες λειτουργίες της οργανωτικής τους δουλειάς στους διάφορους εκπροσώπους των πιο διαφορετικών τάξεων. Η έλλειψη ειδίκευσης, για την οποία παραπονιέται τόσο πικρά και δικαιολογημένα ο Μπ-φ, είναι μια από τις σοβαρότερες ελλείψεις της τεχνικής μας. Όσο μικρότερες θα είναι οι διάφορες «επιχειρήσεις» της κοινής μας υπόθεσης τόσο περισσότερα πρόσωπα ικανά να φέρουν σε πέρας μια τέτοια επιχείρηση μπορεί να βρεθούν (πρόσωπα που στις περισσότερες περιπτώσεις είναι εντελώς ανίκανα να γίνουν εξ επαγγέλματος επαναστάτες), και τόσο δυσκολότερο θα είναι για την αστυνομία «να βάλει στο χέρι» όλους αυτούς τους «λιανικούς αγωνιστές», τόσο δυσκολότερο θα είναι γι' αυτήν να σκαρώσει από τη σύλληψη ενός ανθρώπου απασχολημένου σε μικροδουλειές, μια «δίκη» που να δικαιολογεί τα έξοδα του δημόσιου ταμείου για την «οχράνα». Κι όσο για τον αριθμό των προσώπων που είναι πρόθυμα να μας βοηθήσουν, τονίσαμε κιόλας στο προηγούμενο κεφάλαιο την τεράστια αλλαγή που έγινε από την άποψη αυτή μέσα στα τελευταία πέντε χρόνια. Από το άλλο μέρος όμως, για να ενώσουμε όλα αυτά τα μικρά κλάσματα σ' ένα σύνολο, για να μην κομματιάσουμε μαζί με τις λειτουργίες του κινήματος και το ίδιο το κίνημα, και για να εμπνεύσουμε στους εκτελεστές των μικρών λειτουργιών την πεποίθηση ότι η δουλειά τους είναι αναγκαία και σπουδαία, –γιατί χωρίς αυτή την πεποίθηση δε θα δουλέψουν ποτέ*– για όλα αυτά είναι ανάγκη να έχουμε μια γερή οργάνωση από δοκιμασμένους επαναστάτες. Όσο πιο συνωμοτική θα είναι μια τέτοια οργάνωση τόσο πιο πολύ θα δυναμώνει και τόσο πιο πλατιά θα διαδίδεται η πίστη στη δύναμη του κόμματος. Κι όπως είναι γνωστό, το σπουδαιότερο απ' όλα στον πόλεμο είναι να εμπνεύσεις όχι μόνο στο δικό σου το στρατό εμπιστοσύνη στις δυνάμεις του, αλλά και να πείσεις τον εχθρό κι όλα τα *ουδέτερα* στοιχεία γι' αυτή σου τη δύναμη. Μια φιλική ουδετερότητα μπορεί κάποτε να κρίνει την υπόθεση. Αν υπήρχε μια τέτοια οργάνωση, που να στηρίζεται σε γερή θεωρητική βάση και να διαθέτει ένα σοσιαλδημοκρατικό όργανο, δε θα είχαμε να φοβηθούμε πως τα πολυάριθμα «απέξω» στοιχεία, που προσχώρησαν σ' αυτό, θα βγάλουν το κίνημα από το δρόμο του (αντίθετα, ίσα ίσα τώρα που κυριαρχεί ο χειροτεχνισμός, βλέπουμε ότι πολλοί σοσιαλδημοκράτες που νομίζουν ότι μονάχα αυτοί είναι σοσιαλδημοκράτες, κλίνουν προς τη γραμμή του «Credo»). Με δυο λόγια, η ειδίκευση προϋποθέτει απαραίτητα το συγκεντρωτισμό και απαιτεί με τη σειρά της οπωσδήποτε το συγκεντρωτισμό.

---

* Λόγου χάρη, στους στρατιωτικούς κύκλους παρατηρείται τελευταία μια αναμφισβήτητη αναζωογόνηση του δημοκρατικού πνεύματος, ως ένα βαθμό γιατί έχουμε όλο και πιο συχνές περιπτώσεις συγκρούσεων στους δρόμους με τέτοιους «εχθρούς», όπως είναι οι εργάτες και οι φοιτητές. Και μόλις μας το επιτρέψουν οι δυνάμεις μας πρέπει το δίχως άλλο να προσέξουμε πολύ σοβαρά την προπαγάνδα και τη ζύμωση μέσα στους στρατιώτες και στους αξιωματικούς, τη δημιουργία «στρατιωτικών οργανώσεων» που ν' ανήκουν στο κόμμα μας.

Όμως ο ίδιος ο Μπ-φ που περιέγραψε τόσο ωραία όλη την ανάγκη της ειδίκευσης, υποτιμά, κατά τη γνώμη μας, τη σημασία της στο δεύτερο μέρος του συλλογισμού του που παραθέσαμε. Λέει πως ο αριθμός των επαναστατών που προέρχονται από τους εργάτες δεν είναι αρκετός. Αυτό είναι απόλυτα σωστό, κι εμείς τονίζουμε ακόμα μια φορά ότι η «πολύτιμη πληροφορία ενός άμεσου παρατηρητή» επιβεβαιώνει απόλυτα την άποψή μας για τις αιτίες της σημερινής κρίσης της σοσιαλδημοκρατίας, και συνεπώς και για τα μέσα που απαιτούνται για τη θεραπεία της. Όχι μονάχα οι επαναστάτες μένουν γενικά πίσω από την αυθόρμητη άνοδο των μαζών, μα ακόμα και οι επαναστάτες εργάτες μένουν πίσω από την αυθόρμητη άνοδο των εργατικών μαζών. Και το *γεγονός* αυτό επιβεβαιώνει με τον πιο χειροπιαστό τρόπο, ακόμα κι από «πρακτική» άποψη, όχι μόνο πόσο ανόητη, μα και πόσο *πολιτικά αντιδραστική* είναι η «παιδαγωγική» που μας σερβίρουν τόσο συχνά, όταν συζητιέται το ζήτημα των υποχρεώσεών μας απέναντι στους εργάτες. Το γεγονός αυτό δείχνει ότι το πρώτιστο, το επιτακτικότερο χρέος μας είναι να βοηθάμε στην ανάδειξη εργατών επαναστατών που *από άποψη κομματικής δράσης* να βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο με τους διανοούμενους επαναστάτες (υπογραμμίζουμε τις λέξεις: από άποψη κομματικής δράσης, γιατί από άλλες απόψεις, αν και είναι απαραίτητο, δεν είναι καθόλου τόσο εύκολο και τόσο επιτακτικό να φτάσουν οι εργάτες στο ίδιο επίπεδο). Γι' αυτό το λόγο, η προσοχή μας πρέπει να στραφεί *κυρίως* στο *ν' ανεβάζουμε* τους εργάτες ως το επίπεδο των επαναστατών και σε καμιά περίπτωση στο να κατεβαίνουμε εμείς οι ίδιοι στο επίπεδο της «εργατικής μάζας», όπως το θέλουν οι «οικονομιστές», είτε οπωσδήποτε στο επίπεδο του «μεσαίου εργάτη», όπως το θέλει η *Σβομπόντα* (που από την άποψη αυτή ανεβαίνει στο δεύτερο σκαλοπάτι της «οικονομικής» «παιδαγωγικής»). Ούτε και μου πέρασε από το νου ν' αρνηθώ ότι χρειάζεται εκλαϊκευτική φιλολογία για τους εργάτες και ειδική εκλαϊκευτική φιλολογία (όχι βέβαια κι εκχυδαϊσμένη) για τους ιδιαίτερα καθυστερημένους εργάτες. Με κάνει, όμως, ν' αγανακτώ αυτό το συνεχές ανακάτεμα της παιδαγωγικής με τα ζητήματα της πολιτικής, με τα ζητήματα της οργάνωσης. Εσείς, κύριοι, που δείχνετε τόση φροντίδα για το «μεσαίο εργάτη», στο βάθος μάλλον προσβάλλετε τους εργάτες με την επιθυμία σας οπωσδήποτε *να σκύβετε πάνω του* προτού μιλήσετε για εργατική πολιτική και για εργατική οργάνωση. Μιλήστε, λοιπόν, για σοβαρά πράγματα χωρίς να σκύβετε κι αφήστε την παιδαγωγική για τους παιδαγωγούς και όχι για τους πολιτικούς και τους οργανωτές! Μήπως και μέσα στη διανόηση δεν υπάρχουν πρωτοπόροι, «μεσαίοι» και «μάζα»; Μήπως δεν παραδέχονται όλοι ότι χρειάζεται εκλαϊκευτική φιλολογία και για τη διανόηση και μήπως δε γράφεται τέτοια φιλολογία; Για φανταστείτε έναν αρθρογράφο να γράφει για την οργάνωση των φοιτητών ή των μαθητών του γυμνασίου, και ν' αναμασά συνεχώς, σαν να 'κανε κάποια ανακάλυψη ότι χρειάζεται κατά πρώτο λόγο οργάνωση των «μεσαίων φοιτητών». Ένα τέτοιον αρθρογράφο ασφαλώς θα τον κορόιδευαν και με το δίκιο τους. Δώστε μας, θα του έλεγαν, μερικές οργανωτικές ιδεούλες, αν έχετε βέβαια, κι εμείς μόνοι μας θ' αποφασίσουμε ποιος από μας είναι ο «μεσαίος», ποιος στέκεται ψηλότερα από το μεσαίο και ποιος χαμηλότερα. Αν, όμως, δεν έχετε *δικές σας* οργανωτικές ιδεούλες, όλες σας οι προσπάθειες για τη «μάζα» και για τους «μεσαίους» θα είναι απλούστατα ανιαρές. Πρέπει να καταλάβετε τελοσπάντων ότι τα ζητήματα της «πολιτικής» και της «οργάνωσης» είναι πολύ σοβαρά, και πρέπει να συζητιούνται με μεγάλη σοβαρότητα: μπορούμε και πρέπει να *προετοιμάζουμε* τους εργάτες (και τους φοιτητές και τους μαθητές του γυμνασίου) έτσι που *να μπορούμε να συζητάμε* μαζί τους γι' αυτά τα ζητήματα, αλλά μια κι αρχίσατε τη συζήτηση, πρέπει να δίνετε πραγματικές απαντήσεις, μην κάνετε πίσω προς τους «μεσαίους» ή τη «μάζα», μην προσπαθείτε να ξεφεύγετε με φαιδρολογήματα ή με κενές φράσεις.*

---

* Θυμάμαι ότι ένας σύντροφος μου έλεγε με πόση πικρία παραπονιόταν κάποιος επόπτης εργασίας, –που ήταν πρόθυμος να βοηθήσει και βοηθούσε τη σοσιαλδημοκρατία – γιατί δεν ήξερε αν οι «πληροφορίες» του έφταναν ως το πραγματικό επαναστατικό κέντρο, αν και κατά πόσο χρειαζόταν η βοήθειά του, και αν και κατά πόσο υπήρχαν οι δυνατότητες να χρησιμοποιηθούν οι μικρές και ασήμαντες υπηρεσίες του. Κάθε πρακτικός ξέρει, φυσικά, πολλές παρόμοιες περιπτώσεις, που ο χειροτεχνισμός μας μάς αφαιρούσε συμμάχους. Και τέτοιες υπηρεσίες που μεμονωμένες είναι «μικρές», αλλά στο σύνολό τους ανεκτίμητες, θα μπορούσαν και θ' άρχιζαν να μας προσφέρουν οι ιδιωτικοί και οι δημόσιοι υπάλληλοι που δουλεύουν όχι μόνο στα εργοστάσια, αλλά και στα ταχυδρομεία, στους σιδηροδρόμους, στα τελωνεία, στην υπηρεσία των ευγενών, στα εκκλησιαστικά ιδρύματα και σε *κάθε* άλλη υπηρεσία, ακόμα και στην αστυνομία και στην αυτοκρατορική αυλή! Αν είχαμε ένα αληθινό κόμμα, μια πραγματικά μαχητική οργάνωση επαναστατών, δε θα εκθέταμε σε κίνδυνο όλους αυτούς τους «βοηθούς», δε θα βιαζόμασταν να τους τραβάμε πάντα κι απαραίτητα στην καρδιά της «παρανομίας» μας, μα αντίθετα, θα τους προφυλάγαμε ιδιαίτερα, και μάλιστα θα καταρτίζαμε ειδικά ανθρώπους για τέτοιες λειτουργίες, έχοντας υπόψη μας ότι πολλοί φοιτητές θα μπορούσαν να ωφελήσουν περισσότερο το κόμμα σαν «βοηθοί» – δημόσιοι υπάλληλοι, παρά σαν «βραχυπρόθεσμοι» επαναστάτες. Όμως –το ξαναλέω– μόνο μια οργάνωση που στέκεται πια γερά στα πόδια της, που δεν της λείπουν δραστήριες δυνάμεις, θα είχε το δικαίωμα να εφαρμόζει αυτή την τακτική.

Για να έχει πλήρη κατάρτιση στα ζητήματα της δουλειάς του, ο επαναστάτης εργάτης πρέπει επίσης να γίνει εξ επαγγέλματος επαναστάτης. Γι' αυτό δεν έχει δίκιο ο Μπ-φ όταν λέει ότι εφόσον ο εργάτης απασχολείται 11½ ώρες στο εργοστάσιο, «το κύριο βάρος» των υπόλοιπων επαναστατικών λειτουργιών (εκτός από τη ζύμωση) «πέφτει *κατ' ανάγκην* στις εξαιρετικά ασήμαντες δυνάμεις των διανοουμένων». Αυτό δε γίνεται καθόλου «κατ' ανάγκην», αλλά λόγω της καθυστέρησής μας, γιατί δε συναισθανόμαστε την υποχρέωσή μας να βοηθάμε κάθε εργάτη, που ξεχωρίζει με τις ικανότητές του, να γίνει *εξ επαγγέλματος* διαφωτιστής, οργανωτής, προπαγανδιστής, διανομέας έντυπου υλικού κλπ. κλπ. Απ' αυτή την άποψη σπαταλούμε με εντελώς επονείδιστο τρόπο τις δυνάμεις μας, χωρίς να ξέρουμε να διαφυλάσσουμε αυτό που πρέπει ν' αναπτύσσουμε και να καλλιεργούμε με ιδιαίτερη φροντίδα. Κοιτάξτε τους Γερμανούς: έχουν εκατό φορές περισσότερες δυνάμεις από μας, καταλαβαίνουν, όμως, περίφημα ότι από τους «μεσαίους» εργάτες δεν αναδείχνονται καθόλου τόσο πολύ συχνά πραγματικά ικανοί διαφωτιστές κλπ. Γι' αυτό το λόγο προσπαθούν αμέσως να τοποθετήσουν κάθε ικανό εργάτη σε τέτοιες συνθήκες που να του επιτρέπουν ν' αναπτύξει τις ικανότητές του και να τις αξιοποιήσει στον ανώτατο βαθμό: τον κάνουν εξ επαγγέλματος διαφωτιστή, τον παρακινούν να πλαταίνει το πεδίο της δράσης του, επεκτείνοντάς την από ένα μόνο εργοστάσιο σ' όλο το επάγγελμα, από ένα τόπο σ' όλη τη χώρα. Έτσι ο εργάτης αυτός αποκτά πείρα και επιδεξιότητα στο επάγγελμά του, πλαταίνει τον ορίζοντα και τις γνώσεις του, παρακολουθεί από κοντά τους εξέχοντες πολιτικούς ηγέτες των άλλων περιοχών και των άλλων κομμάτων, προσπαθεί ν' ανέβει κι αυτός στο επίπεδό τους και να συνδυάζει τη γνώση του εργατικού περιβάλλοντος και τη φρεσκάδα των σοσιαλιστικών πεποιθήσεων με την επαγγελματική εκείνη κατάρτιση, χωρίς την οποία το προλεταριάτο *δεν μπορεί* να διεξάγει επίμονη πάλη ενάντια στους άριστα εκπαιδευμένους εχθρούς του. Έτσι και μόνο έτσι αναδείχνονται μέσα από την εργατική μάζα οι Μπέμπελ και οι Άουερ. Εκείνο, όμως, που σε μια πολιτικά ελεύθερη χώρα γίνεται σε σημαντικό βαθμό αυτόματα, σε μας πρέπει να το κάνουν συστηματικά οι οργανώσεις μας. Κάθε εργάτης διαφωτιστής, που έχει κάποιο ταλέντο και «δίνει ελπίδες» *δεν πρέπει* να δουλεύει στο εργοστάσιο 11 ώρες. Πρέπει να φροντίσουμε, ώστε να ζει από τους οικονομικούς πόρους του κόμματος, να μπορεί να περάσει έγκαιρα στην παρανομία, ν' αλλάζει τον τόπο δράσης του, γιατί διαφορετικά δε θ' αποκτήσει μεγάλη πείρα, δε θα πλατύνει τον ορίζοντά του, δε θα μπορέσει να κρατηθεί τουλάχιστο μερικά χρόνια στην πάλη ενάντια στους χωροφύλακες. Όσο πιο πλατιά και πιο βαθιά γίνεται η αυθόρμητη άνοδος των εργατικών μαζών τόσο περισσότερο οι μάζες αυτές αναδείχνουν όχι μόνο ιδιοφυείς διαφωτιστές μα και ιδιοφυείς οργανωτές και προπαγανδιστές και «πρακτικούς» με την καλή έννοια της λέξης (που τόσο λίγοι είναι μέσα στους διανοούμενους μας, που στο μεγαλύτερό τους μέρος κατά τη ρωσική συνήθεια είναι λιγάκι αμελείς και δυσκίνητοι). Όταν θα έχουμε τμήματα από ειδικά καταρτισμένους επαναστάτες εργάτες που θα έχουν περάσει από ένα πολύχρονο σχολείο (εννοείται, μάλιστα, επαναστάτες «όλων των όπλων»), καμιά πολιτική αστυνομία του κόσμου δε θα τα βγάλει πέρα μ' αυτά τα τμήματα, γιατί αυτά τα τμήματα που θ' αποτελούνται από ανθρώπους, απεριόριστα αφοσιωμένους στην επανάσταση, θα έχουν επίσης και την απεριόριστη εμπιστοσύνη των πιο πλατιών εργατικών μαζών. Και το άμεσο *φταίξιμό* μας είναι ότι πολύ λίγα κάνουμε «να σπρώξουμε» τους εργάτες σ' αυτό το δρόμο της επαγγελματικής επαναστατικής κατάρτισης, τον κοινό γι' αυτούς και για τους «διανοούμενους» ότι πολύ συχνά τους τραβάμε προς τα πίσω με τους ανόητους λόγους μας για το ποιο είναι «προσιτό» στην εργατική μάζα, στους «μεσαίους εργάτες» κλπ.

---

* *Σβομπόντα*, αρ. φύλλου 1, στο άρθρο «Η οργάνωση», σελ. 66: «Ο εργατικός κολοσσός θα υποστηρίξει με όλο του το βάρος όλες τις διεκδικήσεις που θα προβληθούν από μέρους της ρωσικής "Εργασίας"» – το «ε» οπωσδήποτε με κεφαλαίο! Κι ο ίδιος ο αρθρογράφος αναφωνεί: «Δε βλέπω καθόλου εχθρικά τη διανόηση, αλλά»... (πρόκειται για κείνο το *αλλά*, που ο Στσεντρίν το μετέφρασε: τ' αφτιά δε μεγαλώνουν πιο ψηλά απ' το μέτωπο!) ...«αλλά μ' εξοργίζει πάντα τρομερά, όταν έρχεται κάποιος, αραδιάζει ένα σωρό πολύ ωραία και καλά πράγματα κι απαιτεί να τα παραδεχτώ για την ομορφιά και τις άλλες αρετές τους (του;)» (σελ. 62). Ναι, κι αυτό επίσης «μ' εξοργίζει πάντα τρομερά»...

Απ' αυτή την άποψη, όπως και από άλλες, η περιορισμένη έκταση της οργανωτικής δουλειάς μας βρίσκεται σε αναμφισβήτητη και αδιάρρηκτη σχέση (αν και η τεράστια πλειοψηφία των «οικονομιστών» και των αρχάριων πρακτικών δεν το νιώθει), με το στένεμα της θεωρίας μας και των πολιτικών μας καθηκόντων. Η υπόκλιση μπροστά στο αυθόρμητο γεννά κάποιο φόβο μην απομακρυνθούμε έστω και ένα βήμα από κείνο που είναι «προσιτό» στις μάζες, κάποιο φόβο μην υψωθούμε πολύ πιο ψηλά από την απλή εξυπηρέτηση των πιο ζωτικών κι άμεσων αναγκών της μάζας. Μη φοβάστε, κύριοι! Να θυμάστε ότι από οργανωτική άποψη βρισκόμαστε τόσο χαμηλά, που είναι ανόητη ακόμα και η σκέψη ότι *θα μπορούσαμε* ν' ανεβούμε *πολύ* ψηλά!

ε) «ΣΥΝΩΜΟΤΙΚΗ» ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ «ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΣΜΟΣ»

Κι όμως υπάρχουν ανάμεσά μας πολλοί, τόσο ευαίσθητοι στη «φωνή της ζωής», που φοβούνται περισσότερο απ' όλα ακριβώς αυτό το πράγμα και κατηγορούν όλους όσοι υποστηρίζουν τις απόψεις που εκτέθηκαν εδώ, για «ναροντοβολισμό», για μη κατανόηση του «δημοκρατισμού» κλπ. Χρειάζεται να σταθούμε σ' αυτές τις κατηγορίες που τις υιοθέτησε, βέβαια, και το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*.

Αυτός που γράφει τούτες τις γραμμές ξέρει πολύ καλά ότι οι «οικονομιστές» της Πετρούπολης κατηγορούσαν ακόμα και τη *Ραμπότσαγια Γκαζέτα* για ναροντοβολισμό (πράγμα ευκολονόητο, αν τη συγκρίνουμε με τη *Ραμπότσαγια Μισλ*). Δεν απορήσαμε συνεπώς καθόλου, όταν αμέσως μετά την έκδοση της *Ίσκρα* ένας σύντροφος μας πληροφόρησε ότι οι σοσιαλδημοκράτες της πόλης Χ ονομάζουν την *Ίσκρα* όργανο των «ναροντοβόλτσι». Αυτή η κατηγορία ήταν, φυσικά, για μας πολύ κολακευτική, γιατί ποιον συνεπή σοσιαλδημοκράτη δεν τον κατηγόρησαν οι «οικονομιστές» για ναροντοβολισμό;

Οι κατηγορίες αυτές οφείλονται σε δυο ειδών παρανοήσεις.

Πρώτο, την ιστορία του επαναστατικού κινήματος την ξέρουν τόσο άσχημα στον τόπο μας, ώστε να ονομάζουν «ναροντοβολισμό» κάθε ιδέα για μαχητική συγκεντρωτική οργάνωση που κηρύχνει αποφασιστικό πόλεμο ενάντια στον τσαρισμό. Η εξαίρετη, όμως, οργάνωση που είχαν οι επαναστάτες στη δεκαετία 1870-1880 και που θα έπρεπε να χρησιμεύσει σαν πρότυπο για όλους μας, δεν είχε καθόλου δημιουργηθεί από τους ναροντοβόλτσι, μα από τους *ζεμλεβόλτσι* που διασπάστηκαν σε δυο, στους τσιορνοπερεντέλτσι και στους ναροντοβόλτσι.[74] Έτσι, το να βλέπει κανείς σε μια μαχητική επαναστατική οργάνωση κάτι που χαρακτηρίζει ειδικά τους ναροντοβόλτσι είναι ιστορικά παράλογο και λογικά ανόητο, γιατί *κανένα* επαναστατικό ρεύμα δεν μπορεί να τα βγάλει πέρα χωρίς μια τέτοια οργάνωση, αν πραγματικά σκέφτεται να κάνει σοβαρό αγώνα. Το λάθος των ναροντοβόλτσι δεν ήταν ότι προσπάθησαν να τραβήξουν στην οργάνωσή τους *όλους* τους δυσαρεστημένους και να κατευθύνουν αυτή την οργάνωση στον αποφασιστικό αγώνα ενάντια στην απολυταρχία. Αντίθετα, αυτή ήταν η μεγάλη ιστορική τους υπηρεσία. Το λάθος τους ήταν ότι στηρίχτηκαν σε μια θεωρία, που στην ουσία δεν ήταν καθόλου επαναστατική θεωρία, και δεν ήξεραν ή δεν μπορούσαν να συνδέσουν αδιάρρηκτα το κίνημά τους με την ταξική πάλη μέσα στην αναπτυσσόμενη κεφαλαιοκρατική κοινωνία. Και μονάχα η πιο χοντροκομμένη μη κατανόηση του μαρξισμού (ή η «κατανόησή» του με το πνεύμα του «στρουβισμού») μπορούσε να γεννήσει τη γνώμη ότι η εμφάνιση ενός μαζικού, αυθόρμητου εργατικού κινήματος μας *απαλλάσσει* από την υποχρέωση να δημιουργήσουμε μια οργάνωση επαναστατών εξίσου καλή, μια οργάνωση ασύγκριτα καλύτερη από τη «Ζεμλιά ι βόλια». Αντίθετα, το κίνημα αυτό μάς *επιβάλλει* ακριβώς αυτή την υποχρέωση, γιατί η αυθόρμητη πάλη του προλεταριάτου δε θα γίνει γνήσια «ταξική» του «πάλη», όσο η πάλη αυτή δε θα καθοδηγείται από μια γερή οργάνωση επαναστατών.

Δεύτερο, πολλοί –ανάμεσά τους, όπως φαίνεται, κι ο Μπ. Κριτσέβσκι (*Ραμπότσεγε Ντιέλο*, τεύχος 10, σελ. 18)– δεν καταλαβαίνουν σωστά την πολεμική που έκαναν πάντοτε οι σοσιαλδημοκράτες ενάντια στη «συνωμοτική» άποψη του πολιτικού αγώνα. Εμείς πάντα εξεγειρόμασταν και φυσικά πάντα θα εξεγειρόμαστε ενάντια στον *περιορισμό* του πολιτικού αγώνα στα στενά πλαίσια της συνωμοσίας.* Αυτό όμως, βέβαια, δε σημαίνει καθόλου ότι αρνούμαστε την ανάγκη μιας γερής επαναστατικής οργάνωσης. Και στην μπροσούρα, λ.χ., που αναφέραμε στην υποσημείωση, παράλληλα με την πολεμική ενάντια στην αναγωγή του πολιτικού αγώνα σε συνωμοσία, δίνεται η περιγραφή (σαν σοσιαλδημοκρατικού ιδανικού) μιας οργάνωσης τόσο γερής, που να μπορεί «να καταφύγει» σε «εξέγερση» και σε κάθε «άλλη μέθοδο επίθεσης», «για να καταφέρει το αποφασιστικό κτύπημα στην απολυταρχία».** Ως προς τη *μορφή* της μια τέτοια γερή επαναστατική οργάνωση σε μια απολυταρχική χώρα μπορεί να ονομαστεί και «συνωμοτική» οργάνωση, γιατί η γαλλική λέξη «κονσπιρασιόν» είναι ταυτόσημη με τη ρωσική λέξη «ζάγκοβορ» (συνωμοσία. *Σημ. τ. μετ.)* και η συνωμοτικότητα είναι αναγκαία στο έπακρο για μια τέτοια οργάνωση. Η συνωμοτικότητα είναι τόσο αναγκαίος όρος για μια τέτοια οργάνωση, που όλοι οι υπόλοιποι όροι (αριθμός μελών, επιλογή τους, καθήκοντα κλπ.) πρέπει να προσαρμόζονται σ' αυτόν. Θα ήταν, συνεπώς, πάρα πολύ απλοϊκό να φοβάται κανείς την κατηγορία ότι εμείς, οι σοσιαλδημοκράτες, θέλουμε να δημιουργήσουμε μια συνωμοτική οργάνωση. Οι κατηγορίες αυτές πρέπει να είναι εξίσου κολακευτικές για κάθε αντίπαλο του «οικονομισμού», όπως και η κατηγορία για «ναροντοβολισμό».

---

* Βλ. «Τα καθήκοντα των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών», σελ. 21, πολεμική ενάντια στον Π. Λ. Λαβρόφ. (Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 2ος, σελ. 459-496. *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976).

** «Τα καθήκοντα των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών», σελ. 23 ([βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 2ος, σελ. 461 (ελλ. έκδ., σελ. 447-448). *Σύντ.*]. Με την ευκαιρία αυτή θα δώσουμε ακόμα ένα παράδειγμα που δείχνει πως το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* ή δεν καταλαβαίνει εκείνα που λέει, ή αλλάζει τις απόψεις του ανάλογα με το «κατά πού φυσάει ο άνεμος.» Στο πρώτο τεύχος του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* τυπώθηκαν με πλάγια στοιχεία τα παρακάτω: *«Οι απόψεις που εκτέθηκαν στην μπροσούρα συμπίπτουν εξολοκλήρου με το πρόγραμμα της σύνταξης του Ραμπότσεγε Ντιέλο* (σελ. 142). Έτσι είναι πραγματικά; Συμπίπτει με «Τα καθήκοντα» η αντίληψη πως δεν μπορούμε να βάλουμε ως πρώτο καθήκον στο μαζικό κίνημα την ανατροπή της απολυταρχίας; Συμπίπτει η θεωρία της «οικονομικής πάλης ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση»; Συμπίπτει η θεωρία των σταδίων; Προτείνουμε στον αναγνώστη να κρίνει μόνος του αν μπορεί να γίνει λόγος για σταθερότητα αρχών ενός οργάνου που κατά τόσο πρωτότυπο τρόπο καταλαβαίνει τη «σύμπτωση».

Μπορεί να μας φέρουν την αντίρρηση: μια τόσο ισχυρή και αυστηρά μυστική οργάνωση που συγκεντρώνει στα χέρια της όλα τα νήματα της συνωμοτικής δράσης, μια οργάνωση κατ' ανάγκην συγκεντρωτική, μπορεί πάρα πολύ εύκολα να ριχτεί σε πρόωρη έφοδο, μπορεί απερίσκεπτα να δώσει οξύ χαρακτήρα στο κίνημα, προτού η αύξηση της πολιτικής δυσαρέσκειας, η ένταση του αναβρασμού και η αγανάκτηση μέσα στην εργατική τάξη κλπ. κάνουν αυτή την επίθεση δυνατή κι αναγκαία. Θα τους απαντήσουμε σ' αυτά: μιλώντας αφηρημένα, δεν μπορεί βέβαια ν' αρνηθεί κανείς ότι μια μαχητική οργάνωση *μπορεί* ν' αρχίσει μια απερίσκεπτη μάχη, που *μπορεί* να τελειώσει με μια ήττα, καθόλου αναπόφευκτη κάτω από άλλες συνθήκες. Δεν μπορούμε, όμως, να περιοριστούμε σε αφηρημένους συλλογισμούς πάνω σ' ένα τέτοιο ζήτημα, επειδή κάθε μάχη κλείνει μέσα της το αφηρημένο ενδεχόμενο της ήττας και δεν υπάρχει άλλο μέσο *να μειωθεί* αυτό το ενδεχόμενο εκτός από τη συστηματική προετοιμασία της μάχης. Αν, όμως, τοποθετήσουμε το ζήτημα πάνω στο συγκεκριμένο έδαφος των σημερινών ρωσικών συνθηκών, πρέπει να καταλήξουμε στο θετικό συμπέρασμα ότι μια γερή επαναστατική οργάνωση είναι απόλυτα απαραίτητη, ακριβώς για ν' αποκτήσει το κίνημα σταθερότητα και *να περιφρουρηθεί* από το ενδεχόμενο απερίσκεπτων επιθέσεων. Τώρα ακριβώς που μας λείπει μια τέτοια οργάνωση και που αναπτύσσεται γρήγορα ένα αυθόρμητο επαναστατικό κίνημα, *παρατηρούνται κιόλας* δυο αντίθετα άκρα (που, όπως είναι φυσικό, «συναντιούνται»): πότε ένας τελείως ανυπόστατος «οικονομισμός» και κήρυγμα μετριοπάθειας, πότε μια εξίσου ανυπόστατη «διεγερτική τρομοκρατία», που τείνει –«μέσα σ' ένα κίνημα που αναπτύσσεται και δυναμώνει, βρίσκεται, όμως, ακόμα πιο κοντά στο ξεκίνημά του παρά στο τέλος του,– να προκαλέσει τεχνητά τα συμπτώματα του τέλους του» (Β. Ζασούλιτς στο *Ζαριά*, τεύχος 2-3, σελ. 353). Και το παράδειγμα του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* δείχνει πως *υπάρχουν κιόλας* σοσιαλδημοκράτες που τα διπλώνουν μπροστά στα δυο αυτά άκρα. Το φαινόμενο αυτό δεν είναι παράξενο, γιατί

εκτός από τους άλλους λόγους, η «οικονομική πάλη ενάντια στους εργοδότες και στην κυβέρνηση» δε θα ικανοποιήσει *ποτέ* έναν επαναστάτη και τα αντίθετα άκρα θα παρουσιάζονται πάντα πότε δω και πότε κει. Μόνο μια συγκεντρωτική μαχητική οργάνωση που να εφαρμόζει σταθερά τη σοσιαλδημοκρατική πολιτική και που να ικανοποιεί, ας πούμε, όλα τα επαναστατικά ένστικτα και επιδιώξεις, είναι σε θέση να προφυλάξει το κίνημα από ασυλλόγιστες επιθέσεις και να προετοιμάσει μια επίθεση που υπόσχεται επιτυχία.

Θα μας προβάλουν σε συνέχεια την αντίρρηση ότι οι απόψεις που εκτέθηκαν για την οργάνωση, αντιφάσκουν με τη «δημοκρατική αρχή». Όσο η προηγούμενη κατηγορία είναι ειδικά ρωσικής προέλευσης τόσο τούτη δω έχει *ειδικά ξένο* χαρακτήρα. Και μόνο μια οργάνωση του εξωτερικού (η «Ένωση των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών») μπορούσε να δώσει στη σύνταξή της, ανάμεσα στις άλλες οδηγίες, και την παρακάτω:

> *«Οργανωτική αρχή.* Προς το συμφέρον της πετυχημένης ανάπτυξης και της ενοποίησης της σοσιαλδημοκρατίας πρέπει να υπογραμμίζεται, ν' αναπτύσσεται και να γίνεται πάλη για μια πλατιά δημοκρατική αρχή της κομματικής της οργάνωσης· αυτό είναι ιδιαίτερα απαραίτητο, αν πάρουμε υπόψη τις αντιδημοκρατικές τάσεις που εκδηλώθηκαν στις γραμμές του κόμματός μας.» (*Δυο συνέδρια*, σελ. 18).

Θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο πώς ακριβώς πολεμά το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* τις «αντιδημοκρατικές τάσεις» της *Ίσκρα*. Προς το παρόν, ας εξετάσουμε από πιο κοντά την «αρχή» αυτή, που διατυπώνουν οι «οικονομιστές». Ο καθένας, νομίζουμε, θα συμφωνήσει ότι η «πλατιά δημοκρατική αρχή» προϋποθέτει τους δυο παρακάτω αναγκαίους όρους: πρώτα, την πλήρη δημοσιότητα και, δεύτερο, την αιρετότητα όλων των λειτουργημάτων. Θα ήταν γελοίο να μιλάμε για δημοκρατία χωρίς τη δημοσιότητα, και μάλιστα τέτοια δημοσιότητα που δε θα περιοριζόταν στα μέλη της οργάνωσης. Θα ονομάσουμε δημοκρατική την οργάνωση του γερμανικού σοσιαλιστικού κόμματος, γιατί σ' αυτή όλα γίνονται δημόσια, ακόμα και οι εργασίες του συνεδρίου του κόμματος. Κανένας, όμως, δε θα ονόμαζε δημοκρατική μια οργάνωση που καλύπτεται με πέπλο μυστηρίου για όσους δεν είναι μέλη της. Γεννιέται το ερώτημα: τι νόημα έχει, λοιπόν, να προβάλλεται η «*πλατιά* δημοκρατική αρχή», όταν ο βασικός όρος της αρχής αυτής είναι *ανεκπλήρωτος* για μια μυστική οργάνωση; Η «πλατιά αρχή» καταντά απλούστατα μια ηχηρή, αλλά κενή φράση. Κάτι παραπάνω. Η φράση αυτή δείχνει ότι από οργανωτική άποψη λείπει ολότελα η κατανόηση των ζωτικών καθηκόντων της στιγμής. Όλοι ξέρουν πόσο μεγάλη είναι η έλλειψη συνωμοτικότητας που κυριαρχεί μέσα στην «πλατιά» μάζα των επαναστατών μας. Είδαμε πόσο πικρά παραπονιέται ο Μπ-φ που απαιτεί πολύ δικαιολογημένα «αυστηρή επιλογή των μελών» (*Ραμπότσεγε Ντιέλο*, τεύχος 6, σελ. 42). Κι ωστόσο παρουσιάζονται άνθρωποι που παινεύονται ότι έχουν το «αίσθημα της πραγματικότητας», και που σε μια τέτοια κατάσταση πραγμάτων δεν *υπογραμμίζουν* την ανάγκη της πιο αυστηρής συνωμοτικότητας και της πιο αυστηρής (και, συνεπώς, σε πιο περιορισμένο αριθμό) επιλογής μελών, αλλά την «*πλατιά* δημοκρατική αρχή»! Αυτό σημαίνει ότι πάτησες την πίτα.

Δεν είναι καλύτερη η κατάσταση και ως προς το δεύτερο γνώρισμα του δημοκρατισμού – την αιρετότητα. Στις χώρες όπου υπάρχει πολιτική ελευθερία, ο όρος αυτός είναι αυτονόητος. «Μέλος του κόμματος θεωρείται ο καθένας που παραδέχεται τις προγραμματικές αρχές του κόμματος και υποστηρίζει το κόμμα στο μέτρο των δυνάμεών του», λέει το πρώτο άρθρο του οργανωτικού καταστατικού του γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος. Και μια που όλος ο πολιτικός στίβος είναι ανοιχτός μπροστά σε όλους, όπως η σκηνή του θεάτρου μπροστά στους θεατές, αυτή η παραδοχή, ή η μη παραδοχή, η υποστήριξη ή η εναντίωση, είναι γνωστές σ' όλους κι από τις εφημερίδες κι από τις λαϊκές συγκεντρώσεις. Όλοι ξέρουν ότι ο τάδε πολιτικός άρχισε από τούτο ή από κείνο, πέρασε από την άλφα ή βήτα εξέλιξη, σε μια δύσκολη στιγμή της ζωής εκδηλώθηκε με το δείνα ή δείνα τρόπο, κι έχει γενικά τα τάδε ή τάδε προσόντα – και γι' αυτό το λόγο, φυσικά, *όλα* τα μέλη του κόμματος μπορούν, γνωρίζοντας τα πράγματα, να εκλέξουν ή να μην εκλέξουν αυτό το πρόσωπο σε μια ορισμένη κομματική θέση. Ο καθολικός (στην κυριολεξία του) έλεγχος που ασκείται σε κάθε βήμα του κομματικού ανθρώπου, στο πολιτικό πεδίο της δράσης του, δημιουργεί ένα μηχανισμό που λειτουργεί αυτόματα και που δίνει αυτό που στη βιολογία το λένε «επιβίωση των ικανότερων στην προσαρμογή». Η «φυσική επιλογή» που γίνεται με την πλήρη δημοσιότητα, με την αιρετότητα και τον καθολικό έλεγχο, παρέχει την εγγύηση ότι σε τελευταία ανάλυση το κάθε στέλεχος θα βρίσκεται «στη θέση που του ταιριάζει», θα καταπιάνεται με τη δουλειά που ταιριάζει περισσότερο στις δυνάμεις και στις ικανότητές του, θα δοκιμάζει πάνω του όλες τις συνέπειες των λαθών του και θ' αποδείχνει μπροστά στα μάτια όλων την ικανότητά του ν' αναγνωρίζει τα λάθη του και να τ' αποφεύγει.

Για δοκιμάστε να βάλετε αυτή την εικόνα στα πλαίσια της απολυταρχίας μας! Μπορεί να διανοηθεί κανείς στον τόπο μας ότι όλοι όσοι «παραδέχονται τις προγραμματικές αρχές του κόμματος και υποστηρίζουν το κόμμα στο μέτρο των δυνάμεών τους», είναι δυνατό να ελέγχουν το κάθε βήμα του επαναστάτη-συνωμότη; Είναι δυνατόν όλοι αυτοί να εκλέγουν τον άλφα ή το βήτα επαναστάτη-συνωμότη, όταν ο επαναστάτης *είναι υποχρεωμένος* προς το συμφέρον της δουλειάς να κρύβει από τα εννιά δέκατα αυτών των «όλων» ποιος είναι; Για σκεφτείτε λιγάκι το πραγματικό νόημα που έχουν τα παχιά λόγια του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* και θα δείτε ότι ο «πλατύς δημοκρατισμός» της κομματικής οργάνωσης μέσα στο σκοτάδι της απολυταρχίας, όταν κυριαρχεί η επιλογή που κάνει ο χωροφύλακας, δεν είναι παρά *ανόητο και βλαβερό παιχνίδι*. Είναι ανόητο παιχνίδι γιατί στην πραγματικότητα καμιά επαναστατική οργάνωση δεν εφάρμοσε ποτέ και δεν μπορεί να εφαρμόσει πλατύ δημοκρατισμό, ακόμα και παρ' όλη την καλή της θέληση. Είναι βλαβερό παιχνίδι, γιατί οι απόπειρες να εφαρμοστεί στην πράξη η «αρχή της πλατιάς δημοκρατίας» διευκολύνουν απλώς την αστυνομία να κάνει μαζικές συλλήψεις και διαιωνίζουν την κυριαρχία του χειροτεχνισμού, αποσπούν τη σκέψη των πρακτικών από το σοβαρό και επιτακτικό τους καθήκον να γίνουν εξ επαγγέλματος επαναστάτες και τη στρέφουν στο καθήκον να καταστρώνουν αναλυτικούς «χάρτινους» κανονισμούς για εκλογικά συστήματα. Μόνο στο εξωτερικό, όπου συγκεντρώνονται συχνά άνθρωποι που δεν έχουν τη δυνατότητα να βρουν μια πραγματική, ζωντανή απασχόληση, μπόρεσε ν' αναπτυχθεί εδώ κι εκεί και ιδιαίτερα στις διάφορες μικροομάδες αυτό το «παιχνίδι δημοκρατισμού».

Για να δείξουμε στον αναγνώστη πόσο άσχημη είναι η αγαπημένη μέθοδος του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* να προβάλλει μια τόσο ωραία «αρχή», όπως είναι ο δημοκρατισμός στο έργο της επανάστασης, θα επικαλεστούμε ξανά ένα μάρτυρα. Ο μάρτυρας αυτός –ο Ε. Σερεμπριακόφ, εκδότης του περιοδικού *Νακανούνε* που βγαίνει στο Λονδίνο– έχει μεγάλη αδυναμία στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο* και μισεί πολύ τον Πλεχάνοφ και τους «πλεχανοφικούς». Στα άρθρα του απ' αφορμή τη διάσπαση της «Ένωσης των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών» του εξωτερικού, το *Νακανούνε* τάχτηκε κατηγορηματικά υπέρ του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* και ξαπόλυσε ενάντια στον Πλεχάνοφ[75] ένα σωρό βρισιές. Συνεπώς, μας είναι ακόμα πιο πολύτιμος αυτός ο μάρτυρας στο προκείμενο ζήτημα. Στο τεύχος 7 του *Νακανούνε* (Ιούλης 1899) σ' ένα άρθρο με τον τίτλο: «Απ' αφορμή την έκκληση της Ομάδας αυτοαπελευθέρωσης των εργατών», ο Ε. Σερεπριακόφ τονίζει ότι είναι «άπρεπο» να ανακινούνται ζητήματα όπως το ζήτημα της «αυταπάτης, της αρχηγίας και το ζήτημα του λεγόμενου Άρειου Πάγου μέσα σ' ένα σοβαρό επαναστατικό κίνημα» κι έγραφε ανάμεσα στ' άλλα:

> «Ο Μίσκιν, ο Ρογκατσόφ, ο Ζελιάμποφ, ο Μιχάιλοφ, η Περόβσκαγια, η Φίγκνερ κι άλλοι δε θεωρούσαν ποτέ τον εαυτό τους αρχηγούς και κανείς δεν τους εξέλεξε και δεν τους διόρισε, αν και στην πραγματικότητα ήταν αρχηγοί, γιατί τόσο στην περίοδο της προπαγάνδας όσο και στην περίοδο της πάλης ενάντια στην κυβέρνηση ανέλαβαν το μεγαλύτερο βάρος της δουλειάς, πήγαιναν στα πιο επικίνδυνα μέρη και είχαν την πιο γόνιμη δράση. Κι έγιναν αρχηγοί όχι γιατί το επιθυμούσαν, αλλά γιατί οι σύντροφοι που τους περιστοίχιζαν είχαν εμπιστοσύνη στη σύνεσή τους, στην ενεργητικότητα και στην αφοσίωσή τους. Είναι, όμως, πολύ μεγάλη αφέλεια να φοβάται κανείς κάποιον Άρειο Πάγο (κι αν δεν τον φοβάται, γιατί τότε να γράφει γι' αυτόν), που θα μπορούσε να καθοδηγεί αυταρχικά το κίνημα. Και ποιος θα τον άκουγε;»

Ρωτάμε τον αναγνώστη, κατά τι διαφέρει ο «Άρειος Πάγος» από τις «αντιδημοκρατικές τάσεις»; Και δεν είναι ολοφάνερο ότι η «ωραία» οργανωτική αρχή του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* είναι εξίσου αφελής και ανάρμοστη; Είναι αφελής γιατί απλούστατα κανείς δε θα καθίσει ν' ακούσει τον «Άρειο Πάγο», ή τους ανθρώπους με «αντιδημοκρατικές τάσεις», αν δε θα υπάρχει η «εμπιστοσύνη των συντρόφων που τους περιστοιχίζουν, στη σύνεση, στην ενεργητικότητα και στην αφοσίωσή τους». Είναι ανάρμοστη σαν δημαγωγική ενέργεια, που πάει να εκμεταλλευτεί τη ματαιοδοξία των μεν, την άγνοια των δε σχετικά με την πραγματική κατάσταση του κινήματός μας, και την έλλειψη κατάρτισης και την άγνοια της ιστορίας του επαναστατικού κινήματος άλλων. Μοναδική σοβαρή οργανωτική αρχή για τα στελέχη του κινήματός μας πρέπει να είναι: ο πιο αυστηρός συνωμοτισμός, η πιο αυστηρή επιλογή των μελών και ο καταρτισμός εξ επαγγέλματος επαναστατών. Όταν υπάρχουν αυτά τα προσόντα, εξασφαλίζεται και κάτι πιο πολύτιμο από το «δημοκρατισμό», και συγκεκριμένα η πλήρης συντροφική αμοιβαία εμπιστοσύνη ανάμεσα στους επαναστάτες. Κι αυτό το πιο πολύτιμο είναι απόλυτα απαραίτητο για μας, γιατί σε μας εδώ στη Ρωσία δεν μπορεί να γίνει καν λόγος για αντικατάστασή του με το δημοκρατικό καθολικό έλεγχο. Και θα ήταν μεγάλο λάθος να νομίζει κανείς ότι η έλλειψη δυνατότητας να εφαρμοστεί ένας πραγματικά «δημοκρατικός» έλεγχος κάνει ανεξέλεγκτα τα μέλη της επαναστατικής οργάνωσης: δεν έχουν τον καιρό να σκέφτονται τις παιδιάστικες μορφές του δημοκρατισμού (του δημοκρατισμού μέσα σ' ένα στενό και συμπαγή πυρήνα συντρόφων, που έχουν απόλυτη εμπιστοσύνη μεταξύ τους), νιώθουν, όμως, πολύ έντονα την *ευθύνη* τους, γιατί ξέρουν από την πείρα ότι μια οργάνωση πραγματικών επαναστατών δε θα διστάσει να χρησιμοποιήσει κάθε μέσο, για ν' απαλλαγεί από ένα ανάξιο μέλος της. Επιπλέον, στο ρωσικό (και στο διεθνές) επαναστατικό περιβάλλον έχουμε μια αρκετά αναπτυγμένη κοινή γνώμη, που έχει ολόκληρη ιστορία και τιμωρεί με αμείλικτη αυστηρότητα κάθε παρέκκλιση από τις υποχρεώσεις της συντροφικότητας (κι ο «δημοκρατισμός», ο πραγματικός κι όχι ο παιδιάστικος, υπάγεται, σαν μέρος του όλου, σ' αυτή την έννοια της συντροφικότητας!) Πάρτε τα όλα αυτά υπόψη και θα νιώσετε πόσο όλες αυτές οι συζητήσεις και αποφάσεις για «αντιδημοκρατικές τάσεις» αναδίνουν την αποπνικτική δυσωδία του παιχνιδιού που παίζεται στο εξωτερικό για το στρατηγηλίκι!

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η άλλη πηγή αυτών των συζητήσεων, δηλ. η αφέλεια, τρέφεται επίσης από τη σύγχυση που υπάρχει στις αντιλήψεις σχετικά με την έννοια της λέξης δημοκρατία. Στο βιβλίο του ζεύγους Ουέμπ για τα αγγλικά τρέιντγιούνιον υπάρχει ένα περίεργο κεφάλαιο με τον τίτλο: «Η πρωτόγονη δημοκρατία». Σ' αυτό το κεφάλαιο, οι συγγραφείς διηγούνται πώς στην πρώτη περίοδο ύπαρξης των συνδικάτων τους οι Άγγλοι εργάτες θεωρούσαν σαν αναγκαίο γνώρισμα της δημοκρατίας το να κάνουν όλοι όλα όσα έχουν σχέση με το έργο της διεύθυνσης των συνδικάτων: όχι μόνο όλα τα ζητήματα λύνονταν με την ψηφοφορία όλων των μελών, αλλά και οι διοικητικές λειτουργίες εκτελούνταν απ' όλα τα μέλη με τη σειρά. Χρειάστηκε μακρόχρονη ιστορική πείρα για να καταλάβουν οι εργάτες πόσο παράλογη ήταν αυτή η αντίληψη της δημοκρατίας, για να καταλάβουν την ανάγκη των αντιπροσωπευτικών θεσμών, από το ένα μέρος, και των εξ επαγγέλματος στελεχών, από το άλλο. Χρειάστηκε να σημειωθούν κάμποσες περιπτώσεις οικονομικής χρεοκοπίας σε ταμεία συνδικάτων για να καταλάβουν οι εργάτες ότι το ζήτημα της αναλογικής σχέσης ανάμεσα στις μηνιάτικες συνδρομές των μελών και στα επιδόματα που δίνει το ταμείο δεν μπορεί να λυθεί μόνο με τη δημοκρατική ψηφοφορία, αλλά ότι απαιτείται και η ψήφος του εμπειρογνώμονα για τα ασφαλιστικά ζητήματα. Πάρτε σε συνέχεια το βιβλίο του Κάουτσκι για τον κοινοβουλευτισμό και τη λαϊκή νομοθεσία και θα δείτε ότι τα συμπεράσματα του θεωρητικού μαρξιστή συμπίπτουν με τα διδάγματα που έδωσε η πολύχρονη πείρα των εργατών που οργανώνονταν «αυθόρμητα». Ο Κάουτσκι καταφέρεται αποφασιστικά ενάντια στην πρωτόγονη αντίληψη του Ριτινχάουζεν για τη δημοκρατία, ειρωνεύεται όσους στο όνομα της δημοκρατίας είναι έτοιμοι να ζητήσουν «να συντάσσονται οι λαϊκές εφημερίδες απευθείας από το λαό», αποδείχνει ότι είναι ανάγκη να υπάρχουν *εξ επαγγέλματος* δημοσιογράφοι, κοινοβουλευτικοί άντρες κλπ. για να καθοδηγούν σοσιαλδημοκρατικά την ταξική πάλη του προλεταριάτου, επιτίθεται ενάντια στο «σοσιαλισμό των αναρχικών και των φιλολόγων» που, «κυνηγώντας εντυπώσεις», εξυμνούν την άμεση νομοθέτηση από το λαό και δεν καταλαβαίνουν πόσο συμβατή είναι η εφαρμογή της στη σημερινή κοινωνία.

Όλοι όσοι έχουν δουλέψει πρακτικά στο κίνημά μας, ξέρουν πόσο πλατιά διαδομένη είναι μέσα στις μάζες της σπουδάζουσας νεολαίας και των εργατών η «πρωτόγονη» αντίληψη της δημοκρατίας. Δεν είναι εκπληκτικό ότι η αντίληψη αυτή εισχωρεί και στα καταστατικά και στη φιλολογία. Οι «οικονομιστές» μπερνσταϊνικής χροιάς έγραψαν στο καταστατικό τους: «Άρθρο 10. Για όλα τα ζητήματα, που αφορούν τα συμφέροντα όλης της συνδικαλιστικής οργάνωσης, αποφασίζει η πλειοψηφία όλων των μελών της.» Οι «οικονομιστές» τρομοκρατικής χροιάς τούς κρατούν το ίσο: «οι αποφάσεις της επιτροπής πρέπει να περνούν απ' όλους τους ομίλους και τότε μόνο γίνονται πραγματικές αποφάσεις» (*Σβομπόντα*, τεύχος 1, σελ. 67). Σημειώστε ότι η απαίτηση αυτή, να διεξάγεται δηλαδή ένα πλατύ δημοψήφισμα, προβάλλεται *πέρα* από την απαίτηση να οικοδομηθεί *όλη* η οργάνωση πάνω στην αρχή της αιρετότητας! Φυσικά, είμαστε μακριά από τη σκέψη να καταδικάσουμε γι' αυτό τους πρακτικούς, που είχαν ελάχιστες δυνατότητες να γνωρίσουν τη θεωρία και την πράξη των πραγματικά δημοκρατικών οργανώσεων. Όταν, όμως, το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* που διεκδικεί ηγετικό ρόλο, μέσα σε τέτοιες συνθήκες περιορίζεται σε μια απόφαση για την αρχή της πλατιάς δημοκρατίας, πώς να μην το ονομάσουμε αυτό απλό «κυνήγι εντυπώσεων»;

στ) Η ΔΟΥΛΕΙΑ ΣΕ ΤΟΠΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΝΡΩΣΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ

Αν οι αντιρρήσεις για το σχέδιο οργάνωσης που εκτίθεται εδώ ότι δεν είναι δημοκρατικό και ότι είναι συνωμοτικό, είναι τελείως αβάσιμες, ωστόσο μένει ακόμα ένα ζήτημα που προβάλλεται πολύ συχνά κι αξίζει να εξεταστεί λεπτομερειακά. Είναι το ζήτημα για τη σχέση της τοπικής δουλειάς προς τη δουλειά σε πανρωσική κλίμακα. Εκφράζονται φόβοι: Μήπως η δημιουργία μιας συγκεντρωτικής οργάνωσης έχει αποτέλεσμα να μετατοπιστεί το κέντρο βάρους της δουλειάς από την τοπική στην πανρωσική κλίμακα; Μήπως αυτό το πράγμα βλάψει το κίνημα κι εξασθενήσει την ανθεκτικότητα των δεσμών μας με την εργατική μάζα και γενικά τη σταθερότητα της τοπικής ζύμωσης; Σ' αυτούς τους φόβους θ' απαντήσουμε ότι το κίνημά μας τα τελευταία χρόνια κουτσαίνει, επειδή ακριβώς τα τοπικά στελέχη έχουν απορροφηθεί εξαιρετικά από την τοπική δουλειά· ότι γι' αυτό το λόγο είναι απόλυτα αναγκαίο να μετατοπιστεί λιγάκι το κέντρο βάρους προς τη δουλειά σε πανρωσική κλίμακα· ότι μια τέτοια μετατόπιση όχι μόνο δε θα εξασθενήσει, μα θα δυναμώσει και την ανθεκτικότητα των δεσμών μας και τη σταθερότητα της τοπικής μας ζύμωσης. Ας πάρουμε το ζήτημα του κεντρικού οργάνου και των τοπικών οργάνων. Θα παρακαλέσουμε τον αναγνώστη να μην ξεχνά ότι παίρνουμε τη δουλειά της εφημερίδας απλώς σαν *παράδειγμα*, που δίνει μια ασύγκριτα πιο πλατιά και πολύπλευρη εικόνα της επαναστατικής δουλειάς γενικά.

Στην πρώτη περίοδο του μαζικού κινήματος (1896-1898), οι τοπικοί αγωνιστές έκαναν απόπειρες να εκδώσουν μια πανρωσική εφημερίδα, τη *Ραμπότσαγια Γκαζέτα*. Στην επόμενη περίοδο (1898-1900), το κίνημα κάνει ένα τεράστιο βήμα προς τα μπρος, αλλά η προσοχή των καθοδηγητών απορροφιέται ολοκληρωτικά από τις τοπικές εφημερίδες. Αν υπολογίσουμε όλες αυτές τις τοπικές εφημερίδες μαζί, θα βρούμε* ότι σε στρογγυλούς αριθμούς αναλογεί ένα φύλλο το μήνα. Μήπως αυτό δε μας δίνει μια παραστατική εικόνα του χειροτεχνισμού της δουλειάς μας; Μήπως αυτό δε δείχνει ολοκάθαρα ότι η επαναστατική μας οργάνωση μένει πίσω από την αυθόρμητη άνοδο του κινήματος; Αν τον *ίδιο αριθμό* φύλλων των εφημερίδων δεν τον έβγαζαν οι

---

* Βλ. την «Έκθεση στο συνέδριο του Παρισιού»[76], σελ. 14: «Από τότε (1897) ως την άνοιξη του 1900 βγήκαν σε διάφορα μέρη 30 φύλλα διάφορων εφημερίδων... Κατά μέσο όρο κυκλοφορούσε κάτι παραπάνω από ένα φύλλο το μήνα.»

σκόρπιες τοπικές ομάδες, αλλά μια ενιαία οργάνωση, όχι μονάχα θα εξοικονομούσαμε ένα σωρό δυνάμεις, αλλά και θα εξασφαλίζαμε μια ασύγκριτα μεγαλύτερη σταθερότητα και συνέχεια στη δουλειά μας. Αυτή η απλή σκέψη πολύ συχνά διαφεύγει την προσοχή και των πρακτικών που δουλεύουν *δραστήρια* και σχεδόν αποκλειστικά στα τοπικά όργανα (δυστυχώς αυτό γίνεται και σήμερα στις συντριπτικά περισσότερες περιπτώσεις), και των δημοσιολόγων που στο ζήτημα αυτό δείχνουν καταπληκτικό δονκιχωτισμό. Ο πρακτικός αρκείται συνήθως στη διαπίστωση ότι «είναι δύσκολο»* για τα τοπικά στελέχη ν' ασχολούνται με την έκδοση μιας πανρωσικής εφημερίδας και ότι είναι καλύτερα να υπάρχουν τοπικές εφημερίδες, παρά να μην υπάρχουν καθόλου. Το τελευταίο επιχείρημα είναι βέβαια απόλυτα σωστό, κι εμείς δε θα υστερήσουμε από κανέναν πρακτικό ως προς την αναγνώριση της τεράστιας σημασίας και της τεράστιας ωφέλειας των τοπικών εφημερίδων *γενικά*. Δεν πρόκειται όμως γι' αυτό, αλλά για το αν μπορούμε να γλιτώσουμε από τη διασπορά και το χειροτεχνισμό που εκφράζεται τόσο καθαρά στα 30 φύλλα των τοπικών εφημερίδων που κυκλοφόρησαν σ' όλη τη Ρωσία μέσα σε 2½ χρόνια. Μην περιορίζεστε, λοιπόν, στην αναμφισβήτητη, μα πάρα πολύ γενική θέση ότι είναι ωφέλιμες οι τοπικές εφημερίδες γενικά, μα έχετε και το θάρρος ν' αναγνωρίσετε ανοιχτά τις αρνητικές τους πλευρές που μας τις αποκαλύπτει η πείρα δυόμισι χρόνων. Η πείρα αυτή δείχνει ότι στις δικές μας συνθήκες οι τοπικές εφημερίδες δεν έχουν στις περισσότερες περιπτώσεις ευστάθεια αρχών και πολιτική σημασία, κοστίζουν πανάκριβα ως προς την απασχόληση επαναστατικών δυνάμεων και δεν είναι καθόλου ικανοποιητικές από τεχνική άποψη (εννοώ, βέβαια όχι την τεχνική της εκτύπωσης, αλλά τη συχνή και κανονική εκτύπωση). Κι όλες οι παραπάνω ελλείψεις δεν είναι τυχαίες, είναι το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της διασποράς που, από το ένα μέρος, εξηγεί την επικράτηση των τοπικών εφημερίδων στην περίοδο που εξετάζουμε και, από το άλλο, *ενισχύεται* απ' αυτή την επικράτηση. Μια χωριστή τοπική οργάνωση *δεν είναι* πραγματικά *σε θέση* να εξασφαλίσει σταθερότητα αρχών στην εφημερίδα της και να την ανεβάσει ως το ύψος πολιτικού οργάνου, *δεν είναι σε θέση* να συγκεντρώσει και να χρησιμοποιήσει αρκετό υλικό για να φωτίσει όλη την πολιτική μας ζωή. Όσο για το επιχείρημα που χρησιμοποιείται συνήθως για να δικαιολογηθεί η ανάγκη να βγαίνουν πολλές τοπικές εφημερίδες στις ελεύθερες χώρες –ότι δηλ. στοιχίζει φτηνά η εκτύπωσή τους από ντόπιους εργάτες και ότι κατατοπίζουν τον ντόπιο πληθυσμό πιο πλατιά και πιο γρήγορα – στη χώρα μας το *επιχείρημα* αυτό στρέφεται, όπως δείχνει η πείρα μας, *ενάντια* στις τοπικές εφημερίδες. Αυτές είναι υπερβολικά δαπανηρές σε επαναστατικές δυνάμεις και βγαίνουν *πάρα πολύ* σπάνια για τον απλούστατο λόγο ότι μια *παράνομη* εφημερίδα, όσο μικρή κι αν είναι, χρειάζεται ένα τεράστιο συνωμοτικό μηχανισμό που απαιτεί μεγάλη εργοστασιακή βιομηχανία, γιατί ένας τέτοιος μηχανισμός δεν μπορεί να δημιουργηθεί σε χειροτεχνικά εργαστήρια. Ο δε πρωτογονισμός του συνωμοτικού μηχανισμού πολύ συχνά έχει αποτέλεσμα (ο κάθε πρακτικός ξέρει ένα σωρό τέτοια παραδείγματα) να επωφελείται η αστυνομία από την έκδοση και την κυκλοφορία ενός-δυο φύλλων, για να κάνει *μαζικές* συλλήψεις και να σαρώσει τα πάντα σε βαθμό που πρέπει ν' αρχίσουμε πάλι από την αρχή. Ένας καλά οργανωμένος συνωμοτικός μηχανισμός απαιτεί καλή επαγγελματική κατάρτιση των επαναστατών κι ένα πολύ συνεπή καταμερισμό της δουλειάς. Οι δυο, όμως, αυτές απαιτήσεις ξεπερνάνε ολότελα τις δυνάμεις μιας χωριστής τοπικής οργάνωσης, όσο γερή κι αν είναι στη δοσμένη στιγμή. Όχι μόνο τα γενικά συμφέροντα όλου του κινήματός μας (σταθερή από άποψη αρχών σοσιαλιστική και πολιτική διαπαιδαγώγηση των εργατών), αλλά ακόμα και τα ειδικά τοπικά συμφέροντα *εξυπηρετούνται καλύτερα από τα μη τοπικά όργανα*: αυτό μπορεί να φανεί παράδοξο από πρώτη ματιά, στην πράξη, όμως, μας το αποδείχνει αδιάψευστα η πείρα των δυόμισι χρόνων που αναφέραμε. Ο καθένας θα συμφωνήσει ότι αν όλες οι τοπικές δυνάμεις που έβγαλαν τα 30 φύλλα, δούλευαν για μια εφημερίδα, θα έβγαιναν με ευκολία 60, αν όχι 100 φύλλα αυτής της εφημερίδας και συνεπώς η εφημερίδα αυτή θ' αντανακλούσε πιο ολοκληρωμένα όλες τις καθαρά τοπικές ιδιομορφίες του κινήματος. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι δεν είναι εύκολη μια τέτοια οργάνωση, μα πρέπει επιτέλους να καταλάβουμε ότι είναι απαραίτητη, πρέπει ο κάθε τοπικός όμιλος να σκέφτεται και *να δουλεύει δραστήρια* γι' αυτό, χωρίς να περιμένει ώθηση απέξω, χωρίς να ξεγελιέται με την εντύπωση πως το τοπικό όργανο θα είναι πιο προσιτό και πιο κοντινό, εντύπωση που, σύμφωνα με τα στοιχεία της επαναστατικής μας πείρας είναι σε σημαντικό βαθμό απατηλή.

---

* Η δυσκολία αυτή είναι μόνο φαινομενική. Στην πραγματικότητα *δεν υπάρχει* τοπικός όμιλος που να μην έχει τη δυνατότητα να καταπιαστεί δραστήρια με τούτη ή εκείνη τη δουλειά για όλη τη Ρωσία. «Μη λες: δεν μπορώ, λέγε δε θέλω.»

Πολύ κακή υπηρεσία προσφέρουν στην πρακτική δουλειά οι δημοσιολόγοι εκείνοι που φαντάζονται ότι βρίσκονται πολύ κοντά στους πρακτικούς, οι δημοσιολόγοι που δε βλέπουν τον απατηλό αυτό χαρακτήρα και πάνε να ξεφύγουν με το καταπληκτικά φτηνό και καταπληκτικά ανόητο επιχείρημα: μας χρειάζονται και τοπικές εφημερίδες, και περιφερειακές εφημερίδες, και πανρωσικές εφημερίδες. Φυσικά, από γενική πλευρά, όλα αυτά χρειάζονται, χρειάζεται όμως, μια και καταπιάνεται κανείς μ' ένα συγκεκριμένο οργανωτικό ζήτημα, να σκέφτεται και για τις συνθήκες του περιβάλλοντος και της στιγμής. Πραγματικά, μήπως δεν είναι δονκιχωτισμός, όταν η *Σβομπόντα* (τεύχος 1, σελ. 68), σε ειδικό άρθρο που «εξετάζει *το ζήτημα της εφημερίδας*», γράφει: «Νομίζουμε ότι κάθε τόπος, όπου έχει συγκεντρωθεί ένας κάπως σημαντικός αριθμός εργατών, πρέπει να έχει την εργατική του εφημερίδα· δική του εφημερίδα, κι όχι εφημερίδα φερμένη από κάπου απέξω.» Αν ο δημοσιολόγος αυτός δε θέλει να σκεφτεί τη σημασία των λόγων του, σκέψου τουλάχιστον εσύ αναγνώστη γι' αυτόν: πόσες δεκάδες, αν όχι εκατοντάδες «τόποι όπου έχει συγκεντρωθεί ένας κάπως σημαντικός αριθμός εργατών» υπάρχουν στη Ρωσία και τι διαιώνιση του χειροτεχνισμού μας θα αποτελούσε αυτό το πράγμα, αν πραγματικά η κάθε τοπική οργάνωση καταπιανόταν να βγάλει δική της εφημερίδα! Πόσο αυτή η διασπορά θα διευκόλυνε τη δουλειά των χωροφυλάκων μας: να βάζουν στο χέρι –και μάλιστα χωρίς «κάπως σημαντικό» κόπο– τους τοπικούς αγωνιστές από την αρχή ακόμα της δράσης τους, χωρίς να τους δώσουν τον καιρό να εξελιχθούν σε πραγματικούς επαναστάτες! Σε μια πανρωσική εφημερίδα –συνεχίζει ο αρθρογράφος– δε θα είχαν ενδιαφέρον οι περιγραφές για τα τεχνάσματα των εργοστασιαρχών και για «τά μικροζητήματα της εργοστασιακής ζωής στις διάφορες άλλες πόλεις», ενώ «ο κάτοικος του Οριόλ δε βαριέται καθόλου να διαβάζει για τα ζητήματα του Οριόλ. Ξέρει κάθε φορά ποιον "περιάδραξε" η εφημερίδα και ποιον "ξετίναξε" και πετά από τη χαρά του» (σελ. 69). Ναι, ναι, ο κάτοικος του Οριόλ πετά από τη χαρά του, όμως «πετά» πάρα πολύ και η φαντασία του δημοσιολόγου μας. Έχει άραγε εδώ τη θέση της μια τέτοια υπεράσπιση του ψιλικαντισμού; – να τι θα 'πρεπε να σκεφτεί. Είμαστε καλύτερα από κάθε άλλον σε θέση να εκτιμήσουμε την ανάγκη και τη σπουδαιότητα των εργοστασιακών αποκαλύψεων, πρέπει, όμως, να θυμόμαστε ότι φτάσαμε σε σημείο που οι κάτοικοι της Πετρούπολης έχουν βαρεθεί να διαβάζουν ανταποκρίσεις από την Πετρούπολη στην εφημερίδα της Πετρούπολης *Ραμπότσαγια Μισλ*. Οι κατά τόπους εργοστασιακές αποκαλύψεις γίνονταν πάντα και *πρέπει να γίνονται πάντα* με προκηρύξεις, τη μορφή, όμως, της *εφημερίδας* πρέπει να την ανεβάζουμε κι όχι να την υποβιβάζουμε ως το επίπεδο μιας εργοστασιακής προκήρυξης. Για την «εφημερίδα» μάς χρειάζονται αποκαλύψεις όχι τόσο για «ψιλοπράγματα» όσο για τις μεγάλες, τις χαρακτηριστικές ελλείψεις της εργοστασιακής ζωής, αποκαλύψεις που να στηρίζονται σε εξαιρετικά χτυπητά παραδείγματα και να μπορούν έτσι να ενδιαφέρουν *όλους* τους εργάτες κι όλους τους καθοδηγητές του κινήματος, να πλουτίζουν πραγματικά τις γνώσεις τους, να πλαταίνουν τον ορίζοντά τους, να προκαλούν το ξύπνημα νέων περιοχών, νέων επαγγελματικών στρωμάτων εργατών.

«Έπειτα, μια τοπική εφημερίδα μπορεί να συλλάβει αμέσως κι επ' αυτοφώρω όλα τα τεχνάσματα της διεύθυνσης του εργοστασίου ή των άλλων αρχών. Ώσπου, όμως, να φτάσει η είδηση στη μακρινή πανρωσική εφημερίδα, οι κάτοικοι του τόπου θα έχουν κιόλας ξεχάσει αυτό που έγινε. Θα λένε: "Πότε έγινε αυτό, – ένας θεός το ξέρει!"» (στο ίδιο). Ακριβώς: ένας θεός το ξέρει! Τα 30 φύλλα που βγήκαν μέσα σε 2½ χρόνια κατανέμονται, σύμφωνα με την ίδια πηγή, σε 6 πόλεις. Έτσι σε κάθε πόλη αναλογεί κατά μέσο όρο *από ένα φύλλο στους έξι μήνες!* Κι αν ακόμα ο ελαφρόμυαλος δημοσιολόγος μας *τριπλασιάσει* στους υπολογισμούς του την παραγωγικότητα της τοπικής δουλειάς (πράγμα που θα ήταν απόλυτα λαθεμένο για μια μέση πόλη, γιατί με τις χειροτεχνικές μεθόδους είναι αδύνατο ν' αυξηθεί η παραγωγικότητα σε σημαντικό βαθμό), και πάλι θα είχαμε μόνο ένα φύλλο κάθε δυο μήνες, δηλ. κάτι που δε μοιάζει καθόλου με «σύλληψη επ' αυτοφώρω». Στο μεταξύ θα ήταν αρκετό να ενωθούν καμιά δεκαριά τοπικές οργανώσεις και ν' αναθέσουν στους αντιπροσώπους τους να καταπιαστούν δραστήρια με την οργάνωση μιας πανρωσικής εφημερίδας, για να μπορούν «να συλληφθούν» *σ' όλη τη Ρωσία* μια φορά στις δεκαπέντε μέρες όχι τα ψιλοπράγματα, μα τα πραγματικά μεγάλα και χαρακτηριστικά σκάνδαλα. Γι' αυτό δε θ' αμφιβάλλει κανένας απ' αυτούς που ξέρουν την κατάσταση των οργανώσεών μας. Όσο για τη σύλληψη του εχθρού επ' αυτοφώρω, αν αυτό το λέμε στα σοβαρά κι όχι μόνο σαν σχήμα λόγου, ούτε καν μπορεί να το σκεφτεί μια παράνομη εφημερίδα γενικά: αυτό μπορεί να το κάνει μονάχα μια παράνομη προκήρυξη, γιατί το ανώτατο χρονικό όριο για μια τέτοια σύλληψη δεν ξεπερνά τις περισσότερες φορές τις μια-δυο μέρες (πάρτε, λ.χ., μια συνηθισμένη σύντομη απεργία ή μια συμπλοκή στο εργοστάσιο ή μια διαδήλωση κλπ.).

«Ο εργάτης δε ζει μόνο στο εργοστάσιο, μα και στην πόλη», συνεχίζει ο αρθρογράφος μας, που ανυψώνεται έτσι από το μερικό στο γενικό με τέτοια αυστηρή συνέπεια που θα τιμούσε ακόμα και τον Μπορίς Κριτσέβσκι. Και αναφέρει ζητήματα όπως είναι το ζήτημα των δημοτικών συμβουλίων, των δημοτικών νοσοκομείων, των δημοτικών σχολείων και ζητάει να μην αποσιωπά η εργατική εφημερίδα τα δημοτικά ζητήματα γενικά. Αυτή η απαίτηση –θαυμάσια αυτή καθαυτή– δείχνει πολύ παραστατικά το χωρίς περιεχόμενο αφηρημένο σχήμα, στο οποίο περιορίζονται πολύ συχνά οι συζητήσεις για τις τοπικές εφημερίδες. Πρώτα, αν πραγματικά «σε κάθε τόπο όπου έχει συγκεντρωθεί ένας κάπως σημαντικός αριθμός εργατών» έβγαιναν εφημερίδες με τόσες λεπτομέρειες για τα δημοτικά ζητήματα, όπως θέλει η *Σβομπόντα*, το πράγμα μέσα στις δικές μας, στις ρωσικές συνθήκες, θα εκφυλιζόταν αναπόφευκτα σε αληθινό ψιλικαντισμό, θα έκανε να εξασθενήσει η συναίσθηση της σπουδαιότητας μιας πανρωσικής επαναστατικής επίθεσης ενάντια στη ρωσική απολυταρχία, θα δυνάμωνε τα πολύ ζωντανά –και μάλλον κρυμμένα ή συμπιεσμένα παρά ξεριζωμένα– φύτρα της κατεύθυνσης εκείνης που έχει γίνει διάσημη με τον περίφημο αφορισμό της ενάντια στους επαναστάτες που μιλάνε πάρα πολύ για ανύπαρκτα κοινοβούλια και πολύ λίγο για τα υπαρκτά δημοτικά συμβούλια.[77] Λέμε: αναπόφευκτα, για να υπογραμμίσουμε μ' αυτό ότι η *Σβομπόντα* συνειδητά δε θέλει αυτό, αλλά θέλει το αντίθετο. Δεν αρκούν, όμως, οι καλές προθέσεις. – Για να φωτιστούν τα δημοτικά ζητήματα, με την κατάλληλή τους προοπτική και σε συνδυασμό με το σύνολο της δουλειάς μας, πρέπει *πρώτα* η προοπτική αυτή να δουλευτεί καλά και να καθοριστεί σταθερά όχι μόνο με συλλογισμούς, μα και μ' ένα σωρό παραδείγματα, ώστε ν' αποκτήσει πια τη σταθερότητα *παράδοσης*. Απέχουμε ακόμα πολύ απ' αυτό το σημείο. Κι όμως αυτό είναι ακριβώς το *πρώτο* που χρειάζεται για να έχουμε ύστερα το δικαίωμα να σκεφτόμαστε και να μιλάμε για ένα πλατύ τοπικό Τύπο.

Δεύτερο, για να γράψει κανείς πραγματικά καλά και κατά τρόπο ενδιαφέροντα για τα δημοτικά ζητήματα, πρέπει τα ζητήματα αυτά να τα ξέρει καλά, κι όχι μόνο από τα βιβλία. *Αλλά σ' όλη τη Ρωσία* δεν υπάρχουν σχεδόν σοσιαλδημοκράτες που να τα ξέρουν. Για να γράψεις σε μια εφημερίδα (κι όχι σε μια εκλαϊκευτική μπροσούρα) για τα δημοτικά και κρατικά ζητήματα πρέπει να διαθέτεις φρέσκο και πολύπλευρο υλικό, συγκεντρωμένο και δουλεμένο από έμπειρους ανθρώπους. Για να συγκεντρωθεί, όμως, και να δουλευτεί ένα τέτοιο υλικό δε φτάνει η «πρωτόγονη δημοκρατία» ενός πρωτόγονου ομίλου όπου ο καθένας ασχολείται με όλα τα ζητήματα και διασκεδάζει παίζοντας με δημοψηφίσματα. Για να γίνει αυτό χρειάζεται ένα επιτελείο από ειδικούς συγγραφείς, από ειδικούς ανταποκριτές, μια στρατιά από σοσιαλδημοκράτες ρεπόρτερ που να δημιουργούν παντού επαφές, που να ξέρουν να εισχωρούν σ' όλα τα «κρατικά μυστικά» (για τα οποία τόσο σοβαροφέρνει και τόσο εύκολα φλυαρεί ο Ρώσος υπάλληλος), να τρυπώνουν σ' όλα τα «παρασκήνια», μια στρατιά από ανθρώπους, υποχρεωμένους «από το επάγγελμά» τους να είναι πανταχού παρόντες και παντογνώστες. Κι εμείς, το κόμμα που παλεύει ενάντια *σε κάθε* οικονομική, πολιτική, κοινωνική κι εθνική καταπίεση, μπορούμε και πρέπει να βρούμε, να συγκεντρώσουμε, να εκπαιδεύσουμε, να κινητοποιήσουμε και να βάλουμε σε κίνηση μια τέτοια στρατιά από ανθρώπους παντογνώστες – όλα όμως αυτά πρέπει ακόμα να γίνουν! Κι εμείς όχι μόνο δεν έχουμε κάνει στα περισσότερα μέρη ούτε ένα βήμα προς αυτή την κατεύθυνση, αλλά συχνά δεν έχουμε ακόμα και *συναίσθηση* της ανάγκης ότι πρέπει να γίνει αυτό. Για ψάξτε να βρείτε στο σοσιαλδημοκρατικό μας Τύπο ζωντανά κι ενδιαφέροντα άρθρα, ανταποκρίσεις και αποκαλύψεις για τα διπλωματικά, στρατιωτικά, εκκλησιαστικά, δημοτικά, οικονομικά κλπ. κλπ. ζητήματα και μικροζητήματά μας: δε θα βρείτε *σχεδόν τίποτα* ή θα βρείτε πολύ λίγα πράγματα.* Να γιατί «αγανακτώ πάντα τρομερά, όταν έρχεται ένας άνθρωπος και αραδιάζει ένα σωρό πολύ όμορφα και υπέροχα πράγματα» για την ανάγκη «σε κάθε τόπο όπου έχει συγκεντρωθεί ένας κάπως σημαντικός αριθμός εργατών», να υπάρχουν εφημερίδες που να ξεσκεπάζουν και τις εργοστασιακές και τις δημοτικές και τις κρατικές ασχημίες!

Η επικράτηση του τοπικού Τύπου πάνω στον κεντρικό είναι σημάδι ή φτώχειας ή πολυτέλειας. Φτώχειας, όταν το κίνημα δεν έχει ακόμα προετοιμάσει τις δυνάμεις του για μεγάλη παραγωγή, όταν εξακολουθεί να φυτοζωεί μέσα στο χειροτεχνισμό και πνίγεται σχεδόν μέσα στα «μικροζητήματα της εργοστασιακής ζωής». Πολυτέλειας, όταν το κίνημα *είναι πια σε θέση να εκπληρώσει στο ακέραιο* το καθήκον των ολόπλευρων αποκαλύψεων και της ολόπλευρης ζύμωσης και παρουσιάζεται η ανάγκη εκτός από το κεντρικό όργανο να υπάρχουν και πολλά τοπικά όργανα. Ας κρίνει ο καθένας μόνος του τι δείχνει η επικράτηση των τοπικών εφημερίδων στη χώρα μας σήμερα. Όσο για μένα, θα περιοριστώ να διατυπώσω με ακρίβεια το συμπέρασμά μου, για να μη δώσω αφορμή σε παρεξηγήσεις. Ως σήμερα, οι περισσότερες τοπικές οργανώσεις μας σκέφτονται σχεδόν αποκλειστικά για τοπικά όργανα και αφιερώνουν σχεδόν όλη τους τη δραστηριότητα σ' αυτά. Αυτό δεν είναι κανονικό. Έπρεπε να γίνει το αντίθετο: οι περισσότερες τοπικές οργανώσεις έπρεπε να σκέφτονται κυρίως για την έκδοση ενός πανρωσικού οργάνου και ν' αφιερώνουν τις δυνάμεις τους κυρίως σ' αυτό. Όσο δε θα 'χει γίνει αυτό, δε θα μπορέσουμε να ιδρύσουμε *ούτε μια* εφημερίδα, κάπως ικανή να εξυπηρετεί πραγματικά το κίνημα *με ολόπλευρη* ζύμωση από τον Τύπο. Όταν γίνει αυτό, τότε οι κανονικές σχέσεις ανάμεσα στο απαραίτητο κεντρικό και στα απαραίτητα τοπικά όργανα θ' αποκατασταθούν αυτόματα.

---

* Να γιατί ακόμα και τα παραδείγματα των εξαιρετικά καλών τοπικών εφημερίδων επιβεβαιώνουν στο ακέραιο την άποψή μας. Η *Γιούζνι Ραμπότσι*[78], π.χ., είναι μια θαυμάσια εφημερίδα που δεν μπορεί καθόλου να κατηγορηθεί για αστάθεια αρχών. Δεν κατάφερε, όμως, να δώσει εκείνο που ήθελε για το τοπικό κίνημα, γιατί έβγαινε σε αραιά διαστήματα και γιατί γίνονταν μεγάλες αστυνομικές επιδρομές και συλλήψεις. Εκείνο, όμως, που είναι το πιο επιτακτικό καθήκον του κόμματος στη δοσμένη στιγμή – η τοποθέτηση από άποψη αρχών των θεμελιακών προβλημάτων του κινήματος και η ολόπλευρη πολιτική ζύμωση– αποδείχτηκε ότι είναι ανώτερο από τις δυνάμεις ενός τοπικού οργάνου. Και ό,τι καλύτερο έδωσε αυτή η εφημερίδα, όπως τα άρθρα για το συνέδριο των ιδιοκτητών ορυχείων, για την ανεργία κλπ., δεν ήταν υλικό με αυστηρά τοπικό χαρακτήρα, *αλλά χρειαζόταν για όλη τη Ρωσία* κι όχι μόνο για το Νότο. Σ' όλο το σοσιαλδημοκρατικό μας Τύπο δε δημοσιεύτηκαν άλλα τέτοια άρθρα.

* * *

Από πρώτη ματιά μπορεί να φανεί πως το συμπέρασμα για την ανάγκη να μετατοπιστεί το κέντρο βάρους της δουλειάς από τοπική κλίμακα σε πανρωσική κλίμακα, δεν έχει εφαρμογή στον τομέα της –ειδικά– οικονομικής πάλης: εδώ άμεσος εχθρός των εργατών είναι οι χωριστοί επιχειρηματίες ή οι ομάδες επιχειρηματιών που δεν ενώνονται σε μια οργάνωση, που να θυμίζει έστω και από μακριά την καθαρά στρατιωτική και αυστηρά συγκεντρωτική οργάνωση της ρωσικής κυβέρνησης, που καθοδηγείται ως την τελευταία της λεπτομέρεια από μια ενιαία θέληση και που είναι ο άμεσος εχθρός μας στον πολιτικό αγώνα.

Δεν είναι όμως έτσι. Η οικονομική πάλη –το έχουμε τονίσει πολλές φορές– είναι πάλη επαγγελματική και γι' αυτό το λόγο απαιτεί την ένωση των εργατών κατά επάγγελμα κι όχι μόνο κατά τόπο δουλειάς. Και η επαγγελματική αυτή ένωση γίνεται τόσο πιο επιτακτικά αναγκαία όσο πιο γρήγορα προχωρεί η ένωση των επιχειρηματιών μας σε κάθε λογής εταιρίες και συνδικάτα. Η διασπορά και ο χειροτεχνισμός μας αποτελούν άμεσο εμπόδιο στο έργο αυτό της συνένωσης που απαιτεί ενιαία πανρωσική οργάνωση επαναστατών, ικανή ν' αναλάβει την καθοδήγηση των συνδικαλιστικών ενώσεων των εργατών σε πανρωσική κλίμακα. Μιλήσαμε κιόλας πιο πάνω για τη μορφή οργάνωσης που ανταποκρίνεται σ' αυτό το σκοπό. Τώρα θα προσθέσουμε μόνο λίγα λόγια σχετικά με το ζήτημα του Τύπου μας.

Ότι κάθε σοσιαλδημοκρατική εφημερίδα πρέπει να έχει μια *ειδική στήλη* για την επαγγελματική (οικονομική) πάλη, γι' αυτό δεν υπάρχει αμφιβολία. Η ανάπτυξη, όμως, του συνδικαλιστικού κινήματος μας αναγκάζει να σκεφτούμε και για συνδικαλιστικό Τύπο. Νομίζουμε, ωστόσο ότι για την ώρα, εκτός από σπάνιες εξαιρέσεις, δεν μπορεί να γίνει λόγος για συνδικαλιστικές εφημερίδες στη Ρωσία: θ' αποτελούσαν πολυτέλεια, κι από μας πολύ συχνά λείπει και το καθημερινό ψωμί. Η κατάλληλη για τις συνθήκες της παράνομης δουλειάς και απαραίτητη μορφή του συνδικαλιστικού Τύπου θα πρέπει να είναι πια σήμερα για μας οι *συνδικαλιστικές μπροσούρες*. Σ' αυτές τις μπροσούρες θα έπρεπε να συγκεντρώνεται και να ταξινομείται συστηματικά το *νόμιμο** και το παράνομο υλικό για τις συνθήκες

---

* Από την άποψη αυτή. το νόμιμο υλικό έχει ιδιαίτερη σπουδαιότητα, κι εμείς καθυστερούμε πολύ στην τέχνη της συστηματικής συγκέντρωσης και αξιοποίησής του. Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι μόνο με το νόμιμο υλικό θα μπορούσε να γραφτεί ακόμα κατά κάποιο τρόπο μια συνδικαλιστική μπροσούρα, ενώ αυτό δεν μπορεί να γίνει μόνο με το παράνομο υλικό. Συγκεντρώνοντας από τους εργάτες παράνομο υλικό για ζητήματα σαν κι αυτά που πραγματεύεται στις εκδόσεις της η *Ραμπότσαγια Μισλ*[79], ξοδεύουμε ανώφελα ένα σωρό δυνάμεις του επαναστάτη (που σ' αυτή τη δουλειά θα μπορούσε πολύ εύκολα να τον αντικαταστήσει ένας νόμιμος αγωνιστής), χωρίς παρ' όλα αυτά να κατορθώνουμε να παίρνουμε ποτέ καλό υλικό, γιατί ο εργάτης που ξέρει συνήθως μόνο ένα τμήμα ενός μεγάλου εργοστασίου και ξέρει σχεδόν πάντα τα οικονομικά αποτελέσματα κι όχι τις γενικές συνθήκες και τους κανόνες της δουλειάς του, είναι αδύνατο ν' αποκτήσει τις γνώσεις που έχουν οι υπάλληλοι του εργοστασίου, οι επιθεωρητές, οι γιατροί κλπ. και που βρίσκονται σε μεγάλο βαθμό σκορπισμένες σε μικρές ανταποκρίσεις των εφημερίδων και σε ειδικές βιομηχανικές, υγειονομικές εκδόσεις, στις εκδόσεις των ζέμστβο κλπ.

Θυμάμαι σαν σήμερα το «πρώτο» μου «πείραμα» που δε θα επιθυμούσα ποτέ να το επαναλάβω. Έχασα πολλές βδομάδες με το να ρωτώ «με πάθος» έναν εργάτη που με επισκεφτόταν, για όλες τις λεπτομέρειες της ζωής και της δουλειάς στο τεράστιο εργοστάσιο όπου δούλευε. Είναι αλήθεια ότι κατάφερα κουτσάεργασίας ενός κλάδου, για τη διαφορά που υπάρχει από την άποψη αυτή στα διάφορα μέρη της Ρωσίας, για τις κύριες διεκδικήσεις των εργατών ενός δοσμένου επαγγέλματος, για τις ελλείψεις της νομοθεσίας που αφορά αυτό το επάγγελμα, για τις σπουδαιότερες περιπτώσεις οικονομικής πάλης των εργατών αυτού του κλάδου, για το ξεκίνημα, τη σημερινή κατάσταση και τις ανάγκες της επαγγελματικής τους οργάνωσης κλπ. Τέτοιες μπροσούρες θ' απάλλασσαν, πρώτο, το σοσιαλδημοκρατικό μας Τύπο από ένα σωρό τέτοιες επαγγελματικές λεπτομέρειες που ενδιαφέρουν ειδικά μόνο τους εργάτες του δοσμένου επαγγέλματος· δεύτερο, θ' αποκρυστάλλωναν τ' αποτελέσματα της πείρας μας στη συνδικαλιστική πάλη, θα διαφύλαγαν το συγκεντρωμένο υλικό που τώρα χάνεται κυριολεκτικά μέσα στο σωρό των προκηρύξεων και των αποσπασματικών ανταποκρίσεων και θα γενίκευαν αυτό το υλικό· τρίτο, θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως ένα είδος οδηγός για τους διαφωτιστές, γιατί οι συνθήκες της δουλειάς αλλάζουν σχετικώς αργά και οι βασικές διεκδικήσεις των εργατών ενός δοσμένου επαγγέλματος είναι εξαιρετικά σταθερές (πρβλ. τα αιτήματα των υφαντουργών της περιοχής της Μόσχας στα 1885[80] και της περιοχής της Πετρούπολης στα 1896)· μια σύνοψη αυτών των διεκδικήσεων και αναγκών θα μπορούσε ν' αποτελέσει για χρόνια ολόκληρα ένα υπέροχο βοήθημα για ζύμωση γύρω από τα οικονομικά ζητήματα στα καθυστερημένα μέρη ή μέσα στα καθυστερημένα στρώματα των εργατών. Τα παραδείγματα επιτυχημένων απεργιών σε μια επαρχία, τα στοιχεία για ένα ανώτερο επίπεδο ζωής, για καλύτερους όρους δουλειάς σε μια περιοχή θα παρακινούσαν τους εργάτες και σ' άλλες περιοχές για όλο και καινούργιους αγώνες· τέταρτο, αναλαβαίνοντας την πρωτοβουλία για τη γενίκευση της συνδικαλιστικής πάλης και στερεώνοντας έτσι τους δεσμούς ανάμεσα στο ρωσικό συνδικαλιστικό κίνημα και στο σοσιαλισμό, η σοσιαλδημοκρατία θα φρόντιζε ταυτόχρονα να μην πιάνει η τρέιντ-γιουνιονιστική μας δουλειά ούτε πολύ μικρό, μα ούτε και πολύ μεγάλο μέρος στο σύνολο της σοσιαλδημοκρατικής δουλειάς μας. Για μια τοπική οργάνωση, ξεκομμένη από τις οργανώσεις των άλλων πόλεων, είναι πολύ δύσκολο και κάποτε μάλιστα σχεδόν αδύνατο να διατηρήσει σ' αυτές τις συνθήκες μια σωστή αναλογία (και το παράδειγμα της *Ραμπότσαγια Μισλ* δείχνει τι τερατώδης υπερβολή μπορεί να γίνει έτσι προς την κατεύθυνση του τρέιντ-γιουνιονισμού). Μια πανρωσική, όμως, οργάνωση επαναστατών που ακολουθεί σταθερά τις θέσεις του μαρξισμού, καθοδηγεί όλο τον πολιτικό αγώνα και διαθέτει ένα επιτελείο από εξ επαγγέλματος διαφωτιστές, ποτέ δε θα δυσκολευτεί να καθορίσει τη σωστή αυτή αναλογία.

στραβά, με μεγάλο κόπο, να μαζέψω υλικό για μια περιγραφή (μονάχα ενός εργοστασίου!). Μόλις, όμως, τέλειωνε η συνεργασία μας, ο εργάτης, σκουπίζοντας τον ιδρώτα του, μου έλεγε με χαμόγελο: «Μου είναι πιο εύκολο να δουλέψω υπερωρίες, παρά ν' απαντώ στα ερωτήματά σας!»

Όσο πιο ενεργά θα διεξάγουμε την επαναστατική πάλη τόσο πιο πολύ θ' αναγκάζεται η κυβέρνηση να νομιμοποιεί ένα μέρος της «συνδικαλιστικής» δουλειάς, απαλλάσσοντάς μας έτσι από ένα μέρος του φόρτου μας.

V. ΤΟ «ΣΧΕΔΙΟ» ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΑΝΡΩΣΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

«Το πιο μεγάλο σφάλμα που έκανε η *Ίσκρα* απ' αυτή την άποψη», γράφει ο Μπ. Κριτσέσβκι (*Ραμπότσεγε Ντιέλο*, τεύχος 10, σελ. 30), κατηγορώντας μας ότι έχουμε την τάση «να μετατρέπουμε τη θεωρία σε νεκρό δόγμα, απομονώνοντάς την από την πράξη», είναι «το "σχέδιό" της για μια πανρωσική κομματική οργάνωση» (δηλ. το άρθρο «Από πού ν' αρχίσουμε;»*). Και ο Μαρτίνοφ του κρατάει το ίσο, δηλώνοντας πως «η τάση της *Ίσκρα* να μειώνει τη σημασία της προχωρητικής πορείας της ασήμαντης καθημερινής πάλης, συγκρίνοντάς την με την προπαγάνδα των λαμπρών και ολοκληρωμένων ιδεών... είχε σαν επιστέγασμα το σχέδιο οργάνωσης του κόμματος που προτείνει στο φύλλο 4 με το άρθρο «Από πού ν' αρχίσουμε;» (στο ίδιο, σελ. 61). Τέλος, τον τελευταίο καιρό προστέθηκε στους αγανακτισμένους απ' αυτό το «σχέδιο» (τα εισαγωγικά εκφράζουν ασφαλώς την ειρωνεία για το σχέδιο αυτό) και ο Λ. Ναντέζντιν. Στην μπροσούρα του *Παραμονές της επανάστασης*, που μόλις έφτασε στα χέρια μας (έκδοση της γνωστής μας πια «επαναστατικοσοσιαλιστικής ομάδας» *Σβομπόντα)* δηλώνει: «Το να μιλάς τώρα για οργάνωση που τα νήματά της ξεκινάνε από μια πανρωσική εφημερίδα, είναι σαν να κάνεις σκέψεις του γραφείου και δουλειά του γραφείου» (σελ. 126), είναι σαν να κάνεις «φιλολογία» κλπ.

Η αλληλεγγύη του τρομοκράτη μας με τους υπερασπιστές της «προχωρητικής πορείας της ασήμαντης καθημερινής πάλης» δεν μπορεί να μας ξαφνιάσει, εφόσον έχουμε παρακολουθήσει τις ρίζες αυτής της συγγένειας στα κεφάλαια που μιλάνε για την πολιτική και την οργάνωση. Πρέπει, όμως, να σημειώσουμε, από τώρα κιόλας ότι ο Λ. Ναντέζντιν είναι ο μόνος που προσπάθησε ευσυνείδητα να βαθύνει στον ειρμό της σκέψης του δυσάρεστου γι' αυτόν άρθρου, ο μόνος που προσπάθησε ν' απαντήσει στην ουσία του, ενώ το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* δεν είπε απολύτως τίποτα πάνω στην ουσία, αλλά προσπάθησε απλώς να μπερδέψει το ζήτημα μ' ένα σωρό ανάξιες δημαγωγικές επιθέσεις. Όσο κι αν αυτό είναι δυσάρεστο, θ' αναγκαστούμε στην αρχή να χάσουμε καιρό για να καθαρίσουμε την κόπρο του Αυγείου.

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 1-13 (ίδιες σελίδες και στην ελλ. έκδοση). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

α) ΠΟΙΟΣ ΘΙΧΤΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΘΡΟ «ΑΠΟ ΠΟΥ Ν' ΑΡΧΙΣΟΥΜΕ;»;*

Θα σας παρουσιάσουμε ένα μικρό μπουκέτο από τις εκφράσεις και τα επιφωνήματα με τα οποία μάς ρίχτηκε το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*. «Δεν είναι η εφημερίδα που μπορεί να δημιουργήσει μια κομματική οργάνωση, μα το αντίθετο»... «Μια εφημερίδα που στέκεται *πάνω* από το κόμμα, *έξω από τον έλεγχό του* και είναι ανεξάρτητη απ' αυτό χάρη στο ότι έχει δικό της δίχτυ πρακτόρων»... «Ποιο θαύμα έκανε την *Ίσκρα* να ξεχάσει τις σοσιαλδημοκρατικές οργανώσεις του κόμματος όπου ανήκει, οργανώσεις που υπάρχουν πραγματικά;»... «Όσοι έχουν σταθερές αρχές κι αντίστοιχο σχέδιο είναι οι ανώτατοι ρυθμιστές της πραγματικής πάλης του κόμματος και υπαγορεύουν σ' αυτό την εκπλήρωση του σχεδίου τους»... «Το σχέδιο εκτοπίζει τις ζωντανές και σφριγηλές οργανώσεις μας στο βασίλειο των σκιών και θέλει να δώσει ζωή σ' ένα φανταστικό δίχτυ πρακτόρων»... «Αν εφαρμοζόταν το σχέδιο της *Ίσκρα*, θα έσβηνε πέρα για πέρα κάθε ίχνος του Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος της Ρωσίας που έχει δημιουργηθεί στη χώρα μας»... «Ένα προπαγανδιστικό όργανο γίνεται ο ανεξέλεγκτος απολυταρχικός νομοθέτης για ολόκληρη την πρακτική επαναστατική πάλη»... «Ποια στάση πρέπει να κρατήσει το κόμμα μας απέναντι στην ιδέα της *πλήρους* υποταγής του σε μια αυτόνομη σύνταξη» κλπ. κλπ.

Όπως βλέπει ο αναγνώστης από το περιεχόμενο και τον τόνο αυτών των περικοπών, το *Ραμπότσεγε Ντιέλο θίχτηκε*. Θίχτηκε, όμως, όχι για λογαριασμό του, αλλά για λογαριασμό των οργανώσεων και των επιτροπών του κόμματός μας, που η *Ίσκρα* θέλει τάχα να τις εκτοπίσει στο βασίλειο των σκιών και μάλιστα να εξαφανίσει τα ίχνη τους. Τι τρομερό, για σκεφτείτε! Ένα μόνο είναι παράξενο. Το άρθρο «Από πού ν' αρχίσουμε;» δημοσιεύτηκε το Μάη του 1901, τα άρθρα του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* το Σεπτέμβρη του 1901 και τώρα βρισκόμαστε στα μισά του Γενάρη του 1902. Μέσα σ' αυτούς τους πέντε μήνες (πριν και μετά το Σεπτέμβρη) *καμιά* από τις επιτροπές και *καμιά* από τις οργανώσεις του κόμματος δε διαμαρτυρήθηκε επίσημα ενάντια σ' αυτό το τέρας που θέλει να εκτοπίσει τις επιτροπές και τις οργανώσεις στο βασίλειο των σκιών! Και όμως στο διάστημα αυτό και στην *Ίσκρα* και σ' ένα σωρό άλλες τοπικές και μη τοπικές εκδόσεις δημοσιεύτηκαν δεκάδες κι εκατοντάδες πληροφορίες απ' όλες τις άκρες της Ρωσίας. Πώς έγινε, ώστε αυτοί που κινδυνεύουν να εκτοπιστούν στο βασίλειο των σκιών να μην το έχουν προσέξει και να μην έχουν θιχτεί απ' αυτό, και να θίγεται ένα τρίτο πρόσωπο;

Αυτό έγινε, γιατί οι επιτροπές και οι άλλες οργανώσεις είναι απασχολημένες με πραγματική δουλειά, κι όχι με το παιχνίδι του «δημοκρατισμού». Οι επιτροπές διάβασαν το άρθρο «Από πού ν' αρχίσουμε;», είδαν ότι αποτελεί προσπάθεια «επεξεργασίας ενός ορισμένου σχεδίου οργάνωσης, *που θα έκανε δυνατό να καταπιαστεί κανείς με την οικοδόμηση αυτής της οργάνωσης απ' όλες τις πλευρές*», κι επειδή ήξεραν κι έβλεπαν θαυμάσια ότι *καμιά* απ' «όλες» αυτές τις «πλευρές» δε θα σκεφτεί «να καταπιαστεί με την οικοδόμηση», αν δεν πειστεί ότι αυτό χρειάζεται και ότι το αρχιτεκτονικό σχέδιο είναι σωστό, δεν τους πέρασε φυσικά από το μυαλό «να θιχτούν» για το μεγάλο θράσος των ανθρώπων που έγραψαν στην *Ίσκρα*: «Επειδή το ζήτημα είναι σπουδαίο και δεν επιδέχεται αναβολές, παίρνουμε από μέρους μας την απόφαση να υποβάλουμε στην κρίση των συντρόφων ένα προσχέδιο, το οποίο αναπτύσσουμε πιο λεπτομερειακά σε μια μπροσούρα, που ετοιμάζουμε για τύπωμα.»* Ήταν άραγε δυνατό ένας άνθρωπος με καλή πίστη να μην καταλάβει ότι αν οι σύντροφοι *δεχτούν* το σχέδιο που τίθεται υπόψη τους, θα το εφαρμόσουν όχι γιατί είναι «υποταγμένοι», μα γιατί θα πιστεύουν ότι είναι αναγκαίο για την κοινή μας υπόθεση και ότι αν *δεν το δεχτούν*, τότε το «προσχέδιο» (τι απαιτητική λέξη, δεν είναι έτσι;) θα μείνει απλό προσχέδιο; Και δεν είναι καθαρή δημαγωγία να καταπολεμάνε το προσχέδιο όχι μόνο «κατακεραυνώνοντάς» το και συμβουλεύοντας τους συντρόφους να το απορρίψουν, αλλά και *παρακινώντας* τους ανθρώπους που έχουν λίγη πείρα επαναστατικής δουλειάς, ενάντια στους συντάκτες του προσχεδίου, *μόνο και μόνο* επειδή *τολμούν* «να νομοθετούν», να παρουσιάζονται «ανώτατοι ρυθμιστές», δηλ. επειδή τολμούν *να υποβάλουν* ένα προσχέδιο; Μπορεί το κόμμα μας ν' αναπτυχθεί και να τραβήξει μπροστά, αν σε κάθε προσπάθεια *ν' ανεβούν* τα τοπικά στελέχη σ' ένα επίπεδο πλατύτερων αντιλήψεων, καθηκόντων, σχεδίων κ.ο.κ., αρχίζουν να φέρνουν αντιρρήσεις όχι μόνο από την άποψη ότι οι αντιλήψεις αυτές είναι λαθεμένες μα και από την άποψη ότι μας «θίγουν» γιατί «θέλουν να μας *«ανεβάσουν»;* Και ο Λ. Ναντέζντιν «κατακεραύνωσε» επίσης το σχέδιό μας, δεν ξέπεσε, όμως, σε τέτοια δημαγωγία που δεν μπορεί πια να εξηγηθεί μονάχα με την απλοϊκότητα ή τον πρωτογονισμό των πολιτικών αντιλήψεων. Από την αρχή απέρριψε κατηγορηματικά την κατηγορία της «εποπτείας πάνω στο κόμμα». Και γι' αυτό μπορούμε και πρέπει να δώσουμε στον Ναντέζντιν μια απάντηση, που αφορά την ουσία της κριτικής του για το σχέδιο, ενώ στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο* μπορούμε ν' απαντήσουμε μονάχα με περιφρόνηση.

---

* Στη συλλογή *Μέσα σε 12 χρόνια* ο Β. Ι. Λένιν παρέλειψε την παράγραφο «α» του πέμπτου κεφαλαίου κι έβαλε την παρακάτω υποσημείωση: «Η παράγραφος α) Ποιος θίχτηκε από το άρθρο "Από πού ν' αρχίσουμε;" – παραλείπεται στην παρούσα έκδοση, γιατί περιέχει αποκλειστικά πολεμική ενάντια στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο* και στην Μπουντ σχετικά με τις απόπειρες της *Ίσκρα*, να δίνει εντολές κλπ. Η παράγραφος αυτή έλεγε ανάμεσα στ' άλλα ότι η ίδια η Μπουντ πρότεινε (το 1898-1899) στα μέλη της *Ίσκρα* να επανεκδοθεί το ΚΟ του κόμματος και να οργανωθεί "φιλολογικό εργαστήριο"». *Σύντ.*

Η περιφρόνηση, όμως, προς ένα συγγραφέα που ξεπέφτει ως το σημείο να φωνάζει για «απολυταρχία» και «υποταγή», δε μας απαλλάσσει ακόμα από την υποχρέωση να ξεδιαλύνουμε τη σύγχυση που δημιουργούν οι άνθρωποι αυτοί στον αναγνώστη. Κι εδώ μπορούμε να δείξουμε χειροπιαστά σ' όλους το βαθύτερο περιεχόμενο ορισμένων φράσεων που κυκλοφορούν, όπως η φράση: «πλατύς δημοκρατισμός». Μας κατηγορούν ότι ξεχνάμε τις επιτροπές ότι θέλουμε ή προσπαθούμε να τις εκτοπίσουμε στο βασίλειο των σκιών κλπ. Πώς ν' απαντήσουμε σ' αυτές τις κατηγορίες, όταν για λόγους συνωμοτικούς *δεν μπορούμε* να δώσουμε στον αναγνώστη *σχεδόν τίποτα το συγκεκριμένο* για τις πραγματικές μας σχέσεις με τις επιτροπές; Οι άνθρωποι που ρίχνουν τσουχτερές και διεγερτικές για τα πλήθη κατηγορίες, πλεονεκτούν απέναντί μας χάρη στην ξετσιπωσιά τους και στην περιφρόνησή τους προς τις υποχρεώσεις ενός επαναστάτη που κρύβει μ' επιμέλεια από τα μάτια του κόσμου τις σχέσεις και τους δεσμούς που έχει, που δημιουργεί ή προσπαθεί να δημιουργήσει. Είναι ευνόητο ότι αρνούμαστε μια για πάντα να συναγωνιστούμε τέτοιους ανθρώπους στο πεδίο του «δημοκρατισμού». Όσο για τον αναγνώστη που δεν είναι μυημένος σ' όλες τις κομματικές υποθέσεις, ο μοναδικός τρόπος για να εκπληρώσουμε το καθήκον μας απέναντί του είναι να του διηγηθούμε όχι τι υπάρχει και τι βρίσκεται im Werden*, αλλά ένα *κομματάκι* από κείνο που έγινε και που επιτρέπεται να ειπωθεί, γιατί ανήκει στο παρελθόν.

Η Μπουντ κάνει υπαινιγμό ότι είμαστε «απατεώνες»**, η «Ένωση» του εξωτερικού μάς κατηγορεί ότι προσπαθούμε να εξαλείψουμε τα ίχνη του κόμματος. Καλά, κύριοι. Θα ικανοποιηθείτε απόλυτα, όταν διηγηθούμε στο κοινό *τέσσερα γεγονότα* που αφορούν το παρελθόν.[81]

Πρώτο*** γεγονός, τα μέλη μιας από τις «Ενώσεις του αγώνα» που πήραν άμεσα μέρος στη δημιουργία του κόμματός μας και στην αποστολή αντιπροσώπων στο Ιδρυτικό συνέδριο του κόμματος, συμφωνούν μ' ένα μέλος της ομάδας *Ίσκρα* να ιδρύ-

---

Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 9 (ίδιες σελίδες και στην ελλ. έκδοση). *Σύντ.*

* Στην πορεία του γίγνεσθαι. *Σύντ.*

** *Ίσκρα*, αρ. φύλλου 8, απάντηση της Κεντρικής Επιτροπής της Γενικής Εβραϊκής Ένωσης της Ρωσίας και της Πολωνίας στο άρθρο μας για το εθνικό ζήτημα.

*** Σκόπιμα δεν τοποθετούμε τα γεγονότα αυτά με τη σειρά που έγιναν.

σουν ειδική εργατική βιβλιοθήκη που να εξυπηρετεί τις ανάγκες όλου του κινήματος. Δε στάθηκε, όμως, δυνατό να ιδρυθεί η εργατική βιβλιοθήκη και οι μπροσούρες *Τα καθήκοντα των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών* και *Ο νέος εργοστασιακός νόμος** που είχαν γραφτεί γι' αυτή, φτάνουν με πλάγιο δρόμο και μέσω τρίτων προσώπων στο εξωτερικό όπου τυπώνονται.

Δεύτερο γεγονός. Μέλη της Κεντρικής Επιτροπής της Μπουντ κάνουν σ' ένα μέλος της ομάδας *Ίσκρα* την πρόταση να οργανωθεί, όπως εκφραζόταν τότε η Μπουντ, ένα «φιλολογικό εργαστήρι». Και μάλιστα τονίζουν πως αν δεν το κατορθώσουμε, το κίνημά μας μπορεί να υποχωρήσει πολύ. Αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων αυτών είναι η μπροσούρα *Η εργατική υπόθεση στη Ρωσία.***

Τρίτο γεγονός. Η Κεντρική Επιτροπή της Μπουντ κάνει μέσω μιας μικρής επαρχιακής πόλης σ' ένα μέλος της *Ίσκρα* την πρόταση ν' αναλάβει την έκδοση της *Ραμπότσαγια Γκαζέτα* που επρόκειτο να επανεκδοθεί και, όπως ήταν επόμενο, παίρνει καταφατική απάντηση. Η πρόταση αυτή αργότερα τροποποιείται: του προτείνουν συνεργασία, γιατί γίνεται ένας καινούργιος συνδυασμός με τη σύνταξη. Και σ' αυτό παίρνουν, εννοείται, καταφατική απάντηση. Στέλνονται τα άρθρα (που κατορθώθηκε να διασωθούν): «Το πρόγραμμά μας» που αποτελούσε ανοικτή διαμαρτυρία ενάντια στον μπερνσταϊνισμό, ενάντια στη στροφή που παρουσιάστηκε στη νόμιμη φιλολογία και ενάντια στη *Ραμπότσαγια Μισλ*· «Το πιο άμεσο καθήκον μας» («οργάνωση ενός κομματικού οργάνου, που να εκδίδεται κανονικά και να έχει στενή επαφή με όλες τις τοπικές ομάδες»· οι ελλείψεις του «χειροτεχνισμού» που κυριαρχεί)· «Ένα ζήτημα επίκαιρο» (εξέταση της αντίρρησης ότι *στην αρχή*, πριν καταπιαστούμε με την έκ-

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 2ος, σελ. 433-470 και 263-314 (ελλ. έκδ., σελ. 421-455 και 255-304). *Σύντ.*

** Με την ευκαιρία αυτή σημειώνω πως ο συγγραφέας της μπροσούρας με παρακαλεί να δηλώσω ότι η μπροσούρα αυτή, όπως και οι προηγούμενές του, είχε σταλεί στην «Ένωση» με την προϋπόθεση ότι οι εκδόσεις της γίνονται από την ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς» (για ορισμένους λόγους τότε, δηλ. το Φλεβάρη του 1899, δεν μπορούσε να ξέρει για την αλλαγή του εκδότη). Η μπροσούρα αυτή θα επανεκδοθεί σε λίγο από το Σύνδεσμο.[82]

δοση ενός κεντρικού οργάνου, πρέπει ν' αναπτύξουμε τη δράση των τοπικών ομάδων· επιμονή στην πρωταρχική σπουδαιότητα που έχει μια «επαναστατική οργάνωση» και στην ανάγκη «ν' ανεβάσουμε την οργάνωση, την πειθαρχία και τη συνωμοτική τέχνη σε ανώτατο βαθμό τελειότητας»).* Η πρόταση να επανεκδοθεί η *Ραμπότσαγια Γκαζέτα* δεν πραγματοποιείται, και τα άρθρα δεν τυπώνονται.

Τέταρτο γεγονός. Ένα μέλος της επιτροπής που ασχολούνταν με την οργάνωση του δεύτερου τακτικού συνεδρίου του κόμματός μας, ανακοινώνει σ' ένα μέλος της ομάδας *Ίσκρα* το πρόγραμμα του συνεδρίου και προτείνει αυτή την ομάδα σαν υποψήφια για τη σύνταξη της επανεκδιδόμενης *Ραμπότσαγια Γκαζέτα*. Αυτό το προκαταρκτικό, ας πούμε, διάβημά του επικυρώνεται κατοπινά και από την επιτροπή στην οποία ανήκε και από την Κεντρική Επιτροπή της Μπουντ. Η ομάδα *Ίσκρα* ειδοποιείται για τον τόπο και το χρόνο του συνεδρίου, όμως (επειδή δεν ήταν σίγουρη αν θα μπορέσει, για ορισμένους λόγους, να στείλει ή όχι αντιπροσώπους σ' αυτό το συνέδριο) συντάσσει και μια γραπτή εισήγηση για το συνέδριο. Στην εισήγηση αυτή αναπτύσσεται η ιδέα ότι μόνο με τον περιορισμό στην εκλογή Κεντρικής Επιτροπής όχι μόνο δε θα λύναμε τα ζητήματα της ενοποίησης, σε συνθήκες πλέριας σύγχυσης σαν κι αυτές που περνάμε, αλλά και θα διακινδυνεύαμε να δυσφημίσουμε τη μεγάλη ιδέα της δημιουργίας κόμματος σε περίπτωση ενός καινούργιου, γρήγορου κι ολοκληρωτικού χτυπήματος της αστυνομίας, που είναι περισσότερο από πιθανό, λόγω της αντισυνωμοτικότητας που επικρατεί· ότι γι' αυτό το λόγο θα έπρεπε να γίνει η αρχή με την πρόσκληση όλων των επιτροπών κι όλων των άλλων οργανώσεων να υποστηρίξουν το επανεκδιδόμενο κοινό όργανο που θα συνδέσει *πραγματικά* όλες τις επιτροπές μ' ένα *πραγματικό* δεσμό, θα προετοιμάσει *πραγματικά* μια ομάδα ηγετών όλου του κινήματος· κι ότι οι επιτροπές και το κόμμα θα μπορούσαν πολύ εύκολα να μετατρέψουν αυτή τη δημιουργημένη από τις επιτροπές ομάδα σε κεντρική επιτροπή, μόλις η ομάδα αυτή θα αναπτυχθεί και θα δυναμώσει. Το συνέδριο, όμως, δεν έγινε, επειδή μεσολάβησαν μια σειρά χτυπήματα και συλλήψεις, και η εισήγηση καταστράφηκε για συνωμοτικούς λόγους, αφού διαβάστηκε από μερικούς μόνο συντρόφους, ανάμεσα στους οποίους ήταν και οι πληρεξούσιοι μιας επιτροπής.

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 182-186, 187-192 και 193-198 (ελλ. έκδ., σελ. 186-190, 191-196, 197-202), εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

Ας κρίνει τώρα μόνος του ο αναγνώστης για το χαρακτήρα τέτοιων μεθόδων σαν τον υπαινιγμό της Μπουντ ότι είμαστε «απατεώνες» ή τον ισχυρισμό του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* ότι θέλουμε να εκτοπίσουμε τις επιτροπές στο βασίλειο των σκιών και «ν' αντικαταστήσουμε» την οργάνωση του κόμματος με μια οργάνωση που να διαδίδει τις ιδέες μιας εφημερίδας. Μα ακριβώς στις επιτροπές, *ύστερα από επανειλημμένες προσκλήσεις τους*, εκθέσαμε την ανάγκη να υιοθετηθεί ένα συγκεκριμένο σχέδιο κοινής δράσης. Ακριβώς για την κομματική οργάνωση επεξεργαστήκαμε το σχέδιο αυτό στα άρθρα που επρόκειτο να δημοσιευτούν στη *Ραμπότσαγια Γκαζέτα*, καθώς και στην εισήγηση για το συνέδριο του κόμματος, πάλι ύστερα από την πρόσκληση αυτών που είχαν τόσο σοβαρή θέση μέσα στο κόμμα, ώστε να πάρουν την πρωτοβουλία για την (πραγματική) ανασυγκρότησή του. Και μονάχα αφού κατέληξαν *δυο φορές* σε αποτυχία οι προσπάθειες της κομματικής οργάνωσης να επανεκδώσει *μαζί μας επίσημα* το κεντρικό όργανο του κόμματος, θεωρήσαμε άμεση υποχρέωσή μας να εκδώσουμε ένα *ανεπίσημο* όργανο, για να έχουν πια οι σύντροφοι μπροστά τους με την *τρίτη* αυτή προσπάθεια τα συγκεκριμένα αποτελέσματα της *πείρας* και όχι μόνο εικασίες και υποθέσεις. Σήμερα όλοι πια έχουν μπροστά τους μερικά αποτελέσματα αυτής της πείρας κι όλοι οι σύντροφοι μπορούν να κρίνουν, αν καταλάβαμε σωστά ή όχι τις υποχρεώσεις μας και τι πρέπει να σκέφτεται κανείς για ανθρώπους που, πειραγμένοι γιατί αποδείξαμε σ' ορισμένους απ' αυτούς την ασυνέπειά τους στο «εθνικό» ζήτημα και σε άλλους ότι είναι απαράδεκτες οι χωρίς αρχές ταλαντεύσεις, προσπαθούν να παραπλανήσουν όσους δε γνωρίζουν το πρόσφατο παρελθόν.

β) ΜΠΟΡΕΙ ΜΙΑ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΩΤΗΣ;

Όλη η ουσία του άρθρου «Από πού ν' αρχίσουμε;» βρίσκεται *ακριβώς* στο ότι βάζει αυτό το ερώτημα και δίνει καταφατική απάντηση σ' αυτό. Ο μόνος, απ' ό,τι ξέρουμε, που προσπαθεί να εξετάσει το ζήτημα αυτό στην ουσία του και ν' αποδείξει την ανάγκη να δοθεί αρνητική απάντηση, είναι ο Λ. Ναντέζντιν· παραθέτουμε όλα τα επιχειρήματά του:

> «...Μας αρέσει πολύ ο τρόπος που τοποθετεί η *Ίσκρα* (αρ. φύλλου 4) το ζήτημα ότι δηλ. μας χρειάζεται μια πανρωσική εφημερίδα, δεν μπορούμε, όμως, καθόλου να συμφωνήσουμε ότι η τοποθέτηση αυτή ταιριάζει στον τίτλο του άρθρου: "Από πού ν' αρχίσουμε;" Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτό είναι ένα από τα πολύ σπουδαία ζητήματα, όμως ούτε με μια εφημερίδα ούτε με μια ολόκληρη σειρά από εκλαϊκευτικά φυλλάδια ούτε μ' ένα βουνό από προκηρύξεις μπορούν να μπουν οι βάσεις μιας μαχητικής οργάνωσης για μια επαναστατική στιγμή. Πρέπει ν' αρχίσουμε να χτίζουμε γερές τοπικές πολιτικές οργανώσεις. Αυτές μας λείπουν. Κάναμε δουλειά κυρίως μέσα στους μορφωμένους εργάτες, ενώ οι μάζες έκαναν σχεδόν αποκλειστικά οικονομική πάλη. *Αν δε διαπλαστούν ισχυρές τοπικές πολιτικές οργανώσεις τι σημασία θα έχει έστω και μια περίφημα οργανωμένη πανρωσική εφημερίδα;* Θα είναι βάτος φλεγομένη και μη καιομένη, αλλά και ουδένα καίουσα! Η *Ίσκρα* νομίζει ότι γύρω απ' αυτήν και στη δουλειά γι' αυτήν θα συγκεντρωθεί και θα οργανωθεί ο λαός. *Μα για το λαό είναι πολύ πιο εύκολο να συγκεντρωθεί και να οργανωθεί γύρω από μια πιο συγκεκριμένη υπόθεση!* Τέτοια πιο συγκεκριμένη υπόθεση μπορεί και πρέπει να είναι η έκδοση τοπικών εφημερίδων σε πλατιά κλίμακα, η άμεση προετοιμασία εργατικών δυνάμεων για διαδηλώσεις, η συνεχής δουλειά των τοπικών οργανώσεων μέσα στους ανέργους (κανονική διανομή φυλλαδίων και προκηρύξεων, οργάνωση συγκεντρώσεων, αντίσταση στην κυβέρνηση κ.ο.κ.). Πρέπει να καταπιαστούμε επιτόπου με τη

> ζωντανή πολιτική δουλειά κι όταν πάνω σ' αυτό το πραγματικό έδαφος γίνει αναγκαία η ενοποίηση, δε θα είναι τεχνητή, δε θα είναι ενοποίηση στα χαρτιά. Με τις εφημερίδες δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί μια τέτοια ενοποίηση της τοπικής δουλειάς σ' ένα πανρωσικό κίνημα!» (*Παραμονές της επανάστασης*, σελ. 54).

Υπογραμμίσαμε τα σημεία εκείνα από την εύγλωττη αυτή περικοπή, που δείχνουν πιο ανάγλυφα ότι είναι λαθεμένη η κρίση του συντάκτη για το σχέδιό μας και γενικά η άποψή του που αντιτάσσεται εδώ στην *Ίσκρα*. Αν δε διαπλάσουμε γερές τοπικές πολιτικές οργανώσεις – δε θα ωφελήσει καθόλου και η πιο θαυμάσια πανρωσική εφημερίδα. – Αυτό είναι απόλυτα σωστό! Η ουσία, όμως, είναι ότι *δεν έχουμε άλλο μέσο για να διαπλάσουμε* γερές πολιτικές οργανώσεις, εκτός από μια πανρωσική εφημερίδα. Ο συντάκτης δεν πήρε υπόψη του την ουσιαστικότερη δήλωση που έκανε η *Ίσκρα πριν περάσει* στην έκθεση του «σχεδίου» της ότι δηλ. είναι απαραίτητο «το κάλεσμα για συγκρότηση επαναστατικής οργάνωσης, ικανής να συνενώσει όλες τις δυνάμεις και να καθοδηγήσει το κίνημα *όχι μόνο στα λόγια*, μα και στην πράξη, δηλ. μιας οργάνωσης που να είναι *πάντα έτοιμη να υποστηρίξει κάθε διαμαρτυρία και κάθε ξέσπασμα* και να τα χρησιμοποιήσει για την αύξηση και το δυνάμωμα των στρατιωτικών δυνάμεων που είναι κατάλληλες για την αποφασιστική μάχη». Τώρα, όμως, ύστερα από το Φλεβάρη και το Μάρτη, όλοι θα συμφωνήσουν καταρχήν μ' αυτό, συνεχίζει η *Ίσκρα*. Ωστόσο, εκείνο που χρειαζόμαστε δεν είναι μια καταρχήν λύση, μα *η πρακτική λύση του ζητήματος*. Πρέπει να προβάλουμε αμέσως ένα τέτοιο συγκεκριμένο σχέδιο οικοδόμησης, ώστε όλοι να μπορούν αμέσως να καταπιαστούν με την οικοδόμηση αυτή από *διάφορες πλευρές*. Τώρα μας απομακρύνουν πάλι από την πρακτική λύση και μας τραβούν πίσω, σ' ένα ζήτημα που καταρχήν είναι σωστό, αναμφισβήτητο και μεγάλο, είναι, όμως, τελείως ανεπαρκές και τελείως ακατανόητο για τις πλατιές μάζες των εργαζομένων: «Να διαπλάσουμε γερές πολιτικές οργανώσεις»! Δεν πρόκειται, όμως, γι' αυτό, αξιότιμε συντάκτη, μα για *το πώς ακριβώς* θα τις διαπλάσουμε και πώς πρέπει να τις διαπλάσουμε!

Δεν είναι σωστό να λέγεται ότι «εμείς κάναμε κυρίως δουλειά μέσα στους μορφωμένους εργάτες, ενώ οι μάζες έκαναν σχεδόν αποκλειστικά οικονομική πάλη». Η θέση αυτή, όπως διατυπώνεται, μοιάζει με αντιδιαστολή των μορφωμένων εργατών από τις «μάζες», αντιδιαστολή ριζικά λαθεμένη που την κάνει συνήθως η *Σβομπόντα*. Τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, ακόμα και οι μορφωμένοι εργάτες «έκαναν σχεδόν αποκλειστικά οικονομική πάλη». Αυτό, από το ένα μέρος. Από το άλλο μέρος, όμως, ποτέ οι μάζες δε θα μάθουν να κάνουν πολιτικό αγώνα όσο δε θα βοηθήσουμε *να διαμορφωθούν* ηγέτες γι' αυτό τον αγώνα τόσο από μορφωμένους εργάτες όσο και από διανοούμενους. Και τέτοιοι ηγέτες μπορούν να διαμορφωθούν *αποκλειστικά* με τη συστηματική και καθημερινή εκτίμηση *όλων* των πλευρών της πολιτικής μας ζωής, *όλων των προσπαθειών* διαμαρτυρίας και πάλης των διαφόρων τάξεων με διάφορες αιτίες. Γι' αυτό το λόγο, είναι απλούστατα γελοίο να μιλάς για «διάπλαση πολιτικών οργανώσεων» και ταυτόχρονα *ν' αντιπαραθέτεις* τη «δουλειά στα χαρτιά» μιας πολιτικής εφημερίδας στην «κατά τόπους ζωντανή πολιτική δουλειά»! Το «σχέδιο» εφημερίδας που πρότεινε η *Ίσκρα*, είναι ακριβώς ένα «σχέδιο» «μαχητικής προετοιμασίας» για την υποστήριξη και του κινήματος των ανέργων, και των αγροτικών εξεγέρσεων, και της δυσαρέσκειας ανάμεσα στους παράγοντες των ζέμστβο, και της «αγανάκτησης του πληθυσμού ενάντια στους αποθρασυμένους βασιβουζούκους του τσάρου» κλπ. Ο καθένας που γνωρίζει το κίνημα ξέρει πολύ καλά ότι η τεράστια πλειονότητα των τοπικών οργανώσεων *ούτε καν σκέφτεται γι' αυτά τα πράγματα* ότι πολλές από τις προοπτικές για «ζωντανή πολιτική δουλειά» που υποδείχνονται εδώ, δεν πραγματοποιήθηκαν *ποτέ ακόμα* από καμιά οργάνωση ότι η προσπάθεια, λ.χ., να στραφεί η προσοχή προς την αύξηση της δυσαρέσκειας και της διαμαρτυρίας ανάμεσα στη διανόηση των ζέμστβο προκαλεί αισθήματα σύγχυσης και αμηχανίας και στον Ναντέζντιν («Θεέ μου, μα μήπως το όργανο αυτό δεν είναι για παράγοντες των ζέμστβο;», *Παραμονές*, σελ. 129), και στους «οικονομιστές» (γράμμα στο φύλλο 12 της *Ίσκρα*), και σε πολλούς πρακτικούς. Μέσα σε τέτοιες συνθήκες μπορεί «ν' αρχίσεις» *μόνο* παρακινώντας τους ανθρώπους *να σκέφτονται* για όλα αυτά, παροτρύνοντάς τους να συνοψίζουν και να γενικεύουν όλες τις αναλαμπές αναβρασμού και δραστήριας πάλης. Στην εποχή μας, εποχή υποτίμησης των σοσιαλδημοκρατικών καθηκόντων, «η ζωντανή πολιτική δουλειά» μπορεί *ν' αρχίσει αποκλειστικά* με τη ζωντανή πολιτική ζύμωση, και η ζύμωση αυτή είναι αδύνατο να γίνει χωρίς μια πανρωσική εφημερίδα που να εκδίδεται συχνά και να κυκλοφορεί κανονικά.

Όσοι θεωρούν το «σχέδιο» της *Ίσκρα* εκδήλωση «φιλολογίας» δεν κατάλαβαν καθόλου την ουσία του σχεδίου και φαντάζονται σαν άμεσο σκοπό αυτό που προτείνεται σαν το πιο κατάλληλο μέσο για τη σημερινή στιγμή. Οι άνθρωποι αυτοί δεν έκαναν τον κόπο να σκεφτούν τις δυο συγκρίσεις που έγιναν για να φωτιστεί ολοκάθαρα το προτεινόμενο σχέδιο. Η έκδοση μιας πανρωσικής πολιτικής εφημερίδας –έγραφε η *Ίσκρα*– πρέπει *να είναι βασικό νήμα* που ακολουθώντας το θα μπορούσαμε ν' αναπτύσσουμε, να βαθαίνουμε και να πλαταίνουμε σταθερά αυτή την οργάνωση (δηλ. μια επαναστατική οργάνωση, πάντα έτοιμη να υποστηρίξει κάθε διαμαρτυρία και κάθε ξέσπασμα). Πέστε μου, σας παρακαλώ: κάνουν μήπως δουλειά στα «χαρτιά» οι χτίστες όταν τοποθετούν πέτρες στα διάφορα σημεία μιας τεράστιας και πρωτοφανούς οικοδομής και χρησιμοποιούν ένα νήμα που τους βοηθάει να βρίσκουν τη σωστή θέση όπου θα βάλουν τις πέτρες, που τους δείχνει τον τελικό σκοπό της συνολικής δουλειάς, που τους δίνει τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν όχι μόνο την κάθε πέτρα, μα και το κάθε κομμάτι της πέτρας, που συναρμολογημένο με τις προηγούμενες και τις επόμενες σχηματίζει μια πλήρη και συνολική γραμμή; Και μήπως δεν περνάμε μια τέτοια ακριβώς περίοδο της κομματικής μας ζωής, όταν έχουμε πέτρες και χτίστες, μα δεν έχουμε ένα νήμα που να το βλέπουν όλοι, που θα μπορούσαν να το ακολουθήσουν όλοι; Ας φωνάζουν ότι, απλώνοντας το νήμα, θέλουμε να διατάσσουμε: αν θέλαμε να διατάσσουμε, κύριοι, δε θα γράφαμε στον τίτλο «*Ίσκρα*, αρ. φύλλου 1», μα «*Ραμπότσαγια Γκαζέτα*, αρ. φύλλου 3», όπως μας πρότειναν ορισμένοι σύντροφοι και όπως *θα είχαμε απόλυτα το δικαίωμα να κάνουμε* ύστερα από τα γεγονότα που περιγράψαμε παραπάνω. Εμείς, όμως, δεν το κάναμε αυτό: θέλαμε να έχουμε τα χέρια μας ελεύθερα, για να πολεμάμε ανειρήνευτα κάθε ψευτοσοσιαλδημοκράτη, θέλαμε το νήμα μας, εφόσον το απλώσαμε σωστά, να το σέβονται, γιατί είναι σωστό, κι όχι γιατί το άπλωσε ένα επίσημο όργανο.

«Το ζήτημα της συνένωσης της τοπικής δράσης σε κεντρικά όργανα στριφογυρίζει μέσα σε φαύλο κύκλο» – μας διδάσκει ο Λ. Ναντέζντιν. «Η ένωση αυτή απαιτεί ομοιογενή στοιχεία, και αυτή η ομοιογένεια μπορεί να δημιουργηθεί μόνη της μόνο από κάποιο συνδετικό· αυτό, όμως, το συνδετικό μπορεί να είναι το προϊόν γερών τοπικών οργανώσεων που σήμερα δε διακρίνονται καθόλου για την ομοιογένειά τους.» Πρόκειται για αλήθεια το ίδιο σεβαστή και αναμφισβήτητη, όπως και η αλήθεια που λέει ότι πρέπει να διαπλάσουμε γερές πολιτικές οργανώσεις. Πρόκειται, όμως, για αλήθεια εξίσου στείρα, όπως και κείνη. *Κάθε* ζήτημα «στριφογυρίζει μέσα σε φαύλο κύκλο», γιατί ολόκληρη η πολιτική ζωή είναι μια ατελεύτητη αλυσίδα που αποτελείται από ατελεύτητη σειρά κρίκων. Όλη η τέχνη του πολιτικού είναι να βρει και να πιαστεί, όσο μπορεί πιο γερά, από τον κρίκο που είναι λιγότερο πιθανόν να του τον πάρουν από τα χέρια, από τον κρίκο που είναι ο σπουδαιότερος στη δοσμένη στιγμή, από τον κρίκο που εγγυάται περισσότερο από καθετί άλλο στον κάτοχό του την κατοχή ολόκληρης της αλυσίδας.* Αν είχαμε μια ομάδα από έμπειρους χτίστες που να δουλεύουν τόσο αρμονικά, ώστε να μπορούν και χωρίς νήμα να βάζουν τις πέτρες εκεί που χρειάζεται (αυτό δεν είναι τελείως αδύνατο, αν μιλήσουμε αφηρημένα), τότε θα μπορούσαμε ίσως να πιαστούμε και από έναν άλλο κρίκο. Το κακό, όμως, είναι ότι δεν έχουμε ακόμα έμπειρους χτίστες που να δουλεύουν αρμονικά ότι οι πέτρες τοποθετούνται συχνά εκεί που δε χρειάζεται καθόλου ότι δεν τοποθετούνται σ' ένα κοινό νήμα, αλλά τόσο σκόρπια, που να τις σαρώσει ο εχθρός μ' ένα φύσημα, σαν να μην ήταν πέτρες, αλλά κόκκοι άμμου.

---

* Σύντροφε Κριτσέβσκι και σύντροφε Μαρτίνοφ! Εφιστώ την προσοχή σας σ' αυτή την εξοργιστική εκδήλωση «απολυταρχίας», «ανεξέλεγκτης αυθεντικότητας», «ανώτατης ρύθμισης» κλπ. Ακούς εκεί: Θέλει *να κατέχει* όλη την αλυσίδα!! Γράψτε αμέσως αίτηση παραπόνων. Να ένα έτοιμο θέμα για δυο κύρια άρθρα στο τεύχος 12 του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*!

Και μια άλλη σύγκριση: «Η εφημερίδα δεν είναι μόνο συλλογικός προπαγανδιστής και συλλογικός διαφωτιστής, μα και συλλογικός οργανωτής. Από την τελευταία αυτή άποψη, η εφημερίδα *μπορεί να παραβληθεί με σκαλωσιές* που φτιάχνονται, γύρω από ένα κτίριο που χτίζεται. Οι σκαλωσιές αυτές χαράζουν το περίγραμμα της οικοδομής, διευκολύνουν την επικοινωνία ανάμεσα στους διάφορους οικοδόμους, τους βοηθάνε να κατανέμουν τη δουλειά και να παρακολουθούν τα γενικά αποτελέσματα που επιτεύχθηκαν με την οργανωμένη δουλειά.»* Αλήθεια, όλα αυτά δε μοιάζουν με την περίπτωση ενός συγγραφέα, ενός ανθρώπου του γραφείου που μεγαλοποιεί το ρόλο του; Δε χρειάζονται καθόλου οι σκαλωσιές για το ίδιο το κτίριο, οι σκαλωσιές γίνονται από το χειρότερο υλικό, στήνονται προσωρινά και μόλις τελειώσει η οικοδομή, έστω και όχι ολωσδιόλου, τις πετούν στη σόμπα. Όσο για το χτίσιμο επαναστατικών οργανώσεων, η πείρα δείχνει ότι μπορούν κάποτε να οικοδομηθούν και χωρίς σκαλωσιές – πάρτε, λ.χ., την περίοδο 1870-1880. Σήμερα, όμως, δεν μπορεί ούτε να φανταστεί κανείς ότι υπάρχει δυνατότητα να χτιστεί χωρίς σκαλωσιές το οικοδόμημα που μας χρειάζεται.

Ο Ναντέζντιν δε συμφωνεί μ' όλα αυτά και λέει: «Η *Ίσκρα* νομίζει ότι γύρω από την εφημερίδα και για την εφημερίδα θα συγκεντρωθεί και θα οργανωθεί ο λαός. *Μα για το λαό είναι πολύ πιο εύκολο* να συγκεντρωθεί και να οργανωθεί γύρω από μια *πιο συγκεκριμένη δουλειά!*» Έτσι λοιπόν, ε: «Είναι πολύ πιο εύκολο γύρω από μια πιο συγκεκριμένη δουλειά»... Μια ρωσική παροιμία λέει: μη φτύνεις στο πηγάδι, μπορεί να βρεθείς στην ανάγκη να πιεις νερό απ' αυτό. Υπάρχουν, όμως, άνθρωποι που δεν έχουν αντίρρηση να πιουν νερό κι από ένα πηγάδι όπου έφτυσαν. Πόσες αηδίες δεν έχουν πει οι μεγαλόσχημοί μας νόμιμοι «κριτικοί του μαρξισμού» και οι παράνομοι θαυμαστές της *Ραμπότσαγια Μισλ* εν ονόματι αυτής της πιο συγκεκριμένης δουλειάς! Πόσο πνίγεται όλο το κίνημά μας από τη στενοκεφαλιά, την αναποφασιστικότητα και τη δειλία μας, που δικαιολογείται με πατροπαράδοτα επιχειρήματα: «Είναι πολύ πιο εύκολο να συγκεντρωθεί γύρω από μια πιο συγκεκριμένη δουλειά!» Κι ο Ναντέζντιν που νομίζει ότι έχει πολύ αναπτυγμένη την αίσθηση της «πραγματικότητας», που καταδικάζει πολύ αυστηρά τους ανθρώπους του «γραφείου», που κατηγορεί (με αξιώσεις πως κάνει πνεύμα) την *Ίσκρα* ότι έχει την αδυναμία να βλέπει παντού «οικονομισμό» και που φαντάζεται ότι στέκεται πολύ πιο ψηλά απ' αυτή τη διαίρεση σε ορθόδοξους και κριτικούς, δεν αντιλαμβάνεται πως με τα επιχειρήματά του υποβοηθεί τη στενοκεφαλιά που τον αγανακτεί και πως πίνει από ένα πηγάδι όπου έχουν φτύσει με το παραπάνω! Μάλιστα, και η πιο ειλικρινής αγανάκτηση για τη στενοκεφαλιά, και η πιο θερμή επιθυμία να σηκώσει όρθιους τους ανθρώπους που υποκλίνονται μπροστά της δεν είναι ακόμα αρκετές, αν αυτός που αγανακτεί άγεται και φέρεται χωρίς πανιά και τιμόνι, και το ίδιο «αυθόρμητα», όπως οι επαναστάτες της δεκαετίας 1870-1880, γαντζώνεται από τη «διεγερτική τρομοκρατία», από την «αγροτική τρομοκρατία», από το «συναγερμό» κλπ. Για κοιτάξτε αυτή την «πιο συγκεκριμένη δουλειά» γύρω από την οποία, όπως νομίζει, θα είναι «πολύ πιο εύκολη» η συγκέντρωση και η οργάνωση: 1. Οι τοπικές εφημερίδες. 2. Η προετοιμασία για διαδηλώσεις. 3. Η δουλειά μέσα στους ανέργους. Φαίνεται, με την πρώτη μάλιστα ματιά, πως όλα αυτά τα πήρε εντελώς τυχαία, στα κουτουρού για να πει κάτι, γιατί, όπως και να τα εξετάσουμε, θα είναι τελείως παράλογο να δούμε σ' αυτά κάτι το ειδικά κατάλληλο για «συγκέντρωση και οργάνωση». Γιατί λίγες σελίδες παρακάτω ο ίδιος ο Ναντέζντιν λέει: «Είναι καιρός να διαπιστώσουμε απλά και καθαρά ένα γεγονός: η δουλειά που γίνεται στις τοπικές οργανώσεις είναι εξαιρετικά αδύνατη, οι επιτροπές δεν κάνουν ούτε και το ένα δέκατο απ' όσα θα μπορούσαν να κάνουν... τα ενωτικά κέντρα που έχουμε, τώρα, είναι εικονικά, είναι επαναστατική γραφειοκρατία, εκεί ο ένας προάγει τον άλλον σε στρατηγό κι αυτό θα γίνεται ώσπου ν' αναπτυχθούν γερές τοπικές οργανώσεις.» Δε χωράει αμφιβολία ότι πλάι στις υπερβολές οι παρατηρήσεις αυτές περιέχουν και πολλές πικρές αλήθειες. Και δε βλέπει τάχα ο Ναντέζντιν τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην αδύνατη δουλειά των τοπικών οργανώσεων και στο στενό ορίζοντα των κομματικών στελεχών, στο στενό πεδίο της δράσης τους, πράγματα αναπόφευκτα για στελέχη που έχουν ανεπαρκή κατάρτιση και είναι κλεισμένα στα πλαίσια των τοπικών οργανώσεων; Μήπως έχει ξεχάσει, όπως ο συντάκτης του άρθρου για την οργάνωση, που δημοσιεύτηκε στη *Σβομπόντα* ότι το πέρασμα σ' ένα πλατύ τοπικό Τύπο (από το 1898) συνοδεύτηκε με ιδιαίτερο δυνάμωμα του «οικονομισμού» και του «χειροτεχνισμού»; Ακόμα κι αν μπορούσε να οργανωθεί κάπως ικανοποιητικά ένας «τοπικός Τύπος σε πλατιά κλίμακα» (πιο πάνω δείξαμε ότι αυτό δεν μπορεί να γίνει, εκτός από εντελώς εξαιρετικές περιπτώσεις), ακόμα και τότε τα τοπικά όργανα δε θα μπορούσαν «να συγκεντρώσουν και να οργανώσουν» *όλες* τις δυνάμεις των επαναστατών για τη *γενική* επίθεση ενάντια στην απολυταρχία, για την καθοδήγηση της *ενιαίας* πάλης. Μην ξεχνάτε πως εδώ γίνεται λόγος *μόνο* για τη σημασία της εφημερίδας σαν μέσου «συγκέντρωσης», οργάνωσης· και θα μπορούσαμε να υποβάλουμε στον Ναντέζντιν, που υπερασπίζει το κομμάτιασμα, το ειρωνικό ερώτημα που έβαλε κι αυτός ο ίδιος: «Μήπως κληρονομήσαμε από πουθενά 200.000 επαναστατικές οργανωτικές δυνάμεις;». Παρακάτω. Η «προετοιμασία για διαδηλώσεις» δεν μπορεί *ν' αντιπαραταχθεί* στο σχέδιο της *Ίσκρα*, για τον απλούστατο λόγο ότι το σχέδιο αυτό βάζει ακριβώς την οργάνωση των πιο πλατιών διαδηλώσεων *σαν έναν από τους σκοπούς της*. Εδώ πρόκειται για την εκλογή του πρακτικού *μέσου*. Και σ' αυτό το σημείο ο Ναντέζντιν πάλι τα μπέρδεψε ξεχνώντας ότι μόνο ένας στρατός «συγκεντρωμένος κι οργανωμένος» μπορεί «να προετοιμάζει» διαδηλώσεις (που ως τώρα γίνονταν τις περισσότερες φορές εντελώς αυθόρμητα), ενώ εμείς ακριβώς *δεν ξέρουμε* να συγκεντρώνουμε και να οργανώνουμε. «Δουλειά μέσα στους ανέργους». Και πάλι η ίδια σύγχυση, γιατί κι αυτό αποτελεί μια από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις των επιστρατευμένων δυνάμεων και όχι σχέδιο για την επιστράτευση των δυνάμεων. Σε ποιο βαθμό υποτιμά και δω ο Ναντέζντιν τη ζημιά που προκαλεί η διασπορά μας, τη ζημιά που προκαλεί η έλλειψη «200.000 οργανωτών» – φαίνεται από τα παρακάτω.

---

* Ο Μαρτίνοφ, παραθέτοντας στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο* την πρώτη φράση απ' αυτό το κομμάτι (τεύχος 10, σελ. 62), παρέλειψε τη δεύτερη φράση, σαν να ήθελε μ' αυτό να υπογραμμίσει ή ότι δεν επιθυμεί να θίξει την ουσία του ζητήματος ή ότι είναι ανίκανος να καταλάβει αυτή την ουσία.

Πολλοί (ανάμεσα σ' αυτούς κι ο Ναντέζντιν) κατηγόρησαν την *Ίσκρα* ότι είναι φτωχή σε πληροφορίες για την ανεργία, κι ότι μόνο τυχαία δημοσιεύει ανταποκρίσεις για τα πιο κοινά ζητήματα της αγροτικής ζωής. Η κατηγορία είναι δικαιολογημένη, μα η *Ίσκρα* είναι «φταίχτης χωρίς να φταίει». Προσπαθούμε «να περάσουμε ένα νήμα» και μέσα από το χωριό, εκεί όμως δεν υπάρχουν σχεδόν πουθενά χτίστες, *και αναγκαζόμαστε* να ενθαρρύνουμε τον *καθένα* που μας δίνει πληροφορίες, ακόμα και για τα πιο συνηθισμένα γεγονότα, με την ελπίδα ότι έτσι θα πολλαπλασιαστεί ο αριθμός των συνεργατών μας σε τούτο τον τομέα και τελικά *θα μας μάθει όλους* να διαλέγουμε τα πραγματικώς χτυπητά γεγονότα. Μα το υλικό για μάθηση είναι τόσο φτωχό, που αν δεν το γενικεύσουμε για όλη τη Ρωσία, τίποτε απολύτως δε θα έχουμε να διδαχτούμε. Δεν χωράει αμφιβολία ότι ένας άνθρωπος που θα έχει έστω και κατά προσέγγιση τις ικανότητες ζύμωσης που έχει ο Ναντέζντιν, και θα ξέρει τη ζωή του αλήτη όπως την ξέρει ο Ναντέζντιν, θα μπορούσε με τη ζύμωση που θα 'κανε ανάμεσα στους άνεργους να προσφέρει ανεκτίμητες υπηρεσίες στο κίνημα – ένας, όμως, τέτοιος άνθρωπος θα έθαβε απλούστατα το ταλέντο του, αν παρέλειπε να πληροφορεί *όλους* τους Ρώσους συντρόφους για το κάθε βήμα της δουλειάς του, έτσι που να διδάσκονται και να παραδειγματίζονται οι άλλοι, που στην πλειονότητά τους δεν ξέρουν ακόμα πώς να καταπιαστούν μ' αυτή την καινούργια δουλειά.

Τώρα όλοι γενικά μιλάνε για τη σπουδαιότητα της ένωσης, για την ανάγκη της «συγκέντρωσης κι οργάνωσης», στις περισσότερες, όμως, περιπτώσεις δεν υπάρχει καμιά συγκεκριμένη ιδέα, από πού ν' αρχίσουμε και πώς να φέρουμε σε πέρας το έργο αυτό της ένωσης. Ασφαλώς όλοι θα συμφωνήσουν πως για να «ενωθούν» οι χωριστοί όμιλοι μιας πόλης, λ.χ., οι όμιλοι κατά διαμερίσματα, θα χρειαστούν *κοινοί θεσμοί*, δηλ. όχι απλώς ένας κοινός τίτλος «ένωσης», αλλά μια πραγματικά *κοινή* δουλειά, ανταλλαγή υλικού, πείρας και δυνάμεων, καταμερισμός δουλειάς, όχι μόνο κατά διαμερίσματα, αλλά κατά ειδικότητες σε κλίμακα πόλης. Ο καθένας θα συμφωνήσει ότι ένας γερός συνωμοτικός μηχανισμός δε θα καλύπτει τα έξοδά του (αν επιτρέπεται να χρησιμοποιήσουμε μια εμπορική έκφραση) «με τους πόρους» (φυσικά σε υλικές και σε ανθρώπινες δυνάμεις) ενός μόνο διαμερίσματος κι ότι σ' αυτό το στενό πεδίο δεν μπορεί ν' αναπτυχθεί το ταλέντο ενός ειδικού. Το ίδιο, όμως, ισχύει και για την ένωση διάφορων πόλεων, γιατί ακόμα και μια ολόκληρη περιοχή *αποδείχνεται* κι έχει αποδειχτεί κιόλας στην ιστορία του σοσιαλδημοκρατικού μας κινήματος ότι αποτελεί υπερβολικά στενό πεδίο δράσης: αυτό το έχουμε αποδείξει διεξοδικά πιο πάνω με το παράδειγμα και της πολιτικής ζύμωσης, και της οργανωτικής δουλειάς. Πρέπει, πρέπει οπωσδήποτε, πρέπει πρώτ' απ' όλα να πλατύνουμε αυτό το πεδίο, να δημιουργήσουμε *πραγματική* επαφή ανάμεσα στις πόλεις με βάση μια *τακτική, κοινή* δουλειά, γιατί το κομμάτιασμα συνθλίβει τους ανθρώπους που είναι «σαν να έχουν πέσει σε βαθύ λάκκο» (όπως λέει ένας επιστολογράφος της *Ίσκρα*[83]), χωρίς να ξέρουν τι γίνεται στον κόσμο, από ποιον να διδαχτούν, πώς ν' αποκτήσουν πείρα και να ικανοποιήσουν την επιθυμία τους για πλατιά δράση. Κι εγώ εξακολουθώ να επιμένω ότι μπορούμε *ν' αρχίσουμε* να δημιουργούμε αυτή την *πραγματική* επαφή μόνο με μια κεντρική εφημερίδα, σαν μοναδικό τακτικό πανρωσικό οργανισμό που θα συνοψίζει τ' αποτελέσματα των πιο διαφορετικών μορφών δράσης και *θα παρακινεί* έτσι τους ανθρώπους να τραβάνε διαρκώς μπροστά απ' *όλους* τους πολυάριθμους δρόμους που οδηγούν στην επανάσταση, όπως όλοι οι δρόμοι οδηγούν στη Ρώμη. Αν δε θέλουμε μόνο στα λόγια την ένωση, πρέπει ο κάθε τοπικός όμιλος *να διαθέσει αμέσως,* ας πούμε, το ένα τέταρτο των δυνάμεών του σε *δραστήρια* δουλειά για την *κοινή* υπόθεση· και η εφημερίδα θα του δείξει* αμέσως το γενικό περίγραμμα, τις διαστάσεις και το χαρακτήρα αυτού του έργου. Θα τους δείξει ποιες ατέλειες είναι περισσότερο αισθητές σ' όλη την πανρωσική δράση, πού λείπει η ζύμωση, πού είναι αδύνατες οι επαφές, ποιους τροχούς του τεράστιου γενικού μηχανισμού θα μπορούσε να διορθώσει ή ν' αντικαταστήσει με καλύτερους ο όμιλος αυτός. Ένας όμιλος που δεν έχει δουλέψει ακόμα, μα που ζητάει τώρα δα δουλειά, θα μπορούσε ν' αρχίσει όχι χειροτεχνικά σ' ένα χωριστό μικρό εργαστήρι, χωρίς να ξέρει ούτε την προηγούμενη ανάπτυξη της «βιομηχανίας» ούτε το γενικό επίπεδο των συγκεκριμένων βιομηχανικών τρόπων παραγωγής, μα σαν μέτοχος μιας πλατιάς επιχείρησης *που αντανακλά* τη γενική επαναστατική επίθεση ενάντια στην απολυταρχία. Κι όσο πιο τέλεια θα δουλεύει ο κάθε μικρός τροχός, όσο πιο πολλά στελέχη που ασχολούνται με λεπτομέρειες θα χρησιμοποιούνται στο κοινό έργο, τόσο πιο πυκνό θα γίνει το δίχτυ μας και τόσο λιγότερη θα είναι η σύγχυση που θα προκαλούσαν στις κοινές γραμμές μας τ' αναπόφευκτα χτυπήματα.

---

* *Μια επιφύλαξη:* αν ο όμιλος αυτός συμπαθεί την κατεύθυνση αυτής της εφημερίδας και θεωρεί ωφέλιμο για το έργο να γίνει συνεργάτης της, εννοώντας μ' αυτό όχι μόνο τη φιλολογική μα γενικά κάθε επαναστατική συνεργασία. *Σημείωση για το Ραμπότσεγε Ντιέλο:* ανάμεσα στους επαναστάτες που εκτιμούν το έργο και δεν παίζουν με το δημοκρατισμό, που δεν ξεχωρίζουν τη «συμπάθεια» από την πιο δραστήρια και ζωντανή συμμετοχή, η επιφύλαξη αυτή είναι αυτονόητη.

Και μόνη η δουλειά της κυκλοφορίας της εφημερίδας (αν θ' άξιζε να ονομάζεται εφημερίδα, αν θα 'βγαινε δηλ. τακτικά κι όχι μια φορά το μήνα, όπως βγαίνουν τα ογκώδη περιοδικά, μα ας πούμε τέσσερες φορές το μήνα), θ' άρχιζε να δημιουργεί *πραγματικούς* δεσμούς. Οι επαφές ανάμεσα στις πόλεις για τις ανάγκες της επαναστατικής κίνησης αποτελούν τώρα πολύ σπάνιο φαινόμενο, και, οπωσδήποτε, εξαίρεση. Αν, όμως, είχαμε μια εφημερίδα, οι επαφές αυτές θα γίνονταν κανόνας και θα εξασφάλιζαν, φυσικά, όχι μόνο την κυκλοφορία της εφημερίδας, αλλά και (πράγμα πολύ πιο σπουδαίο) την ανταλλαγή πείρας, υλικού, δυνάμεων και χρηματικών πόρων. Η έκταση της οργανωτικής δουλειάς θα γινόταν αμέσως πολλές φορές μεγαλύτερη, και η επιτυχία σε μια περιοχή θ' αποτελούσε διαρκή ενθάρρυνση για την παραπέρα τελειοποίηση, θα κέντριζε την επιθυμία να χρησιμοποιηθεί η έτοιμη πια πείρα των συντρόφων που δρουν σε άλλα μέρη της χώρας. Η τοπική δουλειά θα γινόταν πολύ πιο πλούσια και πιο πολύπλευρη απ' ό,τι είναι τώρα: οι πολιτικές και οι οικονομικές αποκαλύψεις που θα συγκεντρώνονταν απ' όλη τη Ρωσία, θα πρόσφεραν πνευματική τροφή στους εργάτες όλων επαγγελμάτων και *όλων των βαθμίδων ανάπτυξης,* θα πρόσφεραν υλικό και αφορμή για συζητήσεις και διαλέξεις, πάνω στα πιο διαφορετικά θέματα, που θ' ανακινούνταν άλλωστε από υπαινιγμούς του νόμιμου Τύπου και από συζητήσεις στο κοινό, και από τις «δειλές» κυβερνητικές ανακοινώσεις.

Κάθε ξέσπασμα, κάθε διαδήλωση θα ζυγιζόταν και θα σχολιαζόταν από κάθε άποψη σ' όλες τις άκρες της Ρωσίας· θα προκαλούσε στον καθένα την επιθυμία να μη μείνει πίσω από τους άλλους, να κάνει τη δουλειά του καλύτερα από τους άλλους (εμείς, οι σοσιαλιστές, δεν απορρίπτουμε καθόλου κάθε άμιλλα γενικά, κάθε «συναγωνισμό»!), να προετοιμάζει συνειδητά εκείνο που την πρώτη φορά έγινε κάπως αυθόρμητα, την επιθυμία να επωφελείται από τις ευνοϊκές συνθήκες μιας ορισμένης εδαφικής περιοχής ή μιας ορισμένης στιγμής, για να τροποποιήσει το σχέδιο επίθεσης κλπ. Ταυτόχρονα, αυτή η αναζωογόνηση της τοπικής δουλειάς δε θα οδηγούσε σε κείνη την απεγνωσμένη «επιθανάτια» ένταση *όλων* των δυνάμεων και στη διακινδύνευση *όλων* των ανθρώπων, όπως γίνεται συχνά σήμερα σε κάθε διαδήλωση ή για κάθε φύλλο τοπικής εφημερίδας: από το ένα μέρος, είναι πολύ πιο δύσκολο για την αστυνομία να φτάσει ως τις «ρίζες», μια και δεν ξέρει σε ποιο μέρος πρέπει να ψάξει να τις βρει· από το άλλο, η τακτική κοινή δουλειά θα δίδασκε τους ανθρώπους να προσαρμόζουν τη δύναμη της *δοσμένης* επίθεσης προς τη συγκεκριμένη κατάσταση της δύναμης ενός ορισμένου τμήματος του κοινού στρατού (τώρα κανείς σχεδόν δε σκέφτεται ποτέ για μια τέτοια προσαρμογή, γιατί στις εννιά από τις δέκα περιπτώσεις οι επιθέσεις γίνονται αυθόρμητα) και θα διευκόλυνε τη «μεταφορά» από άλλα μέρη όχι μόνο έντυπου υλικού, αλλά και επαναστατικών δυνάμεων.

Τώρα οι δυνάμεις αυτές στις περισσότερες περιπτώσεις εξαντλούνται σε στενή τοπική δουλειά, ενώ στις συνθήκες που συζητάμε θα είχαμε τη δυνατότητα και πάντα θα υπήρχε η ευκαιρία να μεταθέτουμε ένα κάπως ικανό διαφωτιστή ή οργανωτή από τη μια άκρη της χώρας στην άλλη. Αρχίζοντας από μικρά ταξίδια για υποθέσεις του κόμματος και με έξοδα του κόμματος, οι άνθρωποι θα συνήθιζαν να συντηρούνται ολοκληρωτικά με έξοδα του κόμματος, θα γίνονταν εξ επαγγέλματος επαναστάτες και θα διαμορφώνονταν σε πραγματικούς πολιτικούς ηγέτες.

Κι αν πραγματικά κατορθώναμε να φτάσουμε σε σημείο που όλες οι τοπικές επιτροπές, οι τοπικές ομάδες και όμιλοι ή μια σημαντική πλειονότητά τους να καταπιαστούν δραστήρια με το κοινό έργο, θα μπορούσαμε πολύ σύντομα να εκδώσουμε μια βδομαδιάτικη εφημερίδα που θα μοιραζόταν τακτικά σε δεκάδες χιλιάδες αντίτυπα σ' ολόκληρη τη Ρωσία. Η εφημερίδα αυτή θα γινόταν ένα κομματάκι ενός τεράστιου φυσερού σιδηρουργού, που θα συνδαύλιζε κάθε σπίθα ταξικής πάλης και λαϊκής αγανάκτησης για ν' ανάψει μια γενική πυρκαγιά. Γύρω απ' αυτή τη δουλειά, που αυτή καθαυτή είναι πολύ αθώα και πολύ μικρή ακόμα, μα τακτική και *κοινή* με όλη τη σημασία της λέξης, θα επιλεγόταν και θα εκπαιδευόταν συστηματικά μια μόνιμη στρατιά από δοκιμασμένους αγωνιστές. Στις σκαλωσιές ή στα μαδέρια αυτής της κοινής οργανωτικής οικοδομής θ' ανέβαιναν γρήγορα και θ' αναδείχνονταν από τους επαναστάτες μας οι σοσιαλδημοκράτες Ζελιάμποφ κι από τους εργάτες μας οι Ρώσοι Μπέμπελ, που θα έμπαιναν επικεφαλής του κινητοποιημένου στρατού και θα ξεσήκωναν όλο το λαό για να ξεκαθαρίσει τους λογαριασμούς του με το αίσχος και την κατάρα της Ρωσίας.

Να τι πρέπει να ονειροπολούμε!

* * *

«Πρέπει να ονειροπολούμε!» Έγραψα τις λέξεις αυτές και τρόμαξα. Μου φάνηκε ότι βρίσκομαι σε «ενωτικό συνέδριο» και απέναντί μου κάθονται οι συντάκτες και οι συνεργάτες του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*. Και να, σηκώνεται ο σύντροφος Μαρτίνοφ και στρέφεται απειλητικά σ' εμένα: «Επιτρέψτε μου να σας ρωτήσω, έχει ακόμα μια αυτόνομη σύνταξη το δικαίωμα να ονειροπολεί χωρίς να ρωτάει πριν τις επιτροπές του κόμματος;» Κι ύστερα απ' αυτόν σηκώνεται ο σύντροφος Κριτσέβσκι και (βαθαίνοντας φιλοσοφικά στα λεγόμενα του συντρόφου Μαρτίνοφ που από καιρό πια έχει βαθύνει στις αντιλήψεις του συντρόφου Πλεχάνοφ) συνεχίζει ακόμα πιο απειλητικά: «Εγώ θα προχωρήσω παραπέρα. Ρωτώ, έχει γενικά ένας μαρξιστής το δικαίωμα να ονειροπολεί, αν δεν ξεχνά ότι κατά τον Μαρξ η ανθρωπότητα βάζει πάντα μπροστά της καθήκοντα πραγματοποιήσιμα και ότι η τακτική είναι ένα προτσές αύξησης των καθηκόντων που αυξάνουν μαζί με το κόμμα;»

Και μόνο που σκέφτομαι αυτές τις απειλητικές ερωτήσεις ανατριχιάζω σύγκορμος και δε συλλογιέμαι παρά μόνο πού θα μπορούσα να κρυφτώ. Θα προσπαθήσω να κρυφτώ πίσω από τον Πίσαρεφ.

«Υπάρχει διαφορά και διαφορά – έγραφε ο Πίσαρεφ σχετικά με το ζήτημα της διαφοράς ανάμεσα στα όνειρα και στην πραγματικότητα. Το όνειρό μου μπορεί να ξεπερνάει τη φυσική πορεία των γεγονότων ή μπορεί να πάρει τελείως διαφορετική κατεύθυνση, μια κατεύθυνση όπου καμιά φυσική πορεία των γεγονότων δεν μπορεί ποτέ να φτάσει. Στην πρώτη περίπτωση το όνειρο δε φέρνει καμιά ζημιά. Μπορεί μάλιστα να υποστηρίξει και να δυναμώσει την ενεργητικότητα του εργαζόμενου ανθρώπου... Στα όνειρα αυτά δεν υπάρχει τίποτα που να διαστρέφει ή να παραλύει τη δύναμη εργασίας. Συμβαίνει μάλιστα εντελώς το αντίθετο. Αν ο άνθρωπος ήταν ολότελα στερημένος από την ικανότητα να ονειροπολεί κατ' αυτόν τον τρόπο, αν δεν μπορούσε κάπου κάπου να τρέχει μπροστά και να συλλαμβάνει με τη φαντασία του μια ακέραια κι ολοκληρωμένη εικόνα του δημιουργήματος που μόλις αρχίζει να πλάθεται μέσα στα χέρια του, τότε δεν μπορώ καθόλου να φανταστώ ποιο κίνητρο θα παρακινούσε τον άνθρωπο ν' αναλάβει και να φέρει σε πέρας εκτεταμένα και επίπονα έργα στον τομέα της τέχνης, της επιστήμης και της πρακτικής ζωής... Η διαφορά ανάμεσα στο όνειρο και στην πραγματικότητα δεν προκαλεί καμιά ζημιά, φτάνει μόνο το πρόσωπο που ονειροπολεί να πιστεύει σοβαρά στο όνειρό του, να παρατηρεί προσεκτικά τη ζωή, να συγκρίνει τις παρατηρήσεις του με τους ανάερους πύργους του και γενικά να δουλεύει ευσυνείδητα για να υλοποιεί τη φαντασία του. Όταν υπάρχει κάποια επαφή ανάμεσα στ' όνειρο και στη ζωή, όλα είναι εντάξει.»[84]

Τέτοια όνειρα έχουμε δυστυχώς πολύ λίγα στο κίνημά μας. Και περισσότερο φταίνε γι' αυτό οι εκπρόσωποι της νόμιμης κριτικής και του παράνομου «χβοστισμού» που κομπάζουν για τη νηφαλιότητά τους, για το ότι βρίσκονται «κοντά» στο «συγκεκριμένο».

γ) ΤΙ ΤΥΠΟΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΜΑΣ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ;

Από τα προηγούμενα βλέπει ο αναγνώστης ότι η δική μας «τακτική-σχέδιο» συνίσταται στην απόρριψη του άμεσου *καλέσματος* σε έφοδο, στην απαίτηση να οργανωθεί «πολιορκία του εχθρικού φρουρίου με όλους τους κανόνες» ή, μ' άλλα λόγια, στην απαίτηση να στραφούν όλες οι προσπάθειες στη συγκέντρωση, οργάνωση και *κινητοποίηση* ενός τακτικού στρατού. Όταν κοροϊδεύαμε το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* για το άλμα του από τον «οικονομισμό» στις κραυγές για έφοδο (κραυγές που ακούστηκαν τον *Απρίλη* του 1901 στο φύλλο 6 του *Λιστόκ «Ραμπότσεβο Ντιέλα»*[85]), το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* μάς ρίχτηκε φυσικά με την κατηγορία ότι είμαστε «δογματικοί» ότι δεν κατανοούμε το επαναστατικό μας χρέος ότι κάνουμε έκκληση για σύνεση κλπ. κλπ. Βέβαια, δε μας εξέπληξαν καθόλου αυτές οι κατηγορίες από ανθρώπους χωρίς αρχές που προσπαθούν να ξεφύγουν με τη βαθυστόχαστη «τακτική-προτσές», όπως δε μας εξέπληξε και το γεγονός ότι τις κατηγορίες αυτές τις επανέλαβε ο Ναντέζντιν που δείχνει γενικά την πιο μεγάλη περιφρόνηση προς τις σταθερές προγραμματικές και τακτικές αρχές.

Λένε ότι η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται. Μα ο Ναντέζντιν προσπαθεί μ' όλες του τις δυνάμεις να την επαναλάβει κι αντιγράφει με ζήλο τον Τκατσόφ, τα βάζει με τον «επαναστατικό πολιτισμό», και κραυγάζει πως «οι καμπάνες χτυπάνε συναγερμό», για ειδική «άποψη των παραμονών της επανάστασης» κλπ. Ξεχνάει, όπως φαίνεται, το γνωστό ρητό ότι, αν το πρωτότυπο ενός ιστορικού γεγονότος είναι τραγωδία, το αντίγραφό του δεν είναι παρά φάρσα.[86] Η απόπειρα κατάληψης της εξουσίας, απόπειρα που προετοιμάστηκε με το κήρυγμα του Τκατσόφ και πραγματοποιήθηκε με την «εκφοβιστική» τρομοκρατία που πραγματικά προκάλεσε τρόμο, ήταν μεγαλειώδης, η «διεγερτική», όμως, τρομοκρατία του μικρού Τκατσόφ είναι απλούστατα γελοία και πολύ πιο γελοία όταν συμπληρώνεται με την ιδέα της οργάνωσης των μεσαίων εργατών.

«Αν η *Ίσκρα* –γράφει ο Ναντέζντιν– έβγαινε από τη σφαίρα της φιλολογίας, θα έβλεπε ότι αυτά (δηλ. τα φαινόμενα, σαν το γράμμα ενός εργάτη προς την *Ίσκρα*, αρ. φύλλου 7, κλπ.) είναι συμπτώματα που δείχνουν ότι πολύ γρήγορα θ' αρχίσει η "έφοδος" κι ότι το να μιλάς τώρα (sic!) για οργάνωση που τα νήματά της να ξεκινάνε από μια πανρωσική εφημερίδα, σημαίνει ότι οι σκέψεις σου και η δουλειά σου είναι γέννημα του γραφείου.» Δείτε, όμως, πόσο αυτό είναι μια αφάνταστη σύγχυση: από το ένα μέρος, διεγερτική τρομοκρατία και «οργάνωση των μεσαίων εργατών» πλάι στη γνώμη ότι είναι «πολύ πιο εύκολο» η συγκέντρωση γύρω από κάτι «πιο συγκεκριμένο», όπως είναι οι τοπικές εφημερίδες, και από το άλλο μέρος, ο ισχυρισμός ότι το να μιλάς «τώρα» για μια πανρωσική οργάνωση είναι σαν να κάνεις σκέψεις του γραφείου ή, για να μιλήσουμε πιο απλά και καθαρά ότι «τώρα» είναι πια αργά! Και για την «πλατιά έκδοση τοπικών εφημερίδων» δεν είναι τάχα αργά, αξιοτιμότατε Λ. Ναντέζντιν; Συγκρίνετε μ' όλα αυτά την άποψη και την τακτική της *Ίσκρα*: η διεγερτική τρομοκρατία είναι ανοησία, το να μιλάς για οργάνωση των μεσαίων εργατών και για έκδοση τοπικών εφημερίδων σε *πλατιά* κλίμακα σημαίνει ότι ανοίγεις διάπλατα την πόρτα στον «οικονομισμό». Πρέπει να μιλάμε για μια ενιαία πανρωσική οργάνωση επαναστατών και ποτέ δεν είναι αργά να μιλάμε γι' αυτήν, ως τη μέρα που θ' αρχίσει η αληθινή έφοδος κι όχι η χάρτινη έφοδος.

> «Ναι, σχετικά με την οργάνωση η κατάστασή μας δεν είναι καθόλου λαμπρή – συνεχίζει ο Ναντέζντιν. Ναι, η *Ίσκρα* έχει απόλυτα δίκιο, όταν λέει ότι η κύρια μάζα των στρατιωτικών μας δυνάμεων αποτελείται από εθελοντές και στασιαστές... Είναι καλό ότι βλέπετε αντικειμενικά την κατάσταση των δυνάμεών μας, γιατί, όμως, ταυτόχρονα ξεχνάτε *ότι το πλήθος δεν είναι καθόλου δικό μας* κι επομένως *δε θα μας ρωτήσει* πότε θ' αρχίσει τις πολεμικές επιχειρήσεις και τις "ανταρσίες"... Όταν το ίδιο το πλήθος εξορμήσει με τη στοιχειακή καταστρεπτική του δύναμη, *μπορεί* να συνθλίψει και να σαρώσει τον "τακτικό στρατό" που όλοι θα θέλαμε να έχει μια εξαιρετικά συστηματική οργάνωση μα *δεν προλάβαμε* να τη φτάσουμε.» (Οι υπογραμμίσεις δικές μας.).

Περίεργη λογική! *Επειδή ακριβώς* το «πλήθος δεν είναι δικό μας», είναι παράλογο και άπρεπο να φωνάζει κανείς για «έφοδο» τούτη τη στιγμή, γιατί έφοδος σημαίνει επίθεση τακτικού στρατού κι όχι αυθόρμητο ξέσπασμα του πλήθους. Επειδή ακριβώς το πλήθος *μπορεί* να συνθλίψει και να σαρώσει τον τακτικό στρατό, είμαστε υποχρεωμένοι οπωσδήποτε «να επιβάλουμε μια εξαιρετικά συστηματική οργάνωση» στον τακτικό στρατό για «να προλάβουμε» την αυθόρμητη άνοδο με τη δουλειά μας, γιατί όσο πιο έγκαιρα «θα προλάβουμε» να μπάσουμε ένα τέτοιο πνεύμα οργάνωσης τόσο πιο πιθανό είναι ότι δε θα συνθλιβεί ο τακτικός στρατός από το πλήθος, αλλά θα τραβήξει μπροστά επικεφαλής του πλήθους. Ο Ναντέζντιν τα μπερδεύει, γιατί φαντάζεται ότι τάχα ο συστηματικά οργανωμένος αυτός στρατός θ' απασχολείται με κάτι που θα τον ξεκόψει από το πλήθος, ενώ στην πραγματικότητα θ' απασχολείται αποκλειστικά με μια ολόπλευρη και πλατιά πολιτική ζύμωση, δηλ. ακριβώς με τη δουλειά *που φέρνει πιο κοντά και συγχωνεύει σ' ένα σύνολο* τη στοιχειακή καταστρεπτική δύναμη του πλήθους με τη συνειδητή-καταστρεπτική δύναμη της οργάνωσης επαναστατών. Μα εσείς, κύριοι, προσπαθείτε να φορτώσετε σε άλλους τις δικές σας αμαρτίες. Γιατί ίσα ίσα η ομάδα «Σβομπόντα», *μπάζοντας στο πρόγραμμά* της την τρομοκρατία, μας καλεί να δημιουργήσουμε μια οργάνωση τρομοκρατών. Μια τέτοια οργάνωση θα εμπόδιζε πραγματικά το στρατό μας να πλησιάσει το πλήθος που δυστυχώς δεν είναι ακόμα δικό μας και που δυστυχώς δε μας ρωτάει ακόμα, ή λίγο μας ρωτάει, πότε και πώς θ' αρχίσει τις πολεμικές επιχειρήσεις.

«Θ' αφήσουμε να μας ξεφύγει η ίδια η επανάσταση –συνεχίζει ο Ναντέζντιν, φοβερίζοντας την *Ίσκρα*– όπως αφήσαμε να μας ξεφύγουν τα σημερινά γεγονότα που μας ήρθαν σαν κεραμίδα στο κεφάλι.» Η φράση αυτή, αν τη συσχετίσουμε με όσα αναφέραμε παραπάνω, μας δείχνει ξεκάθαρα πόσο ανόητη είναι η ιδιαίτερη «άποψη των παραμονών της επανάστασης»*, που επινόησε η *Σβομπόντα*. Για να μιλήσουμε ανοιχτά, η ιδιαίτερη αυτή «άποψη» καταλήγει στο ότι «τώρα» είναι πια αργά να συζητάμε και να ετοιμαζόμαστε. Αν είναι έτσι, ω αξιοτιμότατε εχθρέ της «φιλολογίας», τότε τι θέλατε και γράψατε 132 τυπογραφημένες σελίδες «για τα ζητήματα της θεωρίας* και της τακτικής»; Δε νομίζετε πως μια και μιλάτε για την «άποψη των παραμονών της επανάστασης» θα ταίριαζε περισσότερο να τυπώνατε 132 χιλιάδες προκηρύξεις με το σύντομο σύνθημα: «Βαράτε τους!»

---

* Βλ. *Παραμονές της επανάστασης*, σελ. 62.

Ίσα ίσα, όσοι θεωρούν την παλλαϊκή πολιτική ζύμωση ακρογωνιαίο λίθο και του προγράμματος και της *τακτικής τους και της οργανωτικής δουλειάς τους*, όπως κάνει η *Ίσκρα*, διατρέχουν λιγότερο από κάθε άλλον τον κίνδυνο ν' αφήσουν να τους διαφύγει η επανάσταση. Οι άνθρωποι που σ' όλη τη Ρωσία ασχολούνται με το να κλώθουν τα νήματα μιας οργάνωσης, νήματα που ξεκινάνε από μια πανρωσική εφημερίδα, όχι μόνο δεν άφησαν να τους διαφύγουν τα γεγονότα της άνοιξης, αλλ' αντίθετα, μας έδωσαν τη δυνατότητα να τα προβλέψουμε. Δεν άφησαν να τους διαφύγουν απαρατήρητες και οι διαδηλώσεις που περιγράφονται στα φύλλα 13 και 14 της *Ίσκρα*[87]: αντίθετα, πήραν μέρος σ' αυτές, νιώθοντας ζωηρά την υποχρέωσή τους να βοηθήσουν το αυθόρμητο ξεσήκωμα του πλήθους και βοηθώντας ταυτόχρονα με την εφημερίδα όλους τους Ρώσους συντρόφους να ενημερωθούν και ν' αξιοποιήσουν την πείρα των διαδηλώσεων. Κι αν ζήσουν, δε θα αφήσουν να τους διαφύγει απαρατήρητη και η επανάσταση που θ' απαιτήσει από μας πριν απ' όλα και πάνω απ' όλα να έχουμε πείρα ζύμωσης, ικανότητα να υποστηρίζουμε (να υποστηρίζουμε σοσιαλδημοκρατικά) κάθε διαμαρτυρία, ικανότητα να κατευθύνουμε το αυθόρμητο κίνημα, προφυλάγοντάς το κι από τα λάθη των φίλων κι από τις παγίδες των εχθρών!

Έτσι φτάσαμε στον τελευταίο λόγο που μας αναγκάζει να επιμένουμε τόσο πολύ στο σχέδιο δημιουργίας μιας οργάνωσης γύρω από μια πανρωσική εφημερίδα, με τη βοήθεια της κοινής δουλειάς για την κοινή εφημερίδα. Μόνο τέτοια οργάνωση θα εξασφαλίσει την απαραίτητη για μια σοσιαλδημοκρατική μαχητική οργάνωση *ευλυγισία*, δηλ. την ικανότητα να προσαρμόζεται αμέσως στις πιο διαφορετικές και γοργά μεταβαλλόμενες συνθήκες πάλης, την ικανότητα, «από το ένα μέρος, ν' αποφεύγει τη μάχη εκ παρατάξεως μ' έναν ασύγκριτα πιο ισχυρό εχθρό, τη στιγμή που έχει συγκεντρώσει σ' ένα σημείο όλες του τις δυνάμεις, και από το άλλο, να εκμεταλλεύεται τη δυσκινησία αυτού του εχθρού και να του επιτίθεται εκεί και τότε που λιγότερο περιμένει επίθεση».* Θα ήταν τρομερό λάθος, αν οικοδομούσαμε την κομματική οργάνωση, υπολογίζοντας μονάχα σε ξέσπασμα και σε οδομαχίες ή μόνο στην «προχωρητική πορεία της ασήμαντης καθημερινής πάλης». Πρέπει *πάντα* να κάνουμε την καθημερινή μας δουλειά και πάντα να είμαστε έτοιμοι για όλα, γιατί πολύ συχνά είναι σχεδόν αδύνατο να προβλέψουμε την εναλλαγή των περιόδων ξεσπάσματος με τις περιόδους ηρεμίας. Μα και στις περιπτώσεις που αυτό μπορεί να γίνει, δε θα μπορούσαμε να επωφεληθούμε απ' αυτή την πρόβλεψη για ν' ανασυγκροτήσουμε την οργάνωση, γιατί η εναλλαγή αυτή σε μια απολυταρχική χώρα συντελείται με καταπληκτική ταχύτητα και κάποτε εξαρτιέται από μια και μόνη νυχτερινή επιδρομή των γενίτσαρων του τσάρου.[88] Και την ίδια την επανάσταση δεν πρέπει καθόλου να τη φανταζόμαστε σαν μια και μόνη πράξη (όπως τη φαντάζεται, κατά τα φαινόμενα, ο Ναντέζντιν), αλλά σαν μια σειρά γοργών εναλλαγών, ισχυρών ή ασθενών εκρήξεων με περιόδους μεγάλης ή μικρής ηρεμίας. Γι' αυτό το λόγο, το βασικό περιεχόμενο της δράσης της κομματικής μας οργάνωσης, η εστία αυτής της δράσης πρέπει να είναι μια δουλειά δυνατή κι αναγκαία, τόσο σε περίοδο των πιο ισχυρών εκρήξεων όσο και σε περίοδο απόλυτης ηρεμίας και συγκεκριμένα: δουλειά πολιτικής ζύμωσης, ενιαία για όλη τη Ρωσία, που να φωτίζει όλες τις όψεις της ζωής και ν' απευθύνεται στις πιο πλατιές μάζες. Η δουλειά, όμως, αυτή στη σύγχρονη Ρωσία *δεν μπορεί να νοηθεί* χωρίς μια πανρωσική εφημερίδα που να βγαίνει πολύ συχνά. Η οργάνωση που θα διαμορφωθεί μόνη της γύρω απ' αυτή την εφημερίδα, μια οργάνωση των *συνεργατών της* (με την πλατιά έννοια της λέξης, δηλ. όλων όσοι εργάζονται γι' αυτήν) θα είναι έτοιμη *για το καθετί,* αρχίζοντας από τη διάσωση της τιμής, του γοήτρου και της συνέχειας του κόμματος τη στιγμή της πιο μεγάλης «καταπίεσης» των επαναστατών και τελειώνοντας με την προετοιμασία, τον καθορισμό του χρόνου και τη διεξαγωγή της *παλλαϊκής ένοπλης εξέγερσης.*

---

* Άλλωστε, στην «Επισκόπηση των ζητημάτων της θεωρίας» που έγραψε ο Λ. Ναντέζντιν, δεν έδωσε σχεδόν τίποτα ως προς τα ζητήματα της θεωρίας, εκτός ίσως από την παρακάτω περικοπή, πολύ περίεργη από την «άποψη των παραμονών της επανάστασης»: «Η μπερνσταϊνιάδα στο σύνολό της χάνει αυτή τη στιγμή για μας τον οξύ χαρακτήρα της, όπως ακριβώς και το ζήτημα αν ο Αντάμοβιτς θ' αποδείξει ότι του κ. Στρούβε τού αξίζει η τιμή που του γίνεται, ή αντίθετα, αν ο κ. Στρούβε θ' αντικρούσει τον κ. Αντάμοβιτς και θ' αρνηθεί να παραιτηθεί, – όλα αυτά είναι εντελώς αδιάφορα, γιατί ζυγώνει η «κρίσιμη ώρα της επανάστασης» (σελ. 110). Θα ήταν δύσκολο να περιγράψει κανείς πιο ανάγλυφα την άκρα αδιαφορία του Λ. Ναντέζντιν στα ζητήματα της θεωρίας. Διακηρύξαμε ότι βρισκόμαστε σε «παραμονές επανάστασης», *γι' αυτό* μας είναι «εντελώς αδιάφορο», αν θα κατορθώσουν ή όχι οι ορθόδοξοι να διώξουν οριστικά από τις θέσεις τους τους κριτικούς!! Κι ο σοφός μας δε βλέπει ότι ακριβώς στη διάρκεια της επανάστασης θα μας χρειαστούν τ' αποτελέσματα της θεωρητικής πάλης ενάντια στους κριτικούς για να είμαστε σε θέση να καταπολεμήσουμε αποφασιστικά τις *πρακτικές* τους θέσεις!

* *Ίσκρα*, αρ. φύλλου 4: «Από πού ν' αρχίσουμε;». – «Οι επαναστάτες εκπολιτιστές που δε δέχονται την άποψη των παραμονών της επανάστασης, δεν ταράζονται καθόλου από το μάκρος της δουλειάς», γράφει ο Ναντέζντιν (σελ. 62). Με την ευκαιρία αυτή θα σημειώσουμε πως αν δεν μπορέσουμε να επεξεργαστούμε μια πολιτική τακτική κι ένα οργανωτικό σχέδιο, υπολογισμένα οπωσδήποτε για μια *πολύ μακρόχρονη δουλειά* και τέτοια που να εξασφαλίζουν ταυτόχρονα *με την ίδια την πορεία αυτής της δουλειάς* το ετοιμοπόλεμο του κόμματός μας, ώστε σε κάθε αναπάντεχο, σε κάθε επιτάχυνση της πορείας των γεγονότων θα βρεθεί στη θέση του και να εκτελέσει το καθήκον του, θ' αποδειχτούμε αξιοθρήνητοι πολιτικοί τυχοδιώκτες. Μόνο ο Ναντέζντιν που μόλις από χτες άρχισε να λέγεται σοσιαλδημοκράτης, μπορεί να ξεχνάει ότι σκοπός της σοσιαλδημοκρατίας είναι η ριζική αλλαγή των συνθηκών ζωής όλης της ανθρωπότητας κι ότι γι' αυτό δεν επιτρέπεται στο σοσιαλδημοκράτη «να ταράζεται» από τη διάρκεια της δουλειάς.

Πραγματικά, για φανταστείτε μια πολύ συνηθισμένη σε μας περίπτωση – το ολοκληρωτικό σμπαράλιασμα μιας οργάνωσής μας σε μια ή περισσότερες περιοχές. Επειδή *όλες* οι τοπικές οργανώσεις δεν έχουν *μια μοναδική* κοινή τακτική δουλειά, αυτά τα χτυπήματα συνοδεύονται συχνά με διακοπή της δουλειάς για πολλούς μήνες. Αν, όμως, όλες οι οργανώσεις είχαν μια κοινή δουλειά, θ' αρκούσε, ακόμα κι αν είχαμε το πιο γερό χτύπημα, να δουλέψουμε μερικές βδομάδες δυο-τρεις δραστήριοι άνθρωποι, για να δημιουργήσουν καινούργιους ομίλους της νεολαίας που εμφανίζονται, όπως είναι γνωστό, πολύ γρήγορα ακόμα και τώρα, και να τους φέρουν σε επαφή με το κοινό κέντρο. Κι όταν η κοινή αυτή δουλειά που ζημιώνεται από την επιδρομή, είναι φανερή σε όλους, τότε και οι καινούργιοι όμιλοι μπορούν ακόμα πιο γρήγορα να γεννιούνται και να συνδέονται μ' αυτό το κέντρο.

Από το άλλο μέρος, για φανταστείτε μια λαϊκή εξέγερση. Ίσως ο καθένας θα συμφωνήσει τώρα ότι πρέπει να σκεφτόμαστε και να ετοιμαζόμαστε γι' αυτήν. *Πώς,* όμως, να ετοιμαζόμαστε; Ασφαλώς, η Κεντρική Επιτροπή δεν μπορεί να διορίσει πράκτορες σ' όλα τα μέρη για την προετοιμασία της εξέγερσης! Ακόμα κι αν είχαμε ΚΕ, δε θα πετύχαινε απολύτως τίποτα μ' ένα τέτοιο διορισμό, μέσα στις σημερινές συνθήκες της Ρωσίας. Αντίθετα, ένα δίχτυ πρακτόρων*, που θα διαμορφωνόταν στη δουλειά για την έκδοση και την κυκλοφορία μιας κεντρικής εφημερίδας, δε θ' αναγκαζόταν «να κάθεται και να περιμένει» το σύνθημα της εξέγερσης, μα θα διεξήγε μια τακτική δουλειά που θα του εξασφάλιζε τις μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας σε περίπτωση εξέγερσης. Μια τέτοια δουλειά θα δυνάμωνε τους δεσμούς και με τις πιο πλατιές μάζες των εργατών και με όλα τα στρώματα τα δυσαρεστημένα από την απολυταρχία, πράγμα που έχει τόσο μεγάλη σπουδαιότητα για μια εξέγερση. Σε μια τέτοια δουλειά θ' αναπτυσσόταν η ικανότητα να εκτιμάται σωστά η γενική πολιτική κατάσταση και, συνεπώς, η ικανότητα να διαλέγεται η κατάλληλη στιγμή για την εξέγερση. Μια τέτοια ακριβώς δουλειά θα δίδασκε *όλες* τις τοπικές οργανώσεις ν' ανταποκρίνονται συγχρόνως στα ίδια πολιτικά ζητήματα, συμβάντα και γεγονότα, που συνταράζουν όλη τη Ρωσία, ν' αντιδρούν σ' αυτά τα «γεγονότα» όσο το δυνατό πιο δραστήρια, όσο το δυνατό πιο ομοιόμορφα κι όσο το δυνατό με τον πιο ενδεδειγμένο τρόπο – γιατί μια εξέγερση είναι στην ουσία η πιο δραστήρια, η πιο ομοιόμορφη και η πιο ενδεδειγμένη «απάντηση» όλου του λαού στην κυβέρνηση. Και, τέλος, μια τέτοια ακριβώς δουλειά θα δίδασκε όλες τις επαναστατικές οργανώσεις σ' όλες τις άκρες της Ρωσίας να διατηρούν τους πιο σταθερούς και ταυτόχρονα τους πιο συνωμοτικούς δεσμούς μεταξύ τους, δημιουργώντας έτσι μια *πραγματική* ενότητα του κόμματος,– γιατί χωρίς αυτούς τους δεσμούς δεν μπορεί να μελετηθεί συλλογικά το σχέδιο εξέγερσης και να παρθούν στις παραμονές της τα αναγκαία προκαταρκτικά μέτρα που πρέπει να τηρούνται μυστικά με τη μεγαλύτερη αυστηρότητα.

---

* Αλίμονο, αλίμονο! Πάλι μου ξέφυγε η τρομερή λέξη «πράκτορες» που χτυπάει τόσο άσχημα στο δημοκρατικό αφτί των διαφόρων Μαρτίνοφ! Μου φαίνεται παράξενο, γιατί αυτή η λέξη δεν έθιγε την ευαισθησία των κορυφαίων της δεκαετίας 1870-1880 και θίγει την ευαισθησία των χειροτεχνών της δεκαετίας 1890-1900. Μου αρέσει αυτή η λέξη, γιατί τονίζει καθαρά και ξάστερα την *κοινή υπόθεση,* στην οποία όλοι οι πράκτορες υποτάσσουν τις σκέψεις και τις ενέργειές τους. Κι αν θα χρειαζόταν ν' αντικατασταθεί αυτή η λέξη με μια άλλη, η μόνη λέξη που θα μπορούσα να διαλέξω είναι η λέξη «συνεργάτης», αν δε μύριζε λίγη φιλολογία και λίγη αοριστία. Κείνο που μας χρειάζεται είναι μια στρατιωτική οργάνωση πρακτόρων. Άλλωστε, οι πολυάριθμοι Μαρτίνοφ (πολυάριθμοι ιδιαίτερα στο εξωτερικό), που τους αρέσει ν' ασχολούνται «με την αλληλοπροαγωγή σε στρατηγούς», θα μπορούσαν, αντί «πράκτορας για τις ταυτότητες», να λένε – «διευθυντής του ειδικού τμήματος για τον εφοδιασμό των επαναστατών με ταυτότητες» κλπ.

Με δυο λόγια, το «σχέδιο μιας πανρωσικής πολιτικής εφημερίδας» όχι μόνο δεν είναι καρπός δουλειάς γραφείου, προσώπων που είναι μολυσμένα από δογματισμό και λογιοτατισμό (όπως νόμισαν οι άνθρωποι που δεν είχαν εμβαθύνει καλά σ' αυτό το ζήτημα), μα απεναντίας είναι ένα πολύ πρακτικό σχέδιο για ν' αρχίσουμε να προετοιμαζόμαστε ολόπλευρα κι αμέσως για την εξέγερση, χωρίς να ξεχνάμε, ταυτόχρονα, ούτε στιγμή την τακτική καθημερινή μας δουλειά.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η ιστορία της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας χωρίζεται ξεκάθαρα σε τρεις περιόδους.

Η πρώτη περίοδος αγκαλιάζει κάπου δέκα χρόνια, περίπου τη δεκαετία 1884-1894. Ήταν η περίοδος που γεννήθηκε και στέριωσε η θεωρία και το πρόγραμμα της σοσιαλδημοκρατίας. Ο αριθμός των οπαδών της νέας κατεύθυνσης στη Ρωσία μπορούσε να μετρηθεί στα δάχτυλα. Η σοσιαλδημοκρατία υπήρχε χωρίς εργατικό κίνημα· σαν πολιτικό κόμμα περνούσε ένα προτσές ενδομήτριας ανάπτυξης.

Η δεύτερη περίοδος αγκαλιάζει τρία-τέσσερα χρόνια, από το 1894 ως το 1898. Η σοσιαλδημοκρατία βγαίνει στο φως της ημέρας σαν κοινωνικό κίνημα, σαν άνοδος των λαϊκών μαζών, σαν πολιτικό κόμμα. Είναι η περίοδος της παιδικής κι εφηβικής ηλικίας. Με ταχύτητα επιδημίας διαδίδεται μέσα στη διανόηση ένα γενικό πάθος για πάλη ενάντια στο ναροντνικισμό και για προσέγγιση προς τους εργάτες, ένα γενικό πάθος μέσα στους εργάτες για απεργίες. Το κίνημα σημειώνει τεράστιες επιτυχίες. Οι περισσότεροι καθοδηγητές είναι εντελώς νέοι άνθρωποι· δεν έχουν φτάσει ακόμα την «ηλικία των τριάντα πέντε χρονών», που ο κ. Μιχαϊλόβσκι τη θεωρούσε σαν κάποιο φυσικό όριο. Επειδή είναι ακόμα νέοι είναι κι απροετοίμαστοι για την πρακτική δουλειά, εγκαταλείπουν και τη σκηνή πάρα πολύ γρήγορα. Η έκταση, όμως, της δουλειάς τους ήταν στις περισσότερες περιπτώσεις πολύ μεγάλη. Πολλοί απ' αυτούς άρχιζαν να σκέφτονται επαναστατικά, σαν ναροντοβόλτσι. Σχεδόν όλοι τους στην πρώτη τους νεότητα υποκλίνονταν με θαυμασμό μπροστά στους ήρωες της τρομοκρατίας. Χρειάστηκε πάλη για ν' απαλλαγούν από τις γοητευτικές εντυπώσεις που προκαλούσαν οι ηρωικές αυτές παραδόσεις, και η πάλη αυτή συνοδεύτηκε με ρήξη των προσωπικών σχέσεων με ανθρώπους που ήταν οπωσδήποτε αποφασισμένοι να μείνουν πιστοί στη *Ναρόνταγια Βόλια* και που οι νεαροί σοσιαλδημοκράτες τούς εκτιμούσαν πολύ. Η πάλη τούς ανάγκαζε να μελετούν, να διαβάζουν τα παράνομα έργα όλων των κατευθύνσεων, ν' ασχολούνται εντατικά με τα ζητήματα του νόμιμου ναροντνικισμού. Διαπαιδαγωγημένοι στην πάλη αυτή, οι σοσιαλδημοκράτες πήγαν στο εργατικό κίνημα, χωρίς να ξεχνούν «ούτε στιγμή» ούτε τη θεωρία του μαρξισμού που τους φώτιζε με το λαμπρό της φως ούτε το καθήκον της ανατροπής της απολυταρχίας. Η δημιουργία του κόμματος την άνοιξη του 1898 ήταν το πιο ανάγλυφο και ταυτόχρονα το *τελευταίο* έργο των σοσιαλδημοκρατών αυτής της περιόδου.

Η τρίτη περίοδος, όπως είδαμε, προετοιμάζεται το 1897 και διαδέχεται οριστικά τη δεύτερη περίοδο το 1898 (1898–;). Είναι περίοδος σύγχυσης, διάλυσης, ταλάντευσης. Στην εφηβική ηλικία η φωνή του ανθρώπου αλλάζει. Έτσι αυτή την περίοδο η φωνή της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας άρχισε να αλλάζει, άρχισε ν' αντηχεί παράφωνα· από το ένα μέρος, στα έργα των κυρίων Στρούβε και Προκοπόβιτς, Μπουλγκάκοφ και Μπερντιάγεφ, από το άλλο, στα έργα του Β. Ι. και του Ρ. Μ., του Μπ. Κριτσέβσκι και του Μαρτίνοφ. Όμως μονάχα οι ηγέτες περιπλανιόνταν διχασμένοι και τραβούσαν προς τα πίσω: το κίνημα αυτό καθαυτό εξακολουθούσε ν' αναπτύσσεται και να κάνει τεράστια βήματα προς τα μπρος. Η προλεταριακή πάλη αγκάλιαζε νέα στρώματα εργατών κι απλωνόταν σ' όλη τη Ρωσία, επιδρώντας την ίδια στιγμή έμμεσα και στο ζωντάνεμα του δημοκρατικού πνεύματος μέσα στους φοιτητές και στ' άλλα στρώματα του πληθυσμού. Η συνείδηση, όμως, των ηγετών τα δίπλωσε μπροστά στο πλάτος και στη δύναμη της αυθόρμητης ανόδου· μέσα στους σοσιαλδημοκράτες επικρατούσε πια μια άλλη γενιά, η γενιά των αγωνιστών του κόμματος που είχαν διαπαιδαγωγηθεί σχεδόν αποκλειστικά με τη «νόμιμη» μαρξιστική φιλολογία, που ήταν τόσο πια ανεπαρκής όσο μεγαλύτερη συνειδητότητα απαιτούσε απ' αυτούς το αυθόρμητο της μάζας. Οι ηγέτες όχι μόνο έμεναν πίσω κι από θεωρητική («ελευθερία κριτικής») κι από πρακτική άποψη («χειροτεχνισμός»), μα προσπαθούσαν να δικαιολογήσουν την καθυστέρησή τους με κάθε λογής μεγαλόστομα επιχειρήματα. Το σοσιαλδημοκρατισμό τον υποβίβαζαν στο επίπεδο του τρέιντ-γιουνιονισμού τόσο οι μπρεντανιστές της νόμιμης όσο και οι χβοστιστές της παράνομης φιλολογίας. Το πρόγραμμα του «Credo» άρχιζε να πραγματοποιείται, ιδιαίτερα όταν ο «χειροτεχνισμός» των σοσιαλδημοκρατών προκάλεσε την αναζωογόνηση των επαναστατικών μη σοσιαλδημοκρατικών κατευθύνσεων.

Κι αν ο αναγνώστης με κατηγορήσει γιατί ασχολήθηκα πάρα πολύ λεπτομερειακά με κάποιο *Ραμπότσεγε Ντιέλο* θ' απαντήσω: το *Ρ. Ντιέλο* απόκτησε «ιστορική» σημασία, γιατί καθρέφτισε με τον πιο ανάγλυφο τρόπο το «πνεύμα» αυτής της τρίτης περιόδου.* Εκείνος που μπορούσε να εκφράσει πραγματικά τη σύγχυση και τις ταλαντεύσεις, την προθυμία για παραχωρήσεις και προς τον «κριτικισμό» και προς τον «οικονομισμό», και προς την πολιτική της τρομοκρατίας δεν ήταν ο συνεπής Ρ. Μ., μα ίσα ίσα οι ανεμοδούρες Κριτσέβσκι και Μαρτίνοφ. Εκείνο που χαρακτηρίζει αυτή την περίοδο δεν είναι η υπεροπτική περιφρόνηση της πράξης από κάποιον θαυμαστή του «απόλυτου», μα ίσα ίσα ο συνδυασμός του μικροπρακτικισμού με την άκρα αδιαφορία απέναντι στη θεωρία. Οι ήρωες αυτής της περιόδου δεν ασχολούνταν τόσο με την ανοιχτή άρνηση των «μεγάλων λόγων» όσο με τον εκχυδαϊσμό τους: ο επιστημονικός σοσιαλισμός έπαψε να είναι ολοκληρωμένη επαναστατική θεωρία και μετατράπηκε σ' ένα κράμα όπου προσθέτανε «ελεύθερα» διάφορα υγρά από κάθε καινούργιο γερμανικό σχολικό εγχειρίδιο: το σύνθημα «ταξική πάλη» δεν έδινε ώθηση για όλο και πλατύτερη, όλο και ενεργητικότερη δράση, μα χρησίμευε σαν καταπραϋντικό μέσο, γιατί, βλέπετε, «η οικονομική πάλη συνδέεται αδιάρρηκτα με την πολιτική». Η ιδέα του κόμματος δε χρησίμευε σαν κάλεσμα για τη δημιουργία μιας μαχητικής οργάνωσης επαναστατών, μα για να δικαιολογήσει κάποιον «επαναστατικό γραφειοκρατισμό» κι ένα παιδιάστικο παιχνίδι με «δημοκρατικά» σχήματα.

---

* Θα μπορούσα επίσης ν' απαντήσω με τη γερμανική παροιμία: «Den Sack schlägt man, den Esel meint man», δηλαδή «σένα τα λέω πεθερά για να τ' ακούει η νύφη». Όχι μόνο το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, μα και η *πλατιά μάζα* των πρακτικών και των *θεωρητικών* παρασύρθηκε από τον «κριτικισμό» της μόδας. Μπέρδεψε στο ζήτημα του αυθόρμητου και παραστράτησε από τη σοσιαλδημοκρατική στην τρέιντ-γιουνιονιστική αντίληψη των πολιτικών και οργανωτικών μας καθηκόντων.

Πότε θα τελειώσει η τρίτη και θ' αρχίσει η τέταρτη περίοδος, αυτό δεν το ξέρουμε (πάντως την προμηνάνε κιόλας πολλά σημάδια). Από την περιοχή της ιστορίας περνάμε εδώ στην περιοχή του παρόντος και εν μέρει του μέλλοντος. Πιστεύουμε, όμως, ακράδαντα ότι η τέταρτη περίοδος θα οδηγήσει στο στέριωμα του μαχόμενου μαρξισμού ότι η ρωσική σοσιαλδημοκρατία θα βγει από την κρίση δυναμωμένη και ανδρωμένη ότι η οπορτουνιστική οπισθοφυλακή «θα αντικατασταθεί» από το πραγματικά πρωτοπόρο τμήμα της πιο επαναστατικής τάξης.

Με την έννοια ότι καλούμε για μια τέτοια «αντικατάσταση» και συνοψίζοντας όσα εκθέσαμε παραπάνω, μπορούμε στο ερώτημα, Τι να κάνουμε; να δώσουμε τη σύντομη απάντηση:

Να ξεμπερδεύουμε με την τρίτη περίοδο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ[89]

Η ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΣΥΓΧΩΝΕΥΣΗΣ ΤΗΣ *ΙΣΚΡΑ* ΜΕ ΤΟ *ΡΑΜΠΟΤΣΕΓΕ ΝΤΙΕΛΟ*

Μας μένει να περιγράψουμε την τακτική που η *Ίσκρα* υιοθέτησε κι εφάρμοσε με συνέπεια στις οργανωτικές της σχέσεις με το *Ραμπότσεγε Ντιέλο.* Η τακτική αυτή έχει βρει ολοκληρωτικά την έκφρασή της στο φύλλο αρ. 1 της *Ίσκρα*, σ' ένα άρθρο με τον τίτλο: «Διάσπαση της Ένωσης των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών του εξωτερικού».* Από την αρχή ταχθήκαμε με την άποψη ότι η *πραγματική* «Ένωση των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών του εξωτερικού», που στο πρώτο συνέδριο του κόμματός μας είχε αναγνωριστεί σαν εκπρόσωπός του στο εξωτερικό, *διασπάστηκε* σε δυο οργανώσεις· ότι το ζήτημα της αντιπροσώπευσης του κόμματος παραμένει ανοιχτό, γιατί λύθηκε μονάχα προσωρινά και υπό όρους με την εκλογή στο διεθνές συνέδριο του Παρισιού δυο μελών που θ' αντιπροσωπεύουν τη Ρωσία στο μόνιμο διεθνές σοσιαλιστικό γραφείο – από ένα μέλος για το κάθε τμήμα της διασπασμένης «Ένωσης».[90] Δηλώσαμε ότι στην ουσία το *Ραμπότσεγε Ντιέλο δεν έχει δίκιο.* Ταχθήκαμε από άποψη αρχών αποφασιστικά με το μέρος της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς», ταυτόχρονα, όμως, αρνηθήκαμε να μπούμε στις λεπτομέρειες της διάσπασης και τονίσαμε τις υπηρεσίες της «Ένωσης» στον τομέα της καθαρά πρακτικής δουλειάς.**

Συνεπώς, η θέση μας ήταν ως ένα βαθμό θέση αναμονής: κάναμε παραχώρηση στη γνώμη που κυριαρχούσε στην πλειονότητα των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών ότι και οι πιο αδιάλλακτοι εχθροί του «οικονομισμού» μπορούν να δουλέψουν χέρι χέρι με την «Ένωση», γιατί η «Ένωση» δήλωσε πολλές φορές ότι συμφωνεί καταρχήν με την ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς», χωρίς να έχει τάχα αξιώσεις ανεξαρτησίας στα βασικά ζητήματα της θεωρίας και της τακτικής. Η ορθότητα της θέσης μας επιβεβαιώθηκε έμμεσα με το γεγονός ότι σχεδόν ταυτόχρονα με την έκδοση του πρώτου φύλλου της *Ίσκρα* (Δεκέμβρης του 1900) τρία μέλη αποχώρησαν από την «Ένωση», σχημάτισαν τη λεγόμενη «Ομάδα πρωτοβουλίας» και απευθύνθηκαν: 1. στο τμήμα εξωτερικού της οργάνωσης *Ίσκρα*, 2. στην επαναστατική οργάνωση «Σοτσιαλντεμοκράτ»[91] και 3. στην «Ένωση», με την πρόταση να μεσολαβήσουν για να γίνουν διαπραγματεύσεις για συμφιλίωση. Οι πρώτες δυο οργανώσεις απάντησαν αμέσως ότι συμφωνούν, *η τρίτη αρνήθηκε*. Είναι αλήθεια πως, όταν ένας ομιλητής ανέφερε αυτά τα γεγονότα στο περσινό «ενωτικό» συνέδριο, ένα μέλος της διοίκησης της «Ένωσης» δήλωσε πως η άρνησή τους προκλήθηκε *αποκλειστικά* από το γεγονός ότι η «Ένωση» ήταν δυσαρεστημένη από τη σύνθεση της ομάδας πρωτοβουλίας. Θεωρώντας καθήκον ν' αναφέρω αυτή την εξήγηση, δεν μπορώ ωστόσο να μην παρατηρήσω από την πλευρά μου, πως δεν τη θεωρώ ικανοποιητική: η «Ένωση» που ήξερε ότι δυο οργανώσεις συμφώνησαν ν' αρχίσουν διαπραγματεύσεις, μπορούσε ν' απευθυνθεί σ' αυτές και με άλλον μεσολαβητή ή απευθείας.

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 384-385 (ελλ. έκδ., σελ. 389-390). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

** Η κρίση μας για τη διάσπαση στηριζόταν όχι μόνο σε όσα διαβάσαμε στα έντυπα, μα και στα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν στο εξωτερικό από ορισμένα μέλη της οργάνωσής μας.

Την άνοιξη του 1901 και το *Ζαριά* (τεύχος 1, Απρίλης) και η *Ίσκρα* (αρ. φύλλου 4, Μάης) άρχισαν ανοιχτή πολεμική ενάντια στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο*.* Η *Ίσκρα* επιτέθηκε ιδιαίτερα ενάντια στην «Ιστορική στροφή» του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, που στο φύλλο του τού *Απρίλη*, δηλαδή ύστερα πια από τα γεγονότα της άνοιξης, έδειξε αστάθεια απέναντι στο ζήτημα της τρομοκρατίας και στις «αιμοχαρείς» εκκλήσεις. Παρ' όλη αυτή την πολεμική, η «Ένωση» απάντησε ότι συμφωνεί να ξαναρχίσουν διαπραγματεύσεις για συμφιλίωση με τη μεσολάβηση μιας νέας ομάδας «συμφιλιωτών».[92] Τον Ιούνη έγινε προκαταρκτική συνδιάσκεψη από αντιπροσώπους των τριών οργανώσεων που αναφέραμε πιο πάνω. Η συνδιάσκεψη αυτή επεξεργάστηκε σχέδιο συμφωνίας με βάση μια πολύ λεπτομερειακή «συμφωνία αρχών», που δημοσιεύτηκε από την «Ένωση» στην μπροσούρα *Δυο συνέδρια* και από το Σύνδεσμο στην μπροσούρα: *Ντοκουμέντα του ενωτικού συνεδρίου.*

Το περιεχόμενο αυτής της συμφωνίας αρχών (ή, όπως λέγεται πιο συχνά, των αποφάσεων της συνδιάσκεψης του Ιούνη) δείχνει πολύ καθαρά ότι εμείς βάλαμε σαν αναγκαίο όρο για την ενότητα την *πιο κατηγορηματική* καταδίκη όλων των εκδηλώσεων οπορτουνισμού γενικά και του ρωσικού οπορτουνισμού ειδικά. «Απορρίπτουμε –λέει η παράγραφος 1– κάθε απόπειρα για μπάσιμο του οπορτουνισμού στην ταξική πάλη του προλεταριάτου, απόπειρα που εκδηλώνεται στο λεγόμενο "οικονομισμό", μπερνσταϊνισμό, μιλερανισμό κλπ.». «Στον κύκλο δράσης της σοσιαλδημοκρατίας ανήκει... η ιδεολογική πάλη ενάντια σ' όλους τους αντίπαλους του επαναστατικού μαρξισμού» (4, c)· «Σ' όλες τις σφαίρες οργανωτικής δράσης και ζύμωσης η σοσιαλδημοκρατία δεν πρέπει ούτε στιγμή να ξεχνάει το πιο άμεσο καθήκον του ρωσικού προλεταριάτου, την ανατροπή της απολυταρχίας» (5, a)·... «ζύμωση όχι μόνο με βάση την καθημερινή πάλη της μισθωτής εργασίας ενάντια στο κεφάλαιο» (5, b)· ...«χωρίς να παραδεχόμαστε... ένα στάδιο καθαρά οικονομικής πάλης και πάλης για μερικότερες πολιτικές διεκδικήσεις» (5, c)· ...«θεωρούμε σπουδαίο για το κίνημα να κάνουμε κριτική των ρευμάτων που ανάγουν σε αρχή... το στοιχειακό χαρακτήρα... και τη στενότητα των κατώτερων μορφών του κινήματος» (5, d). Ακόμα κι ένας τελείως ξένος προς το κίνημα άνθρωπος, διαβάζοντας κάπως προσεκτικά τις αποφάσεις αυτές, θα δει, και μόνο από τον τρόπο που είναι διατυπωμένες ότι στρέφονται ενάντια σε όσους ήταν οπορτουνιστές και «οικονομιστές», ενάντια σε όσους ξεχνούσαν έστω και μια στιγμή το καθήκον της ανατροπής της απολυταρχίας, ενάντια σε όσους παραδέχονταν τη θεωρία των σταδίων, ανάγανε τη στενότητα σε αρχή κλπ. Κι όποιος έχει έστω και κάποια αμυδρή ιδέα από την πολεμική που έκαναν η ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς», το *Ζαριά* και η *Ίσκρα* ενάντια στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, δεν μπορεί ν' αμφιβάλλει ούτε στιγμή ότι οι αποφάσεις αυτές αναιρούν σημείο προς σημείο εκείνα ακριβώς τα σφάλματα, στα οποία έπεσε το *Ραμπότσεγε Ντιέλο.* Γι' αυτό, όταν στο «ενωτικό» συνέδριο ένα από τα μέλη της «Ένωσης» δήλωσε ότι τα άρθρα που δημοσιεύτηκαν στο τεύχος

---

* Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 1-13 (ίδιες σελίδες και στην ελλ. έκδ.). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

10 του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* δεν προκλήθηκαν από μια νέα «ιστορική στροφή» της «Ένωσης», μα από τον υπερβολικά «αφηρημένο χαρακτήρα»* των αποφάσεων, ένας ομιλητής πολύ δικαιολογημένα ειρωνεύτηκε τη δήλωση αυτή. Οι αποφάσεις όχι μόνο δεν είναι αφηρημένες, απάντησε, μα αντίθετα είναι σε απίστευτο βαθμό συγκεκριμένες: φτάνει να ρίξει κανείς μια ματιά, για να δει ότι «κάποιον πήγαιναν να ψαρέψουν».

Η τελευταία αυτή έκφραση έδωσε αφορμή για ένα χαρακτηριστικό επεισόδιο μέσα στο συνέδριο. Από το ένα μέρος, ο Μπ. Κριτσέβσκι γαντζώθηκε από τη λέξη «ψαρέψουν» κι έβγαλε το συμπέρασμα ότι επρόκειτο για παραδρομή της γλώσσας που πρόδινε κακή πρόθεση από μέρους μας («να στηθεί παγίδα»), και ξεφώνησε με πάθος: «Και ποιον συγκεκριμένα πήγαιναν να ψαρέψουν, ποιον;». – «Πραγματικά ποιον;» πρόσθεσε ειρωνικά ο Πλεχάνοφ, – «Εγώ θα βοηθήσω το σύντροφο Πλεχάνοφ που δεν έχει την ικανότητα να μαντεύει – απάντησε ο Μπ. Κριτσέβσκι. Θα του εξηγήσω πως εδώ πήγαιναν να ψαρέψουν *τη σύνταξη του Ραμπότσεγε Ντιέλο* (όλοι γελάνε). Εμείς, όμως, δεν αφήσαμε να μας πιάσουν!» (παρατηρήσεις από τ' αριστερά: τόσο το χειρότερο για σας!). – Από το άλλο μέρος, ένα μέλος της ομάδας «Μπορμπά» (μιας ομάδας συμφιλιωτών), μιλώντας ενάντια στις τροπολογίες που υπέβαλε η «Ένωση» πάνω στις αποφάσεις και θέλοντας να υπερασπίσει τον ομιλητή μας, δήλωσε ότι η έκφραση «να ψαρέψουν», προφανώς, ξέφυγε άθελα μέσα στην έξαψη της πολεμικής.

Όσο για μένα, νομίζω πως μια τέτοια «υπεράσπιση» δε θα κάνει καλό στον ομιλητή που χρησιμοποίησε την έκφραση που εξετάζουμε. Νομίζω ότι τις λέξεις «κάποιον πήγαιναν να ψαρέψουν» τις «είπαν υπό τύπον αστείου, όμως τις σκέφτηκαν στα σοβαρά»: πάντα κατηγορούσαμε το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* για αστάθεια και ταλαντεύσεις και γι' αυτό το λόγο, φυσικά, *ήμασταν υποχρεωμένοι* να προσπαθήσουμε να το *πιάσουμε*, για να βάλουμε τέρμα σ' αυτές τις ταλαντεύσεις. Για κακή πρόθεση ούτε καν μπορεί να γίνει λόγος, γιατί επρόκειτο για αστάθεια αρχών. Και μπορέσαμε «να πιάσουμε» την «Ένωση» τόσο συντροφικά*, που ο ίδιος ο Μπ. Κριτσέβσκι κι ένα ακόμα μέλος της διοίκησης της «Ένωσης» υπέγραψαν τις αποφάσεις του Ιούνη.

---

* Ο ισχυρισμός αυτός επαναλαμβάνεται στα *Δυο συνέδρια*, σελ. 25.

Τα άρθρα στο τεύχος 10 του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* (οι σύντροφοί μας είδαν αυτό το τεύχος μόνο όταν έφτασαν για το συνέδριο, λίγες μέρες πριν αρχίσουν οι εργασίες του) έδειξαν ξεκάθαρα ότι από το καλοκαίρι ως το φθινόπωρο έγινε μια καινούργια στροφή στην «Ένωση»: οι «οικονομιστές» υπερίσχυσαν και πάλι, και η σύνταξη που γυρίζει με κάθε «φύσημα του ανέμου», άρχισε πάλι να υπερασπίζει τους «πιο φανατικούς μπερνσταϊνικούς» και την «ελευθερία κριτικής», να υπερασπίζει το «αυθόρμητο» και να κηρύχνει με το στόμα του Μαρτίνοφ τη «θεωρία για το στένεμα» της σφαίρας της πολιτικής μας επίδρασης (με το σκοπό δήθεν να γίνεται αυτή η επίδραση πιο σύνθετη). Επιβεβαιώθηκε ακόμα μια φορά η εύστοχη παρατήρηση του Πάρβους ότι είναι δύσκολο έναν οπορτουνιστή να τον πιάσεις με μια οποιαδήποτε διατύπωση: ένας οπορτουνιστής εύκολα θα υπογράψει *κάθε* διατύπωση κι εύκολα θα την απαρνηθεί, γιατί οπορτουνισμός είναι ακριβώς η έλλειψη κάποιων ορισμένων και σταθερών αρχών. Σήμερα, οι οπορτουνιστές απέρριψαν *κάθε* απόπειρα για μπάσιμο του οπορτουνισμού, απέρριψαν *κάθε* στενότητα, υποσχέθηκαν επίσημα «να μην ξεχνούν ούτε στιγμή την ανατροπή της απολυταρχίας», να κάνουν «ζύμωση όχι μόνο πάνω στο έδαφος της καθημερινής πάλης της μισθωτής εργασίας ενάντια στο κεφάλαιο» κλπ. κλπ. Αύριο, όμως, θ' αλλάξουν τα λόγια τους και θα ξαναγυρίσουν στα παλιά τους τα τερτίπια με το πρόσχημα της υπεράσπισης του αυθόρμητου, της προχωρητικής πορείας της ασήμαντης καθημερινής πάλης, της εξύμνησης των αιτημάτων που υπόσχονται χειροπιαστά αποτελέσματα κλπ. Η «Ένωση», εξακολουθώντας να ισχυρίζεται ότι στα άρθρα του τεύχους 10 «δεν είδε και δε βλέπει καμιά αιρετική παρέκκλιση από τις γενικές αρχές του σχεδίου που ενέκρινε η συνδιάσκεψη» (*Δυο συνέδρια*, σελ. 26), δείχνει μόνο ότι είναι εντελώς ανίκανη να καταλάβει ή ότι δε θέλει να καταλάβει την ουσία των διαφωνιών.

---

* Συγκεκριμένα: στην εισαγωγή στις αποφάσεις του Ιούνη είπαμε ότι η ρωσική σοσιαλδημοκρατία σαν σύνολο στεκόταν πάντα στη βάση των αρχών της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς» και ότι η υπηρεσία που πρόσφερε η «Ένωση» βρισκόταν κυρίως στην εκδοτική και οργανωτική της δράση. Μ' άλλα λόγια, δείχναμε πως ήμασταν πέρα για πέρα αποφασισμένοι να ξεχάσουμε το παρελθόν και να παραδεχτούμε ότι ήταν ωφέλιμη (για την υπόθεσή μας) η δουλειά των συντρόφων μας της «Ένωσης» *με τον όρο* να σταματήσουν ολότελα οι ταλαντεύσεις που προσπαθούσαμε να «ψαρέψουμε». Κάθε αμερόληπτος άνθρωπος, διαβάζοντας τις αποφάσεις του Ιούνη, θα τις ερμηνεύσει ακριβώς έτσι. Αν η «Ένωση», αφού *προκάλεσε* ρήξη με τη νέα στροφή της προς τον «οικονομισμό» (στα άρθρα του τεύχους 10 και στις τροπολογίες), μας κατηγορεί τώρα επίσημα ότι με τα λόγια αυτά για υπηρεσίες της *δε λέμε την αλήθεια* (*Δυο συνέδρια*, σελ. 30), τότε, βέβαια, μια τέτοια κατηγορία δεν μπορεί να προκαλέσει παρά μόνο μειδιάματα.

Μετά την εμφάνιση του τεύχους 10 του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* δε μας έμενε να κάνουμε παρά μόνο μια προσπάθεια: ν' ανοίξουμε γενική συζήτηση, για να πειστούμε αν όλη η «Ένωση» είναι αλληλέγγυα μ' αυτά τα άρθρα και με τη σύνταξή της. Η «Ένωση» είναι πολύ δυσαρεστημένη μαζί μας γι' αυτό το πράγμα και μας κατηγορεί ότι προσπαθούμε να σπείρουμε τη διχόνοια στις γραμμές της ότι ανακατευόμαστε σε ξένες υποθέσεις κλπ. Οι κατηγορίες αυτές είναι ολοφάνερα αστήρικτες, γιατί με μια αιρετή σύνταξη που «γυρίζει» και με το πιο ελαφρό φύσημα του ανέμου, το παν εξαρτάται από την κατεύθυνση του ανέμου, κι εμείς προσδιορίσαμε αυτή την κατεύθυνση σε κλειστές συνεδριάσεις όπου δεν υπήρχε κανένας άλλος εξόν από μέλη των οργανώσεων που είχαν συγκεντρωθεί για να ενωθούν. Οι τροπολογίες στις αποφάσεις του Ιούνη, που πρότεινε η «Ένωση», μας αφαίρεσαν και το τελευταίο ίχνος ελπίδας για συμφωνία. Οι τροπολογίες αποτελούν μια εμπράγματη μαρτυρία για τη νέα στροφή προς τον «οικονομισμό» και δείχνουν ότι η πλειοψηφία της «Ένωσης» είναι αλληλέγγυα με το τεύχος 10 του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*. Από τον κύκλο των εκδηλώσεων του οπορτουνισμού αποκλείστηκε ο «λεγόμενος οικονομισμός» (με το πρόσχημα ότι οι δυο αυτές λέξεις έχουν «ακαθόριστη έννοια» – αν και από μια τέτοια αιτιολογία προκύπτει μόνο η ανάγκη να καθοριστεί με μεγαλύτερη ακρίβεια η ουσία της τόσο πλατιά διαδομένης πλάνης), αποκλείστηκε και ο «μιλερανισμός» (παρά το γεγονός ότι ο Μπ. Κριτσέβσκι τον υπεράσπιζε και στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, τεύχος 2-3, σελ. 83-84, κι ακόμα πιο ανοικτά στη *Vorwärts**). Παρ' όλο που οι αποφάσεις του Ιούνη καθόρισαν επακριβώς το καθήκον της σοσιαλδημοκρατίας – «να καθοδηγεί *κάθε* εκδήλωση της πάλης του προλεταριάτου ενάντια *σ' όλες* τις μορφές πολιτικής, *οικονομικής* και κοινωνικής καταπίεσης», απαιτώντας έτσι μια συστηματοποίηση κι ένα συντονισμό σ' όλες αυτές τις εκδηλώσεις της πάλης – η «Ένωση» πρόσθεσε και τα ολωσδιόλου περιττά λόγια ότι «η οικονομική πάλη αποτελεί ισχυρό κίνητρο για το μαζικό κίνημα» (αυτά καθαυτά τα λόγια δεν μπορούν ν' αμφισβητηθούν, με την ύπαρξη, όμως, του στενού «οικονομισμού» δεν μπορούσαν παρά να δώσουν αφορμή για παρερμηνείες). Κάτι παραπάνω, στις αποφάσεις του Ιούνη μπήκε και το άμεσο *στένεμα* της «πολιτικής» τόσο με την αφαίρεση των λέξεων «ούτε στιγμή» (να μην ξεχνάμε το σκοπό της ανατροπής της απολυταρχίας) όσο και με την προσθήκη των λέξεων ότι «η οικονομική πάλη είναι *το πιο πλατιά* χρησιμοποιήσιμο μέσο για να τραβηχτούν οι μάζες σε ενεργό πολιτικό αγώνα». Φυσικά, όταν προτάθηκαν αυτές οι τροπολογίες, όλοι οι ομιλητές της δικής μας πλευράς άρχισαν ο ένας ύστερ' από τον άλλο ν' αρνούνται να πάρουν το λόγο, θεωρώντας τελείως ανώφελες τις παραπέρα διαπραγματεύσεις με ανθρώπους που ξαναγύρισαν στον «οικονομισμό» και προσπαθούσαν να εξασφαλίσουν στον εαυτό τους την ελευθερία ταλάντευσης.

«Εκείνο ακριβώς που η "Ένωση" θεωρούσε όρο sine qua non** για τη στερεότητα της μελλοντικής συμφωνίας, να διατηρήσει δηλαδή το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* την ανεξάρτητη φυσιογνωμία του και την αυτονομία του – αυτό ακριβώς η *Ίσκρα* το θεωρούσε πέτρα σκανδάλου για τη συμφωνία» (*Δυο συνέδρια*, σελ. 25). Αυτό δεν είναι καθόλου σωστό. Εμείς ποτέ δεν επιβουλευτήκαμε την αυτονομία του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*.*** Είναι αληθεια ότι *απορρίψαμε κατηγορηματικά* την ιδέα να έχει το όργανο αυτό ανεξάρτητη φυσιογνωμία, αν αυτό το «ανεξάρτητη φυσιογνωμία» αναφέρεται σε ζητήματα αρχών της θεωρίας και της τακτικής: και πραγματικά οι αποφάσεις του Ιούνη απέρριπταν κατηγορηματικά μια *τέτοια* ανεξαρτησία φυσιογνωμίας, γιατί αυτή η «ανεξαρτησία φυσιογνωμίας» στην πράξη σήμαινε πάντα, το ξαναλέμε, κάθε λογής ταλαντεύσεις και ενίσχυση με τις ταλαντεύσεις αυτές της σύγχυσης που κυριαρχεί ανάμεσά μας, σύγχυσης απαράδεκτης από κομματική άποψη. Το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, με τα άρθρα του στο τεύχος 10 και με τις «τροπολογίες του», έδειξε καθαρά την επιθυμία του να διατηρήσει μια τέτοια ακριβώς ανεξάρτητη φυσιογνωμία· και η επιθυμία αυτή οδήγησε φυσιολογικά και αναπόφευκτα στη ρήξη και στην κήρυξη πολέμου. Όλοι μας όμως ήμασταν έτοιμοι ν' αναγνωρίσουμε στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο* μια «ανεξάρτητη φυσιογνωμία», με την έννοια ότι θα αφιερωνόταν σε ορισμένες δημοσιολογικές λειτουργίες. Μια σωστή κατανομή αυτών των λειτουργιών επιβαλλόταν μόνη της: 1. επιστημονικό περιοδικό, 2. πολιτική εφημερίδα και 3. εκλαϊκευτικές συλλογές και μπροσούρες. Μόνο με τη συμφωνία του για μια τέτοια κατανομή το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* θ' απόδειχνε την *ειλικρινή* του επιθυμία να εγκαταλείψει οριστικά τις πλάνες του, που ενάντιά τους στρέφονταν οι αποφάσεις του Ιούνη. Μόνο μια τέτοια κατανομή θα παραμέριζε κάθε δυνατότητα προστριβής και θα εξασφάλιζε στην πράξη τη στερεότητα της συμφωνίας, ενώ ταυτόχρονα θ' αποτελούσε τη βάση για μια καινούργια άνοδο του κινήματός μας και για καινούργιες επιτυχίες του.

---

* Με την αφορμή αυτή, στη *Vorwärts* άρχισε πολεμική ανάμεσα στη σημερινή σύνταξή της, στον Κάουτσκι και στο *Ζαριά*. Δε θα παραλείψουμε να ενημερώσουμε τους Ρώσους αναγνώστες σχετικά μ' αυτήν την πολεμική.[93]

** Απόλυτα απαραίτητο (εκ των ων ουκ άνευ). *Σύντ.*

*** Αν δε θεωρήσει κανείς περιορισμό της αυτονομίας τις συσκέψεις της σύνταξης για την ίδρυση ενός γενικού ανώτατου συμβουλίου των ενωμένων οργανώσεων, για τις οποίες συμφωνούσε τον Ιούνη και το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*.

Τώρα κανένας Ρώσος σοσιαλδημοκράτης δεν μπορεί ν' αμφιβάλλει πια ότι η οριστική ρήξη ανάμεσα στην επαναστατική και στην οπορτουνιστική κατεύθυνση έχει προκληθεί όχι από οποιεσδήποτε «οργανωτικές» αιτίες, αλλ' από την επιθυμία των οπορτουνιστών να στεριώσουν την ανεξάρτητη φυσιογνωμία του οπορτουνισμού και να εξακολουθήσουν να δημιουργούν σύγχυση στα μυαλά των ανθρώπων με τους συλλογισμούς των διαφόρων Κριτσέβσκι και Μαρτίνοφ.

ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΣΤΟ *ΤΙ ΝΑ ΚΑΝΟΥΜΕ;*[94]

Η «Ομάδα πρωτοβουλίας», για την οποία μίλησα στο βιβλίο *Τι να κάνουμε;*, σελ. 141*, με παρακαλεί να κάνω την παρακάτω διόρθωση σε όσα έγραψα για το ρόλο που έπαιξε στην προσπάθεια για συμφιλίωση των σοσιαλδημοκρατικών οργανώσεων του εξωτερικού: «Από τα τρία μέλη αυτής της ομάδας μόνο το ένα έφυγε από την "Ένωση" στα τέλη του 1900, ενώ τα υπόλοιπα έφυγαν το 1901, μόνο αφού πείστηκαν ότι δεν ήταν δυνατό να ληφθεί η συγκατάθεση της "Ένωσης" για μια συνδιάσκεψη με την οργάνωση εξωτερικού της *Ίσκρα* και με την "Επαναστατική οργάνωση Σοτσιαλντεμοκράτ", πράγμα που είχε προτείνει ακριβώς η "Ομάδα πρωτοβουλίας". Στην αρχή, η διοίκηση της "Ένωσης" απέρριψε την πρόταση αυτή, αιτιολογώντας την άρνησή της για συνδιάσκεψη με την "αναρμοδιότητα" των προσώπων που αποτελούσαν τη μεσάζουσα "Ομάδα πρωτοβουλίας", και εκδήλωσε την επιθυμία να έρθει σε άμεση επαφή με την οργάνωση εξωτερικού της *Ίσκρα*. Σε λίγο, όμως, η διοίκηση της "Ένωσης" πληροφόρησε την "Ομάδα πρωτοβουλίας" ότι μετά την κυκλοφορία του πρώτου φύλλου της *Ίσκρα* όπου είχε δημοσιευτεί ένα σημείωμα για τη διάσπαση της "Ένωσης", άλλαξε την απόφασή της και δεν επιθυμεί να έχει επαφή με την *Ίσκρα*. Πώς να εξηγηθεί, ύστερα απ' όλα αυτά, η δήλωση ενός μέλους της διοίκησης της "Ένωσης" ότι η άρνηση της "Ένωσης" να συμφωνήσει για μια συνδιάσκεψη προκλήθηκε *αποκλειστικά* από το ότι δεν ήταν ευχαριστημένη από τη σύνθεση της "Ομάδας πρωτοβουλίας"; Αλήθεια, είναι επίσης ακατανόητη η συγκατάθεση της διοίκησης της "Ένωσης" για μια συνδιάσκεψη τον περασμένο Ιούνη: γιατί το σημείωμα που δημοσιεύτηκε στο πρώτο φύλλο της *Ίσκρα* εξακολουθούσε να ισχύει και η "αρνητική" στάση της *Ίσκρα* απέναντι στην "Ένωση" βρήκε ακόμα πιο καθαρά την έκφρασή της στο πρώτο βιβλιαράκι του *Ζαριά* και στο φύλλο 4 της *Ίσκρα*, που είχαν κυκλοφορήσει πριν από τη συνδιάσκεψη του Ιούνη».

---

* Βλ. σε τούτο τον τόμο, σελ. 185 (ελλ. έκδ. σελ. 222). *Άπαντα Λένιν*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

Ν. Λένιν

Ίσκρα, *αρ. φύλλου 19,*
1 του Απρίλη 1902

Δημοσιεύεται σύμφωνα με το κείμενο της εφημερίδας Ίσκρα

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το βιβλίο *Τι να κάνουμε; Τα φλέγοντα ζητήματα του κινήματός μας* το είχε σκεφτεί ο Β. Ι. Λένιν από την άνοιξη του 1901: το άρθρο «Από πού ν' αρχίσουμε;» που γράφτηκε το Μάη του 1901, ήταν, όπως έλεγε ο ίδιος, ένα προκαταρκτικό σχέδιο το οποίο κατοπινά αναπτύχθηκε διεξοδικά στο «Τι να κάνουμε;» (βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 9 (ίδια σελίδα και στην ελλ. έκδοση)). Ο Λένιν άρχισε να δουλεύει εντατικά το βιβλίο μόλις το φθινόπωρο του 1901. Το Δεκέμβρη στο φύλλο 12 της *Ίσκρα* δημοσιεύτηκε το άρθρο του Λένιν «Συζήτηση με τους συνήγορους του οικονομισμού» που κατοπινά το ονόμαζε ο ίδιος περίληψη του βιβλίου *Τι να κάνουμε;*· στο άρθρο αυτό ο Λένιν έγραφε: «...μόνο στα πεταχτά μπορέσαμε να θίξουμε εδώ τα επίμαχα προβλήματα. Για τη λεπτομερειακή ανάλυσή τους θ' αφιερώσουμε μια ειδική μπροσούρα που θα κυκλοφορήσει, ελπίζουμε, σε ενάμιση περίπου μήνα» (*στο ίδιο*, σελ. 367 (ελλ. έκδοση, σελ. 373)). Το Γενάρη του 1902, ο Λένιν τελειώνει τη συγγραφή του βιβλίου, το Φλεβάρη γράφει τον πρόλογο και στις 10 του Μάρτη, στην *Ίσκρα*, αρ. φύλλου 18, δημοσιεύεται η ανακοίνωση ότι κυκλοφόρησε.

Το βιβλίο *Τι να κάνουμε;* έπαιξε εξαιρετικό ρόλο στην πάλη για τη δημιουργία του επαναστατικού μαρξιστικού κόμματος της εργατικής τάξης της Ρωσίας, στη νίκη της λενινιστικής-ισκρικής κατεύθυνσης μέσα στις επιτροπές και στις οργανώσεις του ΣΔΕΚΡ, και αργότερα, το 1903, στο ΙΙ Συνέδριό του.

Στα 1902-1903, το βιβλίο διαδόθηκε πλατιά μέσα στις σοσιαλδημοκρατικές οργανώσεις όλης της Ρωσίας· το έβρισκαν κατά τις έρευνες και τις συλλήψεις σοσιαλδημοκρατών στο Κίεβο και στη Μόσχα, στην Πετρούπολη και στο Νίζνι Νόβγκοροντ, στο Καζάν, στην Οδησσό και σ' άλλες πόλεις. «Το βιβλίο *Τι να κάνουμε;* ασκεί... μεγάλη επίδραση στους Ρώσους αγωνιστές, –τόνιζε η έκθεση της οργάνωσης *Ίσκρα* στο ΙΙ Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ– πάρα πολλά πρόσωπα, σύμφωνα με τις ομολογίες τους, γίνονται οπαδοί της *Ίσκρα* χάρη στην επίδραση αυτού του βιβλίου.» («Εκθέσεις των σοσιαλδημοκρατικών επιτροπών στο Δεύτερο Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ». Μόσχα-Λένινγκραντ, 1930, σελ. 44). Το βιβλίο κατέκτησε «ιδιαίτερα εκείνους που παρακολουθούσαν από κοντά τη δουλειά στη Ρωσία», έγραφε η Ν. Κ. Κρούπσκαγια (*Αναμνήσεις για τον Λένιν*, Μόσχα, 1957, σελ. 52). Η Ζ. Π. Κρζιζανόβσκαγια-Νεβζόροβα, γραμματέας του γραφείου της ρωσικής οργάνωσης της *Ίσκρα*, έγραφε από τη Σαμάρα στη σύνταξη της *Ίσκρα*: «Για το βιβλίο *Τι να κάνουμε;*... ως τώρα ακούμε μόνο εγκωμιαστικά σχόλια», «είναι γραμμένο κατά τρόπο υπέροχο, πραγματικά, και με θαυμάσιο ύφος» (*Προλετάρσκαγια Ρεβολούτσιγια*, 1928, τεύχος 6-7, σελ. 149). Ο Ι. Ι. Ραντσένκο, πράκτορας της *Ίσκρα*, έγραφε από την Πετρούπολη: «Παντού οργώνω με το λενινιστικό αλέτρι που είναι ο καλύτερος κι αποδοτικότερος καλλιεργητής της γης. Βγάζει θαυμάσια το φλοιό της ρουτίνας, ανασκάβει το χώμα που υπόσχεται να βγάλει φύτρα. Καταστρέφει πάντοτε από τη ρίζα κάθε αγριόχορτο, σπαρμένο από το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, που θα συναντήσει στο δρόμο του. Είναι θαυμάσιο!» (Αρχείο του Ινστιτούτου μαρξισμού-λενινισμού της ΚΕ του ΚΚΣΕ). Η επιτροπή Μόσχας του ΣΔΕΚΡ απευθύνθηκε στη σύνταξη της *Ίσκρα* εκφράζοντας τις ευχαριστίες της στον Β. Ι. Λένιν για το *Τι να κάνουμε;*. Απαντώντας στο γράμμα αυτό, ο Λένιν έγραφε στην επιτροπή Μόσχας: «Τις ευχαριστίες σας για το *Τι να κάνουμε;* τις καταλάβαμε και δεν μπορούσαμε, φυσικά, να τις καταλάβουμε διαφορετικά, παρά μόνο με την έννοια ότι στο βιβλίο αυτό βρήκατε απαντήσεις στα ερωτήματά *σας* ότι εσείς *οι ίδιοι* από την *άμεση* γνωριμία σας με το κίνημα καταλήξατε στο συμπέρασμα ότι χρειάζεται μια δουλειά πιο θαρραλέα, πιο σοβαρή, πιο *ενιαία*, πιο συγκεντρωτική, πιο συσπειρωμένη γύρω από μια κεντρική εφημερίδα – συμπέρασμα που διατυπώνεται και σ' αυτό το βιβλίο». (*Άπαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμος 6ος, σελ. 186).

Μέσα στη σύνταξη της *Ίσκρα*, κατά την εκτίμηση του βιβλίου του Λένιν, παρουσιάστηκαν διαφωνίες. Ο Γ. Β. Πλεχάνοφ, στη σύσκεψη της σύνταξης στο Μόναχο το Γενάρη του 1902, έκανε κριτική σ' ορισμένες θέσεις του βιβλίου, ενώ ο Α. Ν. Πότρεσοφ έστελνε σχόλια γεμάτα θαυμασμό γι' αυτό. Ωστόσο, οι διαφωνίες αυτές δε βγήκαν έξω από τα πλαίσια της σύνταξης της *Ίσκρα*. Η βασική θέση του βιβλίου *Τι να κάνουμε;*, δηλαδή η σχέση ανάμεσα στο συνειδητό και στο αυθόρμητο στοιχείο του εργατικού κινήματος, ο καθοδηγητικός ρόλος του κόμματος στην επαναστατική ταξική πάλη του προλεταριάτου, διατυπώθηκε στο σχέδιο προγράμματος του ΣΔΕΚΡ που το επεξεργάστηκε η σύνταξη της *Ίσκρα*, με γενική συμφωνία όλων των μελών της. «Επομένως –έγραφε ο Β. Ι. Λένιν αργότερα, με την επανέκδοση του βιβλίου το 1907– δεν επρόκειτο εδώ για καμιά διαφορά αρχών ανάμεσα στο σχέδιο προγράμματος και στο *Τι να κάνουμε;*» (*Άπαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμος 13ος, σελ. 91). Στο ΙΙ Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ οι αντιισκριστές (Μαρτίνοφ, Ακίμοφ) τις ομιλίες τους ενάντια στο επεξεργασμένο από τη σύνταξη της *Ίσκρα* σχέδιο προγράμματος τις στήριξαν πάνω στην κριτική του βιβλίου *Τι να κάνουμε;* ωστόσο, η πλειοψηφία του συνεδρίου, οι ισκριστές (ανάμεσα σ' αυτούς και ο Πλεχάνοφ και ο Μάρτοφ), τάχτηκαν αλληλέγγυοι με το βιβλίο του Λένιν, με τον τρόπο που έβαλε το ζήτημα για το ρόλο του «συνειδητού στοιχείου», δηλ. της σοσιαλδημοκρατίας, στο επαναστατικό κίνημα του προλεταριάτου. Με το ΙΙ Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ, όταν οι μενσεβίκοι πέρασαν στη συστηματική αναθεώρηση όλων των βασικών ιδεών της παλιάς *Ίσκρα*, το καθήκον της «ανασκευής» των απόψεων του Λένιν που είχαν διατυπωθεί στο *Τι να κάνουμε;* το ανέλαβε ο Πλεχάνοφ που δήλωσε εκ των υστέρων ότι διαφωνεί ριζικά με τον Λένιν στο ζήτημα του συνειδητού και του αυθόρμητου. Απάντηση στον Πλεχάνοφ ήταν το άρθρο του Β. Β. Βαρόβσκι «Οι καρποί της δημαγωγίας» (*Βπεριόντ*, αρ. φύλλου 11, της 23 (10) του Μάρτη 1905) που θεωρήθηκε και συμπληρώθηκε από τον Λένιν.

Το βιβλίο *Τι να κάνουμε;* επανεκδόθηκε από τον Β. Ι. Λένιν στη συλλογή *Μέσα σε 12 χρόνια* (Νοέμβρης του 1907, στο εξώφυλλο και στη σελίδα του τίτλου είχε χρονολογία 1908). Γι' αυτήν την έκδοση, ο Λένιν περιέκοψε κάπως το βιβλίο, παραλείποντας ορισμένες λεπτομέρειες και μικροσημειώσεις που είχαν χαρακτήρα πολεμικής. Ταυτόχρονα, η νέα έκδοση συμπληρώθηκε με πέντε υποσημειώσεις.

Σε τούτο τον τόμο, το *Τι να κάνουμε;* δημοσιεύεται σύμφωνα με το κείμενο της έκδοσης του 1902 που παραβλήθηκε με την έκδοση του 1907.

2. *Ίσκρα* (*Σπίθα*) – η πρώτη πανρωσική παράνομη μαρξιστική εφημερίδα που ιδρύθηκε από τον Β. Ι. Λένιν το 1900 και έπαιξε αποφαστικό ρόλο στη δημιουργία επαναστατικού μαρξιστικού κόμματος της εργατικής τάξης.

Επειδή ήταν αδύνατη η έκδοση μιας επαναστατικής εφημερίδας στη Ρωσία εξαιτίας των αστυνομικών διώξεων, ο Λένιν, όταν ήταν ακόμα εξορία στη Σιβηρία, κατάστρωσε σ' όλες του τις λεπτομέρειες ένα σχέδιο έκδοσής της στο εξωτερικό. Μόλις τέλειωσε ο χρόνος της εξορίας του (Γενάρης του 1900) καταπιάστηκε αμέσως με την πραγματοποίηση του σχεδίου του. Το Φλεβάρη του 1900, ο Λένιν συναντήθηκε με τη Β. Ι. Ζασούλιτς που ήρθε παράνομα από το εξωτερικό στην Πετρούπολη, και μίλησε μαζί της για τη συμμετοχή της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς» στην έκδοση πανρωσικής μαρξιστικής εφημερίδας. Στα τέλη του Μάρτη με αρχές Απρίλη του 1900, έγινε η λεγόμενη «Σύσκεψη του Πσκοφ» όπου συναντήθηκαν ο Β. Ι. Λένιν, ο Γ. Ο. Μάρτοφ, ο Α. Ν. Πότρεσοφ, ο Σ. Ι. Ραντσένκο με τους «νόμιμους μαρξιστές» – Π. Μπ. Στρούβε και Μ. Ι. Τουγκάν-Μπαρανόβσκι και συζήτησαν το συνταγμένο από τον Λένιν σχέδιο δήλωσης της σύνταξης για το πρόγραμμα και τα καθήκοντα της πανρωσικής εφημερίδας (*Ίσκρα*) και του επιστημονικού-πολιτικού περιοδικού *Ζαριά*. Ο Λένιν περιόδευσε σε μια σειρά πόλεις της Ρωσίας (Μόσχα, Πετρούπολη, Ρίγα, Σμολένσκ, Νίζνι Νόβγκοροντ, Ουφά, Σαμάρα, Σιζράν), αποκατέστησε επαφή με τις σοσιαλδημοκρατικές ομάδες και με διάφορους μεμονωμένους σοσιαλδημοκράτες και κατέληξε σε συμφωνία μαζί τους για υποστήριξη της μελλοντικής *Ίσκρα*. Με την άφιξη του Λένιν στην Ελβετία, τον Αύγουστο του 1900, έγινε σύσκεψη του Β. Ι. Λένιν και του Α. Ν. Πότρεσοφ με τα μέλη της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς» για το πρόγραμμα και τα καθήκοντα της εφημερίδας και του περιοδικού, τους πιθανούς συνεργάτες, τη σύνθεση της σύνταξης και την έδρα της· οι συνομιλίες αυτές παρά λίγο να ναυαγήσουν (βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 334-352 (ελλ. έκδ., σελ. 339-357)). Ωστόσο, προς το τέλος των συνομιλιών έγινε δυνατό να επιτευχθεί συμφωνία με την ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς» πάνω σ' όλα τα επίμαχα ζητήματα.

Το πρώτο φύλλο της λενινιστικής *Ίσκρα* βγήκε το Δεκέμβρη του 1900 στη Λιψία, τα επόμενα βγήκαν στο Μόναχο· από τον Ιούλη του 1902 έβγαιναν στο Λονδίνο κι από την άνοιξη του 1903 στη Γενεύη· μεγάλη βοήθεια στην οργάνωση της έκδοσης της *Ίσκρα* πρόσφεραν οι Γερμανοί σοσιαλδημοκράτες Κ. Τσέτκιν, Α. Μπράουν και άλλοι, ο Πολωνός επαναστάτης Γ. Μαρχλέβσκι που ζούσε εκείνα τα χρόνια στο Μόναχο, κι ο Γ. Κβελτς, – ένας από τους ηγέτες της αγγλικής Σοσιαλδημοκρατικής Ομοσπονδίας. Τη σύνταξη της *Ίσκρα* την αποτελούσαν ο Β. Ι. Λένιν, ο Γ. Β. Πλεχάνοφ, ο Γ. Ο. Μάρτοφ, ο Π. Μπ. Αξελρόντ, ο Α. Ν. Πότρεσοφ και η Β. Ι. Ζασούλιτς. Γραμματέας της σύνταξης στην αρχή ήταν η Ι. Γ. Σμιντόβιτς-Λέμαν, και αργότερα, από την άνοιξη του 1903, η Ν. Κ. Κρούπσκαγια που κρατούσε κι όλη την αλληλογραφία της *Ίσκρα* με τις ρωσικές σοσιαλδημοκρατικές οργανώσεις.

Στο κέντρο της προσοχής της *Ίσκρα* βρίσκονταν τα προβλήματα της επαναστατικής πάλης του προλεταριάτου και όλων των εργαζομένων της Ρωσίας ενάντια στην τσαρική απολυταρχία, μεγάλη προσοχή δινόταν στα σοβαρότερα γεγονότα της διεθνούς ζωής, κυρίως του διεθνούς εργατικού κινήματος. Ο Λένιν ήταν ουσιαστικά διευθυντής και καθοδηγητής της *Ίσκρα*, αρθρογραφούσε για όλα τα βασικά ζητήματα της κομματικής οικοδόμησης και της ταξικής πάλης του προλεταριάτου της Ρωσίας.

Η *Ίσκρα* έγινε το κέντρο της συνένωσης των κομματικών δυνάμεων, της συγκέντρωσης και διαπαιδαγώγησης των κομματικών στελεχών. Σε πολλές πόλεις της Ρωσίας (Πετρούπολη, Μόσχα, Σαμάρα κλπ.) δημιουργήθηκαν ομάδες και επιτροπές του ΣΔΕΚΡ της λενινιστικής ισκρικής κατεύθυνσης, και το Γενάρη του 1902, στο συνέδριο των ισκριστών στη Σαμάρα ιδρύθηκε η ρωσική οργάνωση της *Ίσκρα*. Οι ισκρικές οργανώσεις δημιουργούνταν και δούλευαν κάτω από την άμεση καθοδήγηση των μαθητών και συναγωνιστών του Β. Ι. Λένιν – Ν. Ε. Μπάουμαν, Ι. Β. Μπάμπουσκιν, Σ. Ι. Γκούσεφ, Μ. Ι. Καλίνιν, Π. Α. Κράσικοφ, Γ. Μ. Κρζιζανόβσκι, Φ. Β. Λένγκνικ, Π. Ν. Λεπεσίνσκι, Ι. Ι. Ραντσένκο και άλλων.

Με πρωτοβουλία του Λένιν και με την άμεση συμμετοχή του, η σύνταξη της *Ίσκρα* εκπόνησε το σχέδιο προγράμματος του κόμματος (δημοσιεύτηκε στο αρ. φύλλου 21 της *Ίσκρα*) και προετοίμασε το ΙΙ Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ που έγινε τον Ιούλη με Αύγουστο του 1903. Στην περίοδο της σύγκλησης του συνεδρίου, οι περισσότερες τοπικές σοσιαλδημοκρατικές οργανώσεις της Ρωσίας είχαν προσχωρήσει στην *Ίσκρα*, είχαν εγκρίνει την τακτική της, το πρόγραμμα και το οργανωτικό της σχέδιο, την είχαν αναγνωρίσει σαν καθοδηγητικό τους όργανο. Το συνέδριο σε ειδική απόφασή του τόνισε τον εξαιρετικό ρόλο της *Ίσκρα* στην πάλη για τη δημιουργία του κόμματος και την ανακήρυξε Κεντρικό Όργανο του ΣΔΕΚΡ. Το ΙΙ Συνέδριο όρισε συντακτική επιτροπή από τον Λένιν, τον Πλεχάνοφ και τον Μάρτοφ. Ο Μάρτοφ, που επέμενε να διατηρηθεί όλη η προηγούμενη εξάδα των συντακτών, αρνήθηκε να μπει στη σύνταξη, παρά την απόφαση του συνεδρίου του κόμματος, και τα φύλλα 46-51 της *Ίσκρα* βγήκαν με συντακτική επιτροπή τον Λένιν και τον Πλεχάνοφ. Αργότερα, ο Πλεχάνοφ πέρασε στις θέσεις του μενσεβικισμού και ζήτησε να περιληφθούν στη συντακτική επιτροπή της *Ίσκρα* όλοι οι παλιοί συντάκτες-μενσεβίκοι που είχαν καταψηφιστεί από το συνέδριο. Ο Λένιν δεν μπορούσε να συμφωνήσει μ' αυτό και στις 19 του Οκτώβρη (1 του Νοέμβρη) 1903 αποχώρησε από τη σύνταξη της *Ίσκρα*· προσλήφθηκε στην ΚΕ και από κει πάλευε ενάντια στους οπορτουνιστές-μενσεβίκους. Το φύλλο 52 της *Ίσκρα* βγήκε με μόνο συντάκτη τον Πλεχάνοφ. Στις 13 (26) του Νοέμβρη 1903, ο Πλεχάνοφ μονάχος του, παραβιάζοντας τη θέληση του συνεδρίου, προσέλαβε στη συντακτική επιτροπή της *Ίσκρα* τους πρώην συντάκτες της μενσεβίκους. Από το φύλλο 52 οι μενσεβίκοι μετέτρεψαν την *Ίσκρα* σε όργανό τους.

3. Την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1901 ανάμεσα στις σοσιαλδημοκρατικές οργανώσεις του εξωτερικού («Ένωση των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών», Επιτροπή του εξωτερικού της Μπουντ, επαναστατική οργάνωση «Σοτσιαλντεμοκράτ» και τμήμα εξωτερικού της οργάνωσης *Ίσκρα – Ζαριά*) με τη μεσολάβηση και την πρωτοβουλία της ομάδας «Μπορμπά» έγιναν διαπραγματεύσεις για συμφωνία και ενοποίηση. Για την προετοιμασία του συνεδρίου, στο οποίο έπρεπε να γίνει η ενοποίηση, συγκλήθηκε στη Γενεύη τον Ιούνη του 1901 συνδιάσκεψη των αντιπροσώπων των οργανώσεων αυτών· από δω προέρχεται και η ονομασία της: συνδιάσκεψη του «Ιούνη» ή της «Γενεύης». Η συνδιάσκεψη αυτή επεξεργάστηκε απόφαση («Συμφωνία αρχών») που αναγνώρισε την ανάγκη της συσπείρωσης όλων των σοσιαλδημοκρατικών δυνάμεων της Ρωσίας, και ιδιαίτερα της ενοποίησης των σοσιαλδημοκρατικών οργανώσεων του εξωτερικού, και καταδίκασε τον οπορτουνισμό σ' όλες του τις εκδηλώσεις και σ' όλες του τις αποχρώσεις: «οικονομισμός», μπερνσταϊνισμός, μιλερανισμός κλπ. (βλ. «Αποφάσεις και ψηφίσματα των συνεδρίων και των συνδιασκέψεων του ΚΚΣΕ και των ολομελειών της ΚΕ», μέρος Ι, 1954, σελ. 22-24). Ωστόσο, η νέα στροφή της «Ένωσης» των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών» και του οργάνου της – του περιοδικού *Ραμπότσεγε Ντιέλο* προς τον οπορτουνισμό (άρθρα του Μπ. Κριτσέβσκι «Οι αρχές, η τακτική και η πάλη» και του Α. Μαρτίνοφ «Η κατηγορούσα φιλολογία και η προλεταριακή πάλη» στο τεύχος 10 του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* του Σεπτέμβρη του 1901 και οι οπορτουνιστικές τροπολογίες του ΙΙΙ Συνεδρίου της «Ένωσης» στην απόφαση της συνδιάσκεψης του Ιούνη) προκαθόρισαν την αποτυχία της προσπάθειας για ενοποίηση.

Το «Ενωτικό» Συνέδριο των οργανώσεων εξωτερικού του ΣΔΕΚΡ έγινε στις 21-22 του Σεπτέμβρη (4-5 του Οκτώβρη) 1901 στη Ζυρίχη. Στο συνέδριο πήραν μέρος 6 μέλη της οργάνωσης *Ίσκρα – Ζαριά* (Β. Ι. Λένιν, Ν. Κ. Κρούπσκαγια, Γ. Ο. Μάρτοφ και άλλοι), 8 μέλη της επαναστατικής οργάνωσης «Σοτσιαλντεμοκράτ» (ανάμεσά τους και 3 μέλη της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς»: Γ. Β. Πλεχάνοφ, Π. Μπ. Αξελρόντ, Β. Ι. Ζασούλιτς), 16 μέλη της «Ένωσης των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών» (ανάμεσά τους και 5 μέλη της Επιτροπής εξωτερικού της Μπουντ) και 3 μέλη της ομάδας «Μπορμπά». Πάνω στο πρώτο θέμα της ημερήσιας διάταξης: «Συμφωνία αρχών και οδηγίες προς τις συντακτικές επιτροπές» εξαιρετική ήταν η ομιλία του Β. Ι. Λένιν που πήρε μέρος στο συνέδριο με το ψευδώνυμο «Φρέι» [Βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 271-275 (ελλ. έκδ., σελ. 275-279)]. Αυτή ήταν η πρώτη δημόσια εμφάνιση του Β. Ι. Λένιν μπροστά στους Ρώσους σοσιαλδημοκράτες του εξωτερικού. Στο συνέδριο διαβάστηκαν οι οπορτουνιστικές τροπολογίες και προσθήκες στην απόφαση του Ιούνη που ψηφίστηκαν στο ΙΙΙ Συνέδριο της «Ένωσης των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών». Γι' αυτό το λόγο, το επαναστατικό κομμάτι του συνεδρίου –τα μέλη των οργανώσεων *Ίσκρα – Ζαριά* και «Σοτσιαλντεμοκράτ»– δήλωσε ότι είναι αδύνατη η ενοποίηση και εγκατάλειψε το συνέδριο. Με πρωτοβουλία του Β. Ι. Λένιν, οι οργανώσεις αυτές τον Οκτώβρη του 1901 ενοποιήθηκαν και σχημάτισαν το Σύνδεσμο του εξωτερικού της ρωσικής επαναστατικής σοσιαλδημοκρατίας.

4. *Ραμπότσεγε Ντιέλο* (*Εργατική Υπόθεση*) – περιοδικό, όργανο της «Ένωσης των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών του εξωτερικού». Έβγαινε στη Γενεύη από τον Απρίλη του 1899 ως το Φλεβάρη του 1902 με συντάκτες τον Μπ. Ν. Κριτσέβσκι, τον Π. Φ. Τεπλόφ (Σιμπιριάκ), τον Β. Π. Ιβάνσιν κι αργότερα και τον Λ. Σ. Μαρτίνοφ· βγήκαν 12 τεύχη (εννιά σώματα). Η σύνταξη του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* ήταν το κέντρο των «οικονομιστών» στο εξωτερικό· το *Ραμπότσεγε Ντιέλο* υποστήριζε το μπερνσταϊνικό σύνθημα της «ελευθερίας κριτικής» του μαρξισμού, έπαιρνε οπορτουνιστικές θέσεις στα ζητήματα της τακτικής και των οργανωτικών καθηκόντων της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας, αρνούνταν τις επαναστατικές δυνατότητες της αγροτιάς κλπ. Οι «ραμποτσεντέλτσι» προπαγάνδιζαν τις οπορτουνιστικές ιδέες της υποταγής της πολιτικής πάλης του προλεταριάτου στην οικονομική πάλη, πίστευαν στο αυθόρμητο του εργατικού κινήματος και αρνούνταν τον καθοδηγητικό ρόλο του κόμματος. Ο Β. Π. Ιβάνσιν, ένας από τους συντάκτες του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, συμμετείχε στη σύνταξη της *Ραμπότσαγια Μισλ*, οργάνου των δεδηλωμένων «οικονομιστών» που υποστηριζόταν από το *Ραμπότσεγε Ντιέλο*. Στο ΙΙ Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ, οι «ραμποτσεντέλτσι» αποτελούσαν την άκρα Δεξιά, την οπορτουνιστική πτέρυγα του κόμματος.

5. *Ραμπότσαγια Γκαζέτα* (*Εργατική Εφημερίδα*) – παράνομο όργανο των σοσιαλδημοκρατών του Κιέβου· έβγαινε στο Κίεβο με αρθρογράφους και συντακτική επιτροπή τους Μπ. Λ. Έιντελμαν, Π. Λ. Τουτσάπσκι, Ν. Α. Βιγκτόρτσικ και άλλους. Συνολικά βγήκαν δυο φύλλα της εφημερίδας: το 1ο τον Αύγουστο του 1897 και το 2ο το Δεκέμβρη (έγραφε Νοέμβρης), του ίδιου χρόνου. Ο Π. Λ. Τουτσάπσκι, όταν πήγε στο εξωτερικό με εντολή της σύνταξης, παρουσίασε στον Γ. Β. Πλεχάνοφ και στα άλλα μέλη της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς» το 1ο φύλλο της *Ραμπότσαγια Γκαζέτα* και εξασφάλισε τη συγκατάθεσή τους για συνεργασία. Ο Γ. Β. Πλεχάνοφ σε γράμμα του προς τα μέλη της σύνταξης επιδοκίμασε τη *Ραμπότσαγια Γκαζέτα* σαν πανρωσικό σοσιαλδημοκρατικό όργανο και τόνισε ότι είναι ανάγκη να δίνεται μεγαλύτερη προσοχή στα προβλήματα της πολιτικής πάλης του προλεταριάτου. Το 2ο φύλλο της *Ραμπότσαγια Γκαζέτα*, λόγω της σύνδεσής της με την ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς», είχε πιο συγκεκριμένο πολιτικό χαρακτήρα. Οι σοσιαλδημοκράτες που συγκεντρώθηκαν γύρω από τη *Ραμπότσαγια Γκαζέτα* έκαναν δουλειά για την προετοιμασία του Ι Συνεδρίου του ΣΔΕΚΡ.

Το Ι Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ (Μάρτης του 1898) αναγνώρισε τη *Ραμπότσαγια Γκαζέτα* σαν επίσημο όργανο του κόμματος. Μετά το συνέδριο, εξαιτίας της σύλληψης των μελών της Κεντρικής Επιτροπής και της σύνταξης της *Ραμπότσαγια Γκαζέτα*, καθώς επίσης και της καταστροφής του τυπογραφείου, το τρίτο φύλλο της εφημερίδας που ήταν έτοιμο για στοιχειοθέτηση, δε βγήκε. Το 1899 έγινε προσπάθεια να επανεκδοθεί η *Ραμπότσαγια Γκαζέτα* για την προσπάθεια αυτή μιλάει ο Β. Ι. Λένιν στο υποκεφάλαιο «α» του πέμπτου κεφαλαίου του βιβλίου *Τι να κάνουμε;* [βλ. σε τούτο τον τόμο, σελ. 158-159 (ελλ. έκδ., σελ. 160-161)].

6. *Λασαλικοί και αϊζεναχικοί* – δυο κόμματα μέσα στο γερμανικό εργατικό κίνημα της δεκαετίας 1860-1870 και των αρχών της δεκαετίας 1870-1880· ανάμεσα στα κόμματα αυτά γινόταν σκληρή πάλη κυρίως πάνω στα ζητήματα της τακτικής και κατά πρώτο λόγο πάνω στο πιο οξύ ζήτημα της πολιτικής ζωής της Γερμανίας εκείνου του καιρού, στο ζήτημα των τρόπων για τη συνένωσή της.

Λασαλικοί – οπαδοί και θιασώτες του Γερμανού μικροαστού σοσιαλιστή Φ. Λασάλ, μέλη της Γενικής Γερμανικής Εργατικής Ένωσης που είχε ιδρυθεί στη Λιψία το 1863 στο συνέδριο των εργατικών σωματείων, σ' αντίβαρο των αστών προοδευτικών που προσπαθούσαν να υποτάξουν την εργατική τάξη στην επιρροή τους. Πρώτος πρόεδρος της ΓΓΕΕ ήταν ο Λασάλ, που είχε διατυπώσει το πρόγραμμα και τις βάσεις της τακτικής της Ένωσης. Η πάλη για το γενικό εκλογικό δικαίωμα διακηρύχτηκε σαν πολιτικό πρόγραμμα της ΓΓΕΕ και το οικονομικό της πρόγραμμα ήταν η δημιουργία παραγωγικών εργατικών ενώσεων επιχορηγουμένων από το κράτος. Στην πρακτική τους δράση, ο Λασάλ, οι οπαδοί και οι διάδοχοί του που είχαν ευθυγραμμιστεί με την ιδέα της ηγεμονίας της Πρωσίας, υποστήριζαν τη μεγαλοεθνική πολιτική του Βίσμαρκ· «αντικειμενικά, –έγραφε ο Φ. Ένγκελς στον Κ. Μαρξ στις 27 του Γενάρη 1865– αυτό ήταν προστυχιά και προδοσία σε βάρος όλου του εργατικού κινήματος προς όφελος των Πρώσων» (Κ. Μαρξ και Φ. Ένγκελς, *Άπαντα*, ρωσ. έκδ., τόμ. XXIII, 1932, σελ. 232). Ο Κ. Μαρξ και ο Φ. Ένγκελς επέκριναν πολλές φορές με σφοδρότητα τη θεωρία, την τακτική και τις οργανωτικές αρχές του λασαλισμού σαν οπορτουνιστικού ρεύματος μέσα στο γερμανικό εργατικό κίνημα.

Αϊζεναχικοί – μέλη του Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος της Γερμανίας που το ιδρυτικό του συνέδριο έγινε στο Άιζεναχ το 1869. Ηγέτες των αϊζεναχικών ήταν ο Α. Μπέμπελ και ο Β. Λίμπκνεχτ που βρίσκονταν κάτω από την ιδεολογική επιρροή του Κ. Μαρξ και του Φ. Ένγκελς. Στο πρόγραμμα του Άιζεναχ τονιζόταν ότι το Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα της Γερμανίας θεωρεί τον εαυτό του «τμήμα της Διεθνούς Ένωσης των εργατών και είναι σύμφωνο με την κατεύθυνσή της». Οι αϊζεναχικοί, χάρη στις καθημερινές συμβουλές και την κριτική του Μαρξ και του Ένγκελς, ακολουθούσαν πιο συνεπή επαναστατική πολιτική από τη λασαλική Γενική Γερμανική Εργατική Ένωση· ιδιαίτερα, στα ζητήματα της συνένωσης της Γερμανίας υποστήριζαν το «δημοκρατικό και προλεταριακό δρόμο, παλεύοντας ενάντια και στις πιο μικρές παραχωρήσεις στον πρωσισμό, στο βισμαρκισμό, στον εθνικισμό» (Β. Ι. Λένιν, *Απαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 19ος, σελ. 265).

Η δημιουργία της Γερμανικής αυτοκρατορίας το 1871 εξάλειψε την κύρια διαφωνία στο ζήτημα της τακτικής ανάμεσα στους λασαλικούς και στους αϊζεναχικούς και το 1875, με την άνοδο του εργατικού κινήματος και την ένταση των διωγμών από την κυβέρνηση, τα δυο κόμματα στο συνέδριο της Γκότα ενώθηκαν και σχημάτισαν το Ενιαίο Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα της Γερμανίας (αργότερα Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας). Για το πρόγραμμα που ψηφίστηκε στο συνέδριο της Γκότα, βλ. τη σημείωση 37.

7. *Γκεντιστές και ποσιμπιλιστές* – δυο ρεύματα, επαναστατικό και οπορτουνιστικό, μέσα στο γαλλικό σοσιαλιστικό κίνημα, που σχημάτισαν το 1882, μετά τη διάσπαση του Εργατικού Κόμματος της Γαλλίας στο συνέδριο του Σεντ-Ετιέν, δυο κόμματα:

κεντιστές – οι οπαδοί του Ζ. Γκεντ και του Π. Λαφάργκ – αριστερό μαρξιστικό ρεύμα που υποστήριζε μια ανεξάρτητη επαναστατική πολιτική του προλεταριάτου. Οι γκεντιστές διατήρησαν τον τίτλο «Εργατικό Κόμμα της Γαλλίας» κι έμειναν πιστοί στο πρόγραμμα του κόμματος που είχε ψηφιστεί το 1880 στη Χάβρη· το θεωρητικό μέρος του προγράμματος αυτού είχε γραφτεί από τον Κ. Μαρξ. Οι γκεντιστές είχαν μεγάλη επιρροή στα βιομηχανικά κέντρα της Γαλλίας και συνένωναν τα πρωτοπόρα στοιχεία της εργατικής τάξης.

Ποσιμπιλιστές (Π. Μπρους, Μπ. Μαλόν και άλλοι) – μικροαστικό, ρεφορμιστικό ρεύμα που αποτραβούσε το προλεταριάτο από τις επαναστατικές μεθόδους πάλης. Οι ποσιμπιλιστές σχημάτισαν το «Εργατικό Κοινωνικο-επαναστατικό Κόμμα»· δε δέχονταν το επαναστατικό πρόγραμμα και την επαναστατική τακτική του προλεταριάτου, δεν πρόβαλλαν τους σοσιαλιστικούς σκοπούς του εργατικού κινήματος, πρότειναν να περιορίζεται η πάλη των εργατών στα πλαίσια του «δυνατού» (possible), – από δω προέρχεται και η ονομασία του κόμματος. Η επιρροή των ποσιμπιλιστών επεκτεινόταν κυρίως στις πιο καθυστερημένες οικονομικά περιοχές της Γαλλίας και στα λιγότερο εξελιγμένα στρώματα της εργατικής τάξης.

Στα τέλη του XIX – αρχές του XX αιώνα, με την είσοδο του «σοσιαλιστή» Μιλεράν στην αστική κυβέρνηση, γίνεται καινούργια αναδιάταξη των δυνάμεων στις γραμμές του γαλλικού σοσιαλισμού: οι οπαδοί της επαναστατικής ταξικής πάλης με επικεφαλής τον Ζ. Γκεντ ενώθηκαν το 1901 και σχημάτισαν το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Γαλλίας (που τα μέλη του άρχισαν να λέγονται και γκεντιστές από το όνομα του αρχηγού του κόμματος)· οι ρεφορμιστές, οι οπαδοί της συνεργασίας με την αστική τάξη και της συμμετοχής στα όργανα διακυβέρνησης του αστικού κράτους («μινιστεριαλιστές»), σχημάτισαν το 1902 το Γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα με επικεφαλής τον Ζ. Ζορές. Το 1905, τα δυο κόμματα ενώθηκαν σε ένα, στο Γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα. Στην περίοδο του ιμπεριαλιστικού πολέμου 1914-1918, η ηγεσία του κόμματος αυτού (Γκεντ, Σαμπά και άλλοι) πρόδωσε την υπόθεση της εργατικής τάξης και πέρασε στις θέσεις του σοσιαλσοβινισμού.

8. *Φαβιανοί* – μέλη της Φαβιανής εταιρίας, μιας αγγλικής ρεφορμιστικής οργάνωσης που ιδρύθηκε το 1884· η εταιρία πήρε τον τίτλο από το όνομα του Ρωμαίου στρατηλάτη του III αιώνα π.Χ. Φάβιου Μάξιμου που είχε το παρατσούκλι «Κουνκτάτορ» («Βραδύς»), γιατί εφάρμοζε τακτική αναμονής, απέφευγε τις αποφασιστικές μάχες στον πόλεμο με τον Αννίβα. Μέλη της Φαβιανής εταιρίας ήταν κυρίως εκπρόσωποι της αστικής διανόησης – επιστήμονες, συγγραφείς, πολιτικοί παράγοντες (όπως, λ.χ., οι Σ. και Μπ. Ουέμπ, ο Μπ. Σόου, ο Ρ. Μακντόναλτ και άλλοι). Οι φαβιανοί αρνούνταν την ανάγκη της ταξικής πάλης του προλεταριάτου και της σοσιαλιστικής επανάστασης και υποστήριζαν ότι το πέρασμα από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό μπορεί να γίνει μόνο με τις μικρομεταρρυθμίσεις, με βαθμιαίους μετασχηματισμούς της κοινωνίας. Η Φαβιανή εταιρία, εχθρική προς το μαρξισμό, ήταν και είναι ένας από τους φορείς της αστικής επιρροής μέσα στην εργατική τάξη, ένα φυτώριο οπορτουνιστικών και σοσιαλσοβινιστικών ιδεών μέσα στο αγγλικό εργατικό κίνημα. Ο Β. Ι. Λένιν χαρακτήριζε το φαβιανισμό σαν *«κατεύθυνση άκρου οπορτουνισμού»* (*Άπαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 13ος, σελ. 328). Το 1900, η φαβιανή εταιρία μπήκε στο Εργατικό Κόμμα. «Ο σοσιαλισμός των φαβιανών» αποτελεί μια από τις πηγές της ιδεολογίας των εργατών.

Σοσιαλδημοκράτες – Ο Λένιν έχει υπόψη του τα μέλη της αγγλικής Σοσιαλδημοκρατικής ομοσπονδίας που κι αυτή είχε ιδρυθεί το 1884. Εκτός από τους ρεφορμιστές (Χάιντμαν και άλλους) και τους αναρχικούς, στη Σοσιαλδημοκρατική ομοσπονδία ανήκε και η ομάδα των επαναστατών σοσιαλδημοκρατών, οπαδών του μαρξισμού (Γ. Κβελτς, Τ. Μαν, Ε. Έβελινγκ, Ελεονόρα Μαρξ και άλλοι) που αποτελούσαν την αριστερή πτέρυγα του σοσιαλιστικού κινήματος της Αγγλίας. Ο Φ. Ένγκελς επέκρινε με δριμύτητα τη Σοσιαλδημοκρατική ομοσπονδία για δογματισμό και σεχταρισμό, για την απόσπασή της από το μαζικό εργατικό κίνημα της Αγγλίας και την παραγνώριση των ιδιομορφιών του. Το 1907, η Σοσιαλδημοκρατική ομοσπονδία ονομάστηκε Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα· το κόμμα αυτό το 1911, μαζί με τα αριστερά στοιχεία του Ανεξάρτητου Εργατικού Κόμματος, σχημάτισε το Βρετανικό Σοσιαλιστικό Κόμμα· το 1920, η πλειοψηφία των μελών του κόμματος αυτού πήρε μέρος στην ίδρυση του Κομμουνιστικού Κόμματος της Μεγάλης Βρετανίας.

9. *Ναροντοβόλτσι* – μέλη της μυστικής πολιτικής οργάνωσης των ναρόντνικων-τρομοκρατών «Ναρόνταγια βόλια», που ιδρύθηκε τον Αύγουστο του 1879, ύστερα από τη διάσπαση της ναροντνικιστικής οργάνωσης «Ζεμλιά ι βόλια». Επικεφαλής της «Ναρόνταγια βόλια» ήταν η εκτελεστική επιτροπή που μέλη της ήταν οι Α. Ι. Ζελιάμποφ, Α. Δ. Μιχάιλοφ, Μ. Φ. Φρολένκο, Ν. Α. Μορόζοφ, Β. Ν. Φίγκνερ, Σ. Λ. Περόβσκαγια, Α. Α. Κβιατσκόβσκι κ.ά. Οι ναροντοβόλτσι, εμμένοντας στις θέσεις του ουτοπικού ναροντνικιστικού σοσιαλισμού, έβαζαν ταυτόχρονα το καθήκον να κατακτηθεί η πολιτική ελευθερία. Το πρόγραμμά τους προέβλεπε την οργάνωση «μόνιμης λαϊκής αντιπροσωπίας» που να εκλέγεται με καθολική ψηφοφορία, τη διακήρυξη των δημοκρατικών ελευθεριών, τη μεταβίβαση της γης στο λαό, την εκπόνηση μέτρων για το πέρασμα των εργοστασίων στα χέρια των εργατών. Άμεσος σκοπός της «Ναρόνταγια βόλια» ήταν η ανατροπή της τσαρικής απολυταρχίας. Οι ναροντοβόλτσι, όμως, ξεκινώντας από τη λαθεμένη θεωρία των «ενεργών» ηρώων και του «παθητικού» όχλου, υπολόγιζαν να πετύχουν το μετασχηματισμό της κοινωνίας χωρίς τη συμμετοχή του λαού, μόνο με τις δυνάμεις τους, με την ατομική τρομοκρατία.

Μετά την 1η του Μάρτη 1881 (δολοφονία του Αλέξανδρου Β΄) η κυβέρνηση με άγριους διωγμούς, εκτελέσεις και σκηνοθεσίες τσάκισε την οργάνωση «Ναρόνταγια βόλια». Οι επανειλημμένες προσπάθειες που έγιναν για ανασυγκρότηση της «Ναρόνταγια βόλια», στη δεκαετία 1880-1890, έμειναν χωρίς αποτέλεσμα. Έτσι, το 1886 εμφανίστηκε μια ομάδα με επικεφαλής τον Α. Ι. Ουλιάνοφ (αδελφό του Β. Ι. Λένιν) και τον Π. Γ. Σεβίρεφ που ακολουθούσε τις παραδόσεις της «Ναρόνταγια βόλια». Μετά την αποτυχημένη απόπειρα κατά του Αλέξανδρου Γ΄, το 1887, η ομάδα ανακαλύφθηκε και τα δραστήρια μέλη της εκτελέστηκαν.

Ο Β. Ι. Λένιν, κάνοντας κριτική στο λαθεμένο, στο ουτοπιστικό πρόγραμμα των ναροντοβόλτσι, συνάμα μιλούσε με μεγάλο σεβασμό για τη γεμάτη αυτοθυσία πάλη των μελών της «Ναρόνταγια βόλια» ενάντια στον τσαρισμό. Το 1899, στη «Διαμαρτυρία των σοσιαλδημοκρατών της Ρωσίας», τόνιζε ότι «οι αγωνιστές της παλιάς "Ναρόνταγια βόλια" κατόρθωσαν να παίξουν ένα τεράστιο ρόλο στη ρωσική ιστορία, μόλο που τα κοινωνικά στρώματα που υποστήριζαν τους λιγοστούς ήρωες δεν ήταν πλατιά, μόλο που σημαία του κιντήματος δεν ήταν διόλου η επαναστατική θεωρία» (*Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 176 (ελλ. έκδ. σελ. 180).

10. *Μπερνσταϊνικοί* – εκπρόσωποι του εχθρικού προς το μαρξισμό ρεύματος της γερμανικής και της διεθνούς σοσιαλδημοκρατίας που εμφανίστηκε κατά τα τέλη του XIX αιώνα και πήρε το όνομά του από τον Έντ. Μπέρνσταϊν, τον πιο απροκάλυπτο εκπρόσωπο των δεξιών οπορτουνιστικών ρευμάτων μέσα στο Γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα.

Στα χρόνια 1896-1898, ο Μπέρνσταϊν δημοσίευσε στο περιοδικό *Die Neue Zeit* (*Νέοι καιροί*), θεωρητικό όργανο της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, σειρά άρθρων με τον τίτλο «Προβλήματα του σοσιαλισμού», στα οποία κάτω από τη σημαία της «ελευθερίας κριτικής» προσπαθούσε να αναθεωρήσει (από δω και η λέξη «αναθεωρητισμός») τις φιλοσοφικές, οικονομικές και πολιτικές βάσεις του επαναστατικού μαρξισμού και να τις αντικαταστήσει με τις αστικές θεωρίες του συμβιβασμού των ταξικών αντιθέσεων και της ταξικής συνεργασίας· έκανε επίθεση ενάντια στη διδασκαλία του Μαρξ για την εξαθλίωση της εργατικής τάξης, τις αναπτυσσόμενες ταξικές αντιθέσεις, τις κρίσεις, την αναπόφευκτη κατάρρευση του καπιταλισμού, τη σοσιαλιστική επανάσταση και τη δικτατορία του προλεταριάτου και διατύπωσε το πρόγραμμα του σοσιαλρεφορμισμού που εκφραζόταν στη διατύπωση «το κίνημα είναι το παν, ο τελικός σκοπός δεν είναι τίποτα». Το 1899, τα άρθρα του Μπέρνσταϊν βγήκαν σε χωριστό βιβλίο με τον τίτλο *Οι προϋποθέσεις του σοσιαλισμού και τα καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας*. Το βιβλίο υποστηρίχτηκε από τη δεξιά πτέρυγα της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας και τα οπορτουνιστικά στοιχεία των άλλων κομμάτων της II Διεθνούς, καθώς κι από τους «οικονομιστές» της Ρωσίας.

Στα συνέδρια του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος – της Στουτγάρδης (Οκτώβρης του 1898), του Αννόβερου (Οκτώβρης του 1899) και της Λυβέκης (Σεπτέμβρης του 1901), ο μπερνσταϊνισμός καταδικάστηκε, το κόμμα, όμως, δε διαχώρισε τις ευθύνες του από τον Μπέρνσταϊν και κράτησε συμβιβαστική στάση. Οι μπερνσταϊνικοί εξακολουθούσαν να προπαγανδίζουν ανοικτά τις αναθεωρητικές ιδέες στο περιοδικό *Sozialistische Monatshefte* (*Σοσιαλιστική Μηνιάτικη Επιθεώρηση*) και στις κομματικές οργανώσεις.

Μόνο το κόμμα των μπολσεβίκων με επικεφαλής τον Β. Ι. Λένιν πάλευε με συνέπεια κι αποφασιστικότητα ενάντια στον μπερνσταϊνισμό και στους οπαδούς του στη Ρωσία. Ο Λένιν άνοιξε μέτωπο ενάντια στους μπερνσταϊνικούς ακόμα από το 1899, στη «Διαμαρτυρία των σοσιαλδημοκρατών της Ρωσίας» και στο άρθρο «Το πρόγραμμά μας» [βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 163-176 και 182-186 (ελλ. έκδ., σελ. 167-180 και 186-190)]. Στο ξεσκέπασμα του μπερνσταϊνισμού αφιερώθηκαν επίσης και οι εργασίες του «Μαρξισμός κι αναθεωρητισμός» (βλ. *Άπαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 15ος, σελ. 15-25), «Οι διαφωνίες στο εργατικό κίνημα της Ευρώπης» (*στο ίδιο*, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 16ος, σελ. 317-322) και άλλες.

11. *Γιούπιτερ και Μινέρβα* – θεοί του πανθέου της αρχαίας Ρώμης. Ο Γιούπιτερ ήταν θεός του ουρανού, του φωτός και της βροχής – Κεραύνιος· αργότερα η ανώτερη θεότητα του ρωμαϊκού κράτους. Η Μινέρβα ήταν θεά του πολέμου και προστάτιδα των τεχνών και των επιστημών. Η ρωμαϊκή μυθολογία συνταύτιζε τον Γιούπιτερ και τη Μινέρβα με τους θεούς της Ελλάδας Δία και Αθηνά· στους θεούς αυτούς της Ρώμης μεταφέρονται όλοι οι μύθοι για τον Δία και την Αθηνά, καθώς επίσης και ο μύθος σχετικά με τη γέννηση της Αθηνάς πάνοπλης από το κεφάλι του Δία.

12. Ο Β. Ι. Λένιν παραθέτει σε δική του μετάφραση απόσπασμα από τον πρόλογο του Φ. Ένγκελς στην τρίτη γερμανική έκδοση της εργασίας του Κ. Μαρξ *Der achtzehnte Brumaire de Louis Bonaparte* (*Η δεκάτη ογδόη Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*) (βλ. Κ. Μαρξ και Φ. Ένγκελς, *Διαλεχτά έργα σε δυο τόμους*, ρωσ. έκδ., τόμ. Ι, 1955, σελ. 210).

13. Η *«Ένωση των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών του εξωτερικού»* ιδρύθηκε το 1894 με πρωτοβουλία της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς» με τον όρο να αποδεχτούν όλα τα μέλη της το πρόγραμμα της ομάδας. Στην ομάδα ανατέθηκε η προετοιμασία των εκδόσεων της «Ένωσης» και το Μάρτη του 1895 η ομάδα έθεσε το τυπογραφείο της στη διάθεση της «Ένωσης». Το καλοκαίρι του 1895, τον καιρό που ο Β. Ι. Λένιν βρισκόταν στο εξωτερικό, αποφασίστηκε να εκδοθούν από την «Ένωση» οι συλλογές *Ραμπότνικ*· πρέπει μάλιστα να σημειωθεί ότι οι σοσιαλδημοκράτες της Ρωσίας, που είχαν προτείνει να γίνει η έκδοση αυτή, έβαλαν τον όρο η έκδοση των συλλογών να γίνει με την επιμέλεια της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς». Η «Ένωση» έβγαλε 6 τεύχη της συλλογής *Ραμπότνικ*, 10 τεύχη του *Λιστόκ «ραμπότνικα»*, την εργασία του Β. Ι. Λένιν *Ερμηνεία του νόμου για τα πρόστιμα* (1897), την εργασία του Γ. Β. Πλεχάνοφ *Η νέα εκστρατεία ενάντια στη ρωσική σοσιαλδημοκρατία* (1897) και άλλες.

Το Ι Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ (Μάρτης του 1898) αναγνώρισε την «Ένωση» σαν εκπρόσωπο του κόμματος στο εξωτερικό. Αργότερα στην «Ένωση» επικράτησαν τα οπορτουνιστικά στοιχεία – οι «οικονομιστές», είτε οι λεγόμενοι «νεαροί». Η οπορτουνιστική πλειοψηφία του Ι Συνεδρίου της «Ένωσης των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών του εξωτερικού» που έγινε στη Ζυρίχη το Νοέμβρη του 1898, αρνήθηκε να ταχθεί αλληλέγγυα με το «Μανιφέστο» του Ι Συνεδρίου του ΣΔΕΚΡ. Η ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς» δήλωσε στο πρώτο συνέδριο της «Ένωσης» ότι δε δέχεται ν' αναλάβει την επιμέλεια των εκδόσεων της «Ένωσης» εκτός από το 5-6 τεύχος της συλλογής *Ραμπότνικ* και τις μπροσούρες του Β. Ι. Λένιν *Τα καθήκοντα των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών* και *Ο νέος εργοστασιακός νόμος* που αναλάμβανε να τα εκδώσει. Τον Απρίλη του 1899, η «Ένωση» άρχισε να εκδίδει το περιοδικό *Ραμπότσεγε Ντιέλο*: στη σύνταξή του μπήκαν οι «οικονομιστές» Μπ. Ν. Κριτσέβσκι, Β. Π. Ιβάνσιν (που έπαιρνε μέρος στη σύνταξη της *Ραμπότσαγια Μισλ*) και ο Π. Φ. Τεπλόφ. Η «Ένωση» έκανε δηλώσεις όπου εξέφραζε τη συμπάθειά της προς τον Ε. Μπέρνσταϊν, τους μιλερανιστές κλπ. Η πάλη στους κόλπους της «Ένωσης» συνεχίστηκε ως το ΙΙ Συνέδριό της (Απρίλης του 1900, Γενεύη) και μέσα στο ίδιο το συνέδριο. Το αποτέλεσμα της πάλης αυτής ήταν η ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς» και οι ομοϊδεάτες της να εγκαταλείψουν το συνέδριο και να ιδρύσουν την ανεξάρτητη οργάνωση «Σοτσιαλντεμοκράτ».

Στο ΙΙ Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ, οι αντιπρόσωποι της «Ένωσης» υποστήριζαν θέσεις άκρως οπορτουνιστικές και εγκατέλειψαν το συνέδριο όταν αυτό αναγνώρισε το Σύνδεσμο του εξωτερικού της ρωσικής επαναστατικής σοσιαλδημοκρατίας σαν τη μοναδική οργάνωση του κόμματος στο εξωτερικό. Με απόφαση του ΙΙ Συνεδρίου, η «Ένωση των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών» διαλύθηκε (βλ. *Αποφάσεις και ψηφίσματα των συνεδρίων και των συνδιασκέψεων του ΚΚΣΕ και των ολομελειών της ΚΕ*, ρωσ. έκδ., μέρος Ι, 1954, σελ. 56).

14. *Ζαριά* (*Αυγή*) – μαρξιστικό επιστημονικο-πολιτικό περιοδικό, έβγαινε στην περίοδο 1901-1902 στη Στουτγάρδη από τη σύνταξη της *Ίσκρα*. Βγήκαν συνολικά 4 τεύχη (τρία σώματα) του *Ζαριά*: το τεύχος 1 βγήκε τον Απρίλη του 1901 (στην πραγματικότητα στις 23 του Μάρτη με το νέο ημερολόγιο), το 2-3 βγήκε το Δεκέμβρη του 1901 και το 4 τον Αύγουστο του 1902.

Τα καθήκοντα του *Ζαριά* είχαν καθοριστεί στο σχέδιο δήλωσης της σύνταξης της *Ίσκρα* και του *Ζαριά* που γράφτηκε από τον Β. Ι. Λένιν στη Ρωσία [βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 322-333 (ελλ. έκδ. σελ. 327-338)]. Επειδή όμως, όταν συζητήθηκε το ζήτημα της έκδοσης των οργάνων αυτών στο εξωτερικό μαζί με την ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς», αποφασίστηκε το *Ζαριά* να εκδίδεται νόμιμα και η *Ίσκρα* παράνομα, στη δήλωση της σύνταξης της *Ίσκρα* που δημοσιεύτηκε τον Οκτώβρη του 1900, δεν έγινε λόγος για το *Ζαριά*.

Το περιοδικό *Ζαριά* έκανε κριτική στο διεθνή και στο ρωσικό αναθεωρητισμό και υπεράσπιζε τις θεωρητικές βάσεις του μαρξισμού. Στο *Ζαριά* δημοσιεύτηκαν οι εργασίες του Β. Ι. Λένιν: *Επικαιριακά σημειώματα*, *Οι διώκτες των ζέμστβο και οι Αννίβες του φιλελευθερισμού*, *Οι κ.κ. «κριτικοί» στο αγροτικό ζήτημα* (τα πρώτα τέσσερα κεφάλαια της εργασίας *Το αγροτικό ζήτημα και οι «κριτικοί» του Μαρξ*), *Εσωτερική ανασκόπηση*, *Το αγροτικό πρόγραμμα της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας*, καθώς και οι εργασίες του Γ.

Β. Πλεχάνοφ: *Η κριτική των κριτικών μας. Μέρος 1. Ο κ. Π. Στρούβε στο ρόλο του κριτικού της μαρξιστικής θεωρίας της κοινωνικής εξέλιξης. Ο Cant ενάντια στον Καντ είτε η πνευματική διαθήκη του κ. Μπέρνσταϊν* και άλλες.

15. *Ορεινοί και Γιρονδίνοι* – ονομασίες των δυο πολιτικών ομάδων της αστικής τάξης στην περίοδο της Γαλλικής αστικής Επανάστασης του τέλους του XVIII αιώνα. Ορεινούς-γιακωβίνους ονόμαζαν τους πιο αποφασιστικούς εκπροσώπους της επαναστατικής τάξης εκείνης της εποχής –της αστικής τάξης– που υποστήριζαν την ανάγκη να καταργηθεί η απολυταρχία και η φεουδαρχία. Οι γιρονδίνοι, αντίθετα από τους γιακωβίνους, ταλαντεύονταν ανάμεσα στην επανάσταση και στην αντεπανάσταση και ακολουθούσαν το δρόμο των συμβιβασμών με τη μοναρχία.

«Σοσιαλιστική Γιρόνδη» αποκαλούσε ο Β. Ι. Λένιν το οπορτουνιστικό ρεύμα μέσα στη σοσιαλδημοκρατία· προλετάριους-γιακωβίνους, «Ορεινούς», έλεγε τους επαναστάτες σοσιαλδημοκράτες. Μετά τη διάσπαση του ΣΔΕΚΡ σε μπολσεβίκους και μενσεβίκους, ο Λένιν τόνιζε συχνά ότι οι μενσεβίκοι αποτελούν το ρεύμα των γιρονδίνων μέσα στο εργατικό κίνημα.

16. *«Μπεζαγκλάβτσι»* –μισοκαντέτικη, μισομενσεβίκικη ομάδα της ρωσικής αστικής διανόησης (Σ. Ν. Προκοπόβιτς, Ε. Ντ. Κουσκόβα, Β. Γ. Μπογκουτσάρσκι, Β. Β. Πορτουγκάλοφ, Β. Β. Χιζνιάκοφ και άλλοι). Σχηματίστηκε στην περίοδο που αρχίζει η κάμψη της επανάστασης του 1905-1907, και πήρε την ονομασία της από το πολιτικό εβδομαδιαίο περιοδικό *Μπεζ Ζαγκλάβιγια* (*Χωρίς τίτλο*) που έβγαινε το Γενάρη – Μάη του 1906 στην Πετρούπολη με διευθυντή τον Προκοπόβιτς· οι μπεζαγκλάβτσι αργότερα συγκεντρώθηκαν γύρω από την αριστερή καντέτικη εφημερίδα *Τοβάρις*. Καλυπτόμενοι πίσω από μια τυπική ακομματικότητα, ήταν κήρυκες των ιδεών του αστικού φιλελευθερισμού και του οπορτουνισμού, υποστήριζαν τους αναθεωρητές της ρωσικής και της διεθνούς σοσιαλδημοκρατίας.

17. *Ο έκτακτος νόμος ενάντια στους σοσιαλιστές* ψηφίστηκε στη Γερμανία το 1878 από την κυβέρνηση του Βίσμαρκ για την καταπολέμηση του εργατικού και του σοσιαλιστικού κινήματος. Με το νόμο αυτό, απαγορεύονταν όλες οι οργανώσεις του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, οι μαζικές εργατικές οργανώσεις, ο εργατικός Τύπος, κατασχόταν η σοσιαλιστική φιλολογία· στα χρόνια που ίσχυε ο έκτακτος νόμος, διαλύθηκαν περίπου 350 σοσιαλδημοκρατικές οργανώσεις, περίπου 900 σοσιαλδημοκράτες απελάθηκαν από τη Γερμανία και 1.500 φυλακίστηκαν, εκατοντάδες εφημερίδες, περιοδικά και άλλες μη περιοδικές εκδόσεις απαγορεύτηκαν. Ωστόσο, οι διώξεις και τα τρομοκρατικά μέτρα δε λύγισαν το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα που αναπροσάρμοσε τη δράση του στις συνθήκες της παράνομης ζωής: στο εξωτερικό έβγαινε το κεντρικό όργανο του κόμματος, η εφημερίδα *Σοτσιαλντεμοκράτ* και συνέρχονταν τακτικά τα κομματικά συνέδρια (το 1880, το 1883 και το 1887)· στη Γερμανία, μέσα στην παρανομία, ξαναζωντάνευαν γρήγορα οι σοσιαλδημοκρατικές οργανώσεις και ομάδες με επικεφαλής τους την παράνομη ΚΕ. Το κόμμα, δουλεύοντας παράνομα, χρησιμοποιούσε πλατιά τις νόμιμες δυνατότητες για το δυνάμωμα των δεσμών του με τις μάζες, και η επιρροή του μεγάλωνε διαρκώς: οι ψήφοι που έπαιρναν οι σοσιαλδημοκράτες στις εκλογές του ράιχσταγ αυξήθηκαν από το 1878 ως το 1890 πάνω από το τριπλάσιο. Τεράστια βοήθεια στους Γερμανούς σοσιαλδημοκράτες έδωσαν ο Κ. Μαρξ και ο Φ. Ένγκελς.

Το 1890 κάτω από την πίεση του μαζικού εργατικού κινήματος που όλο και δυνάμωνε, ο έκτακτος νόμος ενάντια στους σοσιαλιστές καταργήθηκε.

18. Στις 27 με 29 του Μάη (ν. ημ.) 1877 έγινε στην πόλη Γκότα το τακτικό συνέδριο του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος της Γερμανίας. Στο συνέδριο, όταν συζητιόταν το ζήτημα του κομματικού Τύπου, αποκρούστηκαν οι προσπάθειες ορισμένων αντιπροσώπων (Μοστ, Βάλτεϊχ) να επικριθεί η εφημερίδα *Vorwärts* (*Εμπρός*), κεντρικό όργανο του κόμματος, γιατί δημοσίευσε τα άρθρα του Ένγκελς ενάντια στον Ντίρινγκ (που βγήκαν, το 1878, σε χωριστό βιβλίο: *Αντι-Ντίρινγκ. Η ανατροπή της επιστήμης από τον κύριο Ευγένιο Ντίρινγκ*) και ο ίδιος ο Ένγκελς για τη δριμύτητα της πολεμικής του. Ταυτόχρονα, το συνέδριο για πρακτικούς λόγους αποφάσισε να συνεχιστεί η συζήτηση πάνω σε θεωρητικά ζητήματα, όχι στην εφημερίδα, αλλά στο επιστημονικό παράρτημά της.

19. *Vorwärts* (*Εμπρός*) – καθημερινή εφημερίδα, κεντρικό όργανο της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας· άρχισε να βγαίνει στη Λιψία το 1876 με συντάκτες τον Β. Λίμπκνεχτ και άλλους. Ύστερα από μια διακοπή, λόγω του έκτακτου νόμου ενάντια στους σοσιαλιστές που ψηφίστηκε το 1878, η *Vorwärts* επανεκδόθηκε το 1891 στο Βερολίνο. Από τις σελίδες της εφημερίδας ο Φ. Ένγκελς πολεμούσε κάθε εκδήλωση του οπορτουνισμού. Από τα μέσα της δεκαετίας 1890-1900, μετά το θάνατο του Φ. Ένγκελς, η σύνταξη της *Vorwärts* πέρασε στα χέρια της δεξιάς πτέρυγας του κόμματος και συστηματικά δημοσίευε άρθρα των οπορτουνιστών. Η *Vorwärts* φώτιζε μεροληπτικά την πάλη ενάντια στον οπορτουνισμό και στον αναθεωρητισμό μέσα στο ΣΔΕΚΡ, υποστήριζε τους «οικονομιστές» και σε συνέχεια, μετά τη διάσπαση του κόμματος, τους μενσεβίκους. Στα χρόνια της αντίδρασης, η *Vorwärts* δημοσίευε συκοφαντικά άρθρα του Τρότσκι και δεν έδινε τη δυνατότητα στον Λένιν, στους μπολσεβίκους να διαψεύδουν τις συκοφαντίες και να κάνουν από τις στήλες της μια αντικειμενική εκτίμηση της κατάστασης που επικρατούσε στο κόμμα. Στην περίοδο του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου, η *Vorwärts* πήρε σοσιαλσοβινιστική θέση· ύστερα από τη Μεγάλη

Οκτωβριανή Σοσιαλιστική Επανάσταση έγινε ένα από τα κέντρα της αντισοβιετικής προπαγάνδας. Η έκδοσή της σταμάτησε το 1933.

20. *Από καθέδρας σοσιαλιστές* – εκπρόσωποι μιας κατεύθυνσης στην αστική πολιτική οικονομία της εικοσαετίας 1870-1890, που από τις πανεπιστημιακές έδρες (γερμανικά Katheder) δίδασκαν με τη μορφή σοσιαλισμού τον αστικο-φιλελεύθερο ρεφορμισμό. Την εμφάνιση του από καθέδρας σοσιαλισμού την προκαθόρισε ο φόβος των εκμεταλλευτριών τάξεων μπροστά στη διάδοση του μαρξισμού και στην άνοδο του εργατικού κινήματος, η προσπάθεια των αστών θεωρητικών να βρουν καινούργια μέσα για να κρατήσουν τους εργαζόμενους σε υποταγή.

Οι εκπρόσωποι του από καθέδρας σοσιαλισμού (Α. Βάγνερ, Γ. Σμόλερ, Λ. Μπρεντάνο, Β. Ζόμπαρτ και άλλοι) ισχυρίζονταν ότι το αστικό κράτος είναι υπερταξικό, ικανό να συμβιβάσει τις εχθρικές τάξεις και να εισαγάγει βαθμιαία το «σοσιαλισμό», χωρίς να θίξει τα συμφέροντα των κεφαλαιοκρατών και παίρνοντας υπόψη, κατά το δυνατό, τις διεκδικήσεις των εργαζομένων. Πρότειναν να θεσπιστεί η ρύθμιση της μισθωτικής εργασίας από την αστυνομία, να αναγεννηθούν οι συντεχνίες του μεσαίωνα. Την αντιδραστική ουσία τού από καθέδρας σοσιαλισμού την ξεσκέπασαν ο Μαρξ και ο Ένγκελς. Ο Λένιν αποκαλούσε τους από καθέδρας σοσιαλιστές κοριούς «της αστυνομικής-αστικής πανεπιστημιακής επιστήμης» (*Άπαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 13ος, σελ. 22) που μισούν την επαναστατική διδασκαλία του Μαρξ. Στη Ρωσία, τις ιδέες τού από καθέδρας σοσιαλισμού τις προπαγάνδιζαν οι «νόμιμοι μαρξιστές».

21. Ο Β. Ι. Λένιν έχει υπόψη του την απόφαση του συνεδρίου του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος που έγινε στο Αννόβερο από τις 9 ως τις 14 του Οκτώβρη (ν. ημ.) 1899: «Επιθέσεις ενάντια στις βασικές απόψεις και στην τακτική του κόμματος». Στην απόφαση καταδικάζονταν οι προσπάθειες της οπορτουνιστικής πτέρυγας της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας που ιδεολογικά καθοδηγούνταν από τον Ε. Μπέρνσταϊν, ν' αναθεωρήσει τις βασικές θέσεις του μαρξισμού και να επιτύχει την αλλαγή της τακτικής του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, τη μετατροπή του σε κόμμα δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων. Την επίσημη εισήγηση πάνω στο ζήτημα αυτό την έκανε ο Α. Μπέμπελ. «Οι λόγοι του ενάντια στους οπορτουνιστές στα κομματικά συνέδρια του Αννόβερου και της Δρέσδης, έγραφε ο Λένιν, θα μείνουν για πολύ καιρό υπόδειγμα υπεράσπισης των μαρξιστικών απόψεων και πάλης για τον πραγματικά σοσιαλιστικό χαρακτήρα του Εργατικού Κόμματος» (*Άπαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 19ος, σελ. 268). Την υπεράσπιση του Μπέρνσταϊν και του μπερνσταϊνισμού την ανέλαβε ο γνωστός οπορτουνιστής Ε. Ντάβιντ. Η συντριπτική πλειοψηφία του συνεδρίου ενέκρινε την απόφαση που πρότεινε ο Μπέμπελ. Η πρόταση έλεγε: «Η εξέλιξη της αστικής κοινωνίας μέχρι σήμερα δε δίνει στο κόμμα κανένα λόγο να παραιτηθεί από τις βασικές του αντιλήψεις για την εξέλιξη αυτή ή να τις τροποποιήσει. Το κόμμα, όπως και προηγούμενα, ακολουθεί τις αρχές της ταξικής πάλης, που λένε ότι η απελευθέρωση της εργατικής τάξης μπορεί να είναι μόνο έργο δικό της. Για το λόγο αυτό, το κόμμα θεωρεί ιστορικό καθήκον της εργατικής τάξης την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας, ώστε με τη βοήθειά της να εξασφαλίσει όσο το δυνατό μεγαλύτερη γενική ευημερία, κοινωνικοποιώντας τα μέσα παραγωγής και καθιερώνοντας το σοσιαλιστικό τρόπο παραγωγής και ανταλλαγής.» Χωρίς να αποκρούει τους προσωρινούς συνασπισμούς με τα αστικά κόμματα για την επίτευξη ορισμένων πρακτικών αποτελεσμάτων, «...το κόμμα διατηρεί πάντοτε σ' όλη του τη δράση πλήρη αυτοτέλεια και ανεξαρτησία και βλέπει κάθε επιτυχία του μόνο σαν ένα βήμα που το φέρνει πιο κοντά στον τελικό σκοπό του». Και στο κλείσιμο: «...Το κόμμα δεν έχει κανένα λόγο ν' αλλάξει τις κύριες διεκδικήσεις του και τις βασικές του αντιλήψεις ή την τακτική του ή το όνομά του... Το κόμμα αποκρούει αποφασιστικά κάθε προσπάθεια που αποβλέπει στο να συσκοτίσει ή ν' αλλάξει τη στάση του κόμματος απέναντι στο υφιστάμενο κρατικό και κοινωνικό καθεστώς και στα αστικά κόμματα.»

Έτσι, το συνέδριο του Αννόβερου, το 1899, καταδίκασε την αναθεώρηση των θεωρητικών βάσεων και των βάσεων τακτικής της σοσιαλδημοκρατίας· ωστόσο, το γεγονός ότι η απόφαση του συνεδρίου δεν έκανε αυστηρή κριτική στον αναθεωρητισμό και στους συγκεκριμένους φορείς του δυσαρέστησε τους αριστερούς σοσιαλδημοκράτες (Ρ. Λούξεμπουργκ και άλλους). Οι οπαδοί του Μπέρνσταϊν ψήφισαν υπέρ της απόφασης αυτής.

22. Ο Β. Ι. Λένιν έχει υπόψη του την απόφαση του συνεδρίου του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος που συνήλθε στη Λυβέκη [στις 22-28 του Σεπτέμβρη (ν. ημ.) 1901]· η απόφαση στρεφόταν κατά του Ε. Μπέρνσταϊν που ύστερα από το συνέδριο του Αννόβερου το 1899 όχι μόνο δε σταμάτησε τις επιθέσεις του ενάντια στο πρόγραμμα και στην τακτική της σοσιαλδημοκρατίας, αλλά, αντίθετα, τις δυνάμωσε και τις μετέφερε μάλιστα έξω από το κομματικό περιβάλλον. Στην πορεία των συζητήσεων και στην απόφαση που προτάθηκε από τον Μπέμπελ και ψηφίστηκε από τη συντριπτική πλειοψηφία του συνεδρίου, έγινε ανοικτή προειδοποίηση στον Μπέρνσταϊν: «Το συνέδριο αναγνωρίζει ότι για την παραπέρα ιδεολογική ανάπτυξη του κόμματός μας είναι οπωσδήποτε απαραίτητη η αυτοκριτική. Ο εξαιρετικά, όμως, μονόπλευρος χαρακτήρας της κριτικής που έκανε ο σ. Μπέρνσταϊν τα τελευταία χρόνια, χωρίς να ασχολείται με την κριτική της αστικής κοινωνίας και των εκπροσώπων της, έκανε διφορούμενη τη στάση του και προκάλεσε δυσαρέσκεια στους περισσότερους συντρόφους. Με την ελπίδα ότι ο σ. Μπέρνσταϊν θα το καταλάβει αυτό και θ' αλλάξει ανάλογα τη στάση του, το συνέδριο περνά στα ζητήματα της ημερήσιας διάταξης.» Η

αντιπρόταση του οπορτουνιστή Χάινε, που ζητούσε «ελευθερία κριτικής» και παρασιωπούσε το ζήτημα του Μπέρνσταϊν, απορρίφθηκε. Ωστόσο, στο συνέδριο της Λυβέκης δεν μπήκε σαν αρχή το ζήτημα ότι η αναθεώρηση του μαρξισμού δε συμβιβάζεται με την ιδιότητα του μέλους του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος.

23. *Το συνέδριο του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος στη Στουτγάρδη*, που συνήλθε από τις 3 ως τις 8 του Οκτώβρη (ν. ημ.) 1898, συζήτησε για πρώτη φορά το ζήτημα του αναθεωρητισμού στις γραμμές της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας. Στο συνέδριο διαβάστηκε δήλωση, σταλμένη ειδικά από τον Ε. Μπέρνσταϊν που βρισκόταν στο εξωτερικό· στη δήλωση αυτή ανέπτυσσε και υπεράσπιζε τις οπορτουνιστικές του απόψεις που τις είχε διατυπώσει προηγούμενα σε μια σειρά άρθρα του με τον τίτλο «Τα προβλήματα του σοσιαλισμού», δημοσιευμένα στο περιοδικό *Die Neue Zeit* (*Νέοι Καιροί*). Στο συνέδριο δεν υπήρχε ενότητα μεταξύ των αντιπάλων του Μπέρνσταϊν: μερικοί με επικεφαλής τον Μπέμπελ και τον Κάουτσκι προσπαθούσαν να συνδυάσουν την πάλη αρχών ενάντια στον μπερνσταϊνισμό με μια προσεκτική εσωκομματική τακτική, φοβούμενοι τη διάσπαση του κόμματος· άλλοι (Ρ. Λούξεμπουργκ, Πάρβους) –αυτοί αποτελούσαν μειοψηφία– κρατούσαν πιο αδιάλλακτη στάση, προσπαθώντας να πλατύνουν και να βαθύνουν τη συζήτηση χωρίς να φοβούνται μια ενδεχόμενη διάσπαση. Το συνέδριο δεν πήρε καμιά απόφαση πάνω στο ζήτημα αυτό, από την πορεία όμως των συζητήσεων, καθώς κι από άλλες αποφάσεις, φάνηκε ότι η πλειοψηφία του συνεδρίου παρέμενε πιστή στις ιδέες του επαναστατικού μαρξισμού.

24. Πρόκειται για το άρθρο του Α. Ν. Πότρεσοφ (Σταροβέρ) «Τι συνέβηκε;» που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Ζαριά*, τεύχος 1, Απρίλης του 1901.

25. «Ο συγγραφέας που ξιπάστηκε» – είναι ο τίτλος ενός διηγήματος του Α. Μ. Γκόρκι (βλ. Μ. Γκόρκι, *Άπαντα*, ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, 1950, σελ. 306-314).

26. Ο Β. Ι. Λένιν έχει υπόψη του το άρθρο του «Το οικονομικό περιεχόμενο του ναροντνικισμού και η κριτική του στο βιβλίο του κ. Στρούβε (*Η αντανάκλαση του μαρξισμού στην αστική φιλολογία*)» που δημοσιεύτηκε το 1895 στη συλλογή «Υλικά σχετικά με το χαρακτήρα της οικονομικής μας ανάπτυξης» και επανεκδόθηκε το 1907 στη συλλογή των άρθρων του Λένιν «Μέσα σε 12 χρόνια» [βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 1ος, σελ. 347-534 (ελλ. έκδ., σελ. 345-532)}, και στον πρόλογο στη συλλογή «Μέσα σε 12 χρόνια» (βλ. *Άπαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 13ος, σελ. 78-96), όπου γίνεται λόγος για τις συνθήκες μέσα στις οποίες γράφτηκε το άρθρο και για την ιστορία της εμφάνισής του.

Η συλλογή *Υλικά σχετικά με το χαρακτήρα της οικονομικής μας ανάπτυξης* που, εκτός από τα άρθρα του Λένιν, περιλαμβάνει τα άρθρα του Γ. Β. Πλεχάνοφ «Η απαισιοδοξία σαν αντανάκλαση της οικονομικής πραγματικότητας» και «Μερικά λόγια προς τους αντιπάλους μας (Υλικά για την ιστορία του πολιτισμού στη ρωσική φιλολογία)», το άρθρο του Π. Στρούβε «Προς τους κριτικούς μου» και άλλα, τυπώθηκε τον Απρίλη του 1895 σε 2.000 αντίτυπα σε νόμιμο τυπογραφείο· η τσαρική κυβέρνηση απαγόρευσε την κυκλοφορία της κι αφού κράτησε τη συλλογή υπό απαγόρευση έναν ολόκληρο χρόνο, τελικά την κατάσχεσε και την έκαψε. Περισώθηκαν μόνο κάπου 100 αντίτυπα που κυκλοφορούσαν κρυφά ανάμεσα στους σοσιαλδημοκράτες της Πετρούπολης και άλλων πόλεων.

27. Το βιβλίο του Ε. Μπέρνσταϊν *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* (*Οι προϋποθέσεις του σοσιαλισμού και τα καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας*) εκδόθηκε το 1901 μεταφρασμένο στα ρωσικά με διάφορους τίτλους: 1) *Ο ιστορικός υλισμός*. Μετάφραση Λ. Κάντσελ. Πετρούπολη, «Ζνάνιε»· 2) *Τα κοινωνικά προβλήματα*. Μετάφραση Π. Σ. Κόγκαν, Μόσχα· 3) *Τα προβλήματα του σοσιαλισμού και τα καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας*. Μετάφραση Κ. Γ. Μπουτκόβσκι. Μόσχα, έκδ. Εφίμοφ.

28. Για τη σύσταση του Ζουμπάτοφ προς τους εργάτες να διαβάζουν τα βιβλία του Μπέρνσταϊν και του Προκοπόβιτς γινόταν λόγος στο γράμμα προς τη σύνταξη της *Ίσκρα* «Για το ζουμπατοφισμό». Το γράμμα το χρησιμοποίησε ο Μάρτοφ στο άρθρο «Ακόμα μια φορά για την πολιτική διαφθορά των ημερών μας» (*Ίσκρα*, αρ. φύλλου 10, Νοέμβρης του 1901).

29. Πρόκειται για τη *Διαμαρτυρία των σοσιαλδημοκρατών της Ρωσίας* που την έγραψε ο Β. Ι. Λένιν τον Αύγουστο του 1899, όταν πήρε από την Πετρούπολη το ντοκουμέντο, που του το έστειλε η Α. Ι. Ουλιάνοβα-Ελιζάροβα, και που η ίδια το ονόμασε «Credo των νεαρών» (βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 163-176 (ελλ. έκδ., σελ. 167-180)). Το σχέδιο της «Διαμαρτυρίας» κατά του «Credo» των Ρώσων μπερνσταϊνικών συζητήθηκε σε συνέλευση δεκαεφτά εξόριστων σοσιαλδημοκρατών της περιοχής Μινουσίνσκ στο χωριό Ερμακόβσκογε (τόπος εξορίας των Α. Α. Βανέγεφ, Π. Ν. Λεπεσίνσκι, Μ. Α. Σιλβίν και άλλων). Η διαμαρτυρία ψηφίστηκε ομόφωνα και υπογράφτηκε από τους Β. Ι. Λένιν, Ν. Κ. Κρούπσκαγια, Β. Β. Στάρκοφ, Α. Μ. Στάρκοβα, Γ. Μ. Κρζιζανόβσκι, Ζ. Π. Κρζιζανόβσκαγια-Νεβζόροβα, Φ. Β. Λένγκνικ, Ε. Β. Μπαραμζίν, Α. Α. Βανέγεφ, Ντ. Β. Βανέγεβα, Μ. Α. Σιλβίν, Β. Κ. Κουρνατόβσκι, Π. Ν. Λεπεσίνσκι, Ο. Μπ. Λεπεσίνσκαγια, από τους εργάτες της Πετρούπολης Ο. Α. Ένγκεμπεργ, Α. Σ. Σαποβάλοφ, Ν. Ν. Πάνιν. Συμφώνησαν με τη «Διαμαρτυρία» οι Ι. Λ. Προμίνσκι, Μ. Ντ. Εφίμοφ,

Τσεκάλσκι και Κοβαλέβσκι που δεν παραβρέθηκαν στη συνέλευση, καθώς και η ομάδα των εξόριστων στο Τουρουχάνσκ (Γ. Ο. Μάρτοφ κλπ.). Κατά του «Credo» των «οικονομιστών» τάχθηκε και η ομάδα των δεκαεφτά εξόριστων σοσιαλδημοκρατών της πόλης Ορλόφ, του κυβερνείου Βιάτκας (Β. Β. Βερόβσκι, Ν. Ε. Μπάουμαν, Α. Ν. Πότρεσοφ και άλλοι).

30. *Μπιλόγε* (*Το παρελθόν*) – ιστορικό περιοδικό, αφιερωμένο κυρίως στην ιστορία του ναροντνικισμού και των παλαιότερων κοινωνικών κινημάτων· ιδρύθηκε από τον Β. Λ. Μπούρτσεφ. Στα 1900-1904 εκδιδόταν στο Λονδίνο· στα 1906-1907 στην Πετρούπολη, με συντάκτες τους Β. Γ. Μπογκουτσάρσκι και Π. Ε. Στσιόγκολεφ και με συμμετοχή του Μπούρτσεφ. Το 1907, η κυβέρνηση απαγόρευσε την έκδοση του *Μπιλόγε* και στη θέση των τευχών 11 και 12 εκδόθηκε η ιστορική συλλογή *Η χώρα μας*. Το 1908 στη θέση του *Μπιλόγε* έβγαινε το περιοδικό *Μινούβσιγε Γκόντι* και το 1909 η ιστορική συλλογή *Μινούβσεγε*. Το 1908, ο Μπούρτσεφ ξανάρχισε την έκδοση του *Μπιλόγε* στο εξωτερικό (Παρίσι) που συνεχίστηκε ως το 1912. Στη Ρωσία, η έκδοση του *Μπιλόγε* ξανάρχισε το 1917 και συνεχίστηκε ως το 1926. Διευθυντής του ύστερα από τη Μεγάλη Οκτωβριανή Σοσιαλιστική Επανάσταση ήταν ο Π. Ε. Στσιόγκολεφ.

31. *Ραμπότσαγια Μισλ* (*Εργατική Σκέψη*) – εφημερίδα όργανο, των «οικονομιστών»· έβγαινε από τον Οκτώβρη του 1897 ως το Δεκέμβρη του 1902. Βγήκαν 16 φύλλα. Τα πρώτα δύο φύλλα βγήκαν πολυγραφημένα στην Πετρούπολη, τα φύλλα 3-11 βγήκαν στο εξωτερικό, στο Βερολίνο· τα φύλλα 12, 13, 14 και 15 τυπώθηκαν στη Βαρσοβία· το τελευταίο, το 16ο φύλλο βγήκε στο εξωτερικό. Η εφημερίδα διευθυνόταν από τον Κ. Μ. Τάχταρεφ και άλλους.

Ο Λένιν έκανε κριτική στις απόψεις της *Ραμπότσαγια Μισλ* σαν ρωσικής παραλλαγής του διεθνούς οπορτουνισμού στο άρθρο του «Πισωδρομική κατεύθυνση στη ρωσική σοσιαλδημοκρατία» [βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 240-273 (ελλ. έκδ., σελ. 246-279)], στα άρθρα που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα *Ίσκρα* και στο βιβλίο *Τι να κάνουμε;*.

32. *Vademecum για τη σύνταξη του Ραμπότσεγε Ντιέλο. Συλλογή υλικών που εκδόθηκε από την ομάδα Απελευθέρωση της δουλειάς με πρόλογο του Γ. Πλεχάνοφ.* (Γενεύη, Φλεβάρης του 1900)· η συλλογή στρεφόταν ενάντια στον οπορτουνισμό που υπήρχε στις γραμμές του ΣΔΕΚΡ και κυρίως ενάντια στον «οικονομισμό» της «Ένωσης των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών» του εξωτερικού και του οργάνου της – του περιοδικού *Ραμπότσεγε Ντιέλο*.

33. *«Profession de foi»* (σύμβολο πίστης, πρόγραμμα, έκθεση κοσμοαντίληψης) – φυλλάδιο που εξέθετε τις οπορτουνιστικές αντιλήψεις της επιτροπής Κιέβου του ΣΔΕΚΡ· γράφτηκε στα τέλη του 1899. Το περιεχόμενο της προκήρυξης συμπίπτει σε πολλά σημεία με το γνωστό «Credo» των «οικονομιστών». Κριτική του ντοκουμέντου αυτού έκανε ο Λένιν στο άρθρο του «Παίρνοντας αφορμή από μια "Profession de foi» που κυκλοφόρησε σε χειρόγραφα και δακτυλογραφημένα αντίτυπα [βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 310-321 (ελλ. έκδ., σελ. 316-326)].

34. *Ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς»* – η πρώτη ρωσική μαρξιστική ομάδα· ιδρύθηκε από τον Γ. Β. Πλεχάνοφ το 1883 στην Ελβετία. Εκτός από τον Πλεχάνοφ στην ομάδα ανήκαν ο Π. Μπ. Αξελρόντ, ο Λ. Γ. Ντέιτς, η Β. Ι. Ζασούλιτς και ο Β. Ν. Ιγνάτοφ.

Η ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς» έκανε πολλά για την προπαγάνδιση του μαρξισμού στη Ρωσία. Μετέφραζε στα ρωσικά, έβγαζε στο εξωτερικό και κυκλοφορούσε στη Ρωσία τα έργα του Κ. Μαρξ και του Φ. Ένγκελς: *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, *Μισθωτή εργασία και κεφάλαιο*, *Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη* και άλλα· εκλαΐκευε επίσης το μαρξισμό με τις δικές της εκδόσεις. Η ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς» έδωσε σοβαρό κτύπημα στο ναροντνικισμό, που ήταν το κύριο ιδεολογικό εμπόδιο στο δρόμο της διάδοσης του μαρξισμού και της ανάπτυξης του σοσιαλδημοκρατικού κινήματος στη Ρωσία. Στα έργα του *Ο σοσιαλισμός και ο πολιτικός αγώνας* (1883), *Οι διαφωνίες μας* (1885) και άλλα, ο Γ. Β. Πλεχάνοφ υπέβαλε σε μαρξιστική κριτική τις θεωρίες των ναρόντνικων για το μη καπιταλιστικό δρόμο ανάπτυξης της Ρωσίας, την υποκειμενική ιδεαλιστική άποψη των ναρόντνικων για το ρόλο της προσωπικότητας στην ιστορία, την άρνηση του πρωτοποριακού ρόλου του προλεταριάτου στο επαναστατικό κίνημα κι άλλα. Τα δυο σχέδια προγράμματος των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών (1883 και 1885), που γράφτηκαν από τον Πλεχάνοφ κι εκδόθηκαν από την ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς», υπήρξαν σοβαρό βήμα στην προετοιμασία και στη δημιουργία του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος στη Ρωσία. Εξαιρετικά μεγάλη σημασία στη διάδοση των μαρξιστικών αντιλήψεων, στη θεμελίωση και στην υπεράσπιση του διαλεκτικού και του ιστορικού υλισμού είχε το βιβλίο του Πλεχάνοφ (Ν. Μπέλτοφ) *Γύρω στο ζήτημα της εξέλιξης της μονιστικής αντίληψης στην ιστορία* (1895) που «διαπαιδαγώγησε ολόκληρη γενιά Ρώσων μαρξιστών» (Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 16ος, σελ. 243). Η ομάδα έβγαλε και κυκλοφόρησε στη Ρωσία 4 τεύχη της συλλογής *Σοτσιαλντεμοκράτ* όπως και μια σειρά εκλαϊκευτικές μπροσούρες για τους εργάτες.

Ο Φ. Ένγκελς χαιρέτησε την εμφάνιση της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς» «που αποδεχόταν ειλικρινά και ανεπιφύλακτα τις μεγάλες οικονομικές και ιστορικές θεωρίες του Μαρξ» (Κ. Μαρξ και Φ. Ένγκελς. *Άπαντα*, ρωσ. έκδ., τόμ. XXVII, 1935, σελ. 461). Ο Γ. Β. Πλεχάνοφ και η Β. Ι. Ζασούλιτς συνδέονταν με προσωπική φιλία με τον Φ. Ένγκελς και επί πολλά χρόνια αλληλογραφούσαν μαζί του. Η ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς» αποκατέστησε σύνδεση με το διεθνές εργατικό κίνημα και αρχίζοντας από το πρώτο συνέδριο της II Διεθνούς το 1889 (Παρίσι) ως τη διάλυσή της αντιπροσώπευε τη σοσιαλδημοκρατία της Ρωσίας σ᾽ όλα τα συνέδρια της Διεθνούς. Η ομάδα, όμως, «Απελευθέρωση της δουλειάς» έκανε και σοβαρά λάθη: υπερέβαλλε το ρόλο της φιλελεύθερης αστικής τάξης, υποτιμούσε την επαναστατικότητα της αγροτιάς σαν εφεδρείας της προλεταριακής επανάστασης. Τα λάθη αυτά ήταν το σπέρμα των μελλοντικών μενσεβίκικων απόψεων του Πλεχάνοφ και των άλλων μελών της ομάδας. Ο Β. Ι. Λένιν έλεγε ότι η ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς» «έβαλε μόνο τα θεωρητικά θεμέλια της σοσιαλδημοκρατίας κι έκανε το πρώτο βήμα προς το εργατικό κίνημα» (*Άπαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 20ός, σελ. 255).

Το 1894, με πρωτοβουλία της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς», ιδρύθηκε η «Ένωση των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών του εξωτερικού». Το 1900, τα μέλη της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς» και οι οπαδοί τους αποχώρησαν από την «Ένωση» και ίδρυσαν την επαναστατική οργάνωση «Σοτσιαλντεμοκράτ». Τα μέλη της ομάδας Γ. Β. Πλεχάνοφ, Π. Μπ. Αξελρόντ και Β. Ι. Ζασούλιτς ανήκαν στη σύνταξη της *Ίσκρα* και του *Ζαριά*. Στο δεύτερο συνέδριο του ΣΔΕΚΡ, τον Αύγουστο του 1903, η ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς» δήλωσε ότι αυτοδιαλύεται.

Η *«Αγγελία για την επανάληψη των εκδόσεων της ομάδας “Απελευθέρωση της δουλειάς”»* που γράφτηκε από τον Αξελρόντ το Δεκέμβρη του 1899, δημοσιεύτηκε στις αρχές του 1900, σε ιδιαίτερη προκήρυξη και στο *Vademecum για τη σύνταξη του Ραμπότσεγε Ντιέλο*. Το πρόγραμμα της φιλολογικής δράσης της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς», που διατυπώθηκε στην *Αγγελία*, εφαρμόστηκε μόνο όταν άρχισε να βγαίνει το *Ζαριά* και η *Ίσκρα*.

35. *Το III Συνέδριο της «Ένωσης των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών»* έγινε το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Σεπτέμβρη 1901 στη Ζυρίχη· οι αποφάσεις του έδειχναν ότι είχε νικήσει οριστικά ο οπορτουνισμός στις γραμμές της «Ένωσης». Στο συνέδριο ψηφίστηκαν τροπολογίες και συμπληρώσεις πάνω στα σχέδια της συμφωνίας αρχών και του συμφώνου των οργανώσεων του εξωτερικού των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών, που η επεξεργασία τους έγινε στη συνδιάσκεψη της Γενεύης, τον Ιούνη του 1901. Οι τροπολογίες είχαν καθαρά οπορτουνιστικό χαρακτήρα· αυτό προκαθόρισε και την αποτυχία του «ενωτικού» συνεδρίου των οργανώσεων του ΣΔΕΚΡ στο εξωτερικό, που έγινε λίγες μέρες μετά το III Συνέδριο της «Ένωσης». Στο συνέδριο εγκρίθηκαν επίσης οι «Οδηγίες για τη σύνταξη του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*» που στην πραγματικότητα ενθάρρυναν τους αναθεωρητές γιατί δεν έκαναν λόγο για την πάλη της επαναστατικής και της οπορτουνιστικής τάσης μέσα στη διεθνή και στη ρωσική σοσιαλδημοκρατία, για την ανάγκη να γίνει κριτική του αναθεωρητισμού και να θεμελιωθεί η επαναστατική ουσία του μαρξισμού. – *23*.

36. Κ. Μαρξ και Φ. Ένγκελς. *Διαλεχτά έργα σε δυο τόμους*, ρωσ. έκδ., τόμ. II, 1955, σελ. 7.

37. *Πρόγραμμα της Γκότα* – το πρόγραμμα του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος της Γερμανίας που ψηφίστηκε το 1875 στο συνέδριο της Γκότα, όταν έγινε η ενοποίηση των δύο χωριστών ως τότε γερμανικών σοσιαλιστικών κομμάτων: των αϊζεναχικών (που καθοδηγούνταν από τον Α. Μπέμπελ και τον Β. Λίμπκνεχτ και βρίσκονταν κάτω από την ιδεολογική επιρροή του Μαρξ και του Ένγκελς) και των λασαλικών. Το πρόγραμμα έπασχε από εκλεκτισμό και ήταν οπορτουνιστικό, γιατί οι αϊζεναχικοί πάνω στα βασικότερα ζητήματα έκαναν παραχωρήσεις στους λασαλικούς και δέχτηκαν τις λασαλικές διατυπώσεις. Ο Κ. Μαρξ και ο Φ. Ένγκελς έκαναν εξουθενωτική κριτική στο σχέδιο του προγράμματος της Γκότα, θεωρώντας το σαν ένα σημαντικό βήμα προς τα πίσω σε σύγκριση με το αϊζεναχικό πρόγραμμα του 1869 (βλ. Κ. Μαρξ και Φ. Ένγκελς, *Διαλεχτά έργα σε δυο τόμους*, ρωσ. έκδ., τόμ. II, 1955, σελ. 5-38).

38. Πρόκειται για την μπροσούρα του Π. Μπ. Αξελρόντ *Σχετικά με τα σύγχρονα καθήκοντα και την τακτική των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών*. Γενεύη, 1898.

39. Ο Β. Ι. Λένιν παραθέτει σε δική του μετάφραση μια περικοπή από τον πρόλογο του Φ. Ένγκελς στο έργο του *Ο πόλεμος των χωρικών στη Γερμανία* (βλ. Κ. Μαρξ και Φ. Ένγκελς. *Διαλεχτά έργα σε δυο τόμους*, ρωσ. έκδ., τόμ. I, 1955, σελ. 604-606).

40. Μιλώντας για τον *«περίφημο βιομηχανικό πόλεμο της Πετρούπολης του 1896»*, ο Β. Ι. Λένιν είχε υπόψη του τη μαζική απεργία των εργατών υφαντουργίας της Πετρούπολης που έγινε το Μάη - Ιούνη του 1896. Αφορμή για την απεργία στάθηκε η άρνηση των εργοστασιαρχών να πληρώσουν στο ακέραιο στους εργάτες τα μεροκάματα για τις μέρες της στέψης του Νικολάου Β΄, που ήταν μέρες αργίας. Η απεργία άρχισε στο ρωσικό εργοστάσιο βαμβακονηματουργίας (Καλίνκινσκαγια) και επεκτάθηκε γρήγορα σ᾽ όλα τα βαμβακονηματουργεία και στις υφαντουργικές επιχειρήσεις της Πετρούπολης και σε συνέχεια και στα μεγάλα μηχανουργικά εργοστάσια και σε άλλες επιχειρήσεις. Το προλεταριάτο της Πετρούπολης για πρώτη φορά κατέβαινε σε πλατύ μέτωπο ενάντια στους εκμεταλλευτές. Απεργούσαν πάνω από 30 χιλιάδες εργάτες. Την απεργία την καθοδηγούσε η «Ένωση αγώνα για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης» της Πετρούπολης που έβγαζε προκηρύξεις και καλούσε τους εργάτες να υπερασπιστούν ομόθυμα και σταθερά τα δικαιώματά τους. Η «Ένωση αγώνα» τύπωσε και κυκλοφόρησε τις βασικές διεκδικήσεις των εργατών (*Τι ζητούν οι εργάτες των βαμβακονημα-*

τουργείων της Πετρούπολης;): μείωση της εργάσιμης μέρας στις 10½ ώρες, αύξηση των τιμολογίων, έγκαιρη πληρωμή του μεροκάματου κλπ. Οι απεργίες της Πετρούπολης συνέβαλαν στην ανάπτυξη του απεργιακού κινήματος σ' όλη τη Ρωσία κι ανάγκασαν την τσαρική κυβέρνηση να επιταχύνει την αναθεώρηση των εργατικών νόμων και να εκδώσει το νόμο της 2 (14) του Ιούνη 1897 για μείωση της εργάσιμης μέρας στις φάμπρικες και στα εργοστάσια σε 11½ ώρες. Οι απεργίες αυτές, όπως έγραφε αργότερα ο Λένιν, «εγκαινίασαν την εποχή του εργατικού κινήματος που σε συνέχεια αναπτύχθηκε σταθερά» (*Άπαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 13ος, σελ. 78).

41. *Η μπροσούρα «για τη ζύμωση»* γράφτηκε το 1894 στη Βίλνα από τον Α. Κρέμερ (που αργότερα ήταν ένας από τους οργανωτές της Μπουντ), και θεωρήθηκε από τον Γ. Ο. Μάρτοφ· στην αρχή κυκλοφορούσε χειρόγραφη και πολυγραφημένη, στα τέλη, όμως, του 1897 τυπώθηκε στη Γενεύη με πρόλογο και επίλογο του Π. Μπ. Αξελρόντ. Η μπροσούρα που γενίκευσε την πείρα της σοσιαλδημοκρατικής δουλειάς στη Βίλνα, είχε μεγάλη επίδραση στους Ρώσους σοσιαλδημοκράτες γιατί περιείχε συνθήματα που καλούσαν να εγκαταλειφθεί η προπαγάνδα των κλειστών ομίλων και να περάσουν στη μαζική ζύμωση μέσα στους εργάτες με βάση τις καθημερινές τους ανάγκες και διεκδικήσεις. Η υπερεκτίμηση, όμως, του ρόλου και της σημασίας της καθαρά οικονομικής πάλης σε βάρος της πολιτικής ζύμωσης για τα πανδημοκρατικά αιτήματα, αποτέλεσε το έμβρυο του μελλοντικού «οικονομισμού». Η μονομέρεια του «οικονομισμού της Βίλνας» σημειώθηκε από τον Π. Μπ. Αξελρόντ στον επίλογο της έκδοσης της μπροσούρας στη Γενεύη· ο Γ. Β. Πλεχάνοφ έκανε κριτική ανάλυση της μπροσούρας *Για τη ζύμωση* στο άρθρο του «Ακόμα μια φορά για το σοσιαλισμό και τον πολιτικό αγώνα» (*Ζαριά*, τεύχος 1, Απρίλης του 1901, σελ. 1-32).

42. Η *«Ένωση αγώνα για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης»* που οργανώθηκε από τον Β. Ι. Λένιν το φθινόπωρο του 1895, συνένωνε είκοσι περίπου μαρξιστικούς εργατικούς κύκλους της Πετρούπολης. Όλη η δουλειά της «Ένωσης αγώνα» στηριζόταν στις αρχές του συγκεντρωτισμού και της αυστηρής πειθαρχίας. Επικεφαλής της «Ένωσης αγώνα» βρισκόταν η Κεντρική ομάδα, στην οποία ανήκαν ο Β. Ι. Λένιν, ο Α. Α. Βανέγεφ, ο Π. Κ. Ζαπορόζετς, ο Γ. Μ. Κρζιζανόβσκι, η Ν. Κ. Κρούπσκαγια, ο Γ. Ο. Μάρτοφ, ο Μ. Α. Σιλβίν, ο Β. Β. Στάρκοφ και άλλοι. Η άμεση καθοδήγηση ήταν συγκεντρωμένη στα χέρια των πέντε μελών της ομάδας με επικεφαλής τον Λένιν. Η οργάνωση διαιρούνταν σε αχτιδικές ομάδες. Πρωτοπόροι, συνειδητοί εργάτες (ο Ι. Β. Μπάμπουσκιν, ο Β. Α. Σελγουνόφ κι άλλοι) συνδέανε τις ομάδες αυτές με τις φάμπρικες και τα εργοστάσια. Στα εργοστάσια υπήρχαν οργανωτές για τη συγκέντρωση πληροφοριών και τη διάδοση του Τύπου· στις μεγάλες επιχειρήσεις είχαν δημιουργηθεί εργατικοί όμιλοι.

Η «Ένωση αγώνα» για πρώτη φορά στη Ρωσία άρχισε να πραγματοποιεί τη συνένωση του σοσιαλισμού με το εργατικό κίνημα, το πέρασμα από την προπαγάνδα του μαρξισμού μέσα σ' ένα μικρό κύκλο πρωτοπόρων εργατών, οργανωμένων σε ομίλους, στην πολιτική ζύμωση μέσα στις πλατιές μάζες του προλεταριάτου. Η «Ένωση» καθοδηγούσε το εργατικό κίνημα συνδυάζοντας την πάλη των εργατών για τα οικονομικά τους αιτήματα με την πολιτική πάλη ενάντια στον τσαρισμό. Το Νοέμβρη του 1895, η «Ένωση αγώνα» οργάνωσε την απεργία στη φάμπρικα μάλλινων υφασμάτων του Θόρντον. Το καλοκαίρι του 1896, με την καθοδήγηση της «Ένωσης», έγινε η περίφημη απεργία των υφαντουργών της Πετρούπολης, στην οποία πήραν μέρος πάνω από 30 χιλιάδες εργάτες. Η «Ένωση αγώνα» έβγαζε προκηρύξεις και μπροσούρες για τους εργάτες. Διευθυντής των εκδόσεων της «Ένωσης» ήταν ο Β. Ι. Λένιν· κάτω από την καθοδήγησή του προετοιμαζόταν η έκδοση της πολιτικής εργατικής εφημερίδας *Ραμπότσεγε Ντιέλο*. Η «Ένωση αγώνα» επέκτεινε την επιρροή της έξω από τα όρια της Πετρούπολης. Με πρωτοβουλία της, έγινε η ενοποίηση των εργατικών ομίλων σε «Ενώσεις αγώνα» στη Μόσχα, στο Κίεβο, στο Εκατερινοσλάβ και σ' άλλες πόλεις και περιοχές της Ρωσίας.

Το Δεκέμβρη του 1895, η τσαρική κυβέρνηση έδωσε ένα σοβαρό χτύπημα στην «Ένωση αγώνα»: τη νύχτα της 8 και 9 (20-21) του Δεκέμβρη 1895 πιάστηκε σημαντικό μέρος των στελεχών της «Ένωσης» με επικεφαλής τον Β. Ι. Λένιν· κατασχέθηκε και το πρώτο φύλλο της εφημερίδας *Ραμπότσεγε Ντιέλο* που ήταν έτοιμο για στοιχειοθέτηση.

Ύστερα από λίγες μέρες, στην πρώτη μετά τις συλλήψεις συνέλευση της ομάδας, πάρθηκε απόφαση να ονομαστεί η οργάνωση των σοσιαλδημοκρατών της Πετρούπολης «Ένωση αγώνα για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης». Στις 15 (27) του Δεκέμβρη 1895, τα μέλη της «Ένωσης» που είχαν μείνει ελεύθερα, απαντώντας στη σύλληψη του Λένιν και των άλλων μελών της «Ένωσης αγώνα», έβγαλαν προκήρυξη πάνω σε πολιτικό θέμα γραμμένη από εργάτες.

Ο Β. Ι. Λένιν, βρισκόμενος στη φυλακή, καθοδηγούσε τη δράση της «Ένωσης», τη βοηθούσε με τις συμβουλές του, έστελνε στους έξω κρυπτογραφημένα γράμματα και προκηρύξεις, έγραψε την μπροσούρα *Για τις απεργίες* (ως τώρα δε βρέθηκε), το «Σχέδιο και εξήγηση του προγράμματος του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος» [βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 2ος, σελ. 81-110 (ελλ. έκδ., σελ. 85-116)].

Η σημασία της οργάνωσης της Πετρούπολης «Ένωση αγώνα για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης» βρισκόταν στο γεγονός ότι, σύμφωνα με την έκφραση του Λένιν, αποτελούσε το έμβρυο του επαναστατικού κόμματος που στηρίζεται στο εργατικό κίνημα και καθοδηγεί την ταξική πάλη του προλεταριάτου.

Τα παλιά μέλη της «Ένωσης» που διέφυγαν τη σύλληψη, πήραν μέρος στην προετοιμασία και στη διεξαγωγή του Ι Συνεδρίου του ΣΔΕΚΡ και στην επεξεργασία της «Διακήρυξης» που εκδόθηκε εξ ονόματος του συνεδρίου. Η μακρόχρονη, όμως, απουσία των ιδρυτών της «Ένωσης αγώνα» που βρίσκονταν εξορία στη Σιβηρία, και κυρίως του Β. Ι. Λένιν, διευκόλυνε την εφαρμογή της οπορτουνιστικής πολιτικής των «νεαρών», των «οικονομιστών», που με την εφημερίδα *Ραμπότσαγια Μισλ* καλλιεργούσαν από το 1897 τις ιδέες του τρέιντ-γιουνιονισμού και του μπερνσταϊνισμού στο έδαφος της Ρωσίας. Από το δεύτερο εξάμηνο του 1898 ανέλαβαν την ηγεσία της «Ένωσης» οι πιο απροκάλυπτοι «οικονομιστές» – οι «ραμποτσεμίσλεντσι».

43. Το κύριο άρθρο «Προς τους Ρώσους εργάτες», που γράφτηκε από τον Β. Ι. Λένιν για την εφημερίδα *Ραμπότσεγε Ντιέλο* δε βρέθηκε μέχρι τώρα.

Ρούσκαγια Σταρινά (*Ρωσικοί παλιοί καιροί*) – ιστορικό περιοδικό που ιδρύθηκε από τον Μ. Ι. Σεμέβσκι· έβγαινε κάθε μήνα στην Πετρούπολη από το 1870 ως το 1918. Το *Ρούσκαγια Σταρινά* δημοσίευε σε εξέχουσα θέση αναμνήσεις, ημερολόγια, σημειώματα, γράμματα κρατικών παραγόντων της Ρωσίας και εκπροσώπων του ρωσικού πολιτισμού, καθώς και διάφορα ντοκουμέντα.

44. Πρόκειται για το ματοκύλισμα των απεργών εργατών της Μεγάλης μανιφακτούρας του Γιαροσλάβλ στις 27 του Απρίλη (9 του Μάη) 1895. Αιτία της απεργίας που αγκάλιασε πάνω από 4.000 εργάτες, ήταν ότι η διεύθυνση έβαλε νέα τιμολόγια στις διάφορες εργασίες που μείωναν το μεροκάματο των εργατών. Για την καταστολή της απεργίας κλήθηκαν 10 λόχοι του συντάγματος του Φαναγκορίισκ· μπήκαν σε δράση τα όπλα. Το αποτέλεσμα ήταν να σκοτωθεί 1 εργάτης και 14 να τραυματιστούν. Στην αναφορά του διοικητή του συντάγματος για το ματοκύλισμα των εργατών της Μεγάλης μανιφακτούρας ο Νικόλαος Β΄ έγραψε: «Ευχαριστώ τους λεβέντες-φαναγκορίτσι για τη σταθερότητα και την αποφασιστικότητά τους στη διάρκεια των εργοστασιακών ταραχών.»

Το άρθρο για την απεργία του Γιαροσλάβλ το 1895 γράφτηκε από τον Β. Ι. Λένιν· ως τώρα δε βρέθηκε.

45. *Σανκτ Πετερμπούργκσκι Ραμπότσι Λιστόκ* (*Εργατικό Φυλλάδιο της Πετρούπολης*) – όργανο της «Ένωσης αγώνα για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης» της Πετρούπολης. Βγήκαν δυο φύλλα: το 1ο το Φλεβάρη (έγραφε Γενάρης) του 1897, τυπωμένο στη Ρωσία με πολύγραφο σε 300-400 αντίτυπα, και το 2ο σε τυπογραφείο το Σεπτέμβρη του 1897 στη Γενεύη.

Η εφημερίδα έβαλε το καθήκον να συνδυάζεται η οικονομική πάλη της εργατικής τάξης με τις πλατιές πολιτικές διεκδικήσεις και υπογράμμιζε την ανάγκη της δημιουργίας εργατικού κόμματος.

46. Πρόκειται για τη «*Διακήρυξη του Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος της Ρωσίας*» που βγήκε το 1898 με εντολή και εξ ονόματος του Ι Συνεδρίου του ΣΔΕΚΡ από την Κεντρική Επιτροπή του ΣΔΕΚΡ (βλ. *Αποφάσεις και ψηφίσματα των συνεδρίων και των συνδιασκέψεων του ΚΚΣΕ και των ολομελειών της ΚΕ*, μέρος Ι, 1954, σελ. 11-14). Η «Διακήρυξη» πρόβαλλε την πάλη για τις πολιτικές ελευθερίες και την ανατροπή της απολυταρχίας σαν το κύριο καθήκον της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας, συνέδεε την πολιτική πάλη με τα γενικά καθήκοντα του εργατικού κινήματος.

47. Πρόκειται για τις συσκέψεις των «γηραιών» –των ιδρυτών της οργάνωσης της Πετρούπολης «Ένωση αγώνα για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης» Β. Ι. Λένιν, Α. Α. Βανέγεφ, Γ. Μ. Κρζιζανόβσκι, Γ. Ο. Μάρτοφ και άλλων– με τους αντιπροσώπους των καινούργιων μελών της «Ένωσης αγώνα» που έγιναν στα σπίτια του Σ. Ι. Ραντσένκο και του Γ. Ο. Μάρτοφ στην Πετρούπολη ανάμεσα στις 14 και 17 του Φλεβάρη (26 του Φλεβάρη με 1 του Μάρτη) 1897, όταν τα παλιά μέλη της «Ένωσης αγώνα» αποφυλακίστηκαν για να σταλούν εξορία στη Σιβηρία. Στις συσκέψεις αυτές παρουσιάστηκαν σοβαρές διαφωνίες πάνω στα ζητήματα της οργάνωσης και της τακτικής. Η Α. Α. Γιακούμποβα που το 1893-1895 ανήκε στην ομάδα των «γηραιών», υπεράσπιζε στη σύσκεψη την άποψη του ανατέλλοντος «οικονομισμού»· ταυτόχρονα ο Μπ. Ι. Γκόρεβ (Γκόλντμαν), «νεαρό» μέλος της «Ένωσης αγώνα», υποστήριζε τον Β. Ι. Λένιν, τους «γηραιούς». Για το ζήτημα αυτό έγραψε ο Β. Ι. Λένιν στην υποσημείωση πάνω στο «Γράμμα προς τη σύνταξη» του Πετερμπούρζετς (Κ. Μ. Τάχταρεφ) που δημοσιεύτηκε στην *Ίσκρα*, αρ. φύλλου 40, στις 15 του Μάη 1903: «Συγκεκριμένα· η ανακρίβεια της διαίρεσης που κάνω, βρίσκεται στο ότι ένας “νεαρός” όπως αποδείχτηκε, υπεράσπιζε τότε (στη διένεξη) τους “γηραιούς” κι ένας “γηραιός” τους “νεαρούς”».

48. *Λιστόκ «Ραμπότνικα»* (*Φυλλάδιο του «Εργάτη»*) – μη περιοδική έκδοση της «Ένωσης των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών του εξωτερικού»· έβγαινε στη Γενεύη από το 1896 ως το 1898. Βγήκαν 10 τεύχη του *Λιστόκ*· τα τεύχη 1-8 βγήκαν με επιμέλεια της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς». Λόγω της στροφής της πλειονότητας των μελών της «Ένωσης» προς τον «οικονομισμό», η ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς» αρνήθηκε να συνεχίσει να επιμελείται τις εκδόσεις της «Ένωσης» και τα τεύχη 9-10 του *Λιστόκ* (Νοέμβρης του 1898) βγήκαν με την επιμέλεια των «οικονομιστών».

49. *Die Neue Zeit* (*Νέοι Καιροί*) – θεωρητικό περιοδικό του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος· έβγαινε στη Στουτγάρδη από το 1883 ως το 1923. Ως τον Οκτώβρη του 1917 διευθυντής του ήταν ο Κ. Κάουτσκι, έπειτα ο Γ. Κούνοφ. Στο *Die Neue Zeit* πρωτοδημοσιεύτηκαν ορισμένα έργα του

Κ. Μαρξ και του Φ. Ένγκελς: η *Κριτική του προγράμματος της Γκότα* του Κ. Μαρξ (στο τεύχος 18 του 1890-1891), η *Κριτική του σχεδίου του σοσιαλδημοκρατικού προγράμματος του 1891* του Φ. Ένγκελς (στο τεύχος 1 του 1901-1902) και άλλα. Ο Ένγκελς βοηθούσε πάντα με τις συμβουλές του τη σύνταξη του περιοδικού και συχνά τής έκανε κριτική για τις παρεκκλίσεις του περιοδικού από το μαρξισμό. Το *Die Neue Zeit* είχε συνεργάτες του πολλούς επιφανείς παράγοντες του γερμανικού και του διεθνούς εργατικού κινήματος του τέλους του XIX και των αρχών του XX αιώνα: Α. Μπέμπελ, Β. Λίμπκνεχτ, Ρ. Λούξεμπουργκ, Φ. Μέρινγκ, Κ. Τσέτκιν, Γ. Β. Πλεχάνοφ, Π. Λαφάργκ, Β. Άντλερ και άλλους. Από το 1895 και ύστερα στο περιοδικό άρχισαν να δημοσιεύονται συστηματικά άρθρα αναθεωρητών, ανάμεσα σ' αυτά και μια σειρά άρθρα του Ε. Μπέρνσταϊν με τον τίτλο «Τα προβλήματα του σοσιαλισμού», που εγκαινίασε την εκστρατεία των αναθεωρητών ενάντια στο μαρξισμό. Στα χρόνια του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου το περιοδικό έπαιρνε κεντριστική, καουτσκική θέση και ουσιαστικά υποστήριζε τους σοσιαλσοβινιστές.

50. *Στο Συνέδριο της Βιέννης του Αυστριακού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος* που έγινε από τις 2 ως τις 6 του Νοέμβρη (ν. ημ.) 1901, ψηφίστηκε νέο κομματικό πρόγραμμα σε αντικατάσταση του παλιού προγράμματος του Χάινφελντ (1888). Στο σχέδιο του νέου προγράμματος, που το προετοίμασε με εντολή του συνεδρίου του Μπρνο του 1899 ειδική επιτροπή (Β. Άντλερ και άλλοι), έγιναν σοβαρές παραχωρήσεις στον μπερνσταϊνισμό, πράγμα που προκάλεσε πολλές κριτικές παρατηρήσεις· ιδιαίτερα ο Κ. Κάουτσκι, στο άρθρο του «Die Revision des Programms der Sozialdemokratie in Österreich» («Η αναθεώρηση του προγράμματος της αυστριακής σοσιαλδημοκρατίας») που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Die Neue Zeit*, 1901-1902, τεύχος 3, τάχθηκε υπέρ της διατήρησης του βασικού μέρους του προγράμματος του Χάινφελντ, γιατί αυτό έκφραζε πληρέστερα και σωστότερα την αντίληψη της σοσιαλδημοκρατίας για τη γενική πορεία της ιστορικής εξέλιξης και τα καθήκοντα της εργατικής τάξης.

51. Ο Β. Ι. Λένιν έχει υπόψη του το βιβλίο του Σ. Ν. Προκοπόβιτς *Το εργατικό κίνημα στη Δύση. Δοκίμιο κριτικής μελέτης. Τόμ. Ι. Γερμανία. Βέλγιο*, Πετρούπολη 1899, το άρθρο του Π. Μπ. Στρούβε, «Die Marxsche Theorie der sozialen Entwicklung» («Η θεωρία της κοινωνικής εξέλιξης του Μαρξ») καθώς και το κριτικό σημείωμά του για το βιβλίο του Ε. Μπέρνσταϊν *Οι προϋποθέσεις του σοσιαλισμού και τα καθήκοντα της σοσιαλδημοκρατίας* και το βιβλίο του Κ. Κάουτσκι *Ο Μπέρνσταϊν και το σοσιαλδημοκρατικό πρόγραμμα* που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό *Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik*, XIV Band, Berlin, 1899 (*Αρχείο κοινωνικής νομοθεσίας και στατιστικής*, τόμ. XIV, Βερολίνο, 1899).

Το χαρακτηριστικό γνώρισμα του βιβλίου του Προκοπόβιτς, που το διαποτίζει το πνεύμα του ρεφορμισμού, είναι η επιφανειακή μελέτη του υλικού και η εχθρική στάση απέναντι στο επιστημονικό σοσιαλισμό και στη δράση της επαναστατικής σοσιαλδημοκρατίας· ο Προκοπόβιτς προσπάθησε να αποδείξει στο βιβλίο του ότι στο εργατικό κίνημα της Γερμανίας και του Βελγίου δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις για την επαναστατική πάλη και την επαναστατική πολιτική της σοσιαλδημοκρατίας. Ο Στρούβε με τη σειρά του, ξεκινώντας από τις θέσεις του μπερνσταϊνισμού, προσπαθούσε στα άρθρα του να ανατρέψει τη γενική θεωρία του μαρξισμού και τις φιλοσοφικές της προϋποθέσεις, αρνιόταν ότι είναι αναπόφευκτη και αναγκαία η κοινωνική επανάσταση και η δικτατορία του προλεταριάτου.

52. *Συνδικάτα Χιρς-Ντούνκερ* – ρεφορμιστικές συνδικαλιστικές οργανώσεις της Γερμανίας που δημιουργήθηκαν το 1868 από τους παράγοντες του αστικού προοδευτικού κόμματος Μ. Χιρς και Φ. Ντούνκερ. Κηρύσσοντας την ιδέα της «αρμονίας» των συμφερόντων της εργασίας και του κεφαλαίου, οι οργανωτές των συνδικάτων Χιρς-Ντούνκερ θεωρούσαν ότι μπορεί να γίνονται δεκτοί στα συνδικάτα δίπλα στους εργάτες και οι κεφαλαιοκράτες, αρνούνταν τη σκοπιμότητα της απεργιακής πάλης. Ισχυρίζονταν ότι η απαλλαγή των εργατών από το ζυγό του κεφαλαίου είναι δυνατή στα πλαίσια της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας με τη νομοθεσία του αστικού κράτους και τη βοήθεια των συνδικαλιστικών οργανώσεων· θεωρούσαν ότι κύριο καθήκον των συνδικάτων είναι η μεσολάβηση ανάμεσα στους εργάτες και στους επιχειρηματίες και η συγκέντρωση χρημάτων. Η αρνητική στάση απέναντι στις απεργίες μετέτρεπε τα συνδικάτα Χιρς-Ντούνκερ σε οργανώσεις απεργοσπαστών· η δράση τους περιοριζόταν κυρίως στα πλαίσια των ταμείων αλληλοβοήθειας και των πολιτιστικών-μορφωτικών οργανώσεων. Τα συνδικάτα Χιρς-Ντούνκερ που διατηρήθηκαν ως το Μάη του 1933, δεν αντιπροσώπευαν ποτέ μια σοβαρή δύναμη μέσα στο γερμανικό εργατικό κίνημα, παρ' όλες τις προσπάθειες της αστικής τάξης και την υποστήριξη των κυβερνητικών οργάνων. Το 1933, οι οπορτουνιστές παράγοντες των συνδικάτων Χιρς-Ντούνκερ μπήκαν στο φασιστικό «μέτωπο εργασίας».

53. *«Ομάδα αυτοαπελευθέρωσης της εργατικής τάξης»* – μικρή ομάδα οικονομιστών· εμφανίστηκε στην Πετρούπολη το φθινόπωρο του 1898 και έζησε μερικούς μήνες. Η ομάδα έβγαλε μια έκκληση όπου διατύπωνε τους σκοπούς της (η έκκληση έχει χρονολογία Μάρτης του 1899 και δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Νακανούνε* τον Ιούλη του 1899), το καταστατικό και μερικές προκηρύξεις προς τους εργάτες.

54. *Νακανούνε (Παραμονές)* – «κοινωνική-επαναστατική επιθεώρηση», μηνιάτικο περιοδικό ναροντνικιστικής κατεύθυνσης· έβγαινε στα ρωσικά

στο Λονδίνο από το Γενάρη του 1899 ως το Φλεβάρη του 1902, κάτω από τη διεύθυνση του Ε. Α. Σερεμπριακόφ· βγήκαν 37 τεύχη. Γύρω από το περιοδικό που κήρυσσε απόψεις γενικού δημοκρατικού χαρακτήρα, ήταν συγκεντρωμένοι εκπρόσωποι διαφόρων μικροαστικών κομμάτων και ρευμάτων· χαρακτηριστικό γνώρισμα του *Νακανούνε* είναι η εχθρική του στάση απέναντι στο μαρξισμό γενικά, και απέναντι στη ρωσική επαναστατική σοσιαλδημοκρατία ιδιαίτερα.

55. Η πολεμική ανάμεσα στην ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς» και στη σύνταξη του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* άρχισε όταν δημοσιεύτηκε τον Απρίλη του 1899 στο τεύχος Ι του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* μια βιβλιοκρισία για την μπροσούρα του Β. Ι. Λένιν *Τα καθήκοντα των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών* (Γενεύη, 1898). Η σύνταξη του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* που δεν παραδεχόταν ότι η «Ένωση των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών» του εξωτερικού έχει οπορτουνιστικό χαρακτήρα κι ότι δυνάμωσε η επιρροή των «οικονομιστών» μέσα στις σοσιαλδημοκρατικές οργανώσεις της Ρωσίας, ισχυριζόταν σ' αυτήν τη βιβλιοκρισία ότι «*η ουσία της μπροσούρας, όπως εκτίθεται, συμπίπτει απόλυτα με το πρόγραμμα της σύνταξης του Ραμπότσεγε Ντιέλο*» κι ότι η σύνταξη δεν ξέρει «για ποιους "νεαρούς" συντρόφους μιλάει ο Αξελρόντ» στον πρόλογο της μπροσούρας.

Στο γράμμα προς τη σύνταξη του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* που γράφτηκε τον Αύγουστο του 1899, ο Π. Μπ. Αξελρόντ έδειξε ότι δεν έχουν βάση οι προσπάθειες του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* να συνταυτίσει τη θέση της επαναστατικής σοσιαλδημοκρατίας, που διατυπώθηκε από τον Λένιν στην μπροσούρα *Τα καθήκοντα των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών*, με τη θέση των Ρώσων και των ξένων «οικονομιστών». Το Φλεβάρη του 1900, η ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς» έβγαλε τη συλλογή «Vademecum για τη σύνταξη του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*» με πρόλογο του Γ. Β. Πλεχάνοφ. Αφορμή για την έκδοση του «Vademecum» έδωσε ο επίλογος της σύνταξης του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* στη *Διαμαρτυρία των σοσιαλδημοκρατών της Ρωσίας* (ενάντια στο «Credo» των «οικονομιστών») που γράφτηκε από τον Β. Ι. Λένιν στην περίοδο που ήταν εξορία στη Σιβηρία και τυπώθηκε στο περιοδικό *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, τεύχος 4-5, Δεκέμβρης του 1899 [βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 163-176 (ελλ. έκδ., σελ. 167-180)]. Η σύνταξη του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* ισχυριζόταν στον επίλογο αυτόν ότι το «Credo» «δεν είναι παρά γνώμη ορισμένων ατόμων» κι ότι οι φόβοι για μια ενδεχόμενη εξέλιξη της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας προς την κατεύθυνση μιας καθαρά οικονομικής πάλης δεν έχουν τάχα «σοβαρή βάση στην πραγματική πορεία του ρωσικού εργατικού κινήματος». Ο Πλεχάνοφ δημοσίευσε στο «Vademecum» την «Απάντηση» του Σ. Ν. Προκοπόβιτς στην μπροσούρα του Αξελρόντ *Σχετικά με τα σημερινά καθήκοντα και την τακτική των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών*, απάντηση που κυκλοφορούσε χειρόγραφη, καθώς και ορισμένα «ιδιωτικά» γράμματα πολιτικού περιεχομένου της Ε. Ντ. Κουσκόβα και του Γκρίσιν (Τ. Μ. Κόπελζον), ανέτρεψε τους ισχυρισμούς αυτούς της σύνταξης του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* και απέδειξε ότι στους κύκλους των εκπατρισμένων Ρώσων σοσιαλδημοκρατών που ήταν συγκεντρωμένοι γύρω από την «Ένωση των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών» και το περιοδικό *Ραμπότσεγε Ντιέλο*, κυριαρχούσαν πραγματικά τα οπορτουνιστικά στοιχεία και οι ιδέες του «οικονομισμού».

Η «Απάντηση της σύνταξης του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* στο "Γράμμα" του Π. Αξελρόντ και στο "Vademecum" του Γ. Πλεχάνοφ» που γράφτηκε από τον Μπ. Κριτσέβσκι το Φλεβάρη-Μάρτη του 1900, αποκάλυψε πια πέρα για πέρα τον οπορτουνισμό των «ραμποτσεντέλτσι». Κατοπινά, η πολεμική ενάντια στο *Ραμπότσεγε Ντιέλο* μεταφέρθηκε στις στήλες της *Ίσκρα* και του *Ζαριά*.

56. Πρόκειται για την εφημερίδα *Dier Sozialdemokrat* (*Σοτσιαλντεμοκράτ*) – κεντρικό όργανο του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος της Γερμανίας την εποχή του έκτακτου νόμου ενάντια στους σοσιαλιστές· έβγαινε στη Ζυρίχη από τις 28 του Σεπτέμβρη 1879 ως τις 22 του Σεπτέμβρη 1888 και στο Λονδίνο από την 1η του Οκτώβρη 1888 ως τις 27 του Σεπτέμβρη 1890. Στα 1879-1880, η εφημερίδα διευθυνόταν από τον Γ. Φόλμαρ, κι από το Γενάρη του 1881 από τον Ε. Μπέρνσταϊν που εκείνα τα χρόνια επηρεαζόταν πολύ από τον Φ. Ένγκελς. Η ιδεολογική καθοδήγηση του Ένγκελς, εξασφάλιζε τη μαρξιστική κατεύθυνση του *Σοτσιαλντεμοκράτ*. Οι μαχητικές διαθέσεις των εργατικών μαζών της Γερμανίας που είχαν ξεπεράσει την πρώτη σύγχυση που προκάλεσε η ψήφιση του έκτακτου νόμου, είχαν τεράστια σημασία για τη δράση της εφημερίδας *Σοτσιαλντεμοκράτ*· παρ' όλο που έκανε ορισμένα λάθη, υπεράσπιζε σταθερά την επαναστατική τακτική και έπαιξε εξαιρετικό ρόλο στη συγκέντρωση και στην οργάνωση των δυνάμεων της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας. Μετά την κατάργηση του έκτακτου νόμου ενάντια στους σοσιαλιστές, η έκδοση του *Σοτσιαλντεμοκράτ* σταμάτησε και κεντρικό όργανο του κόμματος έγινε και πάλι η εφημερίδα *Vorwärts* (*Εμπρός*).

57. Πρόκειται για το σατιρικό ποίημα «Ύμνος του μοντέρνου Ρώσου σοσιαλιστή» που δημοσιεύτηκε στο *Ζαριά*, τεύχος 1, Απρίλης του 1901, με την υπογραφή «Ναρτσίς Τουπορίλοφ». Το ποίημα αυτό κορόιδευε τους «οικονομιστές» για την προσαρμογή τους στο αυθόρμητο κίνημα. Συγγραφέας του ποιήματος ήταν ο Γ. Ο. Μάρτοφ.

58. *Η Γενική Εβραϊκή Εργατική Ένωση της Λιθουανίας, Πολωνίας και Ρωσίας (Μπουντ)* οργανώθηκε το 1897 στο ιδρυτικό συνέδριο των εβραϊκών σοσιαλδημοκρατικών ομάδων που έγινε στη Βίλνα· στις γραμμές της συνένωνε κυρίως μισοπρολεταριακά στοιχεία Εβραίων επαγγελματιών των δυτικών περιοχών της Ρωσίας. Στο Ι Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ (1898), η

Μπουντ μπήκε στο ΣΛΕΚΡ «σαν αυτόνομη οργάνωση, ανεξάρτητη μόνο στα ζητήματα που αφορούν ειδικά το εβραϊκό προλεταριάτο» (*Αποφάσεις και ψηφίσματα των συνεδρίων και των συνδιασκέψεων του ΚΚΣΕ και των ολομελειών της ΚΕ*, ρωσ. έκδ., μέρος I, 1954, σελ. 14).

Η Μπουντ ήταν φορέας του εθνικισμού και της χωριστικής τάσης μέσα στο εργατικό κίνημα της Ρωσίας και σε βασικότερα ζητήματα του σοσιαλδημοκρατικού κινήματος έπαιρνε οπορτουνιστικές θέσεις. Τον Απρίλη του 1901, το IV Συνέδριο της Μπουντ τάχθηκε υπέρ της κατάργησης των οργανωτικών σχέσεων που είχαν καθιερωθεί από το Πρώτο Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ και ψήφισε απόφαση να αντικατασταθεί η αυτονομία με ομοσπονδία· η απόφαση του IV Συνεδρίου της Μπουντ «Για τα μέσα του πολιτικού αγώνα» έλεγε ότι «το καλύτερο μέσο για να τραβηχτούν οι πλατιές μάζες στο κίνημα είναι η οικονομική πάλη».

Στο II Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ, όταν το συνέδριο απέρριψε την αξίωση της Μπουντ ν' αναγνωριστεί σαν ο μοναδικός εκπρόσωπος του εβραϊκού προλεταριάτου, η Μπουντ αποχώρησε από το κόμμα. Το 1906, με βάση την απόφαση του IV (Ενωτικού) Συνεδρίου, η Μπουντ μπήκε πάλι στο ΣΔΕΚΡ.

Μέσα στο ΣΔΕΚΡ οι μπουντιστές υποστήριζαν πάντα την οπορτουνιστική πτέρυγα του κόμματος («οικονομιστές», μενσεβίκους, λικβινταριστές), έκαναν αγώνα ενάντια στους μπολσεβίκους και στον μπολσεβικισμό. Στην προγραμματική διεκδίκηση των μπολσεβίκων για το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των εθνών, η Μπουντ αντιπαρέτασσε τη διεκδίκηση της πολιτιστικής-εθνικής αυτονομίας. Στα χρόνια της αντίδρασης του Στολίπιν, η Μπουντ κρατούσε λικβινταριστική στάση και πήρε ενεργό μέρος στη δημιουργία του Αντικομματικού συνασπισμού του Αυγούστου. Τον καιρό του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου, 1914-1918, οι μπουντιστές ακολουθούσαν γραμμή σοσιαλσοβινιστική. Το 1917, η Μπουντ υποστήριξε την αντεπαναστατική Προσωρινή κυβέρνηση, αγωνίστηκε στο πλευρό των εχθρών της Μεγάλης Οκτωβριανής Σοσιαλιστικής Επανάστασης. Στα χρόνια της ξένης στρατιωτικής επέμβασης και του εμφύλιου πολέμου, η ηγεσία της Μπουντ έσμιξε με τις δυνάμεις της αντεπανάστασης. Ταυτόχρονα, μέσα στα απλά μέλη της Μπουντ σημειώθηκε στροφή υπέρ της συνεργασίας με τη σοβιετική εξουσία. Το Μάρτη του 1921, η Μπουντ αυτοδιαλύθηκε και μέρος των μελών της με βάση τις γενικές αρχές μπήκε στο ΚΚΡ (Μπ.).

59. *Σβομπόντα* (*Ελευθερία*) – περιοδικό που έβγαινε στην Ελβετία από την «επαναστατική σοσιαλιστική» ομάδα *Σβομπόντα* (ιδρύθηκε από τον Ε. Ο. Ζελένσκι (Ναντέζντιν) το Μάη του 1901)· βγήκαν συνολικά δύο τεύχη του περιοδικού: το πρώτο το 1901 και το δεύτερο το 1902. Ο Β. Ι. Λένιν κατέτασσε την ομάδα *Σβομπόντα* σε κείνες τις «ανεδαφικές ομαδούλες» που δεν είχαν «ούτε σταθερές, σοβαρές ιδέες ούτε πρόγραμμα, τακτική και οργάνωση ούτε ρίζες στις μάζες» (*Άπαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 20ός, σελ. 331, 332).

Στις εκδόσεις της (εκτός από το περιοδικό *Σβομπόντα* η ομάδα είχε εκδώσει το *Κανούν Ρεβολιούτσι. Μη περιοδική επιθεώρηση των ζητημάτων της θεωρίας και της τακτικής*, τεύχος 1, την εφημερίδα-περιοδικό *Ότκλικι*, τεύχος 1, την προγραμματική μπροσσούρα *Η αναγέννηση του επαναστατισμού στη Ρωσία* του Ναντέζντιν κ.ά.), η ομάδα *Σβομπόντα* προπαγάνδιζε τις ιδέες της τρομοκρατίας και του «οικονομισμού». Σε συνασπισμό με τους «οικονομιστές» της Πετρούπολης πάλευε ενάντια στην *Ίσκρα* και στην επιτροπή Πετρούπολης του ΣΔΕΚΡ. Η ομάδα αυτοδιαλύθηκε το 1903.

Ο Β. Ι. Λένιν έδωσε το χαρακτηριστικό γνώρισμα της ομάδας και των εκδόσεών της στα σημειώματά του «Για το περιοδικό *Σβομπόντα*» (*Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 358-359) (ελλ. έκδ. σελ. 364-365) και «Για την ομάδα *Σβομπόντα*» (*Άπαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 6ος, σελ. 254-255).

60. Πρόκειται για τις μαζικές επαναστατικές εκδηλώσεις των φοιτητών και των εργατών: τις πολιτικές διαδηλώσεις, τις συγκεντρώσεις, τις απεργίες που έγιναν το Φλεβάρη – Μάρτη του 1901 στην Πετρούπολη, Μόσχα, Κίεβο, Χάρκοβο, Καζάν, Τομσκ και άλλες πόλεις της Ρωσίας.

Το φοιτητικό κίνημα του σχολικού έτους 1900-1901 που ξεκίνησε από φοιτητικά αιτήματα, πήρε χαρακτήρα επαναστατικών πολιτικών εκδηλώσεων ενάντια στην αντιδραστική πολιτική της απολυταρχίας, υποστηρίχτηκε από τους πρωτοπόρους εργάτες και είχε απήχηση σ' όλα τα στρώματα της ρωσικής κοινωνίας. Άμεση αφορμή για τις διαδηλώσεις και τις απεργίες του Φλεβάρη – Μάρτη του 1901 έδωσε η βίαιη επιστράτευση 183 φοιτητών του Πανεπιστημίου του Κιέβου γιατί είχαν πάρει μέρος σε μια φοιτητική συγκέντρωση (βλ. το άρθρο του Β. Ι. Λένιν, «Η επιστράτευση των 183 φοιτητών» – (*Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 391-396) (ελλ. έκδ., σελ. 396-401). Η κυβέρνηση εξαπόλυσε άγρια επίθεση ενάντια σ' όσους πήραν μέρος στις επαναστατικές εκδηλώσεις: η αστυνομία και οι κοζάκοι διέλυαν τις διαδηλώσεις και ξυλοκοπούσαν τους διαδηλωτές, εκατοντάδες φοιτητές πιάστηκαν και αποβλήθηκαν από τα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα· ιδιαίτερα άγρια επίθεση οργανώθηκε ενάντια στους διαδηλωτές που πήραν μέρος στη διαδήλωση 4 (17) του Μάρτη 1901 στην πλατεία του καθεδρικού ναού «Καζάνσκι σομπόρ» της Πετρούπολης. Τα γεγονότα του Φλεβάρη – Μάρτη 1901 έδειχναν την αναπτυσσόμενη επαναστατική άνοδο στη Ρωσία· τεράστια σημασία είχε η συμμετοχή των εργατών στο κίνημα που ξετυλιγόταν κάτω από πολιτικά συνθήματα.

61. Κ. Μαρξ και Φ. Ένγκελς. *Άπαντα*, 2η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 459.

62. Στην εφημερίδα *Ίσκρα*, αρ. φύλλου 7, Αύγουστος του 1901, και στη στήλη «Χρονικά του εργατικού κινήματος και γράμματα από τις φάμπρικες και τα εργοστάσια», δημοσιεύτηκε το γράμμα ενός εργάτη υφαντουργού της

Πετρούπολης που έδειχνε την τεράστια επίδραση της λενινιστικής *Ίσκρα* στους πρωτοπόρους εργάτες.

«...Έδειξα σε πολλούς συντρόφους την *Ίσκρα* και το μικρό της φύλλο έγινε κυριολεκτικά κουρέλι, κι όμως είναι πολύτιμο..., –έγραφε ο επιστολογράφος. – Μιλάει για την υπόθεσή μας, για όλη τη ρωσική υπόθεση, που την αξία της δεν μπορείς να την εκτιμήσεις με καπίκια και με ώρες· όταν τη διαβάζεις, καταλαβαίνεις γιατί οι χωροφύλακες και οι αστυνομικοί μάς φοβούνται εμάς τους εργάτες και τους διανοούμενους που ακολουθούμε. Και πραγματικά οι διανοούμενοι αυτοί είναι ο φόβος και ο τρόμος και για τον τσάρο, και για τ' αφεντικά, και για όλους, και όχι μόνο για τις τσέπες των αφεντικών... Ο εργαζόμενος λαός τώρα εύκολα μπορεί να πάρει φωτιά, χαμηλά όλα σιγοκαίνε κιόλας, μόνο μια σπίθα χρειάζεται και θ' ανάψει η πυρκαγιά. Αχ, πόσο σωστά έχει ειπωθεί ότι από τη σπίθα θ' ανάψει η φλόγα!... Παλιότερα, η κάθε απεργία αποτελούσε μεγάλο γεγονός, τώρα, όμως, ο καθένας βλέπει ότι δε φτάνει μόνο η απεργία, τώρα πρέπει να κερδίσουμε τη λευτεριά, να προτάξουμε τα στήθη μας για να την κατακτήσουμε. Τώρα όλοι, και ο γέρος και ο νέος, όλοι θα διάβαζαν, το δυστύχημα, όμως, για μας είναι ότι δεν υπάρχουν βιβλία. Την περασμένη Κυριακή συγκέντρωσα έντεκα άτομα και, διαβάζοντας το βιβλίο *Από πού ν' αρχίσουμε;* κάτσαμε ως αργά τη νύχτα. Πόσο σωστά τα λέει όλα και πόσο καλά το καταλαβαίνουν... Θέλουμε να γράψουμε γράμμα στην ίδια την *Ίσκρα* Σας για να μας διδάσκει όχι μόνο πώς ν' αρχίσουμε, αλλά και πώς να ζούμε και πώς να πεθαίνουμε».

63. Π. Μπ. Αξελρόντ, *Γύρω από τα σύγχρονα καθήκοντα και την τακτική των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών*, Γενεύη, 1898, σελ. 16-17.

64. Πρόκειται για το άρθρο του Π. Μπ. Στρούβε «Η απολυταρχία και τα ζέμστβο», που δημοσιεύτηκε στην *Ίσκρα*, αρ. φύλλων 2 και 4, το Φλεβάρη και το Μάη του 1901. Στάθηκε δυνατό να δημοσιευτεί στην *Ίσκρα* το άρθρο του Στρούβε και στο *Ζαριά* το «εμπιστευτικό σημείωμα» του Σ. Γ. Βίτε «Η απολυταρχία και τα ζέμστβο» με πρόλογο του Στρούβε (Ρ. Ν. Σ.), χάρη στη συμφωνία που έκλεισαν το Γενάρη (1901) η σύνταξη της *Ίσκρα* και του *Ζαριά* με τη «δημοκρατική αντιπολίτευση» (που την εκπροσωπούσε ο Στρούβε). Η συμφωνία αυτή, που την έκαναν ο Π. Μπ. Αξελρόντ και η Β. Ι. Ζασούλιτς, –που την υποστήριξε ο Γ. Β. Πλεχάνοφ και την καταψήφισε ο Β. Ι. Λένιν,– δεν κράτησε πολύ: την άνοιξη του 1901 φάνηκε ότι ήταν απολύτως αδύνατο να συνεχιστεί η συνεργασία των σοσιαλδημοκρατών με τους αστούς δημοκράτες και ο συνασπισμός με τον Στρούβε διαλύθηκε.

65. *Ρωσία* – καθημερινή, μετριοπαθής φιλελεύθερη εφημερίδα· έβγαινε στην Πετρούπολη από το 1899 ως το 1902 με διευθυντή τον Γ. Π. Σαζόνοφ και με χρονογράφους τον Α. Β. Αμφιτεάτροφ και τον Β. Μ. Ντοροσέβιτς. Είχε πλατιά κυκλοφορία στους αστικούς κύκλους της ρωσικής κοινωνίας. Το Γενάρη του 1902, η εφημερίδα κλείστηκε από την κυβέρνηση για το χρονογράφημα του Αμφιτεάτροφ «Οι κύριοι Ομπμάνοφ».

66. Πρόκειται για το άρθρο της Β. Ι. Ζασούλιτς «Τα σύγχρονα γεγονότα», και το χρονικό για τις φοιτητικές ταραχές στη στήλη «Από την κοινωνική μας ζωή» (*Ίσκρα*, αρ. φύλλου 3, Απρίλης του 1901) για το άρθρο του Α. Ν. Πότρεσοφ «Παράλογα ονειροπολήματα» και για το σημείωμα «Επιδρομή της αστυνομίας ενάντια στη φιλολογία» (*Ίσκρα*, αρ. φύλλου 5, Ιούνης του 1901).

67. Πρόκειται για τα σημειώματα «Ένα επεισόδιο στο ζέμστβο του Εκατερινοσλάβ» και «Οι "απεργοσπάστες" της Βιάτκας» (*Ίσκρα*, αρ. φύλλων 7 και 9, Αύγουστος και Οκτώβρης του 1901). – *96*.

68. *Σανκτ-Πέτερμπουργκσκιγε Βέντομοστι* (*Χρονικά της Πετρούπολης*) – εφημερίδα, έβγαινε στην Πετρούπολη από το 1728 σαν συνέχεια της πρώτης ρωσικής εφημερίδας *Βέντομοστι* που εκδιδόταν από το 1703. Από το 1728 ως το 1874 τη *Σανκτ-Πέτερμπουργκσκιγε Βέντομοστι*, την έβγαζε η Ακαδημία Επιστημών και από το 1875 κι ύστερα το υπουργείο Εθνικής Παιδείας. Η εφημερίδα έβγαινε ως τα τέλη του 1917.

69. *Ρούσκιγε Βέντομοστι* (*Ρωσικά Χρονικά*) – εφημερίδα, έβγαινε στη Μόσχα από το 1863 κι εξέφραζε τις απόψεις της μετριοπαθούς φιλελεύθερης διανόησης· στην περίοδο 1880-1900 συνεργάζονταν στην εφημερίδα οι συγγραφείς του δημοκρατικού στρατοπέδου (Μ. Ε. Σαλτικόφ-Στσεντρίν, Γ. Ι. Ουσπένσκι, Β. Γ. Κορολένκο και άλλοι), δημοσιεύονταν εργασίες των φιλελεύθερων ναρόντνικων. Από το 1905, η εφημερίδα ήταν όργανο της δεξιάς πτέρυγας του αστικού κόμματος των καντέντων. Ο Λένιν έλεγε ότι η *Ρούσκιγε Βέντομοστι* συνδύαζε με ιδιόμορφο τρόπο «το δεξιό καντετισμό με ένα ναροντνικιστικό επίχρισμα» (*Άπαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 19ος, σελ. 111). Το 1918, η *Ρούσκιγε Βέντομοστι* κλείστηκε μαζί με άλλες αντεπαναστατικές εφημερίδες.

70. *Μπρεντανιστική αντίληψη της ταξικής πάλης*, «μπρεντανισμός» – «αστική φιλελεύθερη θεωρία που παραδέχεται τη μη επαναστατική "ταξική" πάλη του προλεταριάτου» (Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 28ος, σελ. 209), που διακηρύχνει ότι μπορεί να λυθεί το εργατικό ζήτημα στα πλαίσια του καπιταλισμού με την εργατική νομοθεσία και την οργάνωση των εργατών σε συνδικάτα. Πήρε την ονομασία από το όνομα του Λ. Μπρεντάνο, ενός από τους κύριους εκπροσώπους της σχολής τού από καθέδρας σοσιαλισμού στην αστική πολιτική οικονομία.

71. Πρόκειται για την *«Ομάδα εργατών για τον αγώνα ενάντια στο κεφάλαιο»*, που οργανώθηκε στην Πετρούπολη την άνοιξη του 1899 από τον Β. Α. Γκουτόσβκι (τον κατοπινά γνωστό μενσεβίκο Ε. Μαγέβσκι)· η ομάδα αποτελούνταν από μερικούς εργάτες και διανοούμενους, δεν είχε γερούς δεσμούς με το εργατικό κίνημα της Πετρούπολης και διαλύθηκε το καλοκαίρι του 1899, αμέσως μετά τη σύλληψη όλων σχεδόν των μελών της· οι απόψεις της συγγένευαν με τον «οικονομισμό». Η ομάδα τύπωσε την προκήρυξη «Το πρόγραμμά μας», που ωστόσο δεν κυκλοφόρησε, γιατί η ομάδα χτυπήθηκε.

72. Πρόκειτα, προφανώς, για την πρώτη συνάντηση του Β. Ι. Λένιν με τον Α. Σ. Μαρτίνοφ, που έγινε το 1901. Ο Μαρτίνοφ στις αναμνήσεις του περιγράφει ως εξής τη συνάντηση αυτή: «Συζητήσαμε με τον Λένιν για το πρόγραμμα, για τα πολιτικά καθήκοντα του κόμματος και την πολιτική τακτική κι έλεγες πως δεν υπήρχε καμιά διαφωνία μεταξύ μας. Και να, στο τέλος της συζήτησης ο Λένιν με ρωτάει: “Πώς, λοιπόν, βλέπετε το οργανωτικό μου σχέδιο;”. Σηκώθηκαν αμέσως οι τρίχες της κεφαλής μου: “Σ' αυτό το σημείο δε συμφωνώ καθόλου μαζί σας...”. Ο Βλαντίμιρ Ιλίτς μισόκλεισε τα μάτια, χαμογέλασε και μου απάντησε: “Εσείς μόνο στο σημείο αυτό δε συμφωνάτε μαζί μου, αλλά σ' αυτό βρίσκεται όλη η ουσία, και, συνεπώς, δεν υπάρχει πια λόγος να συζητούμε”. Και χωρίσαμε... για πολλά χρόνια.» (Α. Μαρτίνοφ, *Ο μεγάλος αρχηγός του προλεταριάτου*. Μόσχα, 1924, σελ. 8-9).

73. Ο Β. Ι. Λένιν έχει υπόψη του τον όμιλο των σοσιαλδημοκρατών της Πετρούπολης (των «γηραιών») που καθοδηγούσε ο ίδιος· ο όμιλος αυτός αποτέλεσε τη βάση για να ιδρυθεί το 1895 η «Ένωση αγώνα για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης».

74. Η οργάνωση των επαναστατών ναρόντνικων *«Ζεμλιά ι βόλια»* («Γη και ελευθερία») δημιουργήθηκε το φθινόπωρο του 1876 στην Πετρούπολη· στην αρχή ονομαζόταν «Βόρεια επαναστατική ναροντνικιστική ομάδα» και από το 1878 είναι γνωστή σαν εταιρία «Ζαμλιά ι βόλια». Μέλη της ήταν ο Μαρκ και η Όλγα Νατανσόν, ο Γ. Β. Πλεχάνοφ, ο Ο. Β. Άπτεκμαν, ο Α. Ντ. Μιχάιλοφ και η Α. Φ. Μιχάιλοβα, ο Α. Α. Κβιατκόβσκι, ο Μ. Ρ. Ποπόφ, ο Σ. Μ. Κραβτσίνσκι, ο Ντ. Α. Κλέμεντς, ο Α. Ντ. Ομπολέσεφ, η Σ. Λ. Περόβσκαγια και άλλοι επιφανείς επαναστάτες της δεκαετίας 1870-1880. Η οργάνωση «Ζεμλιά ι βόλια», χωρίς να παραιτείται από το σοσιαλισμό σαν τελικό σκοπό, έβαζε σαν άμεσο σκοπό την πραγματοποίηση «*των λαϊκών αιτημάτων και πόθων*, όπως παρουσιάζονται στη δοσμένη στιγμή», δηλ. των αιτημάτων «ζεμλιά ι βόλια». «Είναι αυτονόητο – έλεγε το πρόγραμμα της οργάνωσης– ότι η διατύπωση αυτή μπορεί να γίνει πράξη μόνο *με τη βίαιη ανατροπή*», για την προετοιμασία της οποίας έμπαινε το καθήκον της υποκίνησης της «λαϊκής δυσαρέσκειας» και της «αποδιοργάνωσης της δύναμης του κράτους». Για τη ζύμωση μέσα στους αγρότες οι ζεμλεβόλτσι οργάνωναν «αποστολές για μόνιμη διαμονή» στα χωριά και κυρίως στα γεωργικά κυβερνεία της περιοχής του Μέσου και Κάτω Βόλγα της Μαυρόχωμης ζώνης του Κέντρου. Έκαναν επίσης ζύμωση μέσα στους εργάτες και στη σπουδάζουσα νεολαία, βοηθούσαν το απεργιακό κίνημα. Στις 6 (18) του Δεκέμβρη 1876, οι ζεμλεβόλτσι οργάνωσαν τη γνωστή διαδήλωση στην πλατεία Καζάνσκαγια της Πετρούπολης.

Σε αντίθεση από τις ναροντνικιστικές ομάδες της περιόδου 1870-1875, οι ζεμλεβόλτσι δημιούργησαν γεροδεμένη οργάνωση που στηριζόταν στις αρχές του αυστηρού συγκεντρωτισμού και της αυστηρής πειθαρχίας. Η οργάνωση αποτελούνταν από το «βασικό όμιλο» και τις τοπικές και ειδικές ομάδες (για τη δουλειά μέσα στην αγροτιά και στους εργάτες, τις ομάδες «αποδιοργάνωσης» κλπ.)· επικεφαλής του «βασικού ομίλου» βρισκόταν η «διοίκηση» («επιτροπή») που έλεγχε τη δράση των ομάδων, τις εφοδίαζε με Τύπο, με χρήματα κλπ. Το καταστατικό της εταιρίας που ψηφίστηκε το χειμώνα του 1876-1877, απαιτούσε υποταγή της μειοψηφίας στην πλειοψηφία· απαιτούσε από το κάθε μέλος να προσφέρει ανεπιφύλακτα προς όφελος της οργάνωσης «όλες τις δυνάμεις του, τα μέσα, τους δεσμούς, τις συμπάθειες και τις αντιπάθειές του, ακόμα και τη ζωή του»· να τηρείται απόλυτη μυστικότητα για όλες τις εσωτερικές υποθέσεις της οργάνωσης κλπ. Στα χρόνια 1878-1879, οι ζεμλεβόλτσι έβγαλαν 5 τεύχη του περιοδικού *Ζεμλιά ι βόλια*.

Το 1879, με την αποτυχία της σοσιαλιστικής ζύμωσης μέσα στους αγρότες και την ένταση των κυβερνητικών καταδιωκτικών μέτρων, οι περισσότεροι ζεμλεβόλτσι άρχισαν να κλίνουν προς την πολιτική τρομοκρατία σαν βασική μέθοδο πάλης, για την εφαρμογή του προγράμματος της οργάνωσής τους. Οι διαφωνίες ανάμεσα στους οπαδούς της παλιάς τακτικής (με επικεφαλής τον Γ. Β. Πλεχάνοφ) και στους οπαδούς της τρομοκρατίας (Α. Ι. Ζελιάμποφ και άλλοι) κατέληξαν σε διάσπαση στο συνέδριο της «Ζεμλιά ι βόλια» στο Βορόνεζ (Ιούνης του 1879). Οι πρώτοι οργάνωσαν την εταιρία «Τσιόρνι περεντέλ» και οι δεύτεροι τη «Ναρόντναγια βόλια» (βλ. σημείωση 9).

Οι *τσιορνοπερεντέλτσι* (Γ. Β. Πλεχάνοφ, Μ. Ρ. Ποπόφ, Π. Μπ. Αξελρόντ, Λ. Γ. Ντέιτς, Γ. Β. Στεφάνοβιτς, Β. Ι. Ζασούλιτς, Ο. Β. Άπτεκμαν, Β. Ν. Ιγνάτοφ, αργότερα ο Α. Π. Μπουλάνοφ κι άλλοι) υποστήριζαν στις προγραμματικές τους διεκδικήσεις βασικά την πλατφόρμα της «Ζεμλιά ι βόλια». Στη Ρωσία και στο εξωτερικό όπου κατέφυγαν το 1880 ο Πλεχάνοφ, ο Ντέιτς, η Ζασούλιτς, ο Στεφάνοβιτς κι άλλοι, έβγαινε το περιοδικό *Τσιόρνι Περεντέλ* και η εφημερίδα *Ζερνό*. Αργότερα, ένα μέρος από τους τσιορνοπερεντέλτσι πέρασε εξελικτικά στο μαρξισμό (οι Πλεχάνοφ, Αξελρόντ, Ζασούλιτς, Ντέιτς και Ιγνάτοφ ίδρυσαν το 1883 την πρώτη ρωσική μαρξιστική οργάνωση, την ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς»), οι άλλοι μετά την 1η του Μάρτη 1881 προσχώρησαν στους ναροντοβόλτσι.

75. Πρόκειται για τα άρθρα του Ε. Λάζαρεφ «Η διάσπαση του ρωσικού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος» (*Νακανούνε*, τεύχη 15 και 16, Απρίλης και Μάης του 1900) και «Απ' αφορμή μια διάσπαση» (*Νακανούνε*, τεύχος 17-18, Ιούνης του 1900).

76. Πρόκειται για την μπροσούρα *Έκθεση για το ρωσικό σοσιαλδημοκρατικό κίνημα προς το Διεθνές σοσιαλιστικό συνέδριο του 1900 στο Παρίσι*. Γενεύη, έκδοση της «Ένωσης των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών», 1901. Την έκθεση την έγραψε με εντολή της «Ένωσης» η σύνταξη του *Ραμπότσεγε Ντιέλο*.

77. Ο Β. Ι. Λένιν έχει υπόψη του τις δριμύτατες παρατηρήσεις του άρθρου του Ρ. Μ. «Η πραγματικότητά μας», που δημοσιεύτηκε στο «Ιδιαίτερο παράρτημα της *Ραμπότσαγια Μισλ*» (Σεπτέμβρης του 1899). Ο Β. Ι. Λένιν παραθέτει το σημείο αυτό στην παράγραφο «β» του κεφαλαίου ΙΙΙ [βλ. σε τούτο τον τόμο, σελ. 84 (ελλ. έκδ., σελ. 69)].

78. *Γιούζνι Ραμπότσι* (*Εργάτης του Νότου*) – σοσιαλδημοκρατική εφημερίδα που έβγαινε παράνομα από το Γενάρη του 1900 ως τον Απρίλη του 1903 από ομάδα που έφερε την ίδια ονομασία· βγήκαν 12 φύλλα. Συντάκτες και συνεργάτες της *Γιούζνι Ραμπότσι* ήταν κατά καιρούς ο Ι. Χ. Λαλαγιάντς, ο Α. Βιλένσκι («Ιλιά»), ο Ο. Α. Κόγκαν (Ερμάνσκι), ο Μπ. Σ. Τσέιτλιν (Μπατούρσκι), ο Ε. Γ. Λέβιν και η Ε. Σ. Λέβινα, ο Β. Ν. Ρόζανοφ και άλλοι.

Η *Γιούζνι Ραμπότσι*, που στην αρχή εμφανίστηκε σαν «εργατική εφημερίδα του Εκατερινοσλάβ» (υπότιτλος των δυο πρώτων φύλλων), γρήγορα έγινε «όργανο του εργατικού κινήματος της Νότιας Ρωσίας», με σοβαρή επιρροή. Το τυπογραφείο της εφημερίδας άλλαζε συνεχώς μέρος και πέρασε από το Εκατερινοσλάβ, το Σμολένσκ, το Κισινιόφ, το Νικολάγεφ και από άλλες πόλεις.

Η *Γιούζνι Ραμπότσι* πολεμούσε τον «οικονομισμό» και την τακτική της τρομοκρατίας, υπεράσπιζε την ανάγκη να αναπτυχθεί το μαζικό επαναστατικό κίνημα. Σ' αντίθεση, όμως, με το σχέδιο της *Ίσκρα* για δημιουργία στη Ρωσία συγκεντρωτικού μαρξιστικού κόμματος γύρω από μια πανρωσική πολιτική εφημερίδα, η ομάδα *Γιούζνι Ραμπότσι* διατύπωνε ένα σχέδιο επανασύστασης του ΣΔΕΚΡ, με τη δημιουργία σοσιαλδημοκρατικών ενώσεων κατά περιοχές. Πρακτική προσπάθεια για την εφαρμογή του σχεδίου αυτού ήταν η σύγκληση του συνεδρίου των επιτροπών και των οργανώσεων του ΣΔΕΚΡ της Νότιας Ρωσίας, το Δεκέμβρη του 1901. Στο συνέδριο αυτό δημιουργήθηκε η «Ένωση των επιτροπών και οργανώσεων Νότου του ΣΔΕΚΡ», με όργανο τη *Γιούζνι Ραμπότσι*. Η προσπάθεια αυτή αποδείχτηκε θνησιγενής (όπως και όλο το οργανωτικό σχέδιο της *Γιούζνι Ραμπότσι*)

και μετά τα μαζικά κτυπήματα της άνοιξης του 1902 η «Ένωση» διαλύθηκε. Όσα μέλη της σύνταξης της *Γιούζνι Ραμπότσι* έμειναν ελεύθερα, άρχισαν διαπραγματεύσεις τον Αύγουστο του 1902 με τη σύνταξη της *Ίσκρα* για να δουλέψουν από κοινού για την αποκατάσταση της ενότητας της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας. Η δήλωση της ομάδας *Γιούζνι Ραμπότσι* ότι τάσσεται αλληλέγγυα με την *Ίσκρα* (δημοσιεύτηκε στην *Ίσκρα*, αρ. φύλλου 27, 1 του Νοέμβρη 1902 και στη *Γιούζνι Ραμπότσι*, αρ. φύλλου 10, Δεκέμβρης του 1902) είχε μεγάλη σημασία για τη συσπείρωση των σοσιαλδημοκρατικών δυνάμεων της Ρωσίας. Το Νοέμβρη του 1902, η ομάδα *Γιούζνι Ραμπότσι* μαζί με την οργάνωση της *Ίσκρα* στη Ρωσία, την επιτροπή Πετρούπολης του ΣΔΕΚΡ και τη «Βόρεια Ένωση του ΣΔΕΚΡ» παίρνει μέρος στη δημιουργία της οργανωτικής επιτροπής για τη σύγκληση του ΙΙ Συνεδρίου του κόμματος και στη δουλειά της επιτροπής αυτής.

Η ομάδα *Γιούζνι Ραμπότσι* έκανε μεγάλη επαναστατική δουλειά στη Ρωσία· ταυτόχρονα όμως, η ομάδα παρουσίασε οπορτουνιστικές τάσεις στη λύση του ζητήματος της στάσης απέναντι στη φιλελεύθερη αστική τάξη και στο αγροτικό κίνημα, εξύφαινε ένα χωριστικό σχέδιο δημιουργίας μιας πανρωσικής εφημερίδας, παράλληλα με την *Ίσκρα*.

Στο ΙΙ Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ, οι αντιπρόσωποι της ομάδας *Γιούζνι Ραμπότσι* πήραν τη θέση του «κέντρου» («μεσαίους οπορτουνιστές» ονόμαζε τους εκπροσώπους του «κέντρου» ο Λένιν). Το ΙΙ Συνέδριο αποφάσισε να διαλυθεί η ομάδα *Γιούζνι Ραμπότσι*, όπως και όλες οι χωριστές σοσιαλδημοκρατικές ομάδες και οργανώσεις (βλ. *Αποφάσεις και ψηφίσματα των συνεδρίων και των συνδιασκέψεων του ΚΚΣΕ και των ολομελειών της ΚΕ*, μέρος Ι, 1954, σελ. 57).

79. Ο Β. Ι. Λένιν έχει υπόψη του το φυλλάδιο *Ερωτήσεις για την κατάσταση της εργατικής τάξης στη Ρωσία* (1898) και την μπροσούρα-ερωτηματολόγιο *Ερωτήσεις για τη συγκέντρωση στοιχείων σχετικά με την κατάσταση της εργατικής τάξης της Ρωσίας* (1899) που είχαν εκδοθεί από τη *Ραμπότσαγια Μισλ*. Στο φυλλάδιο υπήρχαν 17 ερωτήσεις και στην μπροσούρα 158 ερωτήσεις για τις συνθήκες της εργασίας και της ζωής των εργατών.

80. Το απεργιακό κίνημα του 1885 αγκάλιασε πολλές επιχειρήσεις της υφαντουργικής βιομηχανίας των κυβερνείων Βλαντίμιρ, Μόσχας, Τβερ και άλλων κυβερνείων του βιομηχανικού Κέντρου. Πιο γνωστή ήταν η απεργία των εργατών του υφαντουργείου του Σάβα Μορόζοφ στο Νικόλσκ, που έγινε το Γενάρη του 1885. Βασικό αίτημα των εργατών ήταν η μείωση των προστίμων, ο διακανονισμός των όρων μίσθωσης κλπ.· την απεργία την καθοδηγούσαν οι πρωτοπόροι εργάτες Π.Α. Μοϊσεένκο, Λ. Ιβανόφ και Β. Σ. Βόλκοφ. Η απεργία του Μορόζοφ, όπου πήραν μέρος περίπου 8 χιλιάδες εργάτες, πνίγηκε με τη βοήθεια του στρατού· 33 εργάτες απεργοί παραπέμφθηκαν

σε δίκη και πάνω από 600 εργάτες εκτοπίστηκαν. Κάτω από την επίδραση του απεργιακού κινήματος του 1885-1886, η τσαρική κυβέρνηση αναγκάστηκε να εκδώσει το νόμο της 3 (15) του Ιούνη 1886 (το λεγόμενο «νόμο για τα πρόστιμα»).

81. Ο Β. Ι. Λένιν έχει υπόψη του τα παρακάτω γεγονότα από την ιστορία του ΣΔΕΚΡ:

Πρώτο γεγονός. Το καλοκαίρι του 1897, η «Ένωση αγώνα για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης» της Πετρούπολης πρότεινε στον Λένιν, που βρισκόταν τότε εξορία στη Σιβηρία (στο χωριό Σούσενσκογε), να πάρει μέρος στη δημιουργία ειδικής εργατικής βιβλιοθήκης, για την οποία ο Λένιν έγραψε τις μπροσσούρες που αναφέρονται στο κείμενο (και οι δυο τυπώθηκαν στη Γενεύη: *Τα καθήκοντα των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών* το 1898 και *Ο νέος εργοστασιακός νόμος* το 1899.

Δεύτερο γεγονός. Το 1898, ο Λ. Μάρτοφ (Γ. Ο. Τσέντερμπαουμ) που βρισκόταν εξορία στο Τουρουχάνσκ, έγραψε, με πρόταση της ΚΕ της Μπουντ, την μπροσσούρα *Η εργατική υπόθεση στη Ρωσία* (τυπώθηκε στη Γενεύη το 1899).

Τρίτο γεγονός. Η προσπάθεια να επαναληφθεί η έκδοση της *Ραμπότσαγια Γκαζέτα* με πρωτοβουλία της ΚΕ της Μπουντ έγινε το 1899. Τα άρθρα που αναφέρονται, γράφτηκαν από τον Λένιν για το φύλλο 3 της *Ραμπότσαγια Γκαζέτα.*

Τέταρτο γεγονός. Στις αρχές του 1900, με πρωτοβουλία της επιτροπής Εκατερινοσλάβ του ΣΔΕΚΡ και με την υποστήριξη της Μπουντ και της «Ένωσης των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών του εξωτερικού», έγινε προσπάθεια να συγκληθεί το Δεύτερο Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ, να επανασυσταθεί η Κεντρική Επιτροπή του κόμματος και να αρχίσει ξανά η έκδοση του Κεντρικού Όργανου – της *Ραμπότσαγια Γκαζέτα.* Το Φλεβάρη του 1900 ήρθε στη Μόσχα για συνομιλίες με τον Β. Ι. Λένιν, ο Ι. Χ. Λαλαγιάντς, μέλος της επιτροπής Εκατερινοσλάβ που το 1893 είχε πάρει μέρος στον καθοδηγούμενο από τον Λένιν όμιλο των μαρξιστών της Σαμάρας· ο Λαλαγιάντς πρότεινε στην ομάδα της *Ίσκρα* –στον Λένιν, στον Μάρτοφ και στον Πότρεσοφ– να πάρουν μέρος στο συνέδριο και να αναλάβουν τη σύνταξη της *Ραμπότσαγια Γκαζέτα.* Ο Λένιν και τα μέλη της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς» θεωρούσαν πρόωρη τη σύγκληση του συνεδρίου (βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 325-326) (ελλ. έκδ., σελ. 330-331)· η ομάδα όμως «Απελευθέρωση της δουλειάς» δεν μπορούσε να αρνηθεί τη συμμετοχή στο συνέδριο κι ανέθεσε στον Β. Ι. Λένιν να την αντιπροσωπεύσει στο συνέδριο, στέλνοντάς του πληρεξούσιο από το εξωτερικό. Λόγω των μαζικών συλλήψεων που έκανε η αστυνομία τον Απρίλη-Μάη του 1900, το συνέδριο δεν έγινε· στο Σμολένσκ, όπου επρόκειτο να συνέλθει το συνέδριο την άνοιξη του 1900, μαζεύτηκαν μόνο οι αντιπρόσωποι της Μπουντ, της σύνταξης της *Γιούζνι Ραμπότσι* και της «Ένωσης των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών του εξωτερικού».

Έτσι, ο Λένιν αναφέρει τα γεγονότα ακριβώς με τη σειρά που έγιναν στην πραγματικότητα.

82. Πρόκειται για το *Σύνδεσμο του εξωτερικού της ρωσικής επαναστατικής σοσιαλδημοκρατίας* που ιδρύθηκε με πρωτοβουλία του Β. Ι. Λένιν τον Οκτώβρη του 1901. Στο Σύνδεσμο μπήκαν το τμήμα της οργάνωσης της *Ίσκρα* του εξωτερικού και η επαναστατική οργάνωση «Σοτσιαλντεμοκράτ» που περιλάμβανε την ομάδα «Απελευθέρωση της δουλειάς». Καθήκον του Συνδέσμου ήταν να διαδίδει τις ιδέες της επαναστατικής σοσιαλδημοκρατίας και να συμβάλλει στη δημιουργία μαχητικής σοσιαλδημοκρατικής οργάνωσης. Ο Σύνδεσμος (σύμφωνα με το καταστατικό του) αποτελούσε τμήμα της οργάνωσης της *Ίσκρα* στο εξωτερικό. Στρατολογούσε οπαδούς της *Ίσκρα* από τους Ρώσους σοσιαλδημοκράτες του εξωτερικού, υποστήριζε υλικά την *Ίσκρα*, οργάνωνε την αποστολή της εφημερίδας στη Ρωσία και έβγαζε εκλαϊκευτικά μαρξιστικά έντυπα. Το ΙΙ Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ αναγνώρισε το Σύνδεσμο σαν τη μοναδική κομματική οργάνωση του εξωτερικού, με καταστατικά δικαιώματα επιτροπής, και την υποχρέωσε να δουλεύει κάτω από την καθοδήγηση και τον έλεγχο της ΚΕ του ΣΔΕΚΡ.

Ύστερα από το ΙΙ Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ στρογγυλοκάθισαν στο Σύνδεσμο του εξωτερικού οι μενσεβίκοι και πολεμούσαν τον Λένιν, τους μπολσεβίκους. Στο Δεύτερο Συνέδριό του, τον Οκτώβρη του 1903, οι μενσεβίκοι πέτυχαν την ψήφιση νέου καταστατικού του Συνδέσμου. Το καταστατικό αυτό στρεφόταν ενάντια στο καταστατικό του κόμματος, που είχε ψηφιστεί στο ΙΙ Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ. Από τότε, ο Σύνδεσμος έγινε φρούριο του μενσεβικισμού. Διατηρήθηκε ως το 1905.

83. Η «Έκθεση της οργάνωσης *Ίσκρα* στο ΙΙ Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ», που είχε γραφεί από τη Ν. Κ. Κρούπσκαγια, έλεγε: «Στο μεταξύ παντού, λίγο-πολύ γινόταν αισθητή η ανάγκη να πλατύνουν τα πλαίσια της τοπικής δουλειάς. "Είναι σαν να κάθονται σε λάκκο, δεν ξέρουν τίποτε απ' όσα γίνονται σε άλλα μέρη", έγραφε για την επιτροπή Κιέβου ένας ανταποκριτής. Δεν ξέρω κατά πόσο ήταν σωστό όσον αφορά την επιτροπή Κιέβου, αλλά μιλώντας γενικά, το "κάθισμα στο λάκκο" ήταν τότε υπεραρκετό.» («Εκθέσεις των σοσιαλδημοκρατικών επιτροπών στο Δεύτερο Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ». Μόσχα-Λένινγκραντ, 1930, σελ. 31).

84. Ο Β. Ι. Λένιν παραθέτει περικοπή από το άρθρο του Ντ. Ι. Πίσαρεφ «Παραστρατήματα ανώριμης σκέψης» (βλ. Ντ. Ι. Πίσαρεφ, *Άπαντα*, ρωσ. έκδ., τόμ. 3ος, 1956, σελ. 147, 148 και 149).

85. *Λιστόκ «Ραμπότσεβο Ντιέλα» (Δελτίο της«Εργατικής Υπόθεσης»)*

–έβγαινε κατά καιρούς σαν παράρτημα του περιοδικού *Ραμπότσεγε Ντιέλο* στη Γενεύη από τον Ιούνη του 1900 ως τον Ιούλη του 1901. Βγήκαν συνολικά οκτώ τεύχη του *Λιστόκ*. Στο άρθρο «Από πού ν' αρχίσουμε;» ο Β. Ι. Λένιν χαρακτήρισε σαν εκλεκτικισμό χωρίς αρχές τα συνθήματα της σύνταξης του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* στο άρθρο «Ιστορική στροφή» (*Λιστόκ Ραμπότσεβο Ντιέλα*, τεύχος 6, Απρίλης 1901) που ζητούσαν «ν' αλλάξει ριζικά» η τακτική της σοσιαλδημοκρατίας με την ευκαιρία των μαζικών πολιτικών διαδηλώσεων των εργατών και φοιτητών που έγιναν το Φλεβάρη-Μάρτη του 1901 σε πολλές πόλεις της Ρωσίας, και να πάρει μέρος η σοσιαλδημοκρατία στην έφοδο που είχε δήθεν αρχίσει ενάντια στην απολυταρχία (βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 5-8) (ίδιες σελίδες και στην ελλ. έκδοση). Η σύνταξη του *Ραμπότσεγε Ντιέλο* απάντησε στην κριτική του Β. Ι. Λένιν με το άρθρο του Μπ. Κριτσέβσκι «Αρχές, τακτική και πάλη» (*Ραμπότσεγε Ντιέλο*, τεύχος 10, Σεπτέμβρης του 1901).

86. Ο Β. Ι. Λένιν έχει υπόψη του το παρακάτω σημείο του έργου του Κ. Μαρξ *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*:

«Ο Χέγκελ κάνει κάπου την παρατήρηση ότι όλα τα μεγάλα κοσμοϊστορικά γεγονότα και πρόσωπα παρουσιάζονται, σαν να λέμε, δυο φορές. Ξέχασε, όμως, να προσθέσει: τη μια φορά σαν τραγωδία, την άλλη σαν φάρσα.» (Κ. Μαρξ και Φ. Ένγκελς. *Άπαντα*, 2η ρωσ. έκδ., τόμ. 8ος, σελ. 119).

87. Το Νοέμβρη – Δεκέμβρη του 1901 ξέσπασε στη Ρωσία ένα κύμα φοιτητικών διαδηλώσεων που υποστηρίζονταν από τους εργάτες. Ανταποκρίσεις για τις διαδηλώσεις που έγιναν στο Νίζνι Νόβγκοροντ (απ' αφορμή την εξορία του Μ. Γκόρκι), στη Μόσχα (σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την απαγόρευση της οργάνωσης βραδιάς στη μνήμη του Ν. Α. Ντομπρολιούμποφ), στο Εκατερινοσλάβ, για τις φοιτητικές συγκεντρώσεις και τις ταραχές στο Κίεβο, στο Χάρκοβο, στη Μόσχα, στην Πετρούπολη δημοσιεύτηκαν στην *Ίσκρα*, αρ. φύλλου 13 της 20 του Δεκέμβρη του 1901 και αρ. φύλλου 14 της 1 του Γενάρη 1902, στη στήλη «Από την κοινωνική μας ζωή»· στις διαδηλώσεις ήταν επίσης αφιερωμένα και άρθρα του Β. Ι. Λένιν «Η αρχή των διαδηλώσεων» (*Ίσκρα*, αρ. φύλλου 13, – βλ. *Άπαντα*, 5η ρωσ. έκδ., τόμ. 5ος, σελ. 369-372) (ελλ. έκδ., σελ. 375-378) και το άρθρο του Γ. Β. Πλεχάνοφ «Για τις διαδηλώσεις» (*Ίσκρα*, αρ. φύλλου 14).

88. *Γενίτσαροι* – τακτικό πεζικό της Τουρκίας των σουλτάνων, που δημιουργήθηκε το XIV αιώνα. Αποτελούσαν τη βασικότερη αστυνομική δύναμη του καθεστώτος των σουλτάνων και διακρίνονταν για την ασυνήθιστη σκληρότητά τους. Τα συντάγματα των γενιτσάρων διαλύθηκαν το 1826. Ο Β. Ι. Λένιν ονόμαζε γενίτσαρους την τσαρική αστυνομία.

89. Το παράρτημα αυτό το παρέλειψε ο Β. Ι. Λένιν κατά την επανέκδοση του *Τι να κάνουμε;* στη συλλογή *Μέσα σε 12 χρόνια* που βγήκε το 1907.

90. *Διεθνές Σοσιαλιστικό Γραφείο* (ΔΣΓ) – μόνιμο εκτελεστικό-πληροφοριακό όργανο της ΙΙ Διεθνούς· η απόφαση για τη δημιουργία του ΔΣΓ από αντιπροσώπους των σοσιαλιστικών κομμάτων όλων των χωρών πάρθηκε στο συνέδριο της ΙΙ Διεθνούς στο Παρίσι (Σεπτέμβρης του 1900). Αντιπρόσωποι των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών στο ΔΣΓ είχαν εκλεγεί ο Γ. Β. Πλεχάνοφ και ο Μπ. Ν. Κριτσέβσκι. Από το 1905 ανήκε στο ΔΣΓ σαν αντιπρόσωπος του ΣΔΕΚΡ ο Β. Ι. Λένιν. Το ΔΣΓ σταμάτησε τη δράση του το 1914.

91. Η «*Επαναστατική οργάνωση "Σοτσιαλ ντεμοκράτ"*» δημιουργήθηκε από τα μέλη της ομάδας «Απελευθέρωση της δουλειάς» και τους ομοϊδεάτες της το Μάη του 1900 μετά τη διάσπαση της «Ένωσης των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών του εξωτερικού» στο ΙΙ Συνέδριό της. Η προκήρυξη-έκκληση για τη δημιουργία της οργάνωσης «Σοτσιαλντεμοκράτ» έλεγε για τους σκοπούς της: «Πρέπει να βοηθάμε το σοσιαλιστικό κίνημα του ρωσικού προλεταριάτου» και να παλεύουμε ενάντια σ' όλες τις οπορτουνιστικές προσπάθειες διαστρέβλωσης του μαρξισμού. Η οργάνωση έβγαλε το *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος* και μερικές μπροσούρες του Γ. Β. Πλεχάνοφ, του Κ. Κάουτσκι και άλλων. Τον Οκτώβρη του 1901, με πρόταση του Β. Ι. Λένιν, ενώθηκε με το τμήμα εξωτερικού της οργάνωσης *Ίσκρα* και έτσι σχηματίστηκε ο Σύνδεσμος του εξωτερικού της ρωσικής επαναστατικής σοσιαλδημοκρατίας.

92. Ο Β. Ι. Λένιν έχει υπόψη του τη σοσιαλδημοκρατική ομάδα του εξωτερικού «Μπορμπά» όπου ανήκαν οι Ντ. Μπ. Ριαζάνοφ, Γ. Μ. Στεκλόφ (Νεβζόροφ) και Ε. Λ. Γκούρεβιτς (Β. Ντάνεβιτς, Ε. Σμιρνόφ). Η ομάδα σχηματίστηκε το καλοκαίρι του 1900 στο Παρίσι και το Μάη του 1901 πήρε την ονομασία «Ομάδα "Μπορμπά"». Προσπαθώντας να συμβιβάσει την επαναστατική και την οπορτουνιστική κατεύθυνση μέσα στη ρωσική σοσιαλδημοκρατία, η ομάδα «Μπορμπά» πήρε την πρωτοβουλία της σύγκλησης της συνδιάσκεψης της Γενεύης των αντιπροσώπων των σοσιαλδημοκρατικών οργανώσεων του εξωτερικού –της συντακτικής επιτροπής της *Ίσκρα* και του *Ζαριά*, της οργάνωσης «Σοτσιαλντεμοκράτ», της Επιτροπής εξωτερικού της Μπουντ και της «Ένωσης των Ρώσων Σοσιαλδημοκρατών» (Ιούνης του 1901) – και συμμετείχε στις εργασίας του «ενωτικού» συνεδρίου (Οκτώβρης του 1901). Το Νοέμβρη του 1901, η ομάδα έβγαλε την προγραμματική «Ανακοίνωση για τις εκδόσεις της σοσιαλδημοκρατικής ομάδας "Μπορμπά"». Στις εκδόσεις της (*Υλικά για την επεξεργασία του κομματικού προγράμματος*, μέρος I-III, *Λετούτσι λιστόκ γκρούπι «Μπορμπά»* και άλλες) η ομάδα «Μπορμπά» διαστρέβλωνε την επαναστατική θεωρία του μαρξισμού, ερμηνεύοντάς

την με πνεύμα δογματικό-σχολαστικό, έβλεπε με κακό μάτι τις λενινιστικές οργανωτικές αρχές οικοδόμησης του κόμματος. Επειδή η ομάδα απομακρύνθηκε από τις σοσιαλδημοκρατικές αντιλήψεις και τη σοσιαλδημοκρατική τακτική, έκανε διαλυτική δουλειά και δεν είχε σύνδεση με τις σοσιαλδημοκρατικές οργανώσεις της Ρωσίας, δεν έγινε δεκτή στο II Συνέδριο του ΣΔΕΚΡ. Με απόφαση του II Συνεδρίου, η ομάδα «Μπορμπά» διαλύθηκε (βλ. *Αποφάσεις και ψηφίσματα των συνεδρίων και των συνδιασκέψεων του ΚΚΣΕ και των ολομελειών της ΚΕ*, ρωσ. έκδ., μέρος I, 1954, σελ. 56).

93. Η πολεμική ανάμεσα στη σύνταξη της εφημερίδας *Vorwärts*, κεντρικού οργάνου του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος, στον Κ. Κάουτσκι και στο *Ζαριά* ξέσπασε απ' αφορμή το άρθρο του Μάρτοφ (Ignotus) «Το κομματικό συνέδριο της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας στη Λυβέκη» (*Ζαριά*, τεύχος 2-3, Δεκέμβρης 1901)· ο Μάρτοφ τόνιζε ότι οι ανταποκρίσεις του Μπ. Ν. Κριτσέβσκι από το Παρίσι, που δημοσιεύτηκαν στη *Vorwärts*, ήταν κακόβουλες. Στις ανταποκρίσεις αυτές, ο Κριτσέβσκι δεν έδινε σωστές πληροφορίες για την κατάσταση του γαλλικού σοσιαλιστικού κινήματος, έκανε επίθεση ενάντια στους γκεντιστές και συστηματική προπαγάνδα υπέρ του Μιλεράν και των οπαδών του Ζορές που υποστήριζαν τον Μιλεράν. Η σύνταξη της *Vorwärts* ανέλαβε την υπεράσπιση του Κριτσέβσκι κατηγορώντας τον Μάρτοφ για κακή προαίρεση. Στην πολεμική που άναψε έτσι από τις στήλες της *Vorwärts*, πήρε μέρος ο Κ. Κάουτσκι που τόνισε στη σύνταξη ότι διαστρεβλώνεται το νόημα του άρθρου του Μάρτοφ. Από τις στήλες της *Vorwärts* παρέλασαν επίσης ο Μάρτοφ και ο Κριτσέβσκι (στον οποίο η σύνταξη της *Vorwärts* έδωσε τον τελικό λόγο). Η πολεμική, όμως, ξεπέρασε τα πλαίσια της *Vorwärts*: Πήραν το μέρος του *Ζαριά* η Κ. Τσέτκιν, με μια διάλεξή της που έγινε σε εργατική συγκέντρωση στο Βερολίνο, η εφημερίδα *Le Socialiste* (αρ. φύλλου 55, 20 με 27 του Γενάρη 1902), όργανο του Γαλλικού Εργατικού Κόμματος και ο Πάρβους, με το άρθρο του «Ο Μιλεράν και η *Vorwärts*. Ο χαρακτήρας της ψυχολογίας του οπορτουνισμού» που αναδημοσιεύτηκε στο *Ζαριά*, τεύχος 4, Αύγουστος του 1902.

Στην *Ίσκρα*, αρ. φύλλου 18, 10 του Μάρτη 1902 και στη στήλη «Από το κόμμα» δημοσιεύτηκε το σημείωμα «Η πολεμική του *Ζαριά* ενάντια στη σύνταξη της *Vorwärts*», όπου διατυπωνόταν η άποψη της σύνταξης της *Ίσκρα* και του *Ζαριά* πάνω στην πολεμική αυτή.

94. Η «*Διόρθωση στο* Τι να κάνουμε;» δημοσιεύτηκε στην *Ίσκρα*, αρ. φύλλου 19, 1 του Απρίλη 1902, στη στήλη «Από το κόμμα».